

પંદનીય ગુરુદેવ

કવિવર્ય શ્રી નાનચંદ્રજી સ્વામિન !

અભ્યાસ, ચિંતન અને અસાપ્રદાયિકતાનો આ
 ગેવકમાં જે કાંઈ વિકાસ થયો છે તે આપની
 અગ્રીમ કૃપાનું જ ફળ છે. એ આભારવશ
 આ પુસ્તક આપના કરકમળમાં સાર
 અર્પણ કરું છું.

મુનિ સૌભાગ્ય

નિવેદન

આ ઉગતું મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર થોડાજ વખતમાં આટલું પ્રગતિમાન થશે એવી પહેલા કલ્પના પણ ન હતી. આજે દિન પ્રતિદિન સંખ્યાબંધ જિજ્ઞાસુઓના ઉત્સાહ પ્રેરિત પત્રો અને પુસ્તકોની પુષ્કળ માગ સતત ચાલુ રહેવા ઉપરાંત સરથાને સાથ પણ બહોળા પ્રમાણમાં મળ્યો છે.

ભગવાન મહાવીરના સાહિત્યની જનતાને ખૂબજ ભૂખ હોય, પ્રથમ આવૃત્તિની ૩૨૦૦ નકલ કદાવેલી પરંતુ તે પુસ્તક બદાર પડે તે પહેલાજ ગ્રાહકની સંખ્યા છપાચેલાં પુસ્તકો કરતાં વધી જવાથી બીજી આવૃત્તિના ૩૩૦૦ પુસ્તકો તુરંતજ છપાવવાની જરૂર પડી છે.

આ આવૃત્તિ વખતે કંપાઈલયની યોજના નિશ્ચિત કરવામાં આવી છે. અને તે પુસ્તકનો અનિર્મિતમાં આપેલો છે. આથી સરથાથી ગ્રાહકો યનારને અને સરથાને ઉભયને લાભ થવાનો સંભવ છે. તેમ કરવાથી ગ્રાહકને વી. પી. ઇત્યાદિ ખર્ચનો બોજો પડશે નહિ અને સરથાનું કામ પણ વધારે સરળ રીતે થશે.

આ કંપાઈલયની યોજનામાં જે ઉત્સાહી જિજ્ઞાસુઓની વૃદ્ધિ થઈ છે અને આર્થિક પ્રકરણની જવાબદારી સ્વનંત્ર રીતે તેઓએ ઉપાડી લીધી છે.

સૌ સંસ્થાની ઐતુભિતિ અને શ્રી. જુધાભાઈ તથા શ્રી. જુહાભાઈના અતિ આગ્રહથી આ વર્ષના મંત્રીપદની જવાબદારી શ્રી. લક્ષ્મીચંદ ભાઈએ કબ્જા રાખી છે.

વિદ્વાન મુનિ મહાગજશ્રીની ભાવનામય અનુગ્રહ બુદ્ધિ તથા તેમના ગુરુશ્રીની ઉદારતા આ સંસ્થાની ઉત્પાદકતા અને જીવનશક્તિ છે. શ્રી. જુધાભાઈ અને શ્રી. જુહાભાઈની મૂક સેવા આ સંસ્થાની પ્રેરણા છે. અને અન્ય કાર્યવાહકોની કાર્યદક્ષતા આ સંસ્થાની ચાલક શક્તિ છે.

સહાયક, પોષક અને ગ્રાહકોની અમીદારીનું સિંચન સદા મળતું રહે એજ અભ્યર્થના સાથે વિરમું છું.

પ્રથમ આવૃત્તિ

૬૫

વસ્તુવ્ય

卐

જ્યારથી હિતરાધ્યયન સૂત્રનું વાચન કરેલું ત્યારથી તે સૂત્ર પ્રત્યે આકર્ષણ થયેલું અને જેમ જેમ બીજાં સૂત્રો અને ગ્રંથોનો અભ્યાસ થતો ગયો તેમ તેમ તે આકર્ષણ લિનન લિનન રીતે પરિણમવા લાગ્યું. ત્યારબાદ ઈતરજ્ઞેશ્વરના એટલે આસ કરીને વૈશેષિક, નૈયાયિક, સામ્ય, વેદાન્ત ઇત્યાદિ જ્ઞેશ્વરના સાહિત્યનો અભ્યાસ અને નિરીક્ષણ કરવાનો સમય મળતો ગયો; તેમજ 'દર્શન, વાદો અને મતો' એ બધાનું અવલોકન થોડું ઘણું જે કંઈ થતું ગયું તેમ તેમ જૈનદર્શન પ્રત્યેની અભિરુચિ કેંદ્રક વિશેષ અને વિશેષતરજ્ઞ થવા લાગી અને તેમ થવું સ્વાભાવિકજ હતું.

છેલ્લે છેલ્લે બૌદ્ધદર્શનના ગ્રંથો વાંચવા મળ્યા. જૈનસાહિત્ય સાથે તેનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરતાં ખૂબજ રમણ્યો. બૌદ્ધ-સાહિત્ય વાચ્ય પછી જૈન સાહિત્ય પ્રત્યેનો આદર તો વિશેષતમ થયોજ, પરંતુ તેની પરિણતિ પ્રથમ કરતા કેંદ્રક જુદી રીતેજ થવા પામી પરંપરાગત સંસ્કારથી જૈનદર્શન એ વિશ્વવ્યાપી દર્શન છે એમ માની લીધેલું તેને બદલે જૈનદર્શનની વિશ્વવ્યાપકતા શી રીતે અને શા માટે આ બધું ચિંતન કરવાનો વિશેષ અવકાશ મળ્યો હોય તો તે બૌદ્ધ ધર્મના વિશિષ્ટ વાંચન પછીજ અને તે ચિંતનનો પરિણામે જૈનદર્શન પ્રત્યેનો આદર પ્રથમ કરતા વિશેષ થયો ખરો. પરંતુ

તેની દિશા પલટી ગઇ, અને ત્યારથી એવો નિશ્ચય થતો ગયો કે એ બધું તુલનાત્મક દષ્ટિએ ખિચારીને તે વિશેષતાઓ આગળ કરવી.

વૈજ્ઞાનિક, ઐતિહાસિક અને લોકોપયોગિતાની દષ્ટિએ જૈન દર્શન કઇ કઇ વિશેષતાઓ ધરાવે છે ? લોકમાનસનું નિદાન કન્નાડ તેની પામે કયું રસાયણ છે ? આ બધું માનસમયન થયા પછી તે તે દષ્ટિએ વાચતા જે જે બુદ્ધિગ્રાહ્ય થયું તેના ગાંઠ મંજરોનું ચિત્ર માનસપટમા આવેખાતું ગયું.

ભગવાન મહાવીરના અન્ય સૂત્રોમા જે અમૃત વચનો છે તે પૈકી પ્રથમ ઉત્તરાધ્યયનને તદ્દન નવી ઢોળે મઝ્ઝાગ્વાની ભાવના પ્રથમ ઉદ્ભવવાના એ કાન્થો હતી (૧) સરળતા અને (૨) મર્વ-વ્યાપકતા, અને તેથીજ મૌ પહેલા તેને નવીનતા આપવાની જિજ્ઞાસા રહ્યાજ કરતી હતી તે સાથે ભિન્નભિન્ન દષ્ટિમિદુથી જૈનવાડ્મયને ગુર્જગિગિગમા નિકસાવવાના કોડ પણ રહ્યા કરતા હતા.

માનસશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ એ આદોષનેજ જાણે અસર ન કરી હોય તેમ થોડાજ વખતમા એક તત્ત્વજિજ્ઞાસુ ભાઇ મળી આવ્યા “મહાવીરના અમૃતા સર્વતોગ્રાહી અમૃત વચનો ધર ધર કા ન પહોંચે ?” એવી તેમને પણ સ્વતંત્ર પ્રેરણા જાગી હતી, તે ભાઇનું નામ શ્રી. બુધાભાઇ મહાસુખભાઇ. તેમની પ્રેરણાથી બીજા ભાઇ મળી આવ્યા, જેમનું નામ શ્રી. જુઠાભાઈ અમરશી તે અને બીજા સદ્ગૃહસ્થોએ મળી વાટાવાટ કર્યા પછી ભિન્નભિન્ન યોજનાઓ પૈકી એક ખાસ વિશિષ્ટ યોજના નક્કી કરી લીધી.

અને તેના ફળસ્વરૂપે “મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર” નામની સંસ્થા ખોલાઇ. તેના જે જે પિદ્ધાન સભ્યો થયા તેમણે સેવાવ્રત્તિને મોખરે કરી લોક સેવાર્થે સાવ સસ્તું સાહિત્ય બહાર પાડાનો નિશ્ચય કર્યો.

આવી રીતે भारी तीव्र छद्माने तात्कालिक न्याय भणता
भने सतोप तो यथोज, परतु तेनी साथे भारा सक'पपणमा
अर्वोत्तम ठेके भण्यो अने आ दिशामा वधु वधु प्रयत्न करवानी
आ संस्थाद्वारा એક ઉત્તમ તક સાપડી તે આહ્વાદતુ વર્ણન
શબ્દોમા શી રીતે આવે ?

આજે આપણી પામે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની દીપિકા, ટીકા,
અવચૂરી, નિર્ણયિકા, ભાષ્ય, ચૂર્ણ, ગુજરાતી ટપાઓ અને હિન્દી
ગીકાઓ લિખ લિખ અગ્રાઓ તરફથી ખૂબ ખૂબ બહાર પડી
ગયા છે તો આ ઉત્તરાધ્યયનના અનુવાદમા કઇ વિશેષતાઓ છે ?
આ પ્રશ્નનો એક સીધો અને સરળ ઉત્તર એ છે કે એ બધું હોવા
ઠતા જૈનવાદ્ભયથી જૈનેતર વર્ગ સાન જ અગ્રણ્ય રહ્યો છે એટલુજ
નહિ પણ જૈનો મુદ્દા તે વસ્તુથી લગભગ અપરિચિતજ છે તેનું
અનુરૂપ દષ્ટાંત આજની પ્રવર્તી રહેલી આપણી ધાર્મિક અવ્યવસ્થા
જ તે નિર્દેશ માટે પર્યાપ્ત થશે

આમ થવાનાં ત્રણ કારણો છે

- [૧] સૂત્રોની મૂળ ભાષાનું અગ્રાતપણું
- [૨] અનુવાદન રૈયીની દુર્બોધિકતા
- [૩] મૂળની અધિકતા

શિષ્ટ સાહિત્યની પ્રચારદષ્ટિથી થયેલી આ યોજના એ જની
અગવડોને દૂર કરવામા ઉપયોગી નીવડશે તેમ માનવું અગ્રાને નથી

લેખન પદ્ધતિ

દુનનાત્મક દષ્ટિના સરકારોની છાપ કેરી અને કેરા આકારની
છે ? તેમા હું કેટલે અશે સફળ થયો છું ? તેનો નિર્ણય તો
વાચકદ્વારાજ થઈ શકે, પરતુ આ ઉત્તરાધ્યયનનું સાગોપાગ અનુ
વાદન કરતી વખતે જે જે દષ્ટિઓ રાખનામા આવી છે તેનું દ્રઢ
દષ્ટિમિદુ રજુ કરી લઉં

સમાજ-દ્રષ્ટિ જનદર્શન પોતાને વિશ્વ-ચાપી બનાવે છે, અને પોતાની પોતાની રહે છે કે મુખિ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિભાર હાથમાં લે, માન યોગ્યતા નેમએ આપીને સાધુ, માધ્વી, શ્રાવક અને ત્રાવિદ્ય એ ચારે અંગોને સઘનતરીકે માને છે અને તે બધાને મોક્ષના સમાન અધિભારો પણ આપે છે, તો આવા ઉદાર સામનના સિદ્ધાંતોમાં જ્વળ એકાન એક પક્ષને ત્રણ પક્ષો ઉપર હાથે જી રીતે શકે ? તેથી ગૃહસ્થ જીવનમાં પણ ત્યાગ સહાય છે, અને તે દૃષ્ટિબિંદુને અનુલક્ષી ભગવાન મહારીરે અણગારી અને અગારી એમ બે પ્રકારના માગો સ્પષ્ટ થતાં છે. ઉત્તરોધ્યતનમાં ગૃહસ્થના ત્યાગની એક અંગે સ્પષ્ટ રેખા તરી આવે છે કે -

“ સન્તિ ણોહિ મિન્દુહિ ગારત્યા સૈજમુત્તરા ”

અર્થ :- ‘ ઘણું કુમારુઓ કરતાં સંયમી ગૃહસ્થો પણ ઉત્તમ હોય છે ’ સારાંશ કે ગૃહસ્થ જીવનમાં પણ મોક્ષની અભિનામ મેરી શકાય છે અને અત્પાશે ત્યાગ પણ કરી શકાય છે સૂત્રકારના આ ઉદાર આશયને લક્ષમાં લઈ અહીં બંનેને લાગુ પડતી રીતી રીતકારવામાં આવી છે.

ભાષાદ્રષ્ટિ: ભાષાદ્રષ્ટિએ તથા આનુમાનુના સયોગોનું નિરીક્ષણ કરી વાસ્તવિક મૌનિકતા જાગૃત્વામાં આનંદ પ્રેરનાર અર્થો નહીં કરેલા છે તેમાં પરપરા કરતા કષ્ટક ભિન્નતા અવશ્ય દેખાશે, પરંતુ તે ભિન્નતા ઉચિત અને સૂત્રકારના આશયને અનુસરીને થયેલી હોઈ તે બંને વાચકવર્ગ સદિષ્ટ થશે એમ માની લઈને જ તેટલી ભિન્નતાને ‘ ગૃહસ્થાન ’ આપેલું છે તેના બે ચાર દૃષ્ટાંતો અહીં આપવાથી તેનો સ્પષ્ટ અર્થ આવી શકશે ‘ નીયવટી ’ આ પ્રાકૃત શબ્દનું સમ્પૂર્ણ ‘ નીયવર્તી ’ થાય છે પરંપરા પ્રમાણે તેનો અર્થ ‘ ગુરુથી નીચા આસન પર બેસનાર ’ એ પ્રમાણે થાય છે આ અર્થ બહુ સક્રિય છે એટલું જ નહિ પણ આ પ્રકરણમાં અસંગત છે તે શબ્દનું સ્વરૂપ એકાંત નમ્રતા

સૂચક છે 'દુ કામ' નથી તેની જાતની નમ્રતાયુક્ત 'ભાવના' એ
 'અર્થ' પ્રકરણસંગત અને 'અર્થ'સંગત 'સાગે' છે તેજ પ્રકારે
 'ગુહ્યમાનુવાયકારણ' માં પણ ગુરુની સમીપ રહેવાનો ભાવ વ્યજના
 શક્તિથી તેજ ધર્મી શરૂ છે કે ગુરુના હૃદયમાં રહેનાર શુ ભગવાન
 મહાવીરના બધાજ શિષ્યો પાસે રહેતા હતા ? માટે તેમ માનવુ સુધર્મિત
 ન જાગતા ઉપગનો અર્થ નોધમા અપદ્ધ કર્યો છે. આ અને એવા
 બીજા પણ અર્થોનો નોવેમા થયેલો રીતે અપદ્ધ કર્યો છે. ॥

અર્થદ્વિષ્ટિ: 'આજ' પ્રમાણે કેટલીક ગાથાઓના અર્થો પણ
 પરપરાથી ભિન્ન ભિન્ન આવ્યા આવે છે જેમકે —

“સપૂર્વમેવ ન લભેત્ત પચ્છા પસોધમા સાસયવાદ્યાણ્ ॥
 યિન્નીયડે, સિદિલે, આયુયમ્મિ કાલોવળીય સરીરસ્સ મેય ॥

સપૂર્વમેવ ન લભેત પચ્છાદ પપોપમા શાશ્વતવાદિકાનામ્ ॥
 ત્રિષોદતિ શિથિલે આયુષિ કાલોપનીતે શરીરસ્ય મેદે ॥”

આનો અર્થ ટંબાની પરપરા પ્રમાણે એ થાય છે કે “પહેલા
 ન થયુ તો પછી થશે” આમ કહેવું જાની પુરુષોને માટે થોડા છે,
 કારણ કે તે પોતાના ભવિષ્યકાળને પણ જાણે છે, પરંતુ આમાન્ય
 મનુષ્ય જે તેમ કરે અને પોતાની ઉત્તરિનો માર્ગ ચિત્તવ્યા
 સિનાય મૃત્યુ પામે તો તે વખતે તેને ખેદ કરવો પડે છે” અહી
 ત્રણ પ્રકારના પ્રશ્નો ઉદભવે છે, (૧) આત્મ પ્રમગમા જાની પરતવેનુ
 કથન શુ ધરિત છે ? (૨) કદાચ તેમ હોય તો પણ શાશ્વતવાદી
 વિશેષણ, જાનીવાત્સી કેમ હોઈ શકે ? કારણ કે શાશ્વતવાદી અને
 શાશ્વતદર્શી એ બન્નેમા ઘણી ભિન્નતા છે, શાશ્વત બોલવુ તો મો
 કોઈ માટે સુનલ છે, પણ નિત્યદર્શન તો કેવળ જાની પુરુષોજ
 કરી શકે (૩) જાની અર્થ સેવા છતાં પણ એ બન્ને પદોનો

આખો અર્થ શુ બરાબર ધરી શક છે ? આ બધા પ્રશ્નોની વિચારણા કર્યા પછી જે કંઈ અર્થ ઘટે છે તે નીચે પ્રમાણે છે —

“જે પહેલા નથી પાગતો તે પછી નથી પામતો” અર્થાત્ કે આખા જગતની રચના નિશ્ચિત છે પહેલા જે હતુ તેજ આજ છે અને રહેવાનુ હોક પણ શાશ્વત અને આત્મા પણ શાશ્વત છે આપણે કશુ ફેરવી શકવાના નથી. તો પછી આત્મવિશ્વાસનો પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા શી ? આવી શાશ્વત (નિયતિ) વાદીઓની માન્યતા હોય છે, પરંતુ જ્યારે આધુનિક શિથિ ન થાય છે ત્યારે તેની તે માન્યતા ફરી જાય છે અને તેને ખૂબજ પશ્ચાત્તાપ થાય છે વગેરે

અનુનાદન શૈલી: અનુનાદન બે પ્રકારના હોય છે (૧) શબ્દાથ પ્રધાન અનુનાદન અને (૨) વાચ્યાર્થ પ્રધાન અનુનાદન શબ્દાર્થ પ્રધાન અનુનાદનમા શબ્દ પર જેટલું લક્ષ્ય આપાય છે તેટલુ અર્થ સમજના ઉપર આધાર નથી આથી શબ્દાર્થ તો સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે પરંતુ તેની મતનમ મમજવામા ખૂબ વિનય થાય છે અને તેથી ઘણીવાર કિનિષ્ટ પણ થઈ પડે છે જ્યારે વાચ્યાર્થ-પ્રધાન અનુનાદનમા શબ્દાર્થ પર બહુ ગૌણતા રખાય છે, પરંતુ તેની શૈલી એવી સુદર અને રોચક હોય છે કે વાચન કરતાજ તેનું રહસ્ય બરાબર સમજી શકાય છે આ સ્થળે એ જાનને સમન્વયીકરણ કર્યું છે અર્થાત્ કે મૂળ શબ્દોને યથાર્થ અનુમરવા છતાં સૈની તૂટવા દીધી નથી, તેમજ સામાન્ય ગુજરાતી જાણુ નારને પણ વાચનમા કંઈજ ન પડે તેની મરજી અને સુદર ભાસા રાખવા સારુ યથાશક્ય પ્રયત્ન પણ કર્યો છે.

નોંધ: જૈન અને જૈનેતર એમ દરેક વર્ગને રહસ્ય સમજવામા મુશ્કેલી થાય તે સારુ ટૂંકી અને ઉપયોગી નોંધ પ્રશ્નોની નીચે ઉચિત પ્રસંગોએ આપેલી છે તેમજ આખા અધ્યયનનું રહસ્ય બતાવવા તથા અધ્યયનનો સબધ જાણના ખાતર ઉપર ‘પ્રેક્ષક ટાઇપ’મા સમૃદ્ધ નોંધ અને દરેક અધ્યયનની નીચે ટૂંકી નોંધ દર્શાવનાનો યથાશક્ય પરિશ્રમ સેવ્યો છે

સંસ્કાર: અર્થ કરતી વખતે સાવ સરળ શબ્દ વાપરવાની ખૂબ ચીવટ રાખી છે. તેમજ કેટલાક પારિભાષિક શબ્દોમાં સુંદરતા લાવવા માટે તેનું મૂળ રહસ્ય જાળવી કવચિત્ ભાષા સંસ્કાર પણ કર્યો છે. જેમ કે:—‘નિયોગદ્વી’ અર્થાત્ ‘નિયોગાર્થી’—‘મોક્ષાર્થી’. આ શબ્દ જૈન પરિભાષામાં બહુધા આ રીતે પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ તેજ શબ્દને મુમુક્ષુ તરીકે વાપરીએ તો તે વિશિષ્ટ અને સર્વ-વ્યાપી લાગશે. આ અને એવા બીજાં પણ ‘સંગ, કામગુણ, મૃદ્ધિ’ એ બધા પારિભાષિક શબ્દોને ઉચિત પ્રસંગે પ્રકરણ સંગતિ જાળવીને તથા ભાષા પરત્વેની વર્તમાન સંસ્કારિતા તેમજ શૈલીને અનુસરીને સંસ્કાર આપ્યા છે. આમ કરવાં છતાં સૂત્રના મૂળ આશયને જાળવવાનો હેતુ તો પ્રધાનપણે રાખવામાં ખાસ સાવધાન રહ્યા છીએ.

સૂત્રની જીવનવ્યાપકતા: અહિંસાના સિદ્ધાંતનું ગંભીર પ્રતિપાદન, ત્યાગાશ્રમની યોગ્યતા, વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ, સ્ત્રીપુરુષ આદિ સૌને સમાન અધિકાર, સંયમની મહત્તા, કર્મોવલ્લંબી વર્ણવ્યવસ્થા, જાતિવાદનાં ખંડન, મૃદુરથ શ્રાવકના કર્તવ્યો: એવા એવા ઉત્તમ પદાર્થ પાકો ભગવાન મહાવીરના પ્રતિપાદિત પ્રવચનોમાં સ્પષ્ટ મળે છે કે જે આજના વર્તમાન યુગને ધાર્મિક દિશા તરફ દોરવા માટે ખૂબજ પ્રેરણાજનક નીવડે તેવા છે. સૂત્રની આ જીવનવ્યાપી દૃષ્ટિ સ્પષ્ટ કરવાનું લક્ષ્ય પણ આખા અનુવાદમાં સારી પેઠે રાખ્યું છે.

અસાંપ્રદાયિકતા: ખાસ કરીને એકજ જાતની સાંપ્રદાયિકતા કે માન્યતાને ન પોષતાં કેવળ તાત્ત્વિક બુદ્ધિએજ કાર્ય કરવાનો ઉદ્દેશ કાયમ જાળવી રાખ્યો છે.

આ બધા દૃષ્ટિબિંદુઓ રાખવાનું એકજ કારણ છે કે આ મંથમાં રહેલી વિશ્વવંદ્ય ભગવાન મહાવીરની પ્રેરણાત્મક વાણીનો લાભ જૈન કે જૈનેતર સૌ કોઇ લઇ શકે.

સહાયકો

આ અનુવાદનમાં જે કંઈ અસાંપ્રદાયિકતા આવી હોય તે મારા પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજની સંસ્કૃતિનો વારસોજ

છે. એનું નહિ પરંતુ આ આખા અનુવાદને માગોપાગ તપાસી જઈ અશોધન ક્રવામાં તેમના વિગતો અવગણનો જોઈ શકે છે, એટલે તેમનો આભાર તો અંશ્ય છે.

ઉપરાંત 'દિનકર'ના ઉત્પાદી તરીકે ભાઈ જમનાદાસ રવાણી તેમજ તેમના લઘુ બધુ તારકચંદ્રે પામી લખાણથી માંડીને બધા 'કુદરે' તપાસવામાં જે ઘણું જોઈએ તેમજ ઉદારી છે તે પ્રગમનીય છે પરંતુ આ બધા સચેતો હોવા છતાં વિશેષ મહત્વના આધાર તો શ્રી બુધાભાઈ તથા શ્રી જુહાભાઈ ઉપર જ છે. આખા "મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર"ની યોજનાને એકાંતે સૂત્ર મેના મનવવાની ભાવનાને અંગે જ યથા પામી છે કાગળ ખરીદવાના કાર્યથી માંડીને ગ્રેસેના અંતિમ કાર્ય 'મુદ્રી તે બન્નેએ ત્રીણવંભરી કાગળ ગળી છે અને 'રાખતા રહેવાના' છે તે આ ઉત્તરાર્ધયનના નાયકાએ નોંધવાં યોગ્ય છે. સંતબાલ

ખીંછ આદર્શ વિષે થોડું એક

પ્રથમ આગ્રહના પુસ્તકો, બહાર, પડે, કે, તુરંતજ ૩૭૦૦ ગ્રાહ્ય થઈ ચૂકેલા અને ઉપરાંત ઉપરી, માગ આતુ રહેવાથી ખીંછ આદર્શની, શીઘ્રાતિશીઘ્ર આનંદયક્તા બની ચક છે તે પૂરી, પાડવા માટે આ ખીંછ આદર્શ બહાર પડે છે.

આ આદર્શની સમ્યાનુ અયાનન અવસ્થિત કરવામાં આવ્યું છે. તેની મરિસ્તર, યોજના આ પુસ્તક સાથે જ આપેલી છે. ગ્રેમી મળજો તેનો યથેચ્છ લાભ લઈ શકો.

હવેથી આ સંસ્થાના કાયમ આર્થિક મહાયદાતા તરીકે શ્રી હુગરશી ગુલામચંદ સંઘની નિયત થયા છે અને આ વર્તીને મંત્રી તરીકે શ્રી લક્ષ્મીચંદ જવેરચંદ સંઘનીને ચૂંટવામાં આવ્યા છે. શ્રી બુધાભાઈ, શ્રી જુહાભાઈ, શ્રી મણિભાઈ અને ઈતર સંજ્ઞનો પણ સમ્યાના સમયે રૂપેરહી કાર્ય કરવાના છે.

ઉપોદ્ધાત

ભગવાન મદાવીગના ઉપવચ્ચ સૂત્રોના જે વિભાગ પડે છે. [૧] અંગપ્રવિષ્ટ અને [૨] અંગ બાહ્ય. અંગ પ્રવિષ્ટ સૂત્રોનું ગુથન ગણધરો (ભગવાન મદાવીગનો ૫૬-સિધ્ધો) ઓઝીસું છે અને અંગ બાહ્ય સૂત્રોનું ગુથન ગણધરોએ તેમજ બીજા પૂર્વોચાર્યોએ કર્યું છે; પરંતુ તે બન્નેમાં એનાં તાત્ત્વિક સૂત્રો ભગવાન મદાવીર અને તેમના પૂર્વવર્તી તીર્થંકરોના આત્માનુભવનીજ પ્રસાદી છે.

ઉત્તરગ્રંથયનસૂત્રનો ગભાવેશ અંગબાહ્યમાં થાય છે. તેમ છતાં તે આખું સૂત્ર મુધર્મરવામી (ભગવાન મદાવીરના ૧૧ ગણધરોમાના પાંચમા ગણધર કે જેમનું જોત્ર અમિ વૈશ્યાયન હતું) એ જન્મવામી (મુધર્મરવામીના શિષ્ય)ને મંબોધીને કહેલું છે અને તેમાં આપનાં ઠેરઠેર “નમર ગોયમ મા ધમાવ” “વામવેળ મહારીરેળ વમનવાય” ઇત્યાદિ સૂત્રોમાંથી પૂરે છે કે ભગવાન મદાવીર પોતાના છવન કાગમાં તે સૂત્રો જોતમને મંબોધીને કહ્યા હતાં.

✠ જૈન પૂરંપરા પ્રમાણે ઉત્તરગ્રંથયનનો ઠાળનિર્ણય.

જેતાજર મંદિરમાંથી અને જેતાજર ગ્યાનકવાતી એ મન્ને ફિરકાને માન્ય ગણાના બીજા સૂત્રો પૈયાનું આ એક ઉત્તમ સૂત્ર છે અને અંગ, ઉપાંગ, મૂળ અને છેલ્લા આગ વિભાગો સિદ્ધી મજા વિભાગમાં તેની ગણના થાય છે.

ભગવાન મદાવીર મોઢે ગયા પડી (બાગ્મે વર્ષે જોતમ મુકન થયા હતા) તેજ પાટે બાહ્ય કુગાનના શીગુર્મરવામી આવ્યા,

✠ “ઉત્તરગ્રંથયનની ઝાળખા” માં પ્રે. ની દ્વેષ ના સંજ્ઞા ઠાપોદ પાળગ આપેલ દોવાથી અહીં માત્ર જૈન પંથગની અન્યત્ર અર્થે છે.

અને વીનિર્ણય પછી તેમની વીમરો રીં મુક્તિ થઈ ત્યારમા તેમની પાટ શ્રીનજ્જરામી વિનાશન થયા “(સીર વગાસી-જૈન માદિત્ય મગોવક),’

આ વિગત પછી ઉત્તરગધ્યવનની પ્રાચીનાતા અને અદ્ભુતતા ૨૧૧ અષ્ટ થઈ ગય ૬

પૂર્વકાલીન ભારત-ધાર્મિક યુગ

ભગવાન મહારીગ્નો યુગ એ ધાર્મિક યુગ તરીકે ગણાય તે યુગમા ૪૫ ધર્મો મુખ્ય હતા * જેને અનુક્રમે વેદ, જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મ તરીકે ઓળખવામા આવે ૬

તે મળે વેદ અને જૈન એ મન્ને પ્રાચીન હતા, અને બૌદ્ધ-જૈન અર્વાચીન હતા. એક ન્યારે ડો. હર્મન જેમણી આચાર્ય મૂત્રી પ્રસ્તાવનામા લખે છે:—

“It is now admitted by all that Nataputta (Gnatriputra), who is commonly called Mahavira or Vardhamana, was a contemporary of Buddha and that the Niganthas (Nirgranthas) now better known under the name of Jains or Arhats, already existed as an important sect at the time when the Buddhist Church was being founded ”

“શ્રમણ ભગવાન મહારીગ્ પ્રભુને નામે ઓળખાતા નાતપુત્ર ૪૫માન ૨૫મી, જે રખતે મુદ્ધ સિંચરતા હતા ત રખતે-૪ તેમના મમમલીન તરીકે વિદ્યમાન હતા અને જે રખતે બૌદ્ધ ધર્મ હજી રચાતો હતો તે વખતે જૈનો અથવા આદ્યતના નામે ઓળખાતા

*આ વખતે પ્રકૃષ્ઠ કાર્યાતન, સજ્ય વેલ્લહીપુત્ર, અન્નિત પ્રેશકળથી વગેરે વગેરે હતાજ પરંતુ તેની ગણના મતસરસ્થાપકોમા થતી

નિર્ગથો એક અગત્યના પથ તરીકે ક્યારનાએ વિચરી ગયા હતા. એ હવે મર્વામાન્ય થઈ ચૂક્યું છે.”

આ પગથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો કે જે પ્રથમ બૌદ્ધ ધર્મ કરતા જૈન ધર્મને અર્વાચીન ગણતા, તેઓ હવે પુષ્ટ પ્રમાણ મળતા તેની પ્રાચીનતા બરાબર ન્વીકારી શક્યા છે. પ્રથમ ડૉ. બેઅર, ડૉ. લેસન વગેરે કેટલાક વિદ્વાનોએ તેમ શી રીતે માની લીધું હશે ? તેમ શ્રેષ્ઠને શક થાય તેનું મમાધાન ડૉ. હર્મન જેટ્ટાબી જૈનસૂત્રોની પ્રતાવનામા કહે છે કે —

પ્રો લેમન બન્ને ધર્મની એકતા માને છે. તેના ચાર કારણોનીયે દર્શાવ્યા છે.

(૧) ભાષાદષ્ટિ — મુદ્દનું બંધુ ગૌતમિક સાહિત્ય પાતિભાષામા છે, જ્યારે ભગવાન મહાવીરનું સાહિત્ય અર્ધ માગધી ભાષામા છે. આ બન્ને સાહિત્યમા બહોળે અશે ભાષાની મમાનતા તેમને લાગી.

(૨) કેટલાક પારિભાષિ શબ્દોની મમાનતા — જેમકે — જિન, અર્હત, મર્વાગ, મિદ્ધ, બુદ્ધ, મબુદ્ધ, પરિનિવૃત્ત, મુક્ત વગેરે મમાન હોવાથી.

(૩) ગત તીર્થંકરોની મમવર્તી ગુણપૂર્ણ.

(૪) અહિમા વગેરે કેટલાક મિદ્ધાનોની ગ્રંથ સમાનતા.

પરંતુ આ ચારેની પૃથક્તા જૈન સૂત્રની પ્રતાવનામા ડૉ. હર્મન જેટ્ટાબીએ કરી વેદ તથા બૌદ્ધધર્મના મિદ્ધાતો કુટા જૈનધર્મના ઘણા મિદ્ધાતો સાવ લિખિત અને તે બન્ને કરતા ઘણી વિશેષતાઓ દર્શાવતા તેણે સચોટ પ્રમાણપૂર્વક પુનઃ ક્યાં છે.

જૈનધર્મનો પ્રચાર

આ ગ્રંથે એક સંદેહ થશે કે જૈનધર્મના વિશ્વવ્યાપી મિદ્ધાતો હોવા છતાં તેનો પ્રચાર હિંદ મિવાય કતર દેશોમા બૌદ્ધધર્મના પ્રચારની જેમ કેમ થવા ન પામ્યો ? તેના ઘણા કારણો છે

તેમના આ પણ હોય શકે — (૧) ભગવાન મહાત્માને ભગવાન પાર્શ્વનાથની પરપરા કરતા ઘણા કડ વિધિવિધાનો ગ્રાહ્ય હતા અને તેથી જૈનધર્મનો મુખ્ય પ્રચારક શ્રમણ વર્ગ દ્વિ-બદ્ધા જઈ શક્યો ન હતો અને (૨) પ્રચાર કરવા પ્રતા ધર્મની નક્ષરતા પર તે વખતની જૈન મઠૃતિનું વિશેષ લક્ષ્ય હોયું જોઈએ

આટલું પ્રમગોચિત કલ્યા પછી ઉત્તરાધ્યયનની વિશેષતા પર આવીએ

જૈનધર્મના વિશિષ્ટ મિદ્ધાંતો

[૧] આત્માનુ નિત્યત્વઃ—આત્માને પરિણામી નિત્ય માનવો, અર્થાત્ એમત કૃટસ્થ—નિત્ય ન કેવળ અનિત્ય નહિ ।।

આત્મા એ અખડ નિત્ય હોવા છતાં મર્મવશાત તેનું પરિણામન થાય છે કહ્યું છે કે —

નો દિવ્યગેજ્ઞો અમુત્તમાયા ।

અમુત્તમાયા યિ અ હોદ્ નિચ્ચો ।

અજ્ઞત્યદ્દેહ નિયયસ્મ રથા ।

સંસારદ્દેહ ચ વયતિ વર્થ ॥

આત્મા અમૃત હોવાથી મહિરિન્દ્રિયોથી પ્રત્યક્ષ યર્થ શક્યો નથી વળી તે અમૃત હોવાથી નિત્ય કે, પરંતુ આમ હોવા છતાં અજ્ઞાનરથાત્ તે કમબધનોથી મધાયેતો છે અને બધન એજ આ મમારનો હેતુ છે ।

આખ્યદર્શન તેને કૃટસ્થ નિત્ય માને છે. જ્યારે મોદ્દર્શન એમત અનિત્ય માને છે આ બન્ને સિદ્ધાંતો વિચારતા અમૂલ્ય ભામશે મારણ કે તે એમત કૃટસ્થ નિત્ય હોય તો તેનું પરિણામન થઈ શકે નહિ, પરિણામન ન હોય તો બધન પણ ન હોય અને બધન ન હોય તો મુખ્તિ, તિવાણ કે મેલનો પ્રયત્ન પણ હોઈ શકે નહિ

જ્યારે આપણને તો ક્ષણે ક્ષણે દુઃખનું સંવેદન થાય છે, શરીરના સારા માદા દરેક પ્રસંગે આત્મા શુભાશુભ ભાવો અનુભવે છે. તેથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે આત્મા પોતે નિત્ય હોવા છતાં કર્મબંધનથી બંધાયેલો છે.

વળી જો આત્મા કેવળ અનિત્ય હોય તો પાપ, પુણ્ય, સુખ, દુઃખ એ કંઈ સંભવેજ નહિ. વળી જો આત્મા કર્મબંધન કરે તેજ નાશ પામે તો પછી તે કર્મનું પરિણામ કોણ ભોગવે ? એમ પરસ્પર અસંબંધતા જણાય છે. આથીજ જૈનદર્શન તેને પરિણામી નત્ય માને છે.

[૨] વિશ્વનું અનાદિત્વ:—આ જગત ઇશ્વરે બનાવ્યું નથી. આખું વિશ્વ અનાદિ છે.

કેટલાક દર્શનો માને છે કે દરેક કાર્યનું કંઈક ને કંઈક કારણ હોયજ છે જેમકે:—ઘડા રૂપ કાર્યનો કરનાર કુંભાર તેમ નાના મોટા દરેક કાર્યનો કર્તા કે પ્રેરક કોઈને કોઈ અવશ્ય છે. તેજ રીતે આ જગતનો કર્તા પણ કોઈને કોઈ હોવોજ જોઈએ. અને તેનેજ તે ઇશ્વર કિંવા કોઈ શક્તિરૂપ કહ્યે છે.

આમ સ્વીકારતાં નીચેના પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે.

(૧) જો બધા કાર્યનો સંચાલક ઇશ્વર માનીએ તો જીવોને સુખદુઃખ આપવામા તેની સોરી માડી અસર અને ઇચ્છાનું આરોપણ થાય છે; કારણ કે જગતમાં એવો નિયમ છે કે ઇચ્છા વિના પ્રવૃત્તિ થઈ શકે નહિ અને એવી ઇચ્છા થવી તેને રાગ અને દ્વેષ કહેવાય છે. જે આત્મા ગગ અને દ્વેષથી કલુષિત હોય તે ઇશ્વર કે સર્વજ્ઞ શી રીતે હોઈ શકે ?

(૨) તેથી કોઈ શક્તિ હોય તો વળી તે શક્તિનું ભાગ્ય કે તેનો સ્વામી તેથી અતિરિક્ત કોઈ સ્વીકારવોજ પડે અને તે સ્વીકારવા જતાં તો પાછો તેનો તે આરોપ લાગુ પડે.

(૩) જો કર્તા અન્ય હોય તોજ 'દેવ' દેશની સત્તા જીમ્મની હોઈ શકે.

(૪) ઈશ્વર કે તેથી શક્તિપર આધાર રાખવામાં પુરુષાર્થને જરાપણ અવકાશ રહેતો નથી, અને જો પુરુષાર્થ નથી તો જીવન પણ વ્યર્થ છે, અને જીવન વ્યર્થ હોય તો જગતનો પણ હેતુ રહેતો નથી. આથીજ જૈનદર્શન કહે છે કે:—

“અપ્પા કક્કા વિકક્કા ય સુહાણ ય દુહાણ ય”

આત્મા પોતેજ કર્મનો કર્તા અને સુખ-દુઃખનો ભોક્તા છે. બીજો કરે ને તમે ભોગવો કે તમે કરો ને બીજો ભોગવે તે સુઘટિત નથી, અને તેથીજ આ વિશ્વ ઈશ્વરે કે કોઈએ બનાવ્યું નથી કે તેનો પ્રેરક પણ નથી, કારણ કે રાગદ્વેષથી રહિત થયેલા શિદ્ધ આત્માને સંસારનો સંબંધ રહેવા પામતો નથી.

[૩] આત્મસંગ્રામઃ આખા સંસારમાં એક નાનાથી માંડીને મોટા જાંતુ સુધી પરસ્પર એક બીજાને ભોગે જીવતા હોય છે. અને એમ સ્વાર્થનાં પારસ્પરિક દ્વંદ્વયુક્તો ભિન્ન ભિન્ન ક્ષેત્રમાં ભિન્ન ભિન્ન રીતે પ્રવર્તી રહ્યાં છે.

જૈનદર્શન કહે છે કે “બહારના બધા મંગ્રામોથી વિરમો. તમારું કલ્યાણ, તમારું દિન, તમારું સાધ્ય એ બધું તમાગમાં છે. તમે જે બહાર શોધી રહ્યા છો તે સાવ મિથ્યા વસ્તુ છે. પોતાના કોઈપણ સુખ માટે બીજા સાથેના અત્યાચાર, દિંસા કે યુદ્ધ એ બધાં નકારાં છે.” કહ્યું છે કે:—

અપ્પાણમેવ જુજ્ઞાહિ કિંતે જુજ્ઞેણ વજ્જઓ ।

અપ્પાણમેવ અપ્પાણં; જહત્તા સુહ મેહગ ॥ ૧ ॥

વળી ઘરે મે અપ્પા દત્તો સંજમેણ તવેણ ય ।

માહં પરેહિં દમ્મંતો ઘંઘણેહિં યદ્દેહિં ય ॥ ૨ ॥

(૧) બહારના યુદ્ધથી શું વળવાનું છે? માટે આંતરિક યુદ્ધ કરો. આત્માના સંગ્રામથીજ સુખ પામી શકશો.

(૨) બહારના વધ કે બંધનથી દમવા કે દમાવા કરતાં સંયમ અને તપથી પોતાનું આત્મદમન કરવું તેજ ઉત્તમ છે.

[૪] કર્મના અચળ કાયદાથી પુનર્જન્મનો સ્વીકાર - જડ, માયા કે કર્મથી મડોવાયેલુ ચૈતન્ય જે જે જાતની ક્રિયા કરે છે તેનું ફળ તેને પોતાનેજ બોગવતું પડે છે જૈનદર્શન કહે છે કે -

“કહાણ કમ્માણ ન મોક્ષઅત્થિ મરેના કર્મને બોગની લીધા વિના કર્મથી છૂતી શકતું નથી”

કર્મનો કાયદોજ એવો છે કે જ્યાં સુધી તેનું ખીજ બગી ન જાય ત્યાંસુધી શુભ કે અશુભરૂપે પરપરાગત પશ્ચિમન થતું રહેવાનું, અને જ્યાંસુધી કર્મથી સબધ રહે ત્યાંસુધી તે જ્ઞાતાત્માના ભિન્ન ભિન્ન ગ્યાને યોગ્યતાના નિમિત્ત બનવાના અને પુનઃગમન થતુંજ રહેવાનું

સુમુક્ત અને તત્ત્વજ્ઞાનના જિજ્ઞાસુએ જે ચાર વસ્તુઓ જ્ઞાત કરે છે તેજ આ ટ્રે, આત્માની ઓળખાણ, નિશ્ચિનું કારણ, જન્મ-જન્મા તરતું કારણ અને તેનું નિવારણ આ વસ્તુઓનું જ્ઞાન જે યથાર્થ રીતે થાય તો તેને પોતાના ઐહિક જન્મની મદ્દગતાના માધનો ન્યાર્થક્ય કરવામા તે હલુક્ત થાય કે નહિ એ કદાચ જુઓજ પ્રશ્ન છે પરંતુ દુનિયાના દરે મહાન ધર્મસંસ્થાપકો અને તત્ત્વવેત્તાઓએ આ મુખ્ય વસ્તુઓને દષ્ટિ મગીપેજ રાખીને પૃથક્ પૃથક્ મિદ્ધાન્તો ધરાવ્યા છે તથા સુમુક્તો પ્રતિ વિવિધ પ્રકારના મર્ત્ય ક્રમ પ્રમોધ્યા કે

ભગવાન મહાવીરના કાગમા વેદધર્મ પ્રચનિત હતો ને કે તેના વિધિવિધાનોમા ખૂબ મકરતા પ્રસરી ગઈ હતી, પરંતુ એ ધર્મના પ્રચારમે તથા તત્ત્વસંશોધમેની દષ્ટિ પણ ઉપર કહી તે ચાર વસ્તુઓ પ્રતિજ્ઞ હતી એક અમરિતા આ વામ્યો છે કે કારણ વ્રહ્મ ! કુત સ્મ જાતા જોવામ કેન ક્વ ચ સપ્રતિષ્ઠિતા । વન સુચેતરેપુ વર્તામહ ઇતિ ॥ અર્થાત-(૧) શું આ નિશ્ચિનું કારણ બ્રહ્મ છે ? (૨) આપણે કયાથી તપનન થયા, શાથી જીવીએ છીએ અને કયા રહ્યા છીએ તથા (૩) શાથી સુખ-દુઃખ માં વર્તીએ છીએ ? આ ત્રણે પ્રશ્નાત્મક ન્યૂતિ સકથોમા નિશ્ચિનું કારણ

આત્માની ઓળખાણ, પૂર્વજન્મ - વર્તમાન જન્મ - પુનર્જન્મનું કારણ અને તેના નિવારણ માટે સુખ-દુઃખના કારણનાં સંશોધન દ્વારા કર્તવ્ય કર્મનું વિધાનઃ એ ચારે પ્રશ્નો સમાવિષ્ટ થાય છે. વેદધર્મે આ ચારે પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કેવી રીતે કર્યું છે અને તેમાં કઈ વિશેષતા-ન્યૂનતા છે એ વિચાર અત્ર વિસ્તારથી કરવો યોગ્ય નથી, તે વિચાર તો ઇતર મહાત્માઓની સાથે જૈન મહાત્માઓએ પણ સૂત્ર ગ્રંથોમાં સારી પેઠે કરેલો છે.

મહાવીરના સમકાલીન યુદ્ધે પણ આજ ઐશ્વરીને સ્વીકારી મુમુક્ષુ ધર્મનું વિધાન કર્યું છે. જેવી રીતે તત્ત્વ વિચારણાની દૃષ્ટિએ જૈન ધર્મ અને વેદ ધર્મ વચ્ચે મતભેદ છે તેવીજ રીતે યુદ્ધના નિર્ણયો તથા વિધાનો વચ્ચે પણ મતભેદ છે; પરંતુ તત્ત્વ ઐશ્વરીનું મામ્યજ અત્ર વક્તવ્ય છે. બ્રહ્મ, આત્મા, પૂર્વજન્મ-પુનર્જન્મ અને તેની કારણ નિવારણની વિચારણા એટલે ઈહલોકનું કર્તવ્ય કર્મ એ યુદ્ધના તત્ત્વ દર્શનની છી છે. (૧-૨) યુદ્ધ; બ્રહ્મ તથા આત્માના અગ્નિત્વને માન્ય રાખવા ના કહે છે એટલે વિશ્વને અનાદિ તથા આત્માને અવાસ્તવિક માને છે, પરંતુ (૩) કર્મ વિપાકથી નામ રૂપાત્મક દેહને નાશવંત જગતમાં પુનઃ પુનઃ જન્મ લેવો પડે છે એમ સ્વીકારે છે; અને (૪) એ જન્મના ફેરાનું કારણ સમજી લઇને તે કારણ જે વડે નાબૂદ થાય તેવો માર્ગ સ્વીકારવાનું પણ વિધાન કરે છે.

આજ ચારે વસ્તુઓનું નિરાકરણ ભગવાન મહાવીર ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં જે પદ્ધતિએ કરે છે અને જે નવનીત કાઢી આપે છે તે આ ઉપોદ્ધાતના પૂર્વાધમાં આ સૂત્રમાંનાજ પ્રમાણો આપીને જે નિષ્કર્ષ કાઢી બતાવ્યો છે તે ઉપરથી જ્ઞેય શકાશે. ભારતના પ્રાચીન તત્ત્વજ્ઞાનની ઉપર્યુક્ત ત્રણ મુખ્ય શાખાઓમાંની જૈનધર્મની મુખ્ય શાખા પ્રમુખ તત્ત્વો વિશે શા નિર્ણય આપે છે તે જાણવાના જિજ્ઞાસુ જૈનો તથા જૈનેતરોને સંતોષવાના હેતુપૂર્વક આ સૂત્રની મૌથી પહેલી પર્વદગી અને પ્રમિદીકરણ કચ્વાગા આવ્યા છે.

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર

ની

ઓળખાણ

જૈનના ધાર્મિક ગ્રંથોમાં ઉત્તરાધ્યયનનું ધ્યાન અનોખું છે. ઉત્તરાધ્યયન, આવશ્યક, દર્શનૈકાલિક અને પિણ્ડનિર્યુક્તિ આ ચાર સૂત્રગ્રંથોને જૈનો મૂળસૂત્રરૂપ સામાન્ય સંસાધી ઓળખે છે મૂળ સૂત્રો શામાટે કહેવાયા તે પણ જાણવા જેવું છે. શાપેન્ડીયર નામના જર્મન વિદ્વાન એક કલ્પના કરે છે કે આ ગ્રંથોને આધું નામ મળવાનું કારણ એજ કે એ ગ્રંથો “Mahāvira's own words” (Utt. Su. Introd. P. 32) અર્થાત્ મહાવીરસ્વામી ના પોતાનાજ શબ્દો તેમાં ગ્રંથિત થયેલા છે. તેમનું આ વિધાન દર્શનૈકાલિકને દેખીતી રીતે લાગુ પડી શકતું નથી એમ કહી મૂળ-સૂત્રનો ખીજેજ અર્થ Dr. Schubring (ડૉ. શુબ્રિંગ) કરેછે. તેઓ કહે છે કે “સાધુ તરીકેના જીવનની શરૂઆતમાં જે યમનિય-માદિ આવશ્યક છે, તેનો આ ગ્રંથોમાં ઉપદેશ હોઈ આ ગ્રંથોને મૂળસૂત્રો કહેવામાં આવ્યાં હોય” (Work Plahaviras, P. I.). Prof. Guerinot (પ્રો. ગેરીનો) નું માનવું એમ છે કે આ ગ્રંથો “Traite's Originaux,*” અર્થાત્ અમલ ગ્રંથો છે, જેના ઉપર અનેક દીકાઓ, નિર્યુક્તિઓ થઈ છે. દીકા ગ્રંથનો અભ્યાસ કરતાં આપણે પણ જે ગ્રંથ ઉપર દીકા કરવી હોય તે ગ્રંથને “મૂળ” ગ્રંથ કહીએ છીએ. વળી જૈન ધાર્મિક ગ્રંથોમાં આ ગ્રંથો ઉપર સૌથી વધારે દીકા ગ્રંથો છે; આ કારણોથી આ ગ્રંથોને દીકાઓની અપેક્ષાએ મૂળ ગ્રંથો અથવા “મૂળસૂત્ર” કહેવાની પ્રથા પડી હશે એમ કહી શકાય છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રને પોતાની સંજ્ઞા શીરીતે મળી તે માટે પણ સહેજ મતભેદ પ્રવર્તે છે. Leumann (લ્યુમન) એને “Later readings” અથવા પાછળથી રચાઈલા ગ્રંથો માને છે, અને તેના મર્થનમા જણાવે છે કે આ ગ્રંથ અંગ્રાંથોની અપેક્ષાએ પાછળથી રચાયેલ હોઈ એને “ઉત્તર” એટલે પાછળનો ગ્રંથ કહે છે. પરંતુ ઉત્તરાધ્યયન ઉપરના ટીકા ગ્રંથોમાથી આપણને જાણવાનું મળે છે કે મદાવીગ્દવામીએ તેમના છેલ્લા ચોમામામાં છત્રીસ અણપૂજ્યા પ્રશ્નોના “ઉત્તર” અર્થોત્ જવાબો આપેલા જે જવાબો આ ગ્રંથના રૂપમાં સંગ્રહીત છે. આ માદિતિ સત્ય માનવાને આપણી પાસે સળંગ પ્રમાણ છે, અને ‘ઉત્તર’ શબ્દનો અર્થ તેમાં પૂર્તિ કરે છે, જેથી એ મત વધારે વજનદાર ગણવામાં કશો વાંધો જણાતો નથી.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની નીચે પ્રમાણે આવૃત્તિઓ સુપ્રસિદ્ધ છે:-

૧. Charpentier ની આવૃત્તિ, ઉપોદ્ધાન, ટીકા, ટિપ્પણ સાથે. (૧૯૨૨). (આ આવૃત્તિ સારામાં સારી છે).

Achieves d' Eludes Orientales માળાનો ૧૮ મો મણકો.

૨. જૈનપુસ્તકોદ્ધાર માળાના મણકા નં. ૩૩, ૩૬, ૪૧.

૩. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, વિજયધર્મસિદ્ધિના શિષ્ય મુનિશ્રી જ્યન્તવિજયજી (આગ્રા, ૧૯૨૩-૨૭, ૩ ભાગમાં).

આ ગ્રંથમાં ખરેખર ગરબના ઉપાધ્યાય કમલસંયમની ટીકા પણ છે.

૪. અંગ્રેજી ભાષાન્તર, Jacobi, Sacred Books of the East માળાનો ૪૫ મો મણકો.

૫. શિવાય ભાવનગર, લિંગડી વગેરે સ્થાનોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ આવૃત્તિઓ છે.

તે અર્થમાં પૈટ્રી આ ગુજરાતી અનુવાદ સૌથી ઉત્કૃષ્ટ છે. ટિપ્પણ, નોંધ અને વાક્યાર્થપ્રધાન ભાષાન્તર પદ્ધતિ એ આ આવૃત્તિની ઉપયોગિતામાં અને મૌલિકતામાં વધારો કરે છે; ભાષાની સરળતા આ આવૃત્તિને લોકભોગ્ય બનાવે છે.

આ ગ્રંથને ૩૬ અધ્યયનો છે, એ પદ્યમાં લખાયેલો છે, અને તેમાં યમનિયમોનું મુખ્યત્વે કરીને નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. શિખામણના રૂપમાં સૂત્રાત્મક શિક્ષાવાક્યો, યતિએને તિતિક્ષા તરફ દોરનાર પ્રેરણાશીલ ભાવભર્યા કથનો અને જન્મ, ધર્મશિક્ષા, શ્રદ્ધા તથા સંયમરૂપ લાભચતુષ્ટયનો મોક્ષપ્રાપ્તિમાં ઉપયોગ, ખરા સાધુ અને ખોટા સાધુ વચ્ચેનો ભેદ વગેરે વગેરે વિષયો વિશદતાથી નિરૂપ્યા છે. શિવાય નાનાં પણ મુંદર ઉદાહરણો વિષયને સરળ કરવાને મૂકેલાં ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે. ચોરનું ઉદાહરણ, રથ લાંકનારનું ઉદાહરણ (અધ્ય. ૬, શ્લો. ૩), ત્રણ વેપારીની વાત (અધ્યયન ૭ મું શ્લો. ૧૪-૧૬), વગેરે દુચકાઓ કુન્દનમાં ગોઠવેલા હીરાની માફક ચળકી રહે છે. નમિનાથ સ્વામી ની વાર્તા અહીં પહેલીજ વખત કહેવામાં આવે છે. આ શિવાય સંવાદો એ આ ગ્રંથની વિશેષતા છે નમિનાથનો સંવાદ આપણને જુદાગ્રંથ સુત્તનિપાતમાંની પ્રત્યેક જુદાની વાર્તાને યાદ કરાવે છે. હરિકેશ અને બ્રાહ્મણનો સંવાદ ધાર્મિક ક્રિયા અને ધાર્મિક વ્રતિના બલાબલનો ખ્યાલ આપે છે; પુરોહિત અને તેના પુત્રોનો સંવાદ સાધુ જીવન કરતાં ગૃહસ્થ જીવન કેટલે અંશે ન્યૂન છે તે પ્રતિપાદન કરે છે. આ સંવાદ મહાભારત તેમજ બૌદ્ધ જાતકમાં પણ અમુક ફેરફાર સાથે જોવામાં આવે છે એ પુરવાર કરે છે કે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના કેટલા જૂના ભાગોમાંનો એ એક છે, આ ગ્રંથનું આદ્યમું અધ્યયન કાપિલીય (સં. કાપિલીયમ્ અર્થાત્ કપિલનું) કહેવાય છે, અને શાન્તિમૂર્તિની ટીકામાં કાશ્યપસુત

કપિનની ચાર્તા પશુ આપસમા આવી છે જે બ્રાહ્મણ
 ઋષોમાના કપિનના ઇતિહાસને ઘણે અંગે મળતી આવે છે,
 બાનીસમા અધ્યયનમા શ્રીકૃષ્ણની ચાર્તા છે તે પણ અનંક દષ્ટિએ
 આકર્ષક ૬ વસ્તુ જૈનધર્મના ઇતિહાસ માટે ઉપયોગી વસ્તુ તો
 ૨૩ મા અધ્યયનમા છે, પાર્શ્વનાથ અને મહારીન્ના ગિણેના
 નવાન્નો એ પ્રમુખ છે, અને તે નવાદમાથી મળે પાશ્વપ્રમુખ
 જૈન કવો હનો અને મહારીર તેમા મા શા સુધારા કર્યા તેનો સંપર્ક
 અંગે તેનાથી ખ્યાલ આવે છે ઉત્તરાધ્યયન (અ ૨૫)નું વસ્તુ
 ધર્મપદ (ઉદાન ૧) ની માથે મળતુ આવે છે ખરે બ્રાહ્મણ
 મને કહેવો એ વસ્તુ ઉપર આ અધ્યયનમા મટવા સુદર સૂત્રો
 મુકેના છે, આ પ્રમાણે આ ગ્રંથની વસ્તુ છે

ઉપર જણાવી ગયા પ્રમાણે આ ગ્રંથ ઉપર ઘણી ટીકાઓ
 થઈ છે, અને જૂનામા જૂની ટીકાઓ પણ આ મૂળસૂત્રો ઉપરજ
 મળી આવે છે, આમ હોવાથી ઉત્તરાધ્યયનની ટીકાઓ વિશે થોડા
 ઉલ્લેખ બાકી નહી જવો ન જોઈએ.

સૌથી જૂની ટીકા ભદ્રમાનની છે, જે નિબંધુક્તિ
 (સ નિર્યુક્તિ) ને નામે ઓળખાય છે આ ટીકા બધી ટીકાઓ
 કરતા ઉપયોગી ગણાય છે કારણ કે તેમા જૈન ધર્મ વિશે જૂની
 માહિતિ ખૂબ મળી આવે છે પછીની ટીકાઓ દશમા શતકમાં
 લખવામા આવેલી, તેમા શાન્તિસૂરિનો ભાવવિજય અને
 દેવેન્દ્રગણિની (સન ૧૦૭૩) ટીકા મુખ્ય ગણાય છે. આ
 બન્ને વ્યક્તિઓ જૈનશાસનના અનકારણ અને પ્રખર વિદ્વાનો
 હતા તેથી તેની ટીકાઓમા ઠેકાણે ઠેકાણે શાસ્ત્રાર્થ અને અડન-
 મડનની ઝનક જોવામા આવે છે.

ભાષા શાસ્ત્રની દષ્ટિએ તપામતા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ભાષા
 ધણીજ જૂની છે, અને જૈનઆગમમાં જે ગ્રંથોમા સૌથી જૂની

ભાષા મંત્રદીત થઈ છે તે પૈકી આ ગ્રંથ પણ એક છે, જેન શામનમાં મૌથી જૂની ભાષા આચારાંગ (સં. ડાચારાંજ માં છે; ત્યારપછી જૂની સુચરંગ (સં. સુચરદજ) માં છે, અને ત્રીજેજ સ્થાને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર આવે છે, એમ ભાષા શાસ્ત્રીઓ માને છે.

આ પ્રમાણે ઉત્તરાધ્યયનની સમાલોચના સ્થૂળ નિર્ણાયક કરવાનો ઉપગ્રનો પ્રયાતન-છે; વિકાનો તેમા અપક્વનો જુએ તો ક્ષમા આપે, એજ અવ્યર્થના.

ત્ર્યં. નં. દવે; એમ. એ., બી. ડી.,

પી એચ. ડી. [લંડન]

પ્રોફેસર, ગૂજરાત કોલેજ, અમદાવાદ.

મૂલ્યના

- ૧ કાળા અક્ષરોમાં ઉપર આપેલી નોંધ અધ્યયનનો પૂર્વરંગ સૂચવવા માટે છે.
- ૨ શ્લોકની નીચે નાના અક્ષરોમાં અપાતી નોંધ શ્લોકનું હાર્દ મમનવવા માટે આપી છે.
- ૩ કાળા મોટા અક્ષરોમા શ્લોક ઉપર અપાયેલા શબ્દો નીચે શું આવે છે તે દર્શાવવા માટે છે.
- ૪ સામાન્ય અક્ષરોમાં હપાયેલું લખાણ અર્ધભાગધી મૂળનું ગૂજરાતી અનુવાદન છે.
- ૫ દરેક અધ્યયનની નીચે નાના અક્ષરોમાં અપાતી નોંધ અ અધ્યયનનો સાર બતાવવા પૂરતી છે.

અ નુ ક મ ભિ કા

અધ્યયન

૫૪

૧ વિનયશ્રુત.

૩

વિનીતનાં લક્ષણ-અવિનીતના લક્ષણ અને તેનું પરિણામ-સાધકનું કલ્પિત કર્તવ્ય-ગુરુધર્મ-શિષ્યશિક્ષા-ચાલતાં, ઉડતાં, ખેસતાં તથા લિક્ષા લેવા જતા ભિક્ષુનું વર્તન.

૨ પરિષદ

૧૧

લિખિત સ્થિતિમાં લિખિત પ્રકારનાં આવી પડેલાં આકસ્મિક સંકટોમાં સહિષ્ણુતા અને શાંતિ ભિક્ષુએ કેવી રીતે જાળવવાં તેનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ.

૩ ચતુરંગીય.

૨૧

મનુષ્યત્વ-ધર્મશ્રવણ-શ્રદ્ધા-સંયમમાં પુરપાથ કરવો. એ ચારે આત્મવિકાસનાં અંગોનો ક્રમપૂર્વક નિર્દેશ-સંસાર ચક્રમાં ફરવાનું કારણ-ધર્મ કોણ પાળી શકે?—શુભ કર્મનું સુંદર પરિણામ.

૪ અસંસ્કૃત.

૨૬

જીવનની અવ્યગ્રતા-દુષ્ટ કર્મનું દુઃખદ પરિણામ-કર્મનો કતો હોય તેજ કર્મનો ભોક્તા-પ્રસોભનમાં જાગૃતિ-સ્વચ્છંદના નિરોધમાંજ મુક્તિ.

૫ અકામમરણીય.

૩૦

અજ્ઞાનીનું ધ્યેય ધન્ય મરણ-ફૂર કર્મ કરનારનો પ્રલાપ-ભોગની આમંત્રિનું દુષ્પરિણામ-જનને પ્રકારના રોગોની ઉત્પત્તિ-મરણ સમયે દુરાચારીની સ્થિતિ-ગૃહસ્થ સાધકની યોગ્યતા-સાચા સંયમનું પ્રતિપાદન-મદાચારીની ગતિ-દેવ-ગતિના સુખનું વર્ણન-સંયમીનું સફળ મૃત્યુ.

૬ કુલક નિર્ઘ્ન.

૩૭

ધન, સ્ત્રી, પુત્ર કે પરિવાર, કર્મથી પીડાતાને સરણુબૂન થતાં નથી—બાહ્ય પત્રિકાનો ત્યાગ—જગત માત્રના શ્રવે પર મિત્ર ભાવ—વાણી અને શાસ્ત્રવિદ્યા વર્તન વગરનાં નકામા છે—સંયમીની પરિમિતતા.

૭ એલક.

૪૧

ભોગી અને બકરાનો સમન્વય—અધમગતિમાં જનારનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો—દેશમાત્ર ભૂલનું અતિ દુઃખદ પરિણામ—મનુષ્ય શ્રવનનું કર્તવ્ય—કામભોગોની અંચળતા. —

૮ કાપિલિક

૪૭

કપિલમુનિનું પૂર્વ શ્રવન—શુભ ભાવનાના અંકુરને લીધે પતનમાથી વિકાસ—લિક્ષુકોને માટે તેમનો ઉત્તમ ઉપદેશ—મૂઢમ અહિંસાનું મુદર પ્રતિપાદન—જે વિદ્યા દ્વારા લિક્ષુનું પતન થાય તે વિદ્યાનો ત્યાગ—યોલનું પરિણામ—તૃણાનું આગ્રેહ્ય ચિત્ર—સ્ત્રી સંગનો ત્યાગ.

૯ નમિરગ્નયા

૫૩

નિમિત્ત મળતા નમિરાગ્નનું અલિનિષ્ક્રમણ—નમિરાગ્નના ત્યાગથી મિથિવામાં થયેલો હાહાકાર—સકેન્દ્ર સાથે તાત્વિક પ્રશ્નોત્તરો અને મુદર સમાધાન.

૧૦ દ્રુમપત્રક.

૬૪

વૃક્ષના શુર્ણ પાદડા સાથે શ્રવનની મરખામણી—શ્રવનની ઉત્ક્રાંતિનો ક્રમ—મનુષ્યશ્રવનની દુર્બલતા—લિન્નલિન્ન રથાનોમાં લિન્નલિન્ન આયુષ્ય ઝિયતિનું પરિમાણ—ગૌતમને ઉદ્દેશી ભગવાન મહાવીરે આપેલો અપ્રમત્તતાનો ઉપદેશ—પરિણામે ગૌતમના શ્રવન પર થયેલી અસર અને તેમનું અત્તિમ નિર્વાણ.

- ૧૧ બહુશુભપૂજ્ય. ૭૩
જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના લક્ષણ-નાચા જ્ઞાનીની મનોદ્રશા-જ્ઞાનનું સુંદર પરિણામ-જ્ઞાનીની મર્વોચ્ચ ઉપમા.
- ૧૨ હરિકેશીય. ૭૬
ગ્તિવાદના ખંડન-ગ્તિમન્નું દુઃપરિણામ-તપસ્વીની ત્યાગ દશા-શુદ્ધ તપશ્ચર્યાનો દિવ્ય પ્રભાવ-સાચી શુદ્ધિ શામાં?
- ૧૩ ચિત્તસંભૂતીય. ૬૧
સંસ્કૃતિ અને જીવનનો સંબંધ-પ્રેમનું આકર્ષણ-ચિત્ત અને સંભૂતિ એ બન્ને લાઘવોનો પૂર્વ ઇતિદામ-સદગ્ધ વામનાને માટે આપવો પડેલો બોગ-પુનર્જન્મ શાથી?—પ્રત્નો-બનના પ્રબળ નિમિત્તમાં ત્યાગીની દશા-ચિત્ત અને સંભૂતિનું પરસ્પર મિલન-ચિત્તમુનિનો ઉપદેશ.
- ૧૪ ઇષુકારીય. ૧૦૪
ઋણાનુબંધ કોને કહેવાય? જ સાથીદારોનું પૂર્વજીવન અને ઇષુકાર નગરમાં પુનર્ગિલન-સંસ્કારની સ્ફુરણા-પરંપરાગત માન્યતાની જીવનપર અમર-ગૃહસ્થાશ્રમ શા માટે?—સાચા વૈરાગ્યની કસોટી—આત્માની નિત્યતાનો સચોટ ખ્યાલ—આખરે જીવેનાં પરસ્પરના નિમિત્તથી સંસાર ત્યાગ ને અંતિમ મુક્તિ.
- ૧૫ સંલિક્ષ્ણ. ૧૧૮
આદર્શ લિક્ષ્ણ કોણ? તેનું સ્પષ્ટ અને હૃદયસ્પર્શી વર્ણન.
- ૧૬ અહમચર્ય સમાધિનાં સ્થાનો. ૧૨૩
મન, વચન અને કાયાથી અહમચર્ય શી રીતે પાળી શકાય તેનાં દશ પદ્યો—અહમચર્ય શા માટે?—અહમચર્ય પાલનનું ફળ શું?—તેનાં વિસ્તૃત વર્ણન.
- ૧૭ પાપશમણીય. ૧૩૨
પાપી શમણ કોને કહેવાય?—અમણ જીવનને પતિત કરનાર સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ દોષોનું પણ ચિદ્રિસા પૂર્ણ વર્ણન.

૧૮ સંયતીય.

૧૩૯

કાપિ-ચનગરના સયતિગજનું મૃગયા માટે ઉદ્યાન ગમન-
મહજ લહેર કરવા જતા આવી પડેનો પત્રાત્તાપ-ગર્દભાલી
મુનિના સમાગમથી થયેલી અસર-સયતિરાગનો ગૃહત્યાગ-
સયતિ તથા ક્ષત્રિયમુનિનો સમાગમ-જૈનશામનની ઉત્તમતા
શામા ?-ગુદ્ધ અત કરણથી થયેનું પૂર્વજન્મનું રમણ-ચક્ર
વર્તી જેવા મહામમૃદ્ધિવાન જીવાત્માઓએ આત્મવિકાસ માટે
આદરેનો ત્યાગ અને તેના અનેક પુરોના આપેના
મયોદ દદ્દતો

૧૯ મૃગાપુત્રીય

૧૫૨

સુગ્રીવનગરના બનભદ્ર રાખના તરુણ કુમાર મૃગાપુત્રનો
ભોગ પ્રસંગમા એક મુનિને જોવાથી મૃદુરેનો વૈગય-પુત્રનું
કર્તવ્ય-માતાપિતાનું વાતમલ્ય-ત્યાગ માટે આજ્ઞા લેતા થયેની
પાગરપરિક તાત્પર્ય ચર્ચા-પૂર્વમાને અધમગતિમા ભોગવેલી
વેદનાનું વર્ણન-આદર્શ ત્યાગ

૨૦ મહાનિર્ઘથીય

૧૬૮

ત્રેણિ મહારાજ અને અનાયીમુનિનો આશ્ચર્યકારક
મયોગ-અશણુ ભાવના-અનાયતા અને સનાયતાનું બયાન-
કર્મનો મર્ત તથા બોક્તા આત્માજ છે તેની પ્રતીતિ-આત્મા
પોતેજ પોતાનો શત્રુ તથા મિત્ર છે-મતના સમાગમથી
મગધપતિને ઉપજેનો આનંદ

૨૧ અમુદ્રપાલીય

૧૭૯

અપાનગરીમા સમતા ભગવાન મહાનીગ્ના સિધ્ધ પાનિતનું
ચરિત્ર-તેના પુત્ર અમુદ્રપાનને એક ચોરની દગ્ધ દોષતાજ હિતપત્ર
થયેનો વૈરાગ્ય-તેમની અગ્ર તપચર્ચા-ત્યાગનું સર્પન

૧૨ રશ્નેમીય.

૧૮૫

અરિષ્ટનેમિનુ પૂર્વજીવન—નુશુલ્યમા યોગમગ્નની મનુનિ-
મદગ નિમિત્તથી પરણવા જતા ઉત્પન્ન થયેલો વૈગમ્ય-
સ્ત્રીરત્ન ગજમતીનુ અભિનિષ્કમણુ-રથનેમિ અને ગજમતીનું
આકર્ષિત એકાતમા મિલન—રથનેમિની મનમથયેલી વામના
—રાજમતીની આગમતા—પ્રવળ પ્રયોભનમાથી રથનેમિનો
ઉદ્ધાર—ત્રીશક્તિનુ સ્વયંત દશ્ય

૧૩ દેશિગૌતમીય

૧૮૭

શ્રાવતીનગરીમા મદામુનિ દેશીશ્રગણુ અને જ્ઞાતી ગૌતમનુ
મિલન—ગભીર પ્રજ્ઞાત્તર—દેશી મદાગમ્નની કાર્યદક્ષતા—મમયનો
માદ—પરંપરના નમાગમથી પગિદમાં વ્યાપી નેલો આદિદ.

૧૪ અભિતિઓ

૨૧૬

આદ પ્રવચન નાનાઓનું વર્ણન—લિલુની તે માતાનુ
વાત્મક—નાવધાની અને મંચમનુ સંપૂર્ણ વર્ણન—કેમ ચાલુ,
ખોલવુ, આઝરિકા મેળવવી, વ્યવસ્થા જાળવવી—મન, વચન
અને કાયાનો મંચમ કેમ જાળવવો તેનુ સંપૂર્ણ જ્ઞાન

૧૫ યજીય

૨૨૪

યાજ્ઞક કોણુ ?—યજ્ઞ કયો ?—અગ્નિ કમ્ ?—સાધ્ય કાને
કહેવાય ?—વેદનુ રદન્ય—માઓ યજ્ઞ—મનિવાદના ખડન—કર્મ-
વાદનુ મહન—શ્રમણ, મુનિ અને તાપમ કાને કહેવાય ?—
મંનારની ચિદિત્મા—માયા ઉપદેશની અમર.

૧૬ અમાચારી

૨૩૨

સાધક લિલુની દિનચર્યા—તેના દશ પ્રકારોનું વર્ણન—ત્રીણુ-
નટથી આખા દિવસનો વર્ણવેલો મુંદર કાયકમ—મમયને
ઓળખી કાર્ય કરનાની શિખામણુ—એક સામાન્ય ક્રિયામા પણ
સાધકોને જાગૃતતાની સાવધાનતા—દિવસ તથા રાત્રિનો સ્વતંત્ર
ધડીયાળ વિના જાણનાની પદ્ધતિ.

૨૭ ખલ્લંકીય

૨૪૪

ગણધર ગાઝરું માધક જીવન-ગગિયા બગદ જેવા શિષ્યોની જીવનમમીકા-સ્વચ્છતાનું પરિણામ-શિષ્યોની આવ-સ્થિતિ ક્યાં સુધી? -આખરે ગણધર ગાઝરું ધીકારેલો આત્મોન્નતિનો સાચો માર્ગ-તેમાં પ્રગટ થતી નિરામકિત.

૨૮ મોક્ષમાર્ગ ગતિ.

૨૪૬

મોક્ષમાર્ગનાં માધનોનું પ્રપ્ત વર્ણન-જગતના બધાં તત્ત્વોના તાત્ત્વિક લક્ષણો-આત્મવિકાસનો માર્ગ મળતાથી શી રીતે મળે? તેનું વર્ણન.

૨૯ સમ્યક્ત્વ પગકમ.

૨૪૭

જિજ્ઞાસાની સામાન્ય ભૂમિકાથી માંડીને અંતિમ માધ્ય (મોક્ષ) પામવા સુધીની બધી ભૂમિકાઓનું બહુ સરસ અને મચોટ વર્ણન-ઉત્તમ પ્રકારના તોતે ગુણોનું વર્ણન અને તેના ફળનો નિર્દેશ.

૩૦ તપોમાર્ગ.

૨૪૮

કર્મરૂપી કાષ્ટને બાળવાની અગ્નિ કય? -તપશ્ચર્યાનું વૈદિક, વૈજ્ઞાનિક અને આધ્યાત્મિક એમ ત્રણે દષ્ટિએ થયેલું નિરીક્ષણ-તપશ્ચર્યાના બિન્નબિન્ન પ્રકારના પ્રયોગોનું વર્ણન અને તે દ્વારા થતી શારીરિક અને માનસિક અસર.

૩૧ અરણ્યવિધિ.

૨૪૯

મહાબોધની શાળા તરીકે બતાવેલા મંમાર-વનુ માત્રમા કેટલીક જાણવા લાયક, કેટલીક ત્યાગવા લાયક અને કેટલીક અદ્યક્ષ કરવા લાયક હોય છે-આહો એકથી માંડીને કમથી તેત્રીમ પ્રકારની વર્ણવેલી વનુઓ-ઉપયોગ એજ ધર્મ.

૩૨ પ્રમાદસ્થાન.

૨૫૦

પ્રમાદના અ્યાનોનું ચિકિત્સાપૂર્ણ વર્ણન-વ્યાધી રહેવા દુઃખની મુક્તિના ઉપાય-તૃષ્ણા, મોહ અને લોભનો જન્મ

શાથી ?-રાગ અને દ્વેષનું મૂળ શુ ?-ઇન્દ્રિયો તથા મનના અમંયમનું પરિણામ-મુમુક્ષુને જતાવેલી માર્ગ દિશા

૩૩ કર્મ પ્રકૃતિ

૩૦૬

જન્મમગ્નતા દુ ખનું મૂળ-આરે કર્મોના નામ, બેદ, મિથિતા અને પરિણામનું સંક્ષિપ્ત જ્ઞાતિય વર્ણન

૩૪ લેશ્યા

૩૧૫

સૂક્ષ્મ શરીરના ભાવો અથવા ગુણાશુભ કર્મોનું પરિણામ- જ લેશ્યાઓના નામ, રંગ, રસ, ગંધ સ્પર્શ, પરિણામ, લક્ષણ, મ્યાન, મિથિતા, ગતિ, આયુ ય, રંગે મમમ્ત પ્રકારોનું વિગતવત વર્ણન- ક્યા ક્યા દોષો અને ક્યા ક્યા ગુણોથી અમુદર અને સુદર ભાવોનું ચલાવણ-અયુજ ક્રિયામાથે સૂક્ષ્મ મનનો સબધ-કુતુહિત કે અપ્રમત્ત મનની આત્મા પર થતી મારીમારી અમર-મૃત્યુ પહેલા જીવન કાલના ફળનો દેખાવ

૩૫ અણુગારાદ્યયન.

૩૨૫

ગ્રહમ માગ્ના મોહ-મયમીની જવાગતરી-ત્યાગની માનધાન-તા-પ્રયોજન અને દોષના નિમિત્તગા સમાનતા પ્રાણ જગવી શકે ?-નિરામિત્તની વાસ્તવિમ્તા-શરીરમમત્વનો ત્યાગ

૩૬ જીવાજીવ વિભક્તિ

૩૩૦

મ પૂર્ણ બોધના પદાર્થોનું વિગતવત વર્ણન-મુક્તિની યે જ્યતા -મ સારનો પ્રતિદાસ-ગુહ્ય ચૈતન્યની મિથિતા-ઇન્દ્રિય સસારમા આવે કે ?-સ સારી જીવોનું પૃથક પૃથક ગતિઓમા આપેલું વર્ણન-એન્દ્રિય, મેઇન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય જીવોના બેદપ્રમેદોનું વર્ણન-જગ પદાર્થોનું વર્ણન-ભિન્ન ભિન્ન આયુ યરિયિતિ-જાતમા પર મમની થતી અમ-અકળ અો મક્કળ મૃત્યુ માધનાની મુતુરિત તેમજ સુદર ભવનાનું વર્ણન આ મધુ મ્હી ભગવાન મનારીતની થયેલી મુખ્ય તથા છત્યાઈ

૩૬૪

== પ્રારંભ ==

જેને છે મૃત્યુથી મૈત્રી, જે જાણે મરવું નથી;
મૃત્યુથી જે છટી લાગે, તે મુઝે સુખથી ભલે.

* * *

પ્રતિભામે મદા આપે, જે દશ લાખ ધેનને,
તેનાથી મંયમી ટ્રેષ, ભલે આપે ન કિચન.

* * *

લડો સૌ આત્મખંઝામે, બીજનું સંઝામ શા કરે ?
શુદ્ધાત્માથી દુરાત્માને, ઇતીને સુખ મેળવો.

વિનયશ્રુત

૧

વિનયનો અર્થ આહીં અર્પણતા છે. જૈનદર્શનના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પરમાત્મા પ્રત્યે અર્પણતા બલેવવાની હોય છે ત્યારે તે ભક્તિ કહેવાય છે. પરંતુ જ્યારે તે ગુરુજન તરફ બલ-વવાની હોય છે ત્યારે તે સ્વધર્મ કે સ્વકર્તૃત્વ તરીકે ગણાય છે. આ અધ્યયનમાં ગુરુને ઉદ્દેશી, શિષ્ય અને ગુરુના પારસ્પરિક ધર્મો બતાવેલા છે.

અર્પણતાર્થી અહંકારનો લઘ થાય છે. અહંકારના નાશ થયા વિના આત્મસોધન થઈ શકતાં નથી. અને આત્મ-સોધનના માર્ગ વિના શાંતિ કે સુખ નથી. સૌ કોઈ જિજ્ઞાસુને અજલેબજલે સારંગ)નો આવશ્યકતા હોયજ છે.

ભગવાન બોલ્યા—

[૧] મધોગથી વિજેને કરીને મૂકાગેના અને ધરખારના બંધનથી છૂટેલા નિસ્તુના વિનયને પ્રકટ કરીમ. તમે કમપૂર્વક મને માબગો.

નોંધ:—સચોળ એટલે આસક્તિ. આસક્તિ છૂટે ત્યારેજ નિજામા જાગે. નિજાસા જાગે એટલે ધરખારનું મમત્વ ઠી જાય. આવી બાવના શુ આપણે જીવનમાં નથી અનુભવતા ?

[૨] જે આજ્ઞાને પાળનાર, ગુરુની નિષ્ઠ રહેનાર અને ઇચ્છિત તથા આકાર (મનોભાવ તથા મુખાદિના આકાર)ને જાળુનાર હોય તે વિનીત કહેવાય છે.

નોંધ:-આજ્ઞાપાત્રન, પ્રીતિ અને વિચક્ષણતા. આ ત્રણે ગુણો અર્પણતામા હોવા જોઈએ. નિકટનો અર્થ પાસે રહેવું તેટલોજ નથી પણ હૃદયમાં રચાત જમાવવું તે છે

[૩] આજ્ઞાનુ ઉલ્લંઘન કરનાર, ગુરુજનોના હૃદયથી દૂર રહેનાર, શત્રુમમાન (વિરોધી) અને અવિવેકી પુરુષ અવિનીત કહેવાય છે.

[૪] જેમ સડેલી ફૂતરી સર્વસ્થળેથી અપમાન પામે છે એમ શત્રુ જેવો, વાચાળ અને દુરાચારી (સ્વચ્છંદી) સર્વસ્થળેથી તિરસ્કાર પામે છે.

[૫] ભૂંડ મુંદર અનાજના ડાંડાંને છોડીને વિષ્ટાને ખાવું પસંદ કરે છે. તેમ સ્વચ્છંદી મૂર્ખ સદાચાર છોડી સ્વચ્છંદે વિચરવામાંજ આનંદ માને છે.

[૬] ફૂતડં, ભૂંડ અને મનુષ્ય, એ ત્રણે દૃષ્ટાન્તોના ભાવને સાંભળીને પોતાનું દિલ ધચ્છનાર મનુષ્ય વિનય માર્ગમાં પોતાના મનને સ્થાપે.

[૭] આ ઉપરથી મુમુક્ષુ અને સત્સંશોધકે વનયની વિવેકપૂર્વક આરાધના કરવી અને સદાચાર વધારતા જવું. આમ કરવાથી તે દ્રોષ સ્થળે નારીપાસ (તિરસ્કૃત) યશે નહિ.

[૮] અતિ શાન્ત થવું અને મિત્રભાવે યાનીજનો પાસે ઉપયોગી સાધનો શીખવા. નિરર્થક વસ્તુઓને તો છોડીજ દેવી.

[૯] મહાપુરુષોની શિક્ષાથી મૂર્ખની પેઠે કુપિત ન થવું, શાણા થઈ સહનશીલતા રાખવી. હલકા મનના માણસોનો મંગ ન કરવો. હાસ્ય અને ગમ્મતો પણ છોડી દેવી.

નોંધ:-મહાપુરુષો જ્યારે શિષ્યામણુ આપતા હોય ત્યારે કેમ વર્તાવું? તે બિના ઉપરની ગાથામાં છે.

[૧૦] ચંડાલનું કર્મ (ક્રોધ) ન કરવું અને બહુ પ્રજાપ પણ ન કરવો. સમય પ્રમાણે શિક્ષણ કે ઉપદેશ મેળવીને પછી એકાંતમાં તે શબ્દોનું ચિંતન કરવું.

[૧૧] ભૂલથી ચંડાલ કર્મ થઈ જાય તો તેને કદી છુપાવવું નહિ, જે દોષ થઈ ગયો હોય તે ગુરુજન પાસે કબૂલ કરી લેવો. જે પોતાની ભૂલ ન થઈ હોય તો તેનો ખુલાસો કરી દેવો.

નોંધ:-ચંડાલકર્મ એટલે દુષ્ટકર્મ. તેમાં અન્યાય, અધર્મ, અકર્તવ્ય કે ક્રોધ, કપટ અને વિષયનો સમાવેશ થાય છે.

[૧૨] મળિયો ઘોડો (કે પુંછલેલ બગદ) વારંવાર આશુક માગે છે. તેમ વારંવાર મહાપુરુષોની શિક્ષા ન માગવી. પરંતુ આજ્ઞાક ઘોડો જેમ આશુક જોનાંગ દેકાણે આવે છે તેમ મુમુક્ષુએ પાપકર્મને લાન થતાંજ છોડી દેવું.

[૧૩] સત્પુરુષોની આજ્ઞાને તરછોડનાર અને કઠોર વચન કહેનાર કેટલાક દુરાચારી શિષ્યો ક્રામજ ગુરુને પણ ક્રોધી બનાવે છે. અને અંતઃકરણને ઝોળખી અનુસરતા કેટલાક આજ્ઞાક વિનીત શિષ્યો ખરેખર ક્રોધી ગુરુને પણ શાન્ત કરી મૂકે છે.

નોંધ:-ગુરુ કે શિષ્ય બન્ને સાધક દશામાં દોષી બૂતને પાત્ર છે. પરંતુ અહીં શિષ્ય કર્તવ્યજ બતાવ્યું છે.

[૧૪] પૂજ્યા સિવાય ઉત્તર ન આપવો. પૂછે તો ખોટું ન જોલવું. ક્રોધને સાંત કરી આપ્રય વાનને પણ પ્રિય બનાવવી.

[૧૫] પોતાનો આત્માજ દમવો જોઈએ, કારણ કે આત્મા એજ દુર્દમ્ય છે. આત્મદમન કરવાથી આ લોક અને પરલોકમાં પણ સુખી થવાય છે.

[૧૬] “તપ અને સંયમથી મારા આત્માને દમવો તેજ ઉત્તમ છે. હું બીજાં બંધનો કે મારથી રખે દમાઉં!”

નોંધ:-આ શ્લોક સ્વયં અપણા પર ઉત્તરવાનો છે. સયમ અને તપથી ગરીરનું ઈશન થાય છે તે સ્વયં હોય છે. પણ અસંયમ અને સ્વચ્છંદથી ઉપસ્થિત થયેલ ઈશન પરત્ર અને તેથી વધુ હું મદ્યર્થ પડે છે.

[૧૭] વાણી કે કર્મથી, જાની રીતે કે પ્રકટપે દીપણુ યાનીજનો (ગુરુજનો) માથે વૈર ન કરવું.

મહાપુરુષો પાસે બેસવાની શિષ્ટતા બતાવે છે.

[૧૮] ગુરુજનોની પીઠ પાસે કે આગળ પાછળ ન બેસવું. તેમ એકદમ પાસે બેમી પણ માથે પણ ન અડાડ્યા. વળી શય્યા કે પોતાના આમન પર બેસીનેજ પ્રત્યુત્તર ન આપવો.

[૧૯] ગુરુજનોની પાસે પણ પર પણ ચડારી ન બેસવું કે પગના ગોણુ છાતી પાસે રાખી હાથ બાધી ન બેસવું પણ કેલાવીને પણ ન બેસવું.

[૨૦] આચાર્ય બોલાવે તો કદી મીઠ (મૌન) ન થવું. મુમુક્ષુ અને ગુરુકૃપાના ઇચ્છુકે તુરતજ તેમની પાસે જવું

[૨૧] આચાર્ય ધામે કે જોરથી બોલાવે ત્યારે કદી પણ બેસી ન રહેતાં વિવેકપૂર્વક પોતાનું આસન છોડીને ધીર પુગે તેમની પાસે જઈને સાંભળવું.

[૨૨] શય્યામાં કે આસને રહીને કદી પૂઠવું નહિ ગુરુપાસે આવી હાથજોડી નમ્રતાપૂર્વક બેસી કે ઉભા રહીને સમાધાન કરવું

[૨૩] આવા વિનયી શિષ્યને સુત્રાચન અને ભાવાર્થ બન્ને વગતુ અધિકાર મુજબ ગુરુએ સમજાવની. (એ ગુરુધર્મ છે)

ભિક્ષુઓએ વ્યવહાર કેવો રાખવો તે બતાવે છે.

[૨૪] ભિક્ષુએ જોડું ન બોલવું કે નિશ્વયાત્મક વચનો ન કહેતાં. ભાષાના દોષને છોડી દેવો અને કપટને પણ છોડી દેવું.

[૨૫] પૂછે તો સાવધ (કુપિત) ન કહેવું પોતાના મ્વાર્થને
મારુ ખીજને માટે કે કોઈ ખીજ કારણોથી નિરર્થક અને
મર્મવાળુ વચન ન બોલવું

[૨૬] બ્રહ્મચારીએ એકાતના ઘર પાસે, લુહારની કોઠ કે અયોગ્ય
મ્થાન ઉપર કે બે વગ્ની વચ્ચે, તેમજ મોટા રસ્તા પર એકના
એકની સ્ત્રી માથે ન ઉભા રહેવું કે ન વાર્તાનાપ કરવો.

નોંધ—બ્રહ્મચર્ય એ તો મુમુક્ષુનું જીવનવ્રત છે. એટલે તેનો ન્યવહાર
કરવો હોય તે અહીં બતાવ્યું છે

[૨૭] “મહાપુરુષો મને હજા હપકાથી કે કોર વાણીથી જે શિક્ષા
કરે છે, તે (મારુ સહભાગ્ય છે) મને બહુ લાભદાયક છે”
એમ માનીને વિવેકપૂર્વક તેનું પાનન કરવું

[૨૮] શિષ્યામણ કોર અને કદિન હોવા છતાં દુષ્ટતને દૂર કરનાર
છે, તેથી શાણા માધક તેને હિતકારી માને છે પણ અમાધુ
જનને તે દ્વેષ કરાવનાર નીરડે છે

[૨૯] નિર્ભય અને ડાહ્યા પુરુષો કોર શિક્ષાને પણ ઉત્તમ ગણે છે,
ન્યારે ક્ષમા અને શુદ્ધિ કરનાર હિત વાક્ય પણ મૂઢપુરુષોને
દેવનું નિમિત્ત બની જાય છે

[૩૦] ગુરથી ઉચ્ચ ન હોય તેડ કે કચકચાટ ન થાય તેવા ગ્રિય
આમન પર બેસવું. ખામ કાગળ સિવાય ત્યાથી ન ઉતાર
ચ ચત્તાને ઝોડી બેસી રહેવું.

[૩૧] ભિમુએ મમય થયે રથાનથી બહાર આહાર નિદાગનિ ક્રિયા
માટે જવું. અને કાગ થયે પાઠા કરવું, અનગને ઝોડીને
કાળધર્મને અનુદાન થઈ નવ કાપો કરવા.

નોંધ—ખાસ કારણ સિવાય આશ્રમ ઉતરવો નહિ અને
વખત કાળને તપાસી અનુકૂળતાએ કામ કરવું

શિક્ષાર્થે જનાર શિક્ષુના ધર્મ સમગ્રાયે છે.

[૩૨] શિક્ષુએ ઘણા ગુણો જમના હોય તેવી પંગતમાં ન જવું.
ત્રેમપૂર્વક આપેલી શિક્ષાજ સેવી. આવી કદિનાઈથી મેળવતું
અન્ન પણ સમય થયે અને તે પણ પરિમિતજ ગ્રહણ કરવું.

[૩૩] ધરથી (ભોજનાલયથી) અતિ દૂર નહિ, તેમ અતિ પામે નહિ
કે ખીન્ન ગ્રમજો દેખે તેમ પણ નહિ, એવી રીતે શિક્ષા માટે
ઉણા રહેવું. ખીન્ન કોમળને ઝાળાંગીને આગળ વધવું નહિ.

નોંધ:—ખીન્ન શિક્ષુ પુરુષો દેખે તો તેનું દિલ દુઝાય કે દાવાના
હૃદયમાં ફેર પડે માટે તેમ નહિ કરવું એમ કહ્યું છે.

[૩૪] (દાતારથી) જાંચે મેડા ઉપર ઉણા રહીને કે નીચે રહીને
અથવા અતિ દૂર કે અતિ પાસે શિક્ષા નહિ લેતાં પરને
અર્થે કરાયેલા નિર્દોષ આહારજ સંયમીએ ગ્રહણ કરવો.

નોંધ:—ખીન્નને માટે એણે સાધુ નિમિત્તે નહિ કરેલી શિક્ષા.

કેવા સ્થાને ત્યાગીએ આહાર કરવો ને કેમ કરવો
તે ખતાયે છે.

[૩૫] ત્યાં જાડું જાંતુઓ ન હોય, ખીજ ન વેરાયાં હોય, અને
ઢાંકેલું સ્થાન હોય ત્યાં સંયમી પુરુષે વિવેકથી કંઈ નીચે ન
વેરાય તેવી રીતે સમભાવથી ખાવું જોઈએ.

[૩૬] જાડું સરસ કર્યું છે, જાડું મુંદર રીતે પકાવ્યું છે, જાડું સારી
રીતે છેલ્લું છે, જાડું સારી રીતે માર્યું (સંસ્કાર કર્યાં) છે, જાડું
રસિક બનાવ્યું છે અને કેવું મુંદર મળ્યું છે; એવી દ્રવિત
મનોદશા મુનિએ છોડી દેવી.

ગુરુજન અને શિષ્યજનની કર્તવ્યભાવના સ્પષ્ટ કરે છે.

[૩૭] મુંદર ઘોડાને ચક્ષાવતાં સારથિ જેમ આનંદ પામે છે, તેમ
શાળા સાધકોને શિષ્યામણુ આપતાં ગુરુ આનંદ પામે છે.

અને ગળિયા ઘોડાને ચવાવતાં માગથિ જેમ યાત્રી જાય છે, તેમ મુખને શિખામણુ આપતા ગુરુ પણ યાત્રી જાય છે.

[૩૮] કલ્યાણકારી શિક્ષાને પામ્યા છતાં મને આ ચપેટા, ચામખા, આકેશ કે વપ રૂપ છે તેમ પાપદષ્ટિવાળો (શિષ્ય) પુરુષ માને છે.

[૩૯] માધુ પુત્ર્ય મને પુત્ર, ભાઈ કે સ્વજન (જાણી ગુરુ એમ કહે છે) એ પ્રમાણે માની શિક્ષાને કલ્યાણકર માને છે. અને પાપ દષ્ટિ તેવી દશામા પોતાની જાતને દામરૂપ માની દુ ખી થાય છે.

નોંધ:—એકજ શિક્ષાના દષ્ટિભેદથી એ સ્વરૂપ થાય છે.

[૪૦] આચાર્યને પણ કોપ ન કરાવવો અને આત્માને પણ કુપિત ન કરવો. જ્ઞાનીપુરુષોનો ઉપગ્રાત (હાનિ) ન કરવો. અને ક્રાંતિનાં જિદ્દો પણ ન જોવા.

[૪૧] કદાચ આચાર્ય કારણવગાત્ કોપાયમાન થાય તો પ્રેમ વડે તેમને પ્રમત્ત કરવા. હાથ જોડી તેમને વિનવવા. અને કહેવું કે ફરીથી આ પ્રમાણે નહિ કરુ.

[૪૨] જ્ઞાની પુરુષોએ જે ધાર્મિક વ્યવહારને આચર્યો છે તે આચરવો ધાર્મિક વ્યવહારને આચરતો મનુષ્ય નિ દાને પામતો નથી.

નોંધ —અહીં વ્યવહારનું વિધાન કરી ભગવાન મહાવીરે આધ્યાત્મિકતા પણ વ્યવહારશાસ્ત્ર શુદ્ધ દશા નથી તેમ સમજવું છે

[૪૩] આચાર્યના મનમાં રહેલું કે વાણીથી બોલાયેલું જાણીને કે સાંભળીને તેનો વાણીથી સ્વીકાર કરીને કર્મથી આચર્યો લેવું જોઈએ.

નોંધ —વાણી કરતા વર્તનનાં મુલ્ય અધિક છે.

[૪૪] વિનીત સાધક નહિ પ્રેરવા છતાં વીઘ પ્રેરિત થાય છે. “જેવું કલ્યુ તેવું કલ્યુ” જ છે ” એ પ્રમાણે કર્તવ્યો હમેશા કર્યા કરે છે.

[૪૫] એ પ્રમાણે (ઉપરનું) જાણીને જે જુદિમાન શિષ્ય નમે છે

(તે પ્રમાણે વને છે) તેનો શ્લોકમાં યશ કેલાય છે, અને જેમ પ્રાણીઓનો આધાર પૃથ્વી છે તેમ તે આચાર્યોના આધારબૂત યર્ધ રહે છે.

જ્ઞાની શુ આપે છે તે બતાવે છે.

[૪૬] સાચા જ્ઞાની અને શાસ્ત્રજ્ઞ પૂજ્યો શિષ્યપર ન્યારે પ્રમત્ત થાય છે, ત્યારે શાસ્ત્રના ગભીર રહસ્યો સમજાવે છે.

[૪૭] અને શાસ્ત્રજ્ઞ શિષ્ય નિઃમદ્દેહ યર્ધને કર્મસંપત્તિમાં મનની ગુચ્છિ લગાડી ગ્રિયતપ્રજ થાય છે. અને તપ, આચાર અને મમાધિને ક્રમથી પ્રાપ્ત કરીને તથા દિવ્યબોધિ ધારીને, પાચ વ્રતો પાળીને—

[૪૮] દેવ, ગાંધર્વ તથા મનુષ્યોથી પૂજાયેલો તે મુમુક્ષુમુનિ મલિન દેહને છોડીને તેજ જન્મમા સિદ્ધ થાય છે. અથવા મહાન ઋદ્ધિધારી દેવ બને છે.

નોંધ —આ વ્રણ શ્લોકોમાં સાધકની શ્રેણિ બતાવી તેનું ફળ દર્શાવ્યું છે. વિનય એટલે વિશિષ્ટનીતિ. નીતિ એ ધર્મનો પાથો છે. શુરુજનના વિનયથી સત્સંગ થાય છે, રહસ્ય સમજાય છે અને રહસ્ય જાણ્યા પછી વિકાસપથે જવાય છે. અને એ વિકાસથી દેવગતિ કે મોક્ષગતિ પમાય છે.

એ પ્રમાણે કહ્યું છું.

આમ વિનયશ્રુત નામનું પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

પરિપહ

૨

વિનય પછીનું બીજું અધ્યયન પરિપહનું આવે છે. પરિપહ એટલે અનેક પ્રકારથી સહેવું તેનું નામ પરિપહ છે. એ અનેક પ્રકારોમાંના અહીં ૨૨ બાવીસનું વર્ણન છે. તપશ્ચર્યા અને પરિપહોનો ફેર એ છે કે ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યામાં વેઠવાં પડતાં ભૂખ દુઃખ, દાઢ, કે તાપ વગેરે સ્વપ્નછાએ હોય છે. ત્યારે ખાવાની ઇચ્છા હોવા છતાં કે ભાણામાં હોવા છતાં કોઈ આકસ્મિક કારણથી ન મળે કે ન ખવાય છતાં પ્રતિક્રિયા કર્યા સિવાય સમભાવે તે કષ્ટનું વેદન કરી લેવું તેને પરિપહ કહેવાય છે. આ પ્રકરણમાં સંયમીને ઉદ્દેશીને વર્ણન છે. છતાં ગૃહસ્થ સાધકને પણ આવા અનેક પ્રસંગોમાંથી પસાર થવાનું હોય છેજ. સહનશીલતા વિના સંયમ નથી, સંયમ વિના ત્યાગ નથી, ત્યાગ વિના વિકાસ નથી અને વિકાસ એજ મનુષ્યજીવનનું ફળ છે. મુધર્મસ્વામી પોતાના મુશિખ્ય જંખૂરવામીને ઉદ્દેશીને બોલ્યા:—

“ મે સાંભળ્યું છે ” આયુષ્યમાન ભગવાન મુધર્મસ્વામીએ આ પ્રમાણે કહ્યું: (અહીં ખરેખર બાવીસ પરિપહો શ્રમજી-ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે) સાધક ભિક્ષુ; તે સાંભળીને, જાણીને, જીતીને, તેનો પરાભવ કરીને ભિક્ષાચરીમાં ગમન કરતાં પરિપહોથી સપડાય તો ન હજાય ! (કાયર ન બને).

શિષ્ય પૂછે છે:—ભગવન્ ! તે બાવીસ પરિપહો કયા ? શ્રવણ ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે. જેને સાંભળીને

જાણીને, જીતીને તેનો પરાભાવ કરીને બિહુ બિહ્યાચરીમાં ગમન કરતાં પરિપહોથી પકડાતાં કાયર ન બને ?

આચાર્ય કહે છે.—શિષ્ય ! તે આજ ખરેખર બાવીસ પરિપહો થમણુ ભગવાન કાર્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે, કે જેને બિહુ સાંભળીને, જાણીને, જીતીને, પરાભાવ કરીને બિહ્યાચરીમાં જતાં પરિપહોથી સપડાય તો કાયર ન બને.

તે આ પ્રમાણે છે;—(૧) ક્રુધાનો પરિપહ. (૨) પિપાસા (તૃષ્ણા) નો પરિપહ. (૩) દાહનો પરિપહ. (૪) તાપનો પરિપહ (૫) ડાંસ મચ્છરનો પરિપહ. (૬) અવજ્ઞનો પરિપહ. (૭) અરતિ (અપ્રીતિ) પરિપહ. (૮) સ્ત્રીનો પરિપહ. (૯) ચર્ચા (ગમન) પરિપહ (૧૦) બેઠકનો પરિપહ (૧૧) આક્રોશવચનનો પરિપહ. (૧૨) વધનો પરિપહ. (૧૩) શર્યાનો પરિપહ (૧૪) યાચનાનો પરિપહ. (૧૫) અલાભનો પરિપહ. (૧૬) રોગનો પરિપહ. (૧૭) તૃણસ્પર્શનો પરિપહ. (૧૮) મેલનો પરિપહ (૧૯) સત્કાર પુરસ્કાર (માનાપમાન)નો પરિપહ. (૨૦) પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ) નો પરિપહ. (૨૧) અજ્ઞાનનો પરિપહ. (૨૨) દર્શનનો પરિપહ.

[૧] (હિ જંચુ !) પરિપહોનો જે વિભાગ ભગવાન કાર્યપે વર્ણવ્યો છે તે તમોને ક્રમથી કહીશ. મને સાંભળો.

[૨] ખૂબ ભૂખથી દેહ ઘેરાય છતાં આત્મ ઓળસવાળો તપસ્વી-બિહુ કોઈ વનસ્પતિ જેવી વસ્તુને પણ ન છેદે કે ન છેદાવે. ન પોતે પકાવે કે ન અન્યદ્વારા પકાવે.

નોંધ:—જૈનદર્શન સુક્ષ્મ અર્થસામાં માને છે, ઐતલે જૈનબિહુઓથી અગિત (જીવરહિત) આહારજન અને તે પણ પર માટે કરેલો હોય તેવો મળે તોજ ખાઈ શકાય. તેનાં ખૂબ કડક વિધિવિધાનો છે. અહીં તેથીજ હલ્લેખ કર્યા છે કે મને તેવી ભૂખ હોય છતાં કોઈ જીવની હિંસ ન કરવી.

[૩] ધમણુની માફક શ્વામોચ્છ્વાસ ચાલતો હોય (આખા શરીરની નસો દેખાતી હોય), કૃશ થઈ ગયો હોય, કાગડાની ટાંગ

જેવા અગ થઇ ગયા હોય છતાં અન્નપાનમા નિયમિત નહે-
નાર ભિક્ષુ પ્રમત્ત ચિત્તથી ગગન કરે.

નોંધ.—ખોરાકની ઈચ્છા હોય છતાં ન મળે તો પણ સંયમી એમ
માને કે ઠીકજ થયું, આ પણ સદ્ગત તપશ્ચર્યા થઈ

[૪] તૃપાથી પીડાતો હોય છતાં દમિતેન્દ્રિય, અનાયાચી કરનાર, અને
સંયમની લક્ષ્મી રાખનાર ભિક્ષુ દંડા (મચિત) પાણીને ન
સેવે, પરંતુ મળી શકે તો છવરદિત (અચિત) પાણીની સેવ કરે

[૫] લોભની આવગ્ન વગરના માગમા આકુળ તથા તૃપાથી પીડાતો
હોય, અત્યંત મુખ સુકાતુ હોય તો પણ જનન દીન ન થતા
તે પગ્નિપદને પ્રસન્નતાથી મદન કરે

નોંધ.—આવળ વગરના માગમાં કોઈ જલાશય હોય તો અહીં કોઈ
નથી તેમ ધારી પીવાનું મન થઈ જાય, એ હેતુએ અહીં તે રચાન લીધું છે

[૬] આમોગામ વચરતા અને દિસાદિ વ્યાપાન્થી નિરમેવા, રૂક્ષ
(સુકુ) અંગવાળા ભિક્ષુને કદાચિત દાદ વાય તો જૈન-
શામનના નિયમોને યાદ કરીને કાયાતિક્રમ ન કરે

નોંધ:—દાદથી બચવાના રૂપાય માટે ચિંતનને વખતે (તે કાર્યને
વખતે) નિદ્રાધીન ન થતું, કે નિયમોથી વિરુદ્ધ બીજા કુપ્રચારે પણ ન કરવા.

[૭] મદનું નિનારણ થાય તેવું મારું હાપરું નથી કે મારી પામે
દાદથી સામગ્રીનું જાણ થાય તેવું વસ્ત્ર (કામળો) પણ નથી
માટે હું અગ્નિને મેવું. આવું તો ભિક્ષુ ચિત્તવે પણ નહિ

[૮] મીઠામ ઋતુના પગ્નિપથથી કે ખીંટ ઋતુના મુર્યાના ઉપચારથી
કે મર્યાગ ધામથી અકળામેલો ભિક્ષુ સુખની પગિદેવના (હાથ
આ તાપ ક્યારે શાત થાય) ન કર.

[૯] ગન્ધીથી તપી ગયેલો તત્ત્વજ્ઞ મુનિ તે વખતે આનંદની પ્રાર્થના
ન કરે કે જાનને જાણથી ન નિચે કે તે સગ્નિપદને નિસન્દશ
પોતાને પગાદિથી ન વોંચે

નોંધ:—કષ્ટનો પ્રતિકાર કરવાથી મનમાં નિર્બંજતા પેસે છે સાધકે સદાય ભગ્નતિ શખવી

[૧૦] વર્ષાઋતુમાં ડામ મચ્છગથી પીડાતો મદામનિ મમત્વાવ ગમે અને યુદ્ધને મોખરે ગ્દેસા હાથીની પેડે શમ્વીર થઇ શત્રુને (ક્રોધને) હણે.

[૧૧] ધ્યાન મમયે લોહી અને મામ ખાતા તે ક્ષુદ્ર જંતુઓને ન હણે, ન વારે કે ન ગ્રામ આપે. એટલુજ નહિ પણ પોતાનું મન પણ દૂષિત ન કરે, અર્થાત્ તેની ઉપેક્ષા કરે.

નોંધ:—ચિત્તસમાધિ થાય તો ગરીરને લગતો ખ્યાલ પણ ન રહે.

[૧૨] અતિ શુભું વસ્ત્ર થવાથી “હવે હું વસ્ત્ર ધગગો થઇશ” અથવા “આ જૂનાં વસ્ત્ર ભેદ મને કોઇ વસ્ત્ર આપે તેથી હું વસ્ત્ર મહિન થઇશ” એવી રીતે બિશ્વ કદી પણ ચિંતવે નહિ.

[૧૩] કોઈ અવગ્યામા વસ્ત્ર વિનાનો કે શુભું વસ્ત્રવાળો અથવા સુવસ્ત્રવાળો હોય તો તે જન્મે દશા સંયમ ધર્મને માટે દિનકારી છે, એમ જાણીને જ્ઞાની મુનિ એવું ન કરે.

નોંધ:—કોઇ અવગ્યા એટલે જિનદ્રુષ્ટી અવગ્યા.

[૧૪] ગામેગામ વિચરતા, નિયતગ્યાન રહિત તથા પન્થિકથી મુક્ત એવા મુનિને સંયમ પર અણુગમે ઉપજે તો તેને મદન કરે. (મન પર કંટાળો આવવા દે નહિ).

[૧૫] વૈગમી, આત્મરક્ષણમાં ક્રોધાદિકપાયથી શાત અને આનંદ કાર્યથી વિરમેલો મુનિ ધર્મશીળ જગીચામાં વિચરે.

નોંધ:—સંયમમાંજ મનને રચાવવું.

[૧૬] આ લોકમાં જોઓ, મનુષ્યો (પુરુષો)ને આનંદિતના મદન નિમિત્તરૂપ છે. જે ત્યાગીએ આટલું જનપત્ય તેનું આધુપાધુ નક્કી થયું નમજવું.

નોંધ:—સ્ત્રીઓના સંગથી વિષય જન્મે છે. વિષયથી કામ, ક્રોધ, સંમોહ અને ક્રમથી પતન થાય છે. મુમુક્ષુઓએ તે વાતને ખૂબ વિચારી સ્ત્રીસંગને તજ દેવો. પુરુષોના સંબંધમાં સ્ત્રીઓએ પણ તેમજ સમજવું.

[૧૭] આ પ્રમાણે વિચારીને શાણા માધ્યે સ્ત્રીઓનો સંયર્ગ કાદવ જેવો મલિન માનીને તેનાથી કમાવું નહિ. આત્મવિકાસનો માર્ગ શોધી મંયમમાજ ગમન કરવું.

[૧૮] મંયમી માધુ પરિપક્વોથી પીડિત થવા છતા ગામમાં, નગરમાં, વણિકની વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં કે રાજધાનીમાં પણ એકાકી (પરિપક્વોને) સહન કરતો વિચરે.

નોંધ:—દુઃખમાં ખીલતે બાગીદાર ન કરે. અને પોતાના મનને વશ કરીને વિદરે.

[૧૯] કોઈની હોડ (વાદ) ન કરતાં ભિક્ષુએ એકાકી (રાગદ્વેષહિત થઈ) વિચરવું. કોઈ ગ્યજે મમતા ન કરવી. ગૃહગ્યોમાં અનામકત રહીને કોઈ ખામ રથાનની મર્યાદા રાખ્યા સિવાય સિદ્ધાર કરવો.

નોંધ:—આખી પૃથ્વીને પોતાનું કુટુંબ માની સંયમીએ મમત્વભાવ ગાખ્યા વિના સર્વ સ્થળે વિચરવું.

[૨૦] સ્મશાન, શૂન્ય ઘર કે વૃક્ષના મૂળમાં એકાકી શાંત ચિત્ત રાખી (ચિર આમને) એમણે જગ પણ ખીલતે ત્રામ ન આપવો.

[૨૧] ત્યાં એસતાં તેને ઉપમર્ગો (કોઈએ ઇરાદાપૂર્વક આપેલા કપ્ટો) આવે તો તેને દૃઢ મનથી મહન કરવા. પણ ગંદિત કે ભયભીત (ખીકણ) થઈ હીને ખીજ જગ્યાએ ન જવું.

નોંધ:—એકાંતમાં કયા અને કયા રીતે મુનિ એસે તેનું આ વિધાન છે.

[૨૦] મામર્થ્યવાળા તપસી ભિક્ષુએ અનુદાન કે પ્રાતઃક્રમ ઉપાશ્રય (રહેવા માટે મળેલુ ધ્યાન) મળ્યે કાવાતિક્રમ કરવો નહિ કાન્યુ કે “આ મારુ છે, આ ખગળ છે ” એવી પાપદષ્ટિ નાખનાર માધુ આચાર્યી પતિત થાય છે.

[૨૧] સ્ત્રી, પશુ, પડગ ઇત્યાદિ ગદિત, મારો કે ખગળ ઉપાશ્રય મેળવીને, ‘ આ એક ગતિના ઉપયોગથી મને શુ સુખ કુખ થઈ જવાનુ છે ? ’ આ પ્રમાણે ભિક્ષુએ ચિતરી લેડુ

નોંધ:—સ્ત્રી, પશુરહિત સ્થાનમાં રહેવાનુ કારણ એ છે કે તેના નિર્જન સ્થાનમાં ભિક્ષુ સમાધિમાં વધુ િશર થાય (ચિન્તચિત ન થાય).

[૨૪] કોઇ ખીન્ને મનુષ્ય ભિક્ષુ પર આક્રોશ કરે તો તેની મામે કઠોર વર્તન કે કોપ કરવો નહિ. (કારણ કે તેમ કગ્વાર્થી) મૂર્ખ જેવો બને માટે શાણો ભિક્ષુ કોપ ન કરે.

નોંધ:—આક્રોશ એટલે કઠોર શબ્દ કે તિરસ્કારના વચનો

[૨૫] શ્રવણાદિ ઇન્દ્રિયોને કંટકતુલ્ય તેમજ સયમનુ ધૈર્ય નાશ કરે તેવી ભય કર કે ડરેર વાણી માંલજાને પણ સુપચાપ (મૌન ધાન્યુ કરી) તેની ઉપેક્ષા કરવી, તે વાણીને મનમાં ધ્યાન આપવુ નહિ

[૨૬] (પ્રાપ્તી) હણાય તો પણ ભિક્ષુ ન પ્રાપ કરે કે મનમાં સામા માટે દ્વેષ ન ગણે. પણ તિતિક્ષા (અહનશીલતા) ને ઉત્તમ ગણીને તેજ ધર્મને આચરે.

[૨૭] સયમી અને દાન્ટ (ઇન્દ્રિયોનું દમન કરનાર) એવા શ્રમણને કોઇ સ્થળે કોઇ પણ મારે કે વધ કરે તો “ જીવનો નાશ થવાનો નથી ” આમ એ મંચતિ (મયમી) ચિંતવે

નોંધ — પોતાપર આવેલા મૃત્યુસંકલને પણ મનમાં શાંત્યા વિના

સહન કરવું તે ક્ષમાધર્મ કહેવાય છે. ક્ષમાવાન, કોઈ જાતની પ્રતિક્રિયા ન કરે તેમ પોતાના મનમાં દુઃખ પણ ન લાવે.

[૨૮] “રે ! ઘર ત્યાગી જનાર ભિક્ષુનું જીવવું હમેશાં દુષ્કર હોય છે.” કારણ કે તે બધું માગીનેજ મેળવી શકે છે. તેને અયાચિત કશું હોતું નથી.

[૨૯] ભિક્ષાચે ગૃહસ્થને ઘેર જતાં ભિક્ષુને પોતાનો હાથ લાંબો કરવો તે સહેલો નથી. (યાચના કરવી તે દુષ્કર છે) માટે ગૃહસ્થવાસ એજ ઉત્તમ છે. એમ ભિક્ષુ ચિંતવે નહિ.

નોંધ:—સાચા ભિક્ષુને માગવું ઘણીવાર દુઃખદ થાય છે છતાં માગવું એ તેમના માટે ધર્મ છે. આથીજ તેમને પરિપક્વતાં સ્થાન છે.

[૩૦] ગૃહસ્થોને ત્યાં (ભિન્ન ભિન્ન રથજો) બોજન તૈયાર થાય તે વખતે ભિક્ષાચારી માટે જવું. ત્યાં ભિક્ષા મળે કે ન મળે તો પણ બુદ્ધિમાન ભિક્ષુ અનુતાપ (ખેદ) ન કરે.

[૩૧] “આજે હું ભિક્ષા ન પામ્યો. પરંતુ કાલે ભિક્ષાનો લાભ થશે ! તેમાં શું ?” જો એમ ચિંતવે તો ભિક્ષાની આપ્રાપ્તિ તેને ખટકે નહિ.

નોંધ:—ઉચ્ચ લાવના કે વિચાર સાધકના સંકટનો પરમ સાથી છે.

[૩૨] (કવચિત) વેદનાના દુઃખથી પીડાયેલો ભિક્ષુ ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખને જાણીને પણ મનમાં જરાય દીનતા ન લાવતાં બુદ્ધિને સ્થિર રાખે અને રોગથી ઘેરાવા છતાં તે દુઃખને સહન કરે.

[૩૩] ભિક્ષુ ઔપધને (રોગ પ્રતિકારને) ન ઇચ્છે, પરંતુ આત્મ-શોધક યથા શાન્ત રહે. પ્રતિઉપાય ન કરે કે ન કરાવે તેમાંજ ખરેખર તેનું સાધુત્વ છે.

નોંધ:—દેહાધ્યાસને છોડી દેનાર ઉચ્ચ યોગીની ભૂમિકાની આ વાત છે. અહીં આનુબાનુના સંયોગબળનો વિવેક કરવો ઘટે.

[૩૪] વસ્ત્રવિના રહેનારા તથા રક્ષ શરીરવાળા તપસ્વી માધુને તપ (દર્શાદિક) ઉપર સ્ત્રતા શરીરને પીડા થાય—

[૩૫] કે અતિ તાપ પડવાથી અત્યુચ વેદના થાય એમ જાણીને પણ એ ધામ વડે પીડા પામેલા માધુઓ વસ્ત્ર ન મેવે

નોંધ—ઉચ્ચ ભૂમિકાના જે ભિક્ષુઓ અંગપર વસ્ત્રો નથી રાખતા તેવાને ધાસની રાધ્યા અંગપર ખૂંચે છતા તેઓ તે કષ્ટ સહન કરે, પણ વસ્ત્ર ન વાપરે.

[૩૬] શ્રીષ્ઠ કે બીજી કોઈ ઋતુમાં ધામવડે રજથી કે મેલથી મલિન શરીરવાળો જુદિમાન ભિક્ષુ સુખ માટે ઝંખના ન કરે (આ મેલ કેમ ટળે તેવું ન ઈચ્છે).

[૩૭] પોતાના કર્મફલને ઈચ્છનાર ભિક્ષુ પોતાના ઉચિત ધર્મને મમજીને જ્યાંસુધી શરીરનો નાશ ન થાય ત્યાંસુધી શરીર વડે મેલને ધારણ કરે.

નોંધ—ઉપરના શ્લોકો દેહાધ્યાસ વિનાના ઉચ્ચ ભૂમિકાવાળા મુનિઓ માટે છે છતા સામાન્ય રીતે પણ શરીરસત્કાર એ ભિક્ષુધર્મનું દ્વયજ છે માટે તે દ્વયજને તથા દેહું, અને વિવેક પૂર્વક સાધન તરીકે શરીરનો ઉપયોગ કરવો.

[૩૮] રાગદિક કે શ્રીમત અમારું અભિવાદન (વંદન) કરે, સામા આવી મન્માન કરે કે ભોજનાદિનું નિર્મત્રણ કરે. આવી ઈચ્છાઓ જે કુત્મિત (લવકા) ભિક્ષુઓ રાખે છે, તેની મૃદા આદર્શ મુનિ ન રાખે.

નોંધ—સન્માન પાતે ન ઈચ્છે કે ઈચ્છતા હોય તેઓ ઠીક કરે છે એમ પણ ન માને.

[૩૯] અથ્થ કપાય (કોધાદિ) વાળો, અથ્થ છત્તવાન, અચાત ગૃહ-સ્થાને ત્યાં ભિક્ષાર્થે જનાર તથા મરમ આહારમા વૃણ્યા ન રાખનાર તત્ત્વજુદિવાળો ભિક્ષુ રસોમા આસક્ત ન અને અને અનુનાય પણ ન કરે (કોઈનો ઉત્કર્ષ જોઈ દાખ્યાણુ પણ ન મો).

[૪૦] “મેં ખરેખર અજ્ઞાન ફળવાળાં (જ્ઞાન ન પ્રગટે એવાં) કર્મોં કયાં છે કે જેથી હું ‘કયાંક કોઈથી પણ પૂછાઉં તો કશું જાણી શકતો નથી કે જવાબ આપી શકતો નથી.

[૪૧] પણ હવે પાછળથી જ્ઞાનફળવાળાં કર્મ ઉદય પામશે!” આમ કર્મના વિષાકને ચિંતવી આવા સમયે આશ્વાસન લે.

નોંધ:—પુરુષાર્થ કરવા છતાં અકપણુદ્ધિને લઈને તકંબુદ્ધિ ન ઉદ્ભવે તો તેથી હતાશ ન થતાં પુરુષાર્થ કર્યા કરવો.

[૪૨] “હું નિરર્થકજ મૈથુનથી નિવૃત્ત થયો, (ગૃહસ્થાશ્રમ છોડી બ્રહ્મચર્ય ધારણ કર્યું.) ફોફટજ ઈન્દ્રિયોનાં દમન કર્યાં, કારણ કે ધર્મ એ કલ્યાણકારી છે કે અશુભ ફળ આપનાર છે તેને પ્રત્યક્ષ જોઈ શકતો નથી. (કર્મના ફળને સાક્ષાત્ ન જોઈ તો શા માટે કષ્ટ વેઠવું ?)

[૪૩] વળી તપશ્ચર્યા, આયંબિત્ત ઇત્યાદિ મહણ કરીને તથા સાધુની પ્રતિમા (શિશુઓના આર અભિમહોની ક્રિયા)ને પાળીને વિચરવા છતાં મારું સંસાર જમણુ કેમ જતું નથી ?

[૪૪] માટે પરસોકજ નથી કે તપસ્વીની ઋદ્ધિ પણ લાગતી નથી. માટે ખરેખર હું સાધુપણું લઈ ફગાયો છું.” એવું એવું શિશુ ન ચિંતવે.

[૪૫] ઘણા તીર્થકરો (ભગવાનો) થઈ ગયા, થાય છે અને થશે. તેઓએ જે કહ્યું તે બધું ખોટુંજ કહ્યું છે. (અથવા તીર્થકરો થઈ ગયા, થાય છે અને થશે તેમ કહેવાય છે તે ખોટું છે) એમ પણ શિશુ ન ચિંતવે.

નોંધ:—જ્ઞાનવણુદ્ધિ પરિમિત છે. જ્યારે બાવો અપરિમિત છે. જગતની બધી વસ્તુ આપણે જોઈ પણ ન શકીએ તેમ કંઈપણ પણ ન શકીએ. તેથી વિવેકપૂર્વક અહીં રાખી આગળ વધવું એજ ઉત્તમ છે.

[૪૬] આ અધ્યા પરિપક્વો દાશ્યપ ભગવાન મહાવીરે કહેલા છે. તેને જાણીને (અનુભવીને) બિંદુ કોઈ રથજે તેમાંના કોઈથી પણ પીગયા છતાં ન હાણાય.

નોંધ:—આમાંના ઘણા પરિપક્વો ઉચ્ચ યોગીને, કેટલાક મુનિને તથા કેટલાક સાધકને લાગુ પડે છે. છતાં આમાંથી આપણા જીવનમાં પણ ઘણું ઉતારી શકીએ છીએ. અણુઆરિ માર્ગ અને અજારિમાર્ગ બેઉ જુદા હોવા છતાં તેનો સંબંધ બહુ ગાઢ છે. બન્ને એકજ ધ્યેયે જનારા છે. તેથી અમણુવર્ગનાં ઘણાં વિધાનો શુદ્ધસ્થને પણ લાગુ પડે છે.

પરિપક્વ એ સાધકનું અમૃત છે. મુશ્કેલીની શાળા સાધકને આગળ અને આગળ ધપાવે છે.

એમ કહું છું.

આમ પરિપક્વ નામનું બીજું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

૮

ચતુરંગીય

ચાર અંગ સંબંધી

૩

વૃક્ષો; પહેલાં મૂળ, શાખા, પ્રશાખા, પુષ્પ અને પછી ફળ પ્રસવે છે. અર્થાત્ કે ક્રમપૂર્વક ઉગે છે, ફુલે છે, અને ફળે છે. જેમ આખી સૃષ્ટિમાં આ નિયમ વ્યાપક છે, તેમ જીવનની ઉન્નતિનો પણ ક્રમ છે. જીવનવિકાસની ભિન્નભિન્ન ભૂમિકાઓ એ તેનો ક્રમ કહેવાય, ક્રમ વિના આગળ પણ ન વધાય, માટે એ જીવનવિકાસનો અનુક્રમ જ ચાર ભૂમિકાઓમાં ભગવાન મહાવીરે બતાવ્યો છે, તે આ અધ્યયનમાં વર્ણવાયો છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] પ્રાણીમાત્રને આ ચાર ઉત્તમ અંગો (જીવન વિકાસના વિભાગો) પ્રાપ્ત થવાં આ સંસારમાં દુર્લભ છે. ॥ ૧ ॥ મનુષ્યત્વ ॥ ૨ ॥ જ્ઞુતિ (સત્ય શ્રવણ) ॥ ૩ ॥ શ્રદ્ધા (અડગ વિશ્વાસ) ॥ ૪ ॥ સંયમની શક્તિ.

નોંધ:—મનુષ્યત્વ એટલે મનુષ્ય જાતિનો વાસ્તવિક ધર્મ. મનુષ્યદેહ મજ્યા પછી પણ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવાનું હોય છેજ. મનુષ્યત્વનાં વાસ્તવિક ચાર લક્ષણો છે ૧૧ સદ્ગત સીગ્યતા ૨૨ સદ્ગત કોમળતા. ૩૩ અમત્સરતા (નિરક્ષિમાનિતા) ૪૪ અનુકંપા. આટલી સારાસાર વિચારોની યોગ્યતા પછીજ સત્પરતુઓનું શ્રવણ થાય. શ્રવણ થયા પછીજ સાચો

વિશ્વાસ નગે વિશ્વાસ થાય એટલે અર્પણતા પ્રાપ્ત થાય અને આટલી અર્પણતા પછીજ ત્યાગ સભવે

[૨] આ સસારમા લિપ્ત ખનન પ્રમગ્ના જુદા જુદા કર્મો દ્વારાને જોત્ર અને જુદી જુદી જાતિઓમાથી લિપ્ત લિપ્ત સ્થાને પ્રગ્નઓ (જીવો) ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનાથી વિશ્વ વ્યાપ્ત થયુ છે

નોંધ—કર્મવશાતજ જીવો સસારમા જુદે જુદે સ્થળે ઉત્પન્ન થાય છે (ઈશ્વર તેને ઉત્પન્ન કરે છે તે સગત લાગણ નથી)

[૩] જેના પ્રમરના કર્મો હોય, તેની રીતે જીવો કલ્યાણિત દેવલોકમા, નરક યોનિમા અને કલ્યાણિત આસુરી યોનિમા ગમન કરે છે

નોંધ—કર્મવશાત જીવામાની જેવી યોગ્યતા સ્વાભાવિક રીતેજ બની ગઈ હોય છે તેવા સ્થાનમા તે યોગ્ય છે

[૪] એકાદ વખતે ક્ષત્રિય થાય છે કલ્યાણિત ચક્રાન થાય છે, કલ્યાણિત જુક્કસ થાય છે કોઈ વખતે ક્રીડા કે પતંગ થાય છે વગી કોઈ વખતે કુચવો (નાનો જતુ) કે ક્રીડી પણ થાય છે

નોંધ—જેની માતા બ્રાહ્મણી તથા પિતા ચાક્રાદ હોય તે જુક્કસ કહેવાય છે અર્થાત્ એવી મિશ્ર જાતિમા જન્મ લે છે

[૫] ક્રમથી વિદાયેના પ્રાણીઓ આ પ્રકારે સસાર ચક્રમા ફરે છે અને જેમ સર્વાર્થોમા ક્ષત્રિયોજ, તેમ સંમાનમા રહેવા છતાં પૈરાગ્ય પામતા નથી

નોંધ—ચાર વર્ણોમા ક્ષત્રિયોને વધારે સોજા માની તેની ઉપમા બહી આપેલી છે

[૬] કર્મના પાશથી જકડાયેલા અને તેથી બહુ વેદના પામેલા દુષ્ટી જીવો અમાનુષી (નરક કે તિર્થંચ) યોનિમા હજાય છે

[૭] કર્મોના કમિ નાશ થયા પછી શુદ્ધિ પામેલા જીવો અનુક્રમે મનુષ્ય બને પામે છે

નોંધ—મનુષ્યબને શાસ્ત્રજ્ઞોએ ઉત્તમ માન્ય છે કારણ કે વિપાસના બધા સાધનો ત્યાં પ્રાપ્ત થાય છે

[૮] મનુષ્ય શરીર પામીને પણ તે સત્યધર્મનું શ્રવણ દુર્લભ છે કે જે ધર્મને સાંભળવાથી જીવો તપશ્ચર્યા, ક્ષમા અને અહિંસાને પામે.

નોંધ:—અતઃજ, સત્ય કે સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ કે જાંખી ત્યારેજ થઈ જણાય કે જ્યારે આવા સદ્ગુણો જન્મી શકે.

[૯] કદાચિત્ તેનું શ્રવણ પણ થાય છતાં શ્રદ્ધા તો અત્યંત દુર્લભ છે. કારણ કે ન્યાયમાર્ગ (મુક્તિમાર્ગ) ને સાંભળ્યા છતાં પણ ધણા જીવો પતિત થાય છે,

નોંધ—શાસ્ત્રનું અને શુભવ્યવસ્થાનું સત્યબુદ્ધિથી નિશ્ચયપૂર્વક ધારણ કરવું તેવી સ્થિતિને શ્રદ્ધા કહેવાય છે. શ્રદ્ધાજી માણસ સાંભળ્યા પછી ચિંતી ન રહે.

[૧૦] મનુષ્યત્વ, શ્રવણ અને વિશ્વાસ પામ્યા પછી પણ સંયમની શક્તિ તો દુર્લભજ છે. ધણા જીવો સત્ય પ્રત્યે રુચિ ધરાવતા હોય છે, છતાં તેને આચરી શકતા નથી.

નોંધ:—આ રથજે અનિવાર્ય કર્મનું બંધન બતાવ્યું છે. અન્યથા વસ્તુની રુચિ થયા પછી તેને આચરવા સિવાય રહી શકાયજ નહિ.

[૧૧] જે મનુષ્યત્વને પામેલો જીવ, ધર્મને સાંભળીને શ્રદ્ધાજી બને છે તે પૂર્વ કર્મને રાહીને તથા શક્તિ મેળવી સંયમી થઈને તપસ્વી બની કર્મને ખંખેરી નાખે છે.

[૧૨] સરળ આત્માની શુદ્ધિ થાય છે અને શુદ્ધ મનુષ્યના અંતઃ કરણમાંજ ધર્મ ટપ્પી શકે છે. તેમજ ક્રમશઃ તેવો જીવ ધીથી સિંચાયેલા અમિતી માફક શુદ્ધ થઈ શ્રેષ્ઠ મુક્તિને પામે છે.

[૧૩] કર્મના હેતુને જાણ (શોધી કાઢ). ક્ષમાથી કીર્તિ મેળવ. આમ કરવાથી પાર્થિવ (સ્થૂળ) શરીરને છોડીને તું જોગ્યો દિશામાં જઈશ.

નોંધ:—ચોતાના અંતરાત્માને ઉદ્દેશીને આ કથન થયેલું છે. શિષ્યને ઉદ્દેશી શુભે કહેલું છે.

[૧૪] અતિ ઉત્કૃષ્ટ એવા આચારો (મયમ)ના પાલનથી ઉત્તમોત્તમ યક્ષો (દેવો) અને છે તે દેવો અત્યંત શુભ્ય (સ્વેન) ક્રાંતિ-વાળા હોય છે અને ઈગ્રીને ત્યાથી જાણે પતન ન જ થવાનું હોય તેમ તેઓ માનતા હોય છે

નોંધ -દેવગતિમા અકાત સુખ છે, અને બાલવય, યુવાની તથા વૃદ્ધ અવસ્થા જેવું હોવાનું નથી તે મરણાત સુધી સમાન સ્થિતિમા રહે છે આ દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રકારાનું કથન છે

[૧૫] દેવોના સુખોને પામેના અને ઈચ્છા મુજબ રૂપ કળારા તે દેવો ઊંચા ક'પાદિ દેવલોકમા મેડો પૂર્વ (મોટું કાળપ્રમાણ) સુધી રહે છે

નોંધ -કલ્પાદિ દેવલોકની ઉચ્ચ ભૂમિકાઓ છે અને પૂર્વ એ મોટું કાળપ્રમાણ છે

[૧૬] તે ગ્રામે (દેલલોકમા) યથાયોગ્ય સ્થિતિ કરીને આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ત્યાથી ન્યુત થઈને તે દેવો મનુષ્યયોનિમા ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં તેમને દશ અંગો (ઉત્તમોત્તમ સામગ્રી) મળે છે

[૧૭] ક્ષેન (ગ્રામાદિ) વાસ્તુ (ઘર) સુવર્ણ (ઉત્તમ ધાતુઓ), પશુઓ, દાસો તથા નોકરો આ ચાર કામરકથો જ્યાં હોય ત્યાં તે ઉત્પન્ન થાય છે

નોંધ -આ ચારે વિભાગો મળી માત્ર એક અંગ બને છે

[૧૮] તેમજ મિત્રવાન, શાંતિમાન, ઉચ્ચગોત્રવાળા, ક્રાંતિમાન, અલ્પગેહી, મહાબુદ્ધિવાળો, કુલીન, યશસ્વી તથા બલિષ્ઠ થાય છે

નોંધ -આ નવ અંગો તથા ઉપરનું એક મળી દશ અંગો થયા

[૧૯] અનુપમ એવા મનુષ્યયોગ્ય ભોગોને આયુષ્યના અત્ત પર્યંત ભોગનતા છતાં પ્રથમના નિશુદ્ધ સત્યધર્મને અનુમરીને તે દ્વારા શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ પામીને,

નોંધ:-સમ્યક્ત્વ એ જ્ઞેનદર્શનની મુક્તિનું પ્રથમ પગથિયું છે.

[૨૦] તથા જે પુરુષ ચાર અંગો (વર્ણવ્યા તે) ને દુર્લભ મળી સંયમને સ્વીકારીને, કર્મોશો (કર્મ દ્વેષો) ને તપવડે દૂર કરે છે તે નિશ્ચય સિદ્ધ થાય છે. (સ્થિર મુક્તિ પામે છે.)

નોંધ:-જ્ઞેનદર્શનમાં પુણ્ય અને નિર્જરા એવાં આત્મવિકાસનાં બે અંગો છે. પુણ્યથી સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે. અને સત્ય ધર્મને સમજી તે સાધનો દ્વારા પતિત ન થતાં આત્મવિકાસને માર્ગે જવાય છે તેને નિર્જરા કહેવાય છે. સાચા ધર્મને નરની ઉપમા આપી શકાય. તે નાચવા છતાં તેની દૃષ્ટિ તો દોર પરજ હોય તેમ સદ્ધર્મની દૃષ્ટિ તો સાધનોનો ઉપયોગ કરતાં કરતાં પણ મોક્ષ તરફજ હોય.

એ પ્રમાણે કહું છું.

આમ ચાર અંગ સંબંધીનું ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

અસંસ્કૃત

૪

શ્રવિત ઘંચલ છે. કર્મનાં ફળ ભોગવવાંજ પડે છે. તેનું નિરૂપણ આ અધ્યયનમાં ખૂબ સરમ રીતે થયું છે.

ભગવાન બોલ્યા:-

[૧] શ્રવિત સધાય તેવું નથી માટે પ્રમાદ ન કર. ખરેખર જગ-વચ્ચાથી ઘેગયેલાને શરણુ નથી એમ ચિતવ. પ્રમાદી અને તેથી હિસક બનેના વિવેકશૂન્ય શ્રવો કોને શરણે જશે ?

નોંધ:-ગીતમને હૃદયેશીને આ કથન કહેવાયેલું છે છતાં ગાયમ એટલે ઇન્દ્રિયોનું નિયમન કરનાર મન થયું તેનો અર્થ કયાં નથી થતો ? આપણે આત્માભિમુખ થઈ મન પ્રત્યે તે સંજોગન જરૂર વાપરી શકીએ. (ખીજ બધી વસ્તુ તૂટ્યા પછી સંધાય છે પણ શ્રવિતદોરી તૂટ્યા પછી કદી સધાતી નથી)

[૨] કુયુદ્ધિવશાત્ (અજ્ઞાનવશાત્) પાપના કામો કરીને જે મનુષ્યો ધનને મેળવે છે, કર્મના પાગથી ઘેગયેલા અને વૈરથી બંધાયેલા તે શ્રવો ધનને અહીંજ મૂકીને નરકગતિમા ચાલ્યા જાય છે.

[૩] ખાતર પાડતા (ચોરી કરતા) પકડાયેલો પાપકર્મ કરનાર ચોર જેમ પોતાના કર્મથી કપાય છે (પીડાય છે) તેમ શ્રવો આદી અને પગ્થોડા પોતાના કર્મ વડેજ પીડા પામે છે કાચણ કે કરાયેલા કર્મોની (ભોગવ્યા વિના) મુક્તિ નથી

નોંધ:-જે જેવા કર્મ કરે છે તેને તેજ ભોગવે છે કર્તા બીજા અને ભોક્તા બીજા હોઈજ શકે નહિ એ ન્યાયે આયોગમાં જે કર્મના પરિણામ ન મળ્યા હોય તે પરયોગમાં મેળવવા જન્મ ધારણ કરવોજ પડે છે એમ પુનર્જન્મની સિદ્ધિ સ્વયં યદ્ય ભય છે

[૪] અસારને પામેયો જીવ પારકાને ગાટે (કે પોતાના જીવન વ્યવહારમાં) જે કર્મ કરે છે તે કર્મના ઉદય (પારણામ) કાળમાં (તેને પોતાનેજ ભોગવવું પડે છે.) તેના (ધનમાં ભાગ પડાવનારા) વાધવો કર્મમાં ભાગ પડાવતા નથી.

[૫] ધનથી પણ પ્રમાદી જીવાત્મા આ લોકમાં કે પરયોગમાં શરણ મેળવી શકતો નથી જેમ (અંધારી ગજનિમાં) દીવો ખુઝાઈ ગયા પછી અનંત વ્યામોહ થાય છે તેમ આવો પુરુષ ન્યાય માર્ગને ત્રેવા છતાં જાણે ન ત્રેયો હોય તેમ વ્યામોહ પામે છે

નોંધ:-કેટલાક માને છે કે “ધનથી યમદૂતને સમજાવી દઈશું” તેથી જીવ જતી વખતે ધનાદિ, પણ રાજ્યરૂપ યદ્ય નથી તે બતાવ્યું છે

[૬] સૂતેલાઓમાં જાગૃત રહેનાર (આસક્ત પુરુષોમાં નિનમકત રહેનાર), બુદ્ધિમાન અને વિવેકી માધક વિશ્વાસ ન કરે કારણ કે ક્ષણે ભયંકર છે અને શરીર (તેની પામે) અગળ છે માટે ભારપડ પક્ષીની માફક અપ્રમત યદ્યને વિચરે.

નોંધ:-કાળદ્રવ્ય અખંડ છે ત્યારે શરીર તો વિનાશી છે. એ અપેક્ષાએ ભયંકર બતાવી ક્ષણ માત્ર પણ ગદ્યત ન કળ્યાનું કહ્યું છે. ભારંડ પક્ષીને મુખ બે છતાં શરીર એક હોય છે તેથી તે ચાલતાં, ખેસતાં, ઉડતાં મનમાં ખ્યાલ રાખતું હોય છે તે પ્રમાણે સાધકે પણ સાવધ રહેવું.

[૭] થોડી પણ આમક્તિ એ જાળ છે તેમ માની પગલે પગલે સાવધ યદ્ય વિચરવું લાલ મગ્ગે ત્યાં સુધી મયમ જીવિત લગ્નારી પછી અંતઃકાળ જાણીને મનિન ગરીબો અત લાવવો.

નોંધ:-સાવધ સાધકને પોતાનું આયુષ્ય ક્યારે પૂર્ણ થશે તે ખ્યાલ થઈ નય ત્યારેજ તેનો સમન્નપૂર્વક ત્યાગ કરે અન્યથા દેહ પર આસક્તિ બધે ન હોય પરંતુ તેને સાધન માની રક્ષણ કરવાની ફરજ ન ચૂકે.

[૮] જેમ શિક્ષિત અને કવચ (અખતર) ધારી ઘોડો વિજય મેળવે છે તેમ સાધકમુનિ સ્વચ્છંદને રોકવાથી મુક્તિ પામે છે. વળી પૂર્વ (મોટી સંખ્યાવાળું કાળપ્રમાણ) વર્ગો મુખી અપ્રમત્ત થઈ વિચરે તે મુનિ નેવીજ રીતે શીઘ્ર મુક્તિને પામે છે.

નોંધ:-સ્વચ્છંદ અને પ્રમાદ જેમ પતનનાં કારણો છે. મુમુક્ષુએ તેને પ્રયમથીજ દૂર કરવાં અને અર્પણતા તથા સાવધતા પ્રાપ્ત કરવી.

[૯] શાશ્વત (નિયતિ)વાદી મતવાળાઓની એ ઉપમા (માન્યતા) છે કે જે પહેલાં ન પામે તે પછી પણ ન પામી શકે. (અહીં વિવેક કરવો ઘટે છે, નહિ તો તે મનુષ્યને) શરીરનો ચિરદ થતી વખતે કાળથી ઝડપાતી વખતે કે આયુષ્ય સિયિલ પડે ત્યારે તેઓની પણ તે માન્યતા બદલી નય છે. અને (ખેદ કરવો પડે છે.)

નોંધ:-જે આપણે પહેલાં નથી કર્યું તો હવે શું કરી શકીશું? આમ માનીને પણ પુરુષાર્થ છોડી દેવો નહિ. કોઈ પણ કાળે અને કોઈ પણ સ્થિતિમાં પુરુષાર્થ કરવાનું રહેવું. અહીં પરંપરા પ્રમાણે એવો પણ અર્થ થાય છે કે સામ્યતવાદી એટલે ચોક્કસ કહી શકનારા એવા જ્ઞાની-જનો (ત્રિકાળદર્શી હોવાથી) આજ પ્રમાણે અત્યારે યશો, પછી નહિ થાય કે અત્યારેજ તે જીવ મેળવી શકશે પછી નહિ વગેરે વગેરે ચોક્કસ જાણે છે તેઓ તો પછી પણ પુરુષાર્થ કરી શકે. પરંતુ આ ઉપમા તો તેવા મહા-પુરુષોને લાગુ પડે બીજા નહિ. જો તેવી રીતે બીજા સાધારણ જીવાત્મા તેમ કરે તો તેને આયુષ્યના અંત વખતે ખેદ કરવો પડે છે.

[૧૦] આવો વિવેક (ત્યાગ) કરવા માટે શીઘ્ર શક્તિમાન (દોષ) નથી માટે કામો (ભોગો)ને છોડી દઈ મહર્ષિ, સંસાર સ્વરૂપને સમભાવ (સમદર્ષિ)થી સમજીને, આત્મરક્ષક બની અપ્રમત્તપણે વિચરે.

નોંધ:-કામોને ભોગવવા અને જગૃતિ કે નિરાસક્તિ રાખવી એ કામ મહેલું નથી માટે પ્રથમ ભોગોને છોડી દેવા એજ ઉત્તમ છે.

[૧૧] વાગ્વાર મોહ ગુણોને છૂતતા અને સંયમમા વિચરતા ત્યાગીને વિપયો અનેક સ્વરૂપે સ્પર્શ કરે છે. પરંતુ તેઓને વિષે લિશ્તુ ખોતાનું મન દૃષ્ટ ન બનાવે.

[૧૨] (લવચાવે તેવા) મન્દ મન્દ સ્પર્શો બહુ લોભાવનારા હોય છે. પરંતુ તેઓને વિષે મન ન જવા દેવું, ક્રોધને દબાવવો, અભિમાનને દૂર કરવું, માયા (કપટ)ને ન સેવવી તથા લોભને છોડી દેવો.

[૧૩] જેઓ વાણીથીજ સરકારી ગણાતા તુચ્છ અને પરપ્રવાદ કરનારા છતાં રાગદ્વેષથી જકડાયેલા છે તેઓ પગ્તંત્ર અને અધર્મી છે એમ જાણી તેમનાથી અલગ રહી શરીરના અંત સુધી સદ્ગુણોનીજ આકાંક્ષા કરવી.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે અમંસ્કૃત નામનું ચોથું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

અકામમરણીય

૫

મૃત્યુકાળ એ જીવનકાર્યનો સરવાળો છે. મરણ તો વારંવાર થાય છે. કારણ કે પ્રમાદ એજ મરણ છે, છતાં આ અધ્યયનમાં તો દેહના ત્યાગ વખતની દશાનું વર્ણન કર્યું છે. આ વર્ણન પરથી તે સ્થિતિની પહેલાંજ સમજી અપ્રમાદ થવાય તે હેતુ સ્પષ્ટ માત્રુમ પડી આવે છે.

- [૧] દુઃખે કરીને ઉતરી શકાય એવા મહાપ્રવાહવાળા સંસાર સમુદ્રમાંથી અનેક પુરો તરી ગયા. ત્યાં મહાપ્રુદ્ધિવાળા એક જિજ્ઞાસુએ આ પ્રશ્નને પૂછ્યો.
- [૨] દરેક જીવોની મરણાન્તે બે સ્થિતિઓ (ભૂમિકાઓ) હોય છે:-
(૧) અકામમરણ અને (૨) સકામમરણ.

નોંધ:-મરણ સમયે અશાંત રહે અથવા ધ્યેયશન્ય મરણ થાય તે અકામમરણ અને ધ્યેયપૂર્વક અવસાન થાય તે સકામમરણ કહેવાય છે.

- [૩] બાલકોનું તો અકામમરણ કે જે મરણ વારંવાર થાય છે. અને પશ્ચિત પુરોનો સકામમરણ કે જે એકવારજ થાય છે.

નોંધ:-જૈનદર્શન, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી જીવના મરણને પંડિત મરણ માને છે. અને તેવો આત્મા વધારેમાં વધારે સંસારમાં ફરીથી એકજવાર જન્મ લે છે. અને સામાન્ય જીવોને અનેકવાર જન્મમરણ કરવાં પડે છે.

- ૪] ત્યાં આગળ આ પહેલી સ્થિતિ મહાવીરે આ પ્રમાણે (તેની)

ખતાવી છે કે જે ધ્રિય વિષયોમા આમકત થયેતો બાળક
(મૂર્ખ) ઘણા દુઃકૃત્યો કરતો હોય છે

નોંધ —> અત્યંત દુઃકૃત્યો જેવા કે હિસાદિ કર્યો કરે છે તેજ
અકામભરણને નુકસાન છે

[૫] જે ગર્ભ કામભોગોમા આમકત થઈ અમત્ય કર્મોને આચરે
છે તેની માન્યતા એવી હોય છે કે “મે પરનો નીચો”
નથી અને આ વિષયનો આનંદ તો પ્રત્યક્ષ છે”

[૬] “આ કામભોગો તો હાથમા આવેના પ્રત્યક્ષ છે અને જે
પછી થવાનું તે તો કાળે કરીને રવાનું છે (માટે તેની
ચિંતા શી?) વળી કોણ જાણે છે કે પત્નો (પુનર્ભવ) કે
કે નથી?”

[૭] “બીજાનું થશે તે મારું થશે” આ પ્રમાણે એ મૂખ બડનડે
છે, અને તેની રીતે કામભોગની આમકિતથી આખરે કષ્ટને
પામે છે

ભોગની આસક્તિ શુ કરે છે તે સમજાવે છે.

[૮] તેથી ત્રમ અને ન્યાવર જીવો પર દડ આગે છે અને
પોતાને માટે દેવડ અનર્થથી (હેતુપૂર્વક કે અહેતુએ)
ગ્રાણીગધને હાળી નાખે છે

નોંધ —ત્રસ એટલે જે જીવો હાલતા નાવતા દેખાય તે સ્થાવર
એટલે પૃથ્વી પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવો કે જે આખેથી સ્પષ્ટ
રીતે ન દેખાય તે જો કે હમાણા વૈજ્ઞાનિક સોધ જગત્સરે થઈ છે અને
પાણી વનસ્પતિ વગેરેમા જીવો મનાયા છે

[૯] ક્રમશઃ હિસક, લુટો, માધાવી, ચાડીઓ, શર અને મૂર્ખ
એવો તે દાર અને મામને ભોગવતો હતો આ મારું છે એમ
માને છે

[૧૦] કાયાથી અને વચનથી મદોન્મત્ત થયેલો અને ધન તથા સ્ત્રીઓમાં આમકૃત થયેલો, તે અણુમિથું માટીને જેમ જે પ્રકારે ભેગી કરે છે તેમ જે પ્રકારે કર્મરૂપ મળને એકઠો કરે છે.

નોંધ:--જે પ્રકારે એટલે શરીર અને આત્મા બન્નેથી અશુદ્ધ થાય છે. શરીરનું પતન થયા પછી તેને સુધારવાનો માર્ગ બહુ બહુ કઠિનાઈથી મળે છે પણ આત્મપતનના ઉદ્ધારનો માર્ગ તો મળવો અગત્ય છે.

[૧૧] ત્યાર બાદ પરિણામે રોગ (પીડા)થી ખરડાયેલો અને તેથી ખેદ પામેલો તે ખૂબ તપ્યા કરે છે. અને પોતાનાં કરેલા દુષ્કર્મોને સંભાળી સંભાળીને હવે પરચોકથી પણ અધિક ખીવા માડે છે.

[૧૨] “ દુરાચારીઓની જે ગતિ છે તે નરકનાં સ્થાનો મેં માંભળ્યાં છે કે ત્યાં કૂર (ભયંકર) કર્મ કરનારાને અમલ્ય વેદના થાય છે.

નોંધ:--સાત પ્રકારનાં નરકોનું જૈનગાત્રમાં વિગત છે. ત્યાં, કરેલાં દુષ્કર્મોના ફળરૂપે ઉત્તરોત્તર અદહ્વનીય વેદનાઓ પ્રત્યેક પ્રાણીઓને ભોગવવી પડે છે.

[૧૩] “ ત્યાં ઔપપાતિક (સ્વયં કર્મવશાત્ ઉત્પત્તિ થાય છે તે) (નરક) સ્થાન કે જે મેં આગળ માંભળ્યું છે ત્યાં જઈને જીવ કરેલા કર્મોથી પછી ખૂબજ પરિતાપ પામે છે. ”

[૧૪] જેમ ગાડીવાન જાણુવા છતાં સારા ધોરી રસ્તાને છોડી દઈને વિષમ માર્ગમાં જતા ધૂંસરી (ધુગ) ભાંગી જાય ત્યારે શોક કરે છે.

[૧૫] તેમ ધર્મને છોડીને તથા અધર્મને અંગીકાર કરીને મરણના મોં આગળ ગયેલો પાપી માણુમ જીવનધૂંસરી ભાંગી ગઈ હોય તેજ પ્રકારે શોક કરે છે.

૧૬] ત્યારબાદ તે મૂર્ખ મરણને આતે ભયથી ત્રાસ પામી, કલિથી

(જુગારના દાવથી) જિતાયેન દુગાગની માફક અકામમરણીય
મરે છે

નોંધ — જુગારમાં મધ વખત ધુતારો પણ હારી નય છે તેમ
અકામ મરણીય તેવો પાપી જીવ જવ હારી નય છે

[૧૭] આતો બાવકોનુ અકામમરણુ કહ્યું હવે પડિતોનુ અકામમરણુ
કહીય મને સાબજો, એમ ભગવાન મુધમંજ્વામી બોલ્યા —

[૧૮] પુણ્યગાળા (સુપવિત્ર) પુરો, બ્રહ્મચારીઓ અને મયમી
પુરોનુ આનાત રહિત અને અતિપ્રમત્ર એવુ મરણુ જે મે
માગ્યું છે—

[૧૯] તે મધા ભિક્ષુઓને કે બધા ગૃહસ્થોને પ્રાપ્ત થતુ નથી પણ
કનિ પ્રતો પાગનારા ભિક્ષુઓ અને લિન્નલિન્ન પ્રકારના સદા-
ચાર સેવનારા મહાગૃહસ્થો જ તે મૃત્યુને વરે છે.

[૨૦] કેટનાક કુમાધુઓ કરતા ગૃહસ્થો પણ અધિક મયમી હોય
છે પરંતુ માધુતાની અપેશાએ તો મધા ગૃહસ્થો કરતા માધુઓ
અધિક મયમી જ હોય છે

નોંધ — આ ગાથા અત્યંત ગંભીર અને ગ્રામ્ય સંયમતુ પ્રતિપાદન
કરનારી છે વેગ > અવત્યા વિશેષ સંયમના પોષક કે બાધક છે નહિ

[૨૧] લામા વખતના ચર્મ, નગનત્વ, જટા, સઘાટિ (જુદ માધુ-
ઓનુ ઉત્તરીયવસ્ત્ર) કે મુકન આ બધા ચિહ્નો તે દુરાચાર-
વાળા વેશધારી ને શરણુભૂત થતા નથી

નોંધ — બધા ભિન્ન ભિન્ન ચિહ્નો સંયમના રક્ષક નથી સદાચારજ્ઞ
સંયમનો રક્ષક છે

[૨૨] ભિક્ષાચારી કરનાર ભિક્ષુ પણ જે દુરાચારી હોય તો તે નરકથી
છૂટી શકતો નથી. (સારાશકે) ભિક્ષુ હો કે ગૃહસ્થ હો '
મદાચારી હોય તેજ ધ્વર્ગમાં જઈ શકે છે

નોંધ:—સાધુને નરક ન હોય કે આવકને નરક ન હોય તેવો કોઈને ઈન્કાર હોતો નથી જે કોઈ જે સ્થિતિમાં રહી દુઃખચ્છેદને ને નરક અને સમચ્છેદને તેને સ્વર્ગ મળી શકે છે.

ગૃહસ્થી સુમતી (સદાચારી) કેવી રીતે હોય તે જણાવે છે.

[૨૩] ગૃહસ્થ પણ સામાયિકાન્નિ અગ્રાને શ્રદ્ધાપૂર્વક, (અર્થાત મન વચન કાયાથી) અર્પણ કરે અને મામની બંને પાળી (પાશ્વિક) આમાં એક પાળી પણ પૌષ્ઠ વિના ખાવી જવા ન દે.

નોંધ:—સામાયિક એ જૈનદર્શનની આત્મચિંતનની ક્રિયા છે. યોગ-સાધનની ક્રિયા ગૃહસ્થોને પ્રાયઃ હમેશાં કરવાની હોય છે અને તે ક્રિયા શુદ્ધ રીતે કરતાં આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ મોક્ષ મેળવી શકાય છે. સામાયિક માત્ર એકજ ક્રિયાક્રી કરવાની ક્રિયા છે. અને પૌષ્ઠ ક્રિયા એ જાળી અહોગત્રિ (ગત્રિ દિવસ) આત્મચિંતન કરવાની ક્રિયા છે. ઔપધને દિવસે ઉપવાસ કરી શૈશ્ય અસને જેસી આત્મચિંતન કર્યા કરવાનું કલ્પું છે.

[૨૪] આ પ્રમાણે સમગ્રપૂર્વક ગૃહસ્થાવાસમાં પણ મારા વ્રતથી (મદાચારી) રહી ચક્રનારો જીવ આ ઔદારિક શરીર (મવિન શરીર) ને છોડી દેવલોકમાં જઈ શકે છે.

નોંધ:—પશુ અને માનવોના દેહને જૈનશાસ્ત્ર ઔદારિક શરીર કહે છે. ઔદારિક એટલે હાડ, માંસ, ચામ, રુધિર ઇત્યાદિ બિભત્સ વસ્તુઓનો પુંજ.

[૨૫] વળી જે સંવર કરનારો (સંસારથી નિવૃત્ત થયેલો) બિંદુ હોય છે તે સર્વદુઃખ નષ્ટ કરીને મુક્ત અથવા મહાન શક્તિ-વાળો દેવ (આ જે પૈકી એક) થાય છે.

નોંધ:—અહીં એક શંકા થાય કે મુનિને મુક્તિ ને ગૃહસ્થને શા માટે નહિ ? પરંતુ એ વાત તો સ્પષ્ટ છે કે ગૃહસ્થજીવનમાં ત્યાગ એ અપવાદ છે. જે ગૃહસ્થાશ્રમમાં દુ સાધ્ય છે તેજ ત્યાગ સાચી સાધુતામાં મુસાધ્ય છે અને વિશેષતઃ છે આથી ગૃહસ્થ કરતા ત્યાગી ગ્રીહતર અને

સહેલાઈથી મુક્તિ મેળવી શકે ! વાસ્તવિક રીતે તો જૈનદર્શન માને છે કે લગ્ન એજ મુક્તિનું અનુપમ સાધન છે. પણ એ ગૃહસ્થાવાસમાં હો કે સાધુજીવનમાં હો !

દેવનાં નિવાસ સ્થાનો કેવાં હોય છે તે વર્ણવે છે.

[૨૬] અત્યંત ઉત્તમ, વિશેષ કરીને મોડ પમાડનારાં (આકર્ષક) અનુક્રમે અધિકાધિક દિવ્યકાન્તિવાળાં અને યશસ્વી સ્થાનો કે જે અર્ધા ઉચ્ચ પ્રકારના દેવોથી વિભૂષિત છે.

ત્યાં વિરાજમાન દેવો કેવા હોય છે તે જણાવે છે.

[૨૭] ત્યાં રહેનારા દેવો પણ દીર્ઘ આયુષ્યવાળા, ખૂબ સમૃદ્ધિવાળા, ધન્ય પ્રમાણે રૂપ ધારણ કરનારા, ઋદ્ધિવાળા, વળી સૂર્ય-સમાન કાન્તિવાળા, અને જાણે હમણાંજ ઉત્પન્ન થયા ન હોય ! તેવા દેહીધ્યમાન હોય છે.

[૨૮] જે સંસારની આસક્તિથી નિવૃત્ત થઈને સંયમ તથા તપશ્રયાનું સેવન કરે છે તે ભિક્ષુઓ હો કે ગૃહસ્થો હો, અવશ્ય તે (ઉપર કહેલાં) સ્થાનોમાં જાય છે.

[૨૯] સાચા પૂજનીય, બ્રહ્મચારી (જિતેન્દ્રિય) અને સંયમીઓનું (વૃત્તાન્ત) સાંભળીને શીલવાન અને બુદ્ધિમૂર્તી (શાસ્ત્રને યથાર્થ જાણનાર) મંરણાન્તકાળે ત્રાસ પામતા નથી.

[૩૦] પ્રજાવાન પુરુષ દયાધર્મ તેમજ ક્ષમાવડે (બાલપંડિત મરણ્યનો) તોલ કરી તેમાં વિશેષ ધ્યાન આપીને અર્થાત્ તે પ્રકારની ઉત્તમ આત્મશિયતિએ પહોંચીને વિશેષ પ્રસન્ન થાય (જીવનમુખી).

[૩૧] અને ત્યારબાદ મૃત્યુ નજીક આવે ત્યારે શ્રદ્ધાળુ સાધક ઉત્તમ એવા ગુરુની પાસે જઈને ભોમહર્ષને (દેહ મૂર્છાને) દૂર કરે અને દેહના વિયોગની આકાંક્ષા રાખે.

નોંધ:—જેણે જીવનને ધર્મથી વળી નાખ્યું હોય તેજ અંતકાળે મૃત્યુને આનંદથી બેઠી શકે છે.

[૩૨] આવો મુનિ કાળ પ્રાપ્ત થયે (મૃત્યુ વખતે) પ્રાપ્ત થયેલા શરીરને દૂર કરીને ત્રણ પ્રકારનાં સકામ મરણ પૈકી એકથી અવસ્ય મરણ પામે છે.

નોંધ:—તે સકામ મરણ ત્રણ પ્રકારનાં હોય છે. (૧) ભક્તપ્રત્યાખ્યાન મરણ (મૃત્યુ વખતે આહાર, પાણી, સ્વાદ કે ખાદ્ય કોઈપણ પ્રકારની વસ્તુ ન લેવી તે) (૨) ઇચિત મરણ (આર્માં ચાર પ્રકારના આહારના ચચ્ચક્ષ્ણાણુ ઉપરાંત જગ્યાની પણ મર્યાદા બાંધવાની હોય છે). (૩) યાદોપયમન મરણ (કંપિલી વૃક્ષનો શાખાની માફક એકજ પાસે જાગે-જાગે નીકળી નત્ય ત્યાંસુધી પડી રહેલું તે)

એવી રીતે ત્રણ પ્રકારનાં સકામ (પંડિત) મરણ હોય છે.

એ પ્રમાણે કર્તુ છું.

આમ અક્ષમમરણ મંજાથી પાંચમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

શુદ્ધક નિર્ગ્રંથ

અનાચારી ભિક્ષુઓનું અધ્યયન

૬

અજ્ઞાન કે અવિદ્યા એજ સંસારનું મૂળ છે. તે દેવળ શાસ્ત્ર ભણ્યેથી કે વાણીદ્વારા મોક્ષની વાતો કરવાથી નાશ થઈ શકે નહિ. અજ્ઞાનને નિવારવા તો કઠણમાં કઠણ પુરુ થઈ અને વિવેક કરવો જોઈએ. આ જન્મમાં મળેલાં સાધનો જેવાં કે ધન, પરિવાર આદિનો મોહ પણ સહજ રીતે છૂટી શકતો નથી તેનાથી આસક્તિ હઠાવવા પણ કઠિનમાં કઠિન તપશ્ચર્યાઓ કરવી પડે છે તો જન્મોજન્મથી વારસામાં મળેલા અને જીવનના આણુએ આણુના સંસ્કારમાં જડાએલા અજ્ઞાનને નિવારવા કેટલો પ્રયત્ન કરવો પડે તે સ્પષ્ટ વસ્તુ છે.

માત્ર વેશ પરિવર્તનથી વિકાસ ન થઈ શકે. વેશ પરિવર્તનની સાથે હૃદયનું પરિવર્તન જોઈએ. આથીજ નૈનદર્શન જ્ઞાન અને ક્રિયા (વર્તન)નું સાદચ્ચર્ય સ્વીકારે છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] જેટલા અજ્ઞાની પુરુષો છે તે બધા દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારા છે (દુઃખી છે). તે મૂઢ પુરુષો બહુવાર અનંત એવા સંસારને વિશે નષ્ટ થાય છે. (દુઃખ પામે છે).

નોંધ:—અજ્ઞાનથી મનુષ્ય સ્વયં દુઃખી તો થાયજ છે અને પાડોશીને પણ દુઃખકર નીવડે છે.

[૨] માટે જ્ઞાની પુરુષ બહુ જન્મોની જાણના માર્ગને સમજીને [તજીને] પોતાનાજ આત્મા વડે મલ્લને શોધે. [સત્ય જોધનનું પહેલુ માધન મૈત્રી છે માટે] અને પ્રાણીમાત્ર અથે મિત્રભાવ ગ્રાપે

[૩] સ્ત્રી, પુત્રો, પૌત્રો, માતા પિતા ભાઈઓ અને પુત્રવધૂઓ પોતાના કર્મથી પીડાતા એવા તને શરણુ આપવા માટે લેશ-માત્ર મમર્થ નથી.

[૪] મમ્યક દર્શનનાજા પુરુષે પોતાની (શુદ્ધ દષ્ટિથી) બુદ્ધિથી આ વાતને વિચારની અને પૂર્વ પરિચયની આકાક્ષા ન ગમ્પવી. આમક્ષિત અને ગ્નેહને તો છેદીજ નાખવા જોઈએ.

નોંધ—સમ્યક્ દર્શન એટલે આત્મજ્ઞાન આસક્તિ અને રાગ દ્વેષ યતાં જન્ય તેમ તેમ આત્મદર્શન થાય. અહીં ભોગવેલ ભોગોનું સ્મરણ ન આવવા દેવું અર્થાત્ જન્યતિ રાખી એ બતાવેલ છે.

[૫] ગાય, ઘોડા ઇત્યાદિ પશુધનને, મણિકુંડલોને તથા દાસ ચાકરો વગેરે મર્વને તુ છોડી દઇને કામગીરી (ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપ ધારણ કરનાર) દેવ થઈ શકીશ (અતઃકમણ્યથી આ પ્રમાણે વિચારવું).

[૬] તેવીજ રીતે સ્થાવર કે જંગમ કોઇ પ્રકારની મિત્રતા (ધન) ધાન્ય કે અલંકારો કર્મોના પરિણામે પીડાતાને દુખથી મૂકાવવા માટે શક્તિમાન નથી તેમ સમજે.

[૭] પોતાની માકકજ મર્વ ગ્રથે સર્વને જોઈને અર્થાત્ પોતાની માકક અન્ય જીવોને પણ પોતાના પ્રાણુ બદલા છે તેમ જાણીને ભય અને વૈરથી વિરમેલો આત્મા કોઇપણ પ્રાણી-જોના પ્રાણોને ન હણે.

નોંધ—ભય એ કૂરતાયીજ જન્મે છે જેટલો મનુષ્ય કૂર તેટલોજ અધિક ભયભીત. વૈર એ સત્રુતાની લાગણી છે. આ બે ભાવોથી વિરમાય એ હે સર્વજીવો પ્રત્યે પ્રેમામૃત પલા કરે. પોતાની ઉપમાથી દરેક જીવો સાથે વર્તે તો પ્રાણીમાત્ર પર સહજ પ્રેમ સ્ફુરે

[૮] કામની આત્મા સિવાય કંઈપણ લેવું તે નગ્નગતિમા લઈ જનાર છે એમ માનીને ધાસનું તગણું પણ આખ્યા વગર લેવું નહિ બિશુએ પોતાની ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ કરીને પોતાના પાત્રમા (રાત્રી ખુરીથી) કોઈએ આપેલું ભોજનજ મહણ કરવું

નોંધ — અદત્તની આખ્યા શૂદ્રસ્થ માટે પણ છે કેમ માત્ર એમણે કે પુરુષાર્થ કરીને તે હકનું વિવેકપૂર્વક લઈ ગઈ નીતિનો ભંગ કરી જે કંઈ હીરેલું લેવું તે પણ અદત્તજ મણાય

[૯] અહીં પ્રનામ તો એમજ માને છે કે પાપકર્મ છોડ્યા મિવાય પણ આર્યધમને ગણીનેજ સર્વદુરોથી મુક્ત થવાય છે (તે વસ્તુ ઉચિત નથી)

નોંધ — આ પ્રોકમા જ્ઞાન કર્તા વર્તનની ગદિકતા બતાવી છે વર્તન ન હોય તો વાળી નિરર્થક

[૧૦] બધા અને મોક્ષની વાતો કરનારા કહના ઠના કરતા નથી તે માત્ર વાણીની બહાદુરીથી પોતાના આત્માને આશ્વાસનજ આપે છે

[૧૧] જુદી જુદી જાતની (વિચિત્ર) ભાષાઓ શરણરૂપ થતી નથી તો વિદ્વાનુ અનુશાસન પણ ક્યાથી શરણુભૂત થાય ? પાપ કરોથી પચાડેના મૂર્ખોએ નહિ જાણવા છતાં પોતાને પવિત્ર માનનારા હોય છે

[૧૨] જે પ્રનામ બાવત્તવો (અત્તાની) શરીરમા, શરીરના વર્ણ અને મૌર્દ્યમા મર્જપ્રકારે એટલે મન, વચન અને કાયાથી આમકત હોય છે તે મૌદુ બનાજ ભોગી બને છે

[૧૩] તેઓ અનત એવા આ મંમાગમા ભામે માર્ગે પડે કે (મસાગ્યકમા ખૂમ ભામે ડે) માટે બની બાણુથી ત્રેઈ તપા ગીતે મુનિ અપ્રમત્ત યદ્દનિજ ત્રિચરે

[૧૪] બાહ્યસુખને આગળ કરીને દેહી પણ કરુ ન ઇચ્છે. માત્ર પૂર્વે થયેલા (સચિત) કર્મના ફાયદેને માટેજ આ દેહનો મદુપયોગ કરે.

નોંધ:—શરીર, ધન, સ્વજન આદિ સામગ્રી મુખ્ય નથી પણ જોણ છે તેનો સદુપયોગ કરવાથીજ સુખ મળે તેની લાવસામા જીવન ખર્ચે તે બધુંજ ગુમાવે

[૧૫] કર્મના મૂળ કાગણો (ખીજ) નો વિવેક કરીને (વિચાર કરીને) અવમર (ચોગ્યતા) જોઈને મયમી બને (મંયમી બન્યા પછી) નિર્દોષ જોગન અને પાણીને પણ માપથી ગ્રહણ કરે.

નોંધ:—ચોગ્યતા વિના સંયમ ન ટકે માટે અવસર જોનાર એ વિરોધણ લીધુ છે. તેમજ ત્યાગ અને તપ વિના પૂર્વ કર્મેના ફાયદા અસંભવિત છે માટે ત્યાગને અનિવાર્ય બતાવ્યો છે.

[૧૬] ત્યાગીએ લેશ માત્ર પણ મંત્રાદ ન કરવો. જેમ પક્ષી પાખને સાથે લઈને જ ફરે છે તેમ મુનિ પણ (સર્વ વસ્તુ પરથી) નિરપેક્ષ (મમત્વરહિત) થઈ વિચરે.

[૧૭] લજ્જાળુ (સંયમની લાજ ધરાવનાર) અને ગ્રહણ કરવામાં પણ મર્યાદા રાખનાર લિક્ષુ ગામ, નગર ઇત્યાદિ રચે, બંધન રહિત (નિરાસક્ત) થઈ વિચરે. અને પ્રમાદીઓમાં (એટલે મૃદસ્થોના સંમર્ગમાં રહેવા છતાં) પણ અપ્રમત્ત રહી લિક્ષાની ગવેપણા (શોધ) કરે.

“ એ પ્રમાણે તે અનુત્તરજ્ઞાની અને અનુત્તર દર્શનધારી અર્હન્ પ્રજ્ઞ જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર નિશાલી નગરીમાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન કરતા હતા.” (એમ) જાણનારાઓને સુધર્મસ્વામીએ કહ્યું —

એ પ્રમાણે કહું છું.

એની ગીતે ક્ષુલ્લક નિર્ગ્રંથ મબધીનું છઠ્ઠું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

એલક

—૧૪૪—

બકરાનું અધ્યયન

૭

લોગમાં તુલિ નથી : જડમાં કયાંય મુખ નથી.

લોગોમાં જેટલી આસક્તિ તેટલુંજ આત્માથી દૂર રહેવાય. આત્માથી દૂર રહેવાય તેટલો દુષ્કર્મોનો પુન લેજો થાય અને તેના પરિણામે અધોગતિમાં જવું પડે. માટે મનુષ્યભવને સાચક કરવો એજ આપણું પરમ કર્તવ્ય છે.

- [૧] જેમ અતિથિ (મહેમાન) ને ઉદ્દેશીને (માટે) કાંઈ માણુમ પોતાને આંગણે બકરાને પાળી એખા અને જવ આપી પોખ્યા કરે,
- [૨] ત્યારપછી તે હુટપુટ, મોટા પેટવાળો, જડો, બહુ મેદવાળો (ચર્મ ખૂબ ખુશી થાય) અને વિપુલ દેહવાળો બને ત્યારે ત્રણે અતિથિની વાટજ ન જોતો હોય ! (તેમ મદમાતો કરે.)
- [૩] ત્યાંસુધી એ પરાણો ઘેર આવે નહિ ત્યાંસુધીજ તે ગિયારો છબી શકવાનો છે. પણ ત્યારે અતિથિ ઘેર આવે ત્યારે (ધરના બધા માણસો અને પરાણોએ) (તેનું) માથું કાપીને (વધ કરીને) તેને ખાઈ જાય છે. (મૃત્યુવશ થાય છે.)
- [૪] ખરેખર તે બકરો જેમ પગેણાને માટેજ (પુટ કરાય છે) રખાય છે. તેમ અધર્મી-ખાણજીવ પણ (કૂર કર્મો કરી) નરકનું આયુષ્ય બાંધવા માટેજ કામભોગો વડે પાપોથી પોપાય છે.

નોંધ:—જેમ બકરા ખાતી વખતે ખૂબ મળ માણે છે તેમ ભોગો ભોગવતી વખતે જીવાત્મા દક્ષિણ સુખ માણી શકે છે. પરંતુ અતિયોગ્ય કાળ આવે ત્યારે તેની મહાદુર્ગતિ થાય છે. અને પહેલાનું માનેલું સુખ મહા ભય કરે દુઃખરૂપ નીવડે છે.

નરકને યોગ્ય ખાલજીન કયા દાષોથી ઘરાયેલો
હોય છે તે દાષો બતાવે છે.

- [૫] ખાલજીન, હિંમક, બુદ્ધુ જોનનાર, માર્ગમા ચોગી કરનાર (બહારવટીયો) બીજાની વસ્તુને જુટની લેનાર, માયારી, અધમનું ખાનાર, રાંઠ તથા
- [૬] સ્ત્રીઓમા આમકત, ઇન્દ્રિયોતુષી, મહારબી, મહાપરિગ્રહી, દાર અને મામનો ભક્ષક, પગને પીડા આપનાર, (પાપમા વચેના પરિવ્રજ) પાપી,

નોંધ:—જમ, કાન, નાક, રપરાં અને ચક્ષુ ઈત્યાદિ ઇન્દ્રિયાના વિષયમા આસક્ત હોય તે ઇન્દ્રિય લોભુષી કહેવાય છે મહારબી એટલે મહા (સ્વાર્થી) હિંસક, મહા પરિગ્રહી એટલે અત્યંત (તૃષ્ણાજી) આસક્તિમાન,

- [૭] બાગનું મામ ગેટી મોળા કરી ખાનાર (બકરા વગેરે પશુઓને ખાઈજનાર), મોટી ફાદવાળો તથા અપચ્છખાઈને શરીરમા લોહીને જમાવનાર એવો અધર્મી જીન, જેમ બકરા અતિથિની વાટ જુએ છે તેમ તે નરકગતિના આયુષ્યની વાટ જુએ છે. (નરકગતિ પામે છે)

- [૮] મગ્નના આમન, ગચ્ચાઓ, મવારીઓ (ગાડી, ઘોડા વગેરે) ધન તથા કામ ભોગોને (લજીનાર) ભોગવીને, દુઃખથી મેળવેલુ ધન તજીને તથા બહુ કર્મમેલને એકરો કરીને,

- [૯] આની રીતે કર્મોથી ભારે થયેલો જીવાત્મા વર્તમાનકાળમાજ મથગૂન ગ્રહી, જેમ બકરા અતિથિ આવ્યે તે ગિચ્છિમા શોક કરે છે તેમ મૃત્યુગાળે અત્યંત ગોક કરે છે

નોંધ.—પ્રત્યુત્પન્નપગયણ એટલે, પછી શું થશે? તે પરિણામ નહિ વિચારનાર જીવ કાર્યના આરંભમાં જે પરિણામ ન વિચારે તે પાછળથી ખૂબજ પસ્તાય છે પરંતુ પાછળનો પસ્તાવો ત્ત્વન નિરર્થક છે

[૧૦] તેમજ એવા ધોર હમકો આયુષ્યને અતે આ દેહને ડોડી કર્મથી પરત ન થઈને આસુરી દિશાને પામે છે અથવા તો નરકમાં આ યા જાય છે

નોંધ —જેતદરાંત અમુરગતિ કિવા નરકગતિ એ એ ગતિઓના આવા અત્યંત હિસાબે માટે માને છે

[૧૧] જેમ કાણી કોડીને માટે એક મનુષ્ય હમરો માના મહારો હારી ગયો અને એક (રોગમુક્ત) મનુષ્ય અપર્ય એના આત્મ કળને ખાઈને રાત્રી હારી ગયો, (તેમ માનવમન હારી જાય છે)

નોંધ —આ જન્મે રાસોમ્ન દર્શાવે છે તાત્પર્ય એ છે કે કલ્પમાં એવા આત્મસુખને કે જેના મૂલ્ય ન થઈ શકે તે છોડીને પરમુખ એટલે જીવનના પામભોગો જે ઈચ્છે છે તે કાણી કોડી માટે મુવશુ ગુમાવે છે તાથી મુકા કરે ન વેઠે ચલને પર્ય પાળવા માટે આખાતુ ફળ આવવાની મના દરી હતી છતાં ભૂલથી (રસાસકિતથી) ખાઈને તેણે એક સદજ રવાદ માટે પોતાનો પ્રાણ ગુમાવ્યો તેજ રીતે સસારભોગી થેડી ભૂલથી આત્મિક જીવન વેટફી સસાર પરિભ્રમણમાં પડે ?

હવે દેવગતિના ભોગો સાથે મનુષ્યના ભોગોની તુલના કરે છે.

[૧૨] એ પ્રમાણે મનુષ્ય મળધીના કામો દેવકામોની પામે તુલ્ય છે દેવકામો (મનુષ્યના ભોગો કરતા) મદસગણા અને આયુષ્ય પર્યંત દિવ્યસ્વરૂપમાં રહ્યે છે.

[૧૩] તે દેવોની ગિતિ પણ અમર્યાદિત (અનેક વારોની મજ્યાથી પણ વધુ) કામની હોય છે આ બધું જાણવા જના મો (૧૦૦) થી પણ ઓછા વારોની (મનુષ્યની) આયુષ્યગિતિમાં (પણ) કુદ્ય બુદ્ધિવાળા પુરુષ વિવિધમાર્ગમાં ફાઈ જાય છે

[૧૮] જેમ નણુ રાણિયાઓ મૃત (મુડી) પ્રદણુ કરીને (દ્ભાવા અથે) નીમ્બેના, ત્યા તમાનો એક નાભ મેગરે છે, બીજો પોતાની મગ મુડીજ પાછી નાવે છે—

[૧૯] આ નીજો મુડી ગુમારી આવે છે આતો વ્યવહારિ ઉપમા છે પરંતુ એજ પ્રમાણે ધર્મમા પણ મળુનુ

નોંધ—આ ત્રણ દ્રાતા સાક્ષમા છે અરી મોકમા તે સ્પષ્ટ કર છે

[૧૯] મનુષ્યત્વ પ્રગટાવે છે તે મૂળ મુડીને આખાદ રાખે છે, (મનુષ્યનો રૂઢ મળે તે મૂળ મુડીજ છે) રંગતિ પામે છે તે લામ મેગવે છે પણ જે વો નગક અને તિર્યચ (પશુચોનિ) લાન પામે છે તેતો ખગેખર મુડીને પણ ગુમાવે છે

નોંધ—જેઓ સત્કર્મથી દેવગતિ પામે છે તે મનુષ્યત્વથી કઈક વધુ મેગવે છે અને દુષ્કર્મ કરે છે તે અધોગતિ પામે છે

[૧૭] જ્ઞાનકની (મૂઢજનની) આપત્તિ અને વધ જેના ગર્ભમા છે તેવી બે પ્રકારની ગતિ (ઉપર કહી ગયા તે) થાય છે આસ કિતને વશ થયેતો તે શક દેવત્વ અને મનુષ્યત્વ બને હારી જાય છે

[૧૮] તે એકવાર નિયોથી જીતાયો (નિરપાસકત થયો) કે તેના વડે તેની મે પ્રકારે દુર્ગતિ થાન છે ત્યાથી ઘણા લામા કાગ સુધી પણ નીકળવુ તેો પછી દુર્નલ થઈ પડે છે

નોંધ—વિકાસ એ દુર્લભ છે પણ પતન તો સુલભ છે એકવાર પતન થયુ કે હવે શ્રામમયી ઠેક નીચે પડી જવાય છે

[૧૯] આ પ્રમાણે વિચારીને તથા જ્ઞાન (અજ્ઞાની) અને પડિતની તુનના કરીને જે પોતાની મુડીો પણ માયમ રાખે છે તે મનુષ્ય ચોનિને પામે છે

[૨૦] આવી લિખલિખ પ્રકારની શિક્ષાઓ દ્વારા જે પુરવો ગૃહસ્થા-
શ્રમમા ગ્રહીને પણ જે મદાચારી રહે તો તે અવશ્ય મૌમ્ય
એની મનુષ્ય યોનિને પામે છે. કારણકે ખરેખર પ્રાણીઓ
કર્મનું કળ અચૂક ભોગવનારા હોય છે.

નોંધ:—કર્મવગ્નાતજ જીવોની હચ્ચ કે નીચ ગતિ થતી હોય છે.

[૨૧] જેઓની વિપુલ શિક્ષા છે (મદા જ્ઞાની છે) તેઓ પોતાની
મુકીને ઓળંગી જઈ (મનુષ્ય ધર્મથી આગળ વધી), શીલ-
વાન અને વિશેષ મદાચારી ધર્મ અને અદીન (તેજસ્વી) બની
દેવપણાને પામે છે.

નોંધ —મનુષ્યે મનુષ્યધર્મ સાચવવો તે તો સામાન્ય કર્તવ્ય છે
ત્યાંસુધી તો પોતાની મુકીને જળવી ગણાય પરંતુ મનુષ્યધર્મ કરતા
આગળ વધે અર્થાત્ વિશ્વધર્મમા પ્રવેશે ત્યારે જ વિશેષતા ગણાય

[૨૨] એ પ્રકારે ભિક્ષુ અદીનતા અને અનામક્રિતને જાણીને (વિચા-
રીને) શામાટે આવું ન હતું (પામે) ? અને હતીને શાંતિનું
મવેદન (અનુભવ) શા માટે ન કરે ?

નોંધ —જીવરની સુદર ગાતને સાધક થઈ શા માટે ન આરાધે ?

[૨૩] દામડાની ટોચ પર રહેલું જળમિંદુ મસુદ્રની માથે શી ગીતે
મગ્જાવાય ? તેજ રીતે દેવોના ભોગો આગળ મનુષ્યના ભોગોનું
પણ મમજી શેવું થો.

[૨૪] જે આ દામડાની ટોચના જળ મિંદુ જેવા અચળ કામભોગો
છે તો કીજી થતા ટૂંકા આયુષ્ય કાળમાં શામાટે (ક્યા હેતુને
લઈને) ક'યાણુ માર્ગને ન જાણવો ?

[૨૫] અહી કામોથી અનિવૃત્ત (કામામક્રત) થયેવાનો સ્વાર્થ (આ-
ત્મોત્તતિ) દર્શાય છે અને તેવો પુરુષ ન્યાય (મોક્ષ) માર્ગને
સાભળ્યા છતાં ત્યારી પનિત થાય છે

નોંધ:—કામ એ બધા રોગોનું અને આપત્તિઓનું મૂળ છે એથી સાવધ રહેવું

[૨૬] “કામભોગોથી નિવૃત્ત થયેનાની આત્મોન્નતિ હણાતી નથી, બલકે અપવિત્ર દેહને ત્યાગી તે દેવ સ્વરૂપ બને છે. એ પ્રમાણે મે માનવ્યુ ૪”

[૨૭] તેવો જીવ, ત્યા ક્રદ્ધિ કીર્તિ, કાન્તિ, આયુષ્ય તથા ઉત્તમ સુખ હોય છે ત્યા મુદ્ર મનુષ્યોના વાનાવગણમા વર્ધ ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે તારવણી કરે છે.

[૨૮] બાળકનું બાલત્વ જુઓ કે જે ધર્મને છોડી, અધર્મને અંગીકાર કરીને અર્થાત અધર્મી બનીને નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે

[૨૯] હવે સત્યધર્મને અનુમરનારા ધીરપુરુષનું ધીરપણું જુઓ. કે જે ધર્મિષ્ઠ યજ્ઞ, અધર્મથી દૂર રહીને દેવગતિમા ઉત્પન્ન થાય છે.

[૩૦] પડિતમુનિ આ પ્રમાણે બાલભાવ તથા અબાલભાવની તુલના કરીને બાલભાવને ત્યાગી અબાલભાવને મેવે.

નોંધ:—બાલશબ્દ કેવળ અજ્ઞાનતા કે મૂર્ખતા સૂચક નથી બલકે બાલશબ્દ અનાયાગનું પણ સૂચન કરે છે.

એ પ્રમાણે કહું છું

એમ એવક મંબંધીનું માતમ્બુ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

કાપિલિક

કપિલમુનિનું અધ્યયન

૮

મન એજ બંધ અને મોક્ષનું કારણ છે. મનનો દુષ્કેશ બંધન કરે છે અને મનની નિર્મળતા સુમુક્ષુતા ભંગાડે છે ચિત્તનું અનિયંત્રિતપણું ક્યાંસુધી ધસી જાય છે! અને અંતરાત્માનો એકજ અવાજ લક્ષ્ય આપવાથી દેવી રીતે અધઃપતનમાંથી બચાવી લે છે? “કપિલ મુનીશ્વર કે જે આખરે અતંત સુખ પામી સુક્ષ્મ થયા છે તેના પૂર્વજીવનમાંથી” તેનો મૂર્તિમાન બોધપાઠ અહીં મળી શકે છે.

કપિલ કૌશાંબી નગરીમાં વસેલા એક ઉત્તમ એવા બ્રાહ્મણકુળમાં જન્મ્યા હતા. યુવાન વયમાં માતાની આજ્ઞાથી શ્રાવસ્તી નગરીમાં આવી એક દિગ્ગજ પંડિતને ત્યાં વિદ્યાભ્યાસ માટે લાગી પડ્યા હતા. યૌવન વય એક પ્રકારનો નીસો છે. એ નીસાને વશ થઈ કેકે યુવાનો માર્ગને ભૂલી જાય છે.

કપિલ પોતાનો માર્ગ ચૂક્યા. વિષયોની પ્રબળ વાસના લાગી. વિષયોની આસક્તિથી સ્ત્રીસંગનો નાદ લાગ્યો. સ્ત્રીસંગની તીવ્રતર લાલસાએ પાત્ર કુપાત્રને પારખવા ન દીધું. અને એ કૃત્રિમ રનેહના ગર્ભમાં રહેલી વિષયની ઝેરી વાસનાને પોષનાર તેવુંજ એક સમાન પાત્ર રોપી દીધું અને સંસાર વિલાસી જીવોને સર્વોત્તમ લાગતા એવા કામભોગોને ભોગવવા લાગ્યા. બારંબાર ભોગવવા છતાં તેને જે રસની પિપાસા છે તે સંપૂર્ણ નથી. અને

તેમ તેમ અજ્ઞાનતાથી વિવશ થઈ અધઃપતનની ખાડમાં નીચેને નીચે તે ધનડાતો જાય છે.

એકદા લક્ષ્મી અને સાધનોથી હીન અને હીન બનેલો તે પત્નીની ગ્રેરણાથી મહારાજના દરબારમાં (પ્રતિદિન પ્રાતઃકાલમાં પ્રથમ આવનારને સોના મહોરો આપવાનું પ્રત છે) જવા રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરે નીકળે છે. ત્યાં ચોર ધારી રાજ પુરુષો વડે પકડાય છે. ત્યાંથી મહારાજની અનુકંપા વડે છૂટો થાય છે, અને મહારાજ તેના પર પ્રસન્ન થઈ ઈચ્છા મુજબ વરદાન માગવાનું કહે છે.

કપિલ વિચારમાં પડે છે ‘આ માગું તે માગું’ તેની લાલચા એટલેથી તૃપ્ત થતી નથી. આખરે આખું રાજ્ય માગવા તેનું મન લલચાય છે. અને જેવું તે વચન બહાર કાઢવા જાય છે. તેજ ક્ષણે અચાનક અંતઃકરણનો અવાજ આવે છે કે રાજ્ય મેળવ્યા પછી પણ તૃપ્તિ ક્યાં હતી ?

કપિલનું હૃદય સ્ફટિક જેવું નિર્મળ હતું. તેથી એકાએક કપિલનો વિચારવેગ વળી જાય છે. ભોગોમાં ક્યાંય તૃપ્તિ નથી. લાલચાના પરિણામે બે માસા (મુવર્ણના સિલ્લો) માટે આવેલો હું રાજ્ય માગવા તત્પર થયો છતાં તેમાં પણ તૃપ્તિ ક્યાં ?

આખરે એ પૂર્વધોગીશ્વરના પૂર્વ મંસ્કારો જાગૃત થઈ ગયા. માયા મુખનો માર્ગ સમજાયો. અને તેજ વખતે તેણે મૌ કંઈ બહારની ગણ્યાતી મિલકતનો મોહ ક્ષણવારમાં ત્યાગી દીધો. બે માસાની પણ જરૂર તેને લાગી નહિ. મહારાજ અને મૌને વિસ્મિત કરી મૂક્યા અને પોતાના અંતઃકરણને જાગૃત કરી દીધું.

સતોષ સમાન મુખ નથી. તૃષ્ણા એજ દુઃખની જનની છે. તૃષ્ણા શમાવવાથી તે કપિલનાં અનેક આવરણો ક્ષય થયાં. તેનું અંતઃકરણ પ્રકૃતિજ્ઞ બન્યું. ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ ચિંતનના પરિણામે આત્મધ્યાન કરતાં કરતાં કૈવલ્યને પામ્યા.

- [૧] અનિત્ય, અચ્ચર અને દુઃખથી ભરેલા મંસારમાં હું કયું કર્મ કરું ? કે જેથી દુર્ગતિ ન પામું. (કોઈ જિજ્ઞાસુએ પૂછ્યું.)
- [૨] પરેલાંની આમકિતને છોડી દઇને કોઈ રથએ રાગમંધન ન કરતાં (મક્ષી દેતાં દેતાં), વિષ્ણોથી માવ વિરક્ત થાય તો દોષો અને મદાદોષોથી પણ ભિક્ષુ મૂકાઇ જાય છે.
- [૩] યજ્ઞ સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને દર્શનવાળા તથા મર્ષ હૃદોનું દિવ અને કલ્યાણ ચિંતવનારા વીતમેહ મુનિવર મદાવીર પણ હૃદોની મુક્તિ માટે આ પ્રમાણે કહે છે.
- [૪] સર્વ પ્રકારની ગ્રંથીઓ (આમકિત) તથા ક્વદ (કવેશ-ચિત્ત) ને ભિક્ષુએ છોડી દેવા. મર્ષ કામ મમ્મહાને (ભોગોને) જોવા છતાં સાવધ એવો સાધક લેવાતો નથી.
- [૫] પણ ભોગક્રમ આમિય (ભોગ્ય વસ્તુ)ના દોષોથી કલુષિત, દિતકારી માર્ગ અને મુમુક્ષુ બુદ્ધિથી વિમુખ એવો બ્રાહ્મ, મંદ અને મદ હવાતમા જાળખામાં ચાળીની માફક (મંસારમાં) જ ધામ જાય છે.
- [૬] અધીગ (આમકિત) પુરોષોથી તો આ કામભોગે ખરેખર દુઃખ કરીને તત્તય છે. સુખેથી ત્યાજ્ય નથી. જે મદાચારી માધુગો હોય છે તેજ દુસ્તર એવા આ મંસારને તરી જાય છે.
- [૭] કેટલાક દુષ્ટ અને અજ્ઞાની શિક્ષા એમ કહેતા હોય છે કે પ્રાણીવધ થાય તેમાં શું ? આમ કહેનારા મગલા (આરક્ત) અને મદબુદ્ધિવાળા અજ્ઞાતીઓ, પાપી દ્રષ્ટિઓ વડે કરીને નરકમાં જાય છે.

નોંધ:—કોઈ જીભાંઓ (અન્ય મામ્સો) પ્રાણીઓનો વધ કરી આદાગ કપલને તો તે પણ માધુજને આદાગ છે.

[૮] “ખરેખર પ્રાણીનધ કરવો તો શુ^૧ પણ તેને અનુમોદન આપતા પણ કદી સર્વ દુ ખોથી તે છુન છૂગી શકતો નથી” જે આચાર્યોએ સાચા ધર્મની નિરૂપણા કરી છે તે બધાએ આ પ્રમાણે રરમાવેલું છે.

નોંધ —કોઈ પણ મત, વાદ કે દર્શનમા અદિ સાતત્ય સિવાય ધર્મ બતાવ્યો નથી જૈનદર્શન અદિ સાની ખૂન ગળીર સમાલોચના કરે છે તે કહે છે કે તમે બીજને દુઃખ ન દો તેટલામાજ અદિંસા સમાપ્ત થતી નથી પરંતુ કોઈપણ દિંસાના કાર્યને ઉત્તેજના ન મને તેવો વિવેક રાખવો તે અદિસા છે

[૯] જે પ્રાણીનો અતિપાત (ધાત) ન કરે તે મમિતિ યુક્ત, અને સર્વજીવોનું રક્ષણ કરનાર (અદિસક) કહેવાય છે આવો મન-વાથી સ્થગમાથી પાણીની ચેડે તેમનું પાપકર્મ નીકળી જવા માડે છે

નોંધ.—જૈનદર્શનમા પાપ સમિતિઓ છે તેમા આહાર, જાપા શોધન, વ્યવસ્થા તથા પ્રતિષ્ઠાપન (ભિક્ષાદિ વધે તે કેવે સ્થળે મૂકવી) વિધિનો સમાવેશ થાય છે

[૧૦] જગતમા વ્યાપ્ત થયેના ત્રમ (હાનતા ચાલતા) અને ગ્રાહર (સ્થિર રહેના) જીવો પર મન, વચન અને કાયાથી દડ ન આગલવો.

નોંધ:—સૂક્ષ્મ કે સ્થળ જીવોની દિસા, મન, વાણી કે વર્તનથી નજ કરવી

[૧૧] શુદ્ધ ભિક્ષાને જાણીને તેમાજ ભિક્ષુ પોતાના આત્માને સ્થાપે સંયમયાના માટે ગ્રામ (કોળીઆ) પ્રમાણે (મર્યાદા પૂર્વક) ભિક્ષા કરે અને રસમા આસક્ત ન થાય

[૧૨] ભિક્ષુ શુદ્ધધોના વધેના દડા આહારને, જુના અડદના આઠ-ળા, યુતુ, સાચવો કે (પુનાક) જવ આદિના ભુકાનું પણ ભોજન કરે છે

નોંધ:—માત્ર સંયમના હેતુથીજ તેનું શરીર હોય છે. અને શરીર ટકાવવા માટે આહાર લેવાનો હોય છે.

જે વિદ્યાદ્વારા પતન થવાનો ભય છે તે બતાવે છે.

[૧૩] જેઓ લક્ષણવિદ્યા (શરીરનાં કાષ્ઠપણ ચિહ્નોથી પ્રકૃતિ જાણી લેવાનું શાસ્ત્ર), સ્વપ્ન શાસ્ત્ર અને અંગવિદ્યા (અંગ ઉપાંગોથી પ્રકૃતિ જાણી લેવાનું શાસ્ત્ર)નો ઉપયોગ કરે છે, તે સાધુઓ નથી કહેવાતા. એ પ્રમાણે આચાર્યોએ ફરમાવ્યું છે.

[૧૪] (મંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી) જેઓ ચોતાના જીવનને નયમમાં ન રાખતાં સમાધી યોગોથી ભ્રષ્ટ થાય છે. તેઓ કામ ભોગોમાં આસક્ત થઈને (કુકર્મો કરી) આસુરી દેહમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

[૧૫] વળી ત્યાંથી (આસુરી ગતિમાંથી) પણ ફરીને સંસાર ચક્રમાં ખૂબ અટન કર્યા કરે છે. અને બહુ કર્મના લેપથી લેપાયેલા તેઓને મમ્યકૃત્વ (મદ્બોધ) થવું અત્યંત દુર્લભ છે.

માટે મુંઢર રાહ દર્શાવે છે.

[૧૬] કેાઈ આ આખા લોકને (લોકમમૃદ્ધિને) એકજ વ્યક્તિને ઉપભોગ અર્થે આપી દે. છતાં તેનાથી પણ તે મતુષ્ટ ન થાય. કારણકે આ આત્મા (બહિરાત્મા-કર્મવાશથી જડાયેલો જીવ) દુઃખે કળીને પૂરાય તેવો છે. (સદાય અસતુષ્ટ રહે છે.)

[૧૭] જેમ લાલ થતો જાય તેમ લોભ થાય. લાભથી લોભ વધતો જાય છે. એ માસા (જુના વખતના સિક્કાનું નામ છે) માટે કરેલું કાર્ય કરોડોથી પણ પૂરું ન થયું.

નોંધ:—જેમ જેમ મળવ જાય છે તેમ તેમ તૃષ્ણા કેવી રીતે વધે છે તેનું ઉપર આપેલું અભેદ્ય ચિત્રણ છે.

[૧૮] જેનું અનેક પુરોમાં ચિત્ત છે એવી, ઉન્નત છાતીવાળી (સ્તનોવાળી) અને રાક્ષસી જેવી સ્ત્રીઓમાં આમકૃત થવું

નહિ કે જે પુરુષને પ્રથમ પ્રસોભન આપીને પછી તેની માથે ચાકરના જેવું વર્તન રાખે છે.

નોંધ—વેશ્યા કે હલકી વૃત્તિની સ્ત્રીઓના મળંધનો આ શ્લોક છે જેવી રીતે પુરુષોને સ્ત્રીઓમાં ન લોભાણુ તેજ રીતે સ્ત્રીઓએ પુરુષોમાં પણ ન લોભાણુ તે વાત વિવેકપૂર્વક સ્વીકારી લેવી ઘટે અહીં શિષ્યને સંબોધીને કહેવાયેલું હોવાથી તે કથનમાં તો સ્ત્રીઓની વાત આવે તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો પુરુષ હો કે સ્ત્રી હો ! વિષયની આત વાસનાજ અધોગતિ આપનારી છે

[૧૬] ધરને ત્યાગી મયમી થયેલો બિશ્વ સ્ત્રીઓ પર આમકૃત ન થાય સ્ત્રીસગને તણને તેનાથી દૂરજ રહે. અને પોતાના આરિત્ર ધર્મને સુદર જાળીને ત્યાજ પોતાના ચિત્તને રિયગ કરે.

[૨૦] એ પ્રમાણે આ ધર્મ વિનુદ્ધ મતિવાળા કપિનમુનિએ વર્ણુનો છે. તેને જેઓ આચરશે તે તરી જશે અને તેના પુરુષોએ જ જન્મે લોક (આલોક તથા પરલોક) આગધ્યા સમજવા.

નોંધ—રાગ અને લોભના ત્યાગથી મન સ્થિર થાય છે ચિત્તસમાધિ વિના યોગની સાધના નથી યોગસાધના એ તો ત્યાગીનું પરમ જીવન છે તે સાધવા માટે કંચન અને કામિની એ જન્મેનાં બંધન કાણે કાણે નડ-તગરૂપ છે. તેને ત્યાગ્યા તો છેજ પણ ત્યાગ્યા છતાં આસક્તિ રહી જાય છે તે આસક્તિથી દૂર રહેવા સતત જગૃત રહેવું એજ સયમી જીવનનું અનિવાર્ય અણાણ કાર્ય છે.

એ પ્રમાણે કર્મ છુ

એમ કપિનમુનિ મનધીનુ આદમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ.

નમિત્રવ્રજ્યા

નમિરાજપિનો ત્યાગ

૯

મિથિલાના મહારાજા નમિરાજ દાધાજીની દારૂણ વેદનાથી પીડાતા હતા. તે વખતે મહારાણીઓ તથા દાસીઓ ખૂબ ચંદનો ઘસી રહી હતી. હાથમાં પહેરેલી ચૂડીઓ પરસ્પર અફળાવાથી જે અવાજ ઉત્પન્ન થતો હતો તે મહારાજાના કર્ણપર અથડાઈ વેદનામાં વધારો કરતો હોવાથી મહારાજાએ મંત્રીશ્વરને કહ્યું: “આ ઘોંઘાટ અસહ્ય છે, તેને બંધ કરો.” ચંદન ઘસનારાઓએ માત્ર હસ્તમાં એકેક ચૂડી સૌભાગ્યચિહ્નરૂપ રાખી બાકી બધું દૂર કર્યું કે તુરતજ અવાજ બંધ થયો.

ઘોડીવારે નમીશ્વરે પૂછ્યું: “કેમ કાર્ય પૂર્ણ થયું?”

મંત્રી—નાજી.

નમીશ્વર—ત્યારે અવાજ શાથી બંધ થયો?

મંત્રીએ ઉપરની હકીકત જણાવી. તેજ દાણે પૂર્વયોગીના હૃદયમાં આકસ્મિક અસર થઈ ગઈ. તેણે વિચાર્યું કે જ્યાં બે છે ત્યાંજ ઘોંઘાટ છે, એક છે ત્યાં શાંતિ છે. આજ ગૂઢ ચિંતનના પરિણામે (નિમિત્તથી] પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું અને શાંતિને મેળવવા માટે બહારનાં બધાં બંધનો છોડી દઈ એકાકી વિચરવાની તીવ્ર નિરાસા જાગી. વ્યાધિ શાન્ત થયો અને તુરતજ એ યોગી સર્પની કાંચળી માફક રાજપાટ અને રમણીઓના ભોગવિલાસને તજી, ત્યાગી થયા અને તપશ્ચર્યાના માર્ગે પ્રયાણ

કર્તુ તે અપૂર્વ ત્યાગીની કમોટી ઈંદ્ર જેવાએ કરી. તે પ્રજ્ઞોત્તર અને ત્યાગના મહાત્મ્યથી આ અધ્યયન સમૃદ્ધ થયું છે.

[૧] દેવલોકથી ચ્યુત થઇને (ઉતરીને) મનુષ્યલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલો નમિગજ (ઉપન્ના નિમિત્તથી) મોહનીય કર્મના શાન્ત થવાથી પૂર્વજન્મોને મભારે છે

[૨] પૂર્વજન્મને મભારીને તે ભગવાન નમિગજ પોતાની મેજે બોધ પામ્યા હવે પુત્રને રાજ્યાડદ કરીને શ્રેષ્ઠ ધર્મ (યોગ-માર્ગ) માં અભિનિ'ક્રમણ કરે છે (પ્રવેશે છે)

[૩] ઉત્તમ અત પુરુષ રહ્યા રહ્યા તે નમિરાજ દેવલોક જેવા (દેવલોગ) ઊંચા પ્રકારના ભોગોને ભોગવી, હવે યાત્રી (તેની અમારતાને જાણનાર) બની બધું છોડી દે છે

[૪] (તે) નાના શહેરો તથા પ્રાન્નોથી જોડાયેલી મિથિવાનગરી, મહારથીમેતા, સુવાન રાણીઓ તથા બધા નોકર ચાકરોને છોડીને નીકળી ગયા (યોગ માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયા). અને તે ભગવાને એકાન્તમાં જઈ અધિષ્ઠાન કર્યું

[૫] ન્યારે નમિરાજ જેવા મહાન્ રાજર્ષિનું અભિનિ'ક્રમણ થયું અને પ્રવ્રજ્યા (ગૃહ ત્યાગ) થવા લાગી ત્યારે મિથિવાનગરીમાં કોયાહવ (હાહાકાર) થઈ રહ્યો

નોંધ:—મિથિવા તે કાળમાં મહાન નગરી હતી તે નગરી નીચે અનેક પ્રાંત, શહેર, નગર અને ગામો હતા એવા રાજર્ષિ આવા દેવ લોગ્ય ભોગોને ભોગવતા હોય ત્યાં એમએક ત્યાગ સ્ફુરે એ પૂર્વજન્મનું યોગ-બળ સૂચવે છે આવી બ્યક્તિનો સદાચાર, પ્રજ્ઞા, ન્યાય વગેરે ખૂબ અપૂર્વ હોય અને તેથી તેના વિરહને લઈને સ્નેહીવર્ગને આઘાત લાગે તે સ્વાભાવિક છે

[૬] ઉત્તમ પ્રમન્યાસ્થાને વિરાજેલા રાજર્ષિને સબોધી ઈંદ્રમહારાજ આહ્વાણરૂપે આ વચન બોલ્યા —

નોંધ —નમિગજર્ણિની કસોટી માટે આવેલા ઇન્દ્ર બાહ્યનો સ્વાગત સન્ધ્યા હતો તેમણે જે પ્રસમાળા પૂછી તેનો ઉત્તર આ છે

[૧૦] ૩ ' આર્થ ' આજે મિથિનાનગરીમા કોલાહલથી વ્યામ (હાહારમય) અને ભયકર શમ્ભો ધરધર તથા મહેન મહેનમા શામાટે મલગાય છે ?

[૮] ત્યારનાદ આ વ્રાતને સાલળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના નમિગજર્ણિએ દેવેન્દ્રને આ વચન કહ્યું —

[૯] મિથિનામા દડી છાયાનાગુ, મનોહર, કુલ અને પાદગથી ભરેલુ તેમજ હમેશા બુદ્ધનોને બુદ્ધગુણ કરનાર એવુ ચૈત્યવ્રક્ષ છે

[૧૦] ૨ ત્યાં ' તે મનોહર ચૈત્યવ્રક્ષ (આજે) પ્રયત્ન વાયુથી હરાઈ જતુ હોવાથી અશગુ બની ગયેના અને તેજ કાગળે દુખિત અને વ્યાધિથી પીડાયેલા એવા આ પક્ષીઓ આક્રંદ કરી રહ્યા છે

નોંધ —મિથિનાના નગરજનોને પક્ષીઓરૂપ અને નમિગજને વૃક્ષરૂપ બતાવ્યા છે

[૧૧] આ અર્થને સાલળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના દેવેન્દ્ર ત્યારનાદ નમિગજર્ણિને સમોધીને આ વચન બોલ્યો —

[૧૨] હે લગનન ' ઝાઝા અગ્નિ અને (તેમા મદદ કરનાર) વાયુ આ મંદિરને બાળી રહ્યો છે અને તેથી (તમારુ) અતપુર પણ બળી રહ્યું છે તમે શામાટે તે તરફ જોતા નથી ?

[૧૩] આ અર્થને સાલળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના નમિગજર્ણિ દેવેન્દ્રપ્રતિ આ વચન બોલ્યા —

[૧૪] જેતુ ત્યાં (મિથિનામા) કર્મપણ છેજ નહિ તેવા અમે સુખેથી રહીએ છીએ અને સુખે કરીને જીવીએ છીએ (તેથી હે બ્રાહ્મણ !) મિથિયા બગવા છતાં મારુ કશું બગતુ નથી —

[૧૫] કારણકે ઓપુત્ર પરિવારથી મુક્ત થયેલા અને સંસારના વ્યાપારથી પર થયેલા લિશ્તુને કંઈ પ્રિય પણ નથી અને કંઈ અપ્રિય પણ નથી.

નોંધ:—ન્યા આસક્તિ છે ત્યા રાગ છે ત્યાજ્ય દ્વેષ છે. દ્વેષ છે ત્યાં આપ્રયતા છે. જો પ્રિયતાનો નાશ થયા તો અપ્રિયતા સહેજે સમાઈ જાય અને એ બંને વિરમે કે દુઃખ માત્ર મળે. કારણ કે દુઃખની લાગણી તેવા ભાવને લઈનેજ થાય છે.

[૧૬] શૂદ્રસ્થાત્રમથી પર થયેલા એવા ત્યાગી અને મર્વ જન્મળથી મુક્ત થઈ એકાન્ત (આત્મ) ભાવનેજ અનુમરનારા લિશ્તુને ખરેખર દરેક સ્થળે બાહુ આનંદ હોય છે.

નોંધ:—રાગ બધો હૃદયમાં છે. હૃદયશુદ્ધિ થઈ ને સતોષ જન્યો કે તુરતજ કલ્યાણ અને મંગળનાં દરેક સ્થળે દર્શન થવાનાં.

[૧૭] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્ર ત્યારબાદ નમિરાજર્ષિને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે બોલ્યો:—

[૧૮] હે ક્ષત્રિય ! કિલ્લો, ગઢનો દરવાજો, ખાઈઓ અને સેંકડો સુલટને હણી નાખે તેવું યંત્ર (તોપ જેવું યંત્ર) બનાવીને પછી જ.

નોંધ:—હું તારા ક્ષત્રિય ધર્મને પહેલાં સંભાળી પછી ત્યાગીના ધર્મને સ્વીકાર. જો પહેલાં ધર્મને ચૂકીશ તો આગળ કેમ વધી રાખીશ ?

[૧૯] ત્યારબાદ આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ષિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૨૦-૨૧] શ્રદ્ધા (સત્યપર અડગ વિશ્વાસ) રૂપી નગર, સંવર (સંયમ) રૂપી ભાગોળ, ક્ષમારૂપી સુંદરગઢ, ઋણ શુભિ (મન, વચન અને કાયાનું સુનિયમન) રૂપી દુઃપ્રધર્ષ (દુર્જય શત્રુની શસ્ત્ર વિશેષ), પુરપાર્યરૂપી ધનુષ્ય, ઈર્ષ્યા (વિવેકપૂર્વક અમન)

રૂપી દોરી અને ધીરજરૂપી લાલુ બનાવીને સત્ય માથે પગિ
મથન (મત્યયિતન) કરવું જોઈએ

[૨૦] કારણકે તપશ્ચર્યારૂપ બાણોથી યુક્ત તેવોજ મુનિ કર્મરૂપ
અપ્તરને બેઠી સત્રામમા વિજય પામે છે અને ભવ (મમાન-
રૂપ બંધન) થી મુક્ત થાય છે

નોંધ —બાહ્ય યુદ્ધનો વિજય ક્ષણિક હોય છે અને પરિણામે
પરિતાપજ ઉપજાવે છે શત્રુનો પોતે મરુ જની પોતાના બીજ અનેક
શત્રુઓની પરપગઉત્પન્ન કરે છે આથી તેવા યુદ્ધની પરપરા જન્મોજન્મ
ચાલ્યા કરે છે અને તેથી યુદ્ધથી વિગમ મળતો જ નથી અને એ
વામનાને કારણે જ અનેક જન્મ લેવા પડે છે, માટે બહારના શત્રુઓ
જેથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે શત્રુઓ કે જે હૃદયમા ભરાઈ બેઠા છે, તેને
હણવા માટે પ્રયાસ આદરવો એજ મુમુક્ષુનું કર્તવ્ય છે

તે સત્રામમા ઈ કઈ જાતના રાક્ષો જોઈએ તેની બહુ ઊંઘી શોધ
કરી ઉપરના સાધનો નમિ ભગવાને વર્ણવ્યા છે તે યોગીનો અનુભવ
આપણા જીવન સત્રામમા કાણે કાણે જરૂરી છે

આ ઉત્તરથી વિસ્મિત થયેલો દંડ થોડીવાર અવાક રહ્યો.

[૨૩] આ તત્ત્વને સાબળીને રંગી હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલો
દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ષિને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —

[૨૪] હે ક્ષત્રિય ! ઊંચા પ્રકારના બગનાઓ, મેડીવાળા ઘરો તથા
બાવાગ્રપોતિકાઓ (કીડાના સ્થાનો) કરાની પછી જ

[૨૫] આ અર્થને સાબળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા એના
નમિરાજર્ષિ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે બોલ્યા —

[૨૬] જે ચાનતા ચાનતા માર્ગમા ધર કરે છે તે ખરેખર સદેહ
ભરેલું છે જ્યાં જવાને ઈચ્છે ત્યાંજ શાશ્વત (નિશ્ચિત) ધરને કરવું જોઈએ

નોંધ:—આ શ્લોકનું હૃદય બહુ ગંભીર છે સાચત્ત્વાન એટલે મુક્તિ. મુમુક્ષુનું ધ્યેય ને માત્ર મુક્તિજ છે તે તે સ્થાન મેળવ્યા વિના માર્ગમાં એટલે કે આ સંસારમાં બીજાં ધરનારનાં બંધન સામાટ કરે?

[૨૭] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ણિને આ પ્રમાણે બોલ્યો:—

[૨૮] હે ક્ષત્રિય ! લોમહર, ગાંધરી છોડનાર, તરકર અને બદારવટી-આઓને નિવારીને તથા નગરનું કલ્યાણ કરીને પછી જ.

નોંધ:—લોમહર વગેરે બધા ચોરોના વિવિધ પ્રકાર છે.

[૨૯] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ણિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૩૦] ધણીવાર મનુષ્યો નિરર્થક દંડને (હિંસાને) ચોજે છે. આવા રથજે ગુનો નહિ કરનારા વિના વાંકે બંધાર્થ જાય છે. ત્યારે ગુનેગાર (ધણીવાર) છૂટી જાય છે.

નોંધ:—વિરોધે કરીને દુષ્ટમન કે દુષ્ટ વાસના જ ગુનો કરાવે છે. પરંતુ તેને કોઈ દંડ આપવું નથી. ઈંદ્રિયો અને શરીર દંડાય છે. આ નિરર્થક દંડ છે દુષ્ટ વાસનાઓને દંડવી એજ સાચો દંડ છે તેને જ દંડવા માટે કોશિશ કરવી જોઈએ.

[૩૧] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ણિ પ્રતિ આ પ્રમાણે બોલ્યો:—

[૩૨] હે ક્ષત્રિય ! હે નરાધિપ ! કેટલાક રાજાઓ કે જે તને નમ્યા નથી તેઓને વશ કરીને પછી જ.

[૩૩] આ અર્થને સાંભળીને વળી હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ણિએ દેવેન્દ્રને આમ કહ્યું —

[૩૪] દશલાખ સુભટને દુર્જય સંઘામમાં જીતવા કરતાં એકજ માત્ર આત્માને જીતવો તે ઉત્તમ છે અને સાચી જીત છે.

નોંધ — બહારના યુદ્ધમાં લાખો મુશ્કેલી એવા હાથે જીતનારને પણ જૈનશાસન વીર નથી ગણાવતું કારણકે તે સાચી જીત નથી, પણ હાર છે જે એક પોતાનાજ આ માને જીતીલે તો તેજ સાચો વિજય છે

[૫] આત્મા સાથેજ યુદ્ધ કરો, બહારના યુદ્ધથી શું વગવાનું છે ?
નુદ્ધ આત્માથી દુષ્ટપ્રકૃતિનાળા આત્માને જીતીને સુખ મેળવી શકાય છે

નોંધ.—વિષય ધણો વિચારણીય અને ગંભીર છે માટે ખૂબ વિચારવું

[૩૬] પાપ ઇંદ્રિયો, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ તથા દુર્જન્ય એવા આત્માને જીતવો એ ઉત્તમ છે કારણકે આત્મા જીત્યો કે સવ જીતાયુ

[૩૭] આ અર્થને સામળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના દેવેન્દ્રે નમિરાજર્ણિને આમ કહ્યું —

[૩૮] હે ક્ષત્રિય ! મોટા મોટા યજ્ઞો કરીને, તાપમ, શ્રમણો અને બ્રાહ્મણોને જમાડીને, દાન કરીને, ભોગવીને તથા યજ્ઞન કરીને પત્રીજ જા

નોંધ.—તે કાળમાં ક્ષત્રિયોને યજ્ઞ કરાવવા માટે બ્રાહ્મણો પ્રેરણા કરતા અને પોતાને જમાડવામાં જ ધર્મ જતાવતા હતા ચંદ્રશ્યામમના ધર્મ કરતા આ ધર્મ વિશિષ્ટ ગણાતો હતો તેથી ક્ષત્રિય ધર્મ જતાવી અહીં ધર્મ દિશાનું સૂચન કર્યું છે

[૩૯] આ અર્થને સામળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના નમિગ જર્ણિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૪૦] જે પ્રતિ મારો (એકેક મહિને) દશ દશ લાખ ગાયો દાનમાં આપે તેના કરતા કેટલેક નહિ આપનારનો સયમ (જ માત્ર અનરથ ઉત્તમ છે) વધી જાય છે

નોંધ:—અપરિગૃહ્યતિ એજ ક્રત્તમ ધર્મ છે. એક સયમી માણસ અગ્નિક્રી રીતે સેંકડોને પોષી શકે છે. અસંયમી બની કંઈ દાન કરવું તે કરતા સંયમ પાળવો વધુ યોગ્ય છે આ શ્લોક ખૂબજ હિંદુઓ પિત્રારતા આપણી આજની જીવનદશાની વિટંબના મરી નઈ કમળો માર્ગ મળી આવે છે.

[૪૧] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ણિને વળી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—

[૪૨] (ગૃહસ્થાશ્રમ કદંબ છે માટેજ) આ કદંબ આશ્રમને છોડીને તું બીજા આશ્રમ (ત્યાગાશ્રમ) ને હચ્છતો લાગે છે. હે મનુષ્યના પાલક મહારાજ! અર્હોજ (ગૃહસ્થાશ્રમમાજ પૌષ્ઠ રક્ત થા.

નોંધ:—ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ કયાં ધર્મનિયમ નથી થતાં? માટે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી પૌષ્ઠ (હવવાસ કરી કેવળ આત્મચિંતનમાં અદોશત્રિ શુભરવી) ક્રિયામાં મરાગત બન. શામાટે ત્યાગાશ્રમને ગ્રહણ કરે છે?

[૪૩] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ણિએ દેવેન્દ્રને આમ કહ્યું:—

[૪૪] પ્રતિ માસે જે બાલજન કુશ (દાબડા) ના અગ્ર ભાગ જોટલા ભોજનથી ચલાંવે (અર્થાત તેટલો પણ ભોગી બનેતો) તે પણ સાચાધર્મીની ભોજની કળાને લાયક થતો નથી.

નોંધ:—ગૃહસ્થાશ્રમનો ધર્મ, ત્યાગાશ્રમની યોગ્યતા ન હોય તેને માટે યોગ્યજ છે. પરંતુ સાચો ત્યાગ હોય તો તે (ગૃહસ્થાશ્રમનો) ધર્મ તેના આગળ ન્યૂનજ છે. આ વાતને આપણે અનુભવથી પણ કયાં નથી જોઈ શકતા?

[૪૫] આ તત્ત્વને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્રે નમિરાજર્ણિને (વળી બીજી રીતે) આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૪૬] હે ક્ષત્રિય! સોનું, રૂપું, મણિ મોતીઓ, કાંસુ, વસ્ત્રો, વાહનો અને ભાંડાર વગેરે વધારીને જા.

[૪૭] આ અર્થને અવધારીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિગ-
જર્ણિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૪૮] કૈલાસપર્વત જેવડા, મોના અને રૂપાના અમખ્ય પર્વતો કદાચ
આપવામાં આવે છતાં (તેપણુ) એક યોગીને માટે પૂરતા નથી.
કારણકે ઈચ્છાઓ ખરેખર આકાશ જેવી અનંત છે. (અશાનો
પાગ પમાતોજ નથી. એક પૂગણી ન પૂરાણી કે બીજી અનેક
જાગે છે)

નોંધ:—તુષ્ણાની ખાડજ એવી વિચિત્ર છે કે જેમ જેમ તેમાં ઝરતી
ચાય તેમ તે ખાડ જાડીને જાડી જાય તુષ્ણા આવી કે પાસેનાં માધનો
નપણું દેખાય સંતોષ આપ્યા કે દેખાતુ દુઃખ ભાગ્યુ એટલે સાધનો બધા
સુખદ રચ્યાં બની રહે.

[૪૯] આખી પૃથ્વી, શાલીના ચોખા, જવ, (પૃથ્વીમાં રહેલાં મર-
ધાન્યો) પશુઓ અને મોનુ આ બધુ એક (આસતુષ્ટ મનુ-
ષ્ય)ને માટે પણ પૂરતુ નથી એમ જાણીને તપશ્વર્યા આદરવી.

નોંધ—તપશ્વર્યા એટલે આશાનો નિરોધ આશાને રોકી એટલે જગત
છલ્યા. આશાધારી તો આપ્તુ એ જગત છે એ આશામય પ્રવૃત્તિ તેજ
સસાર છે અને આશા વિરહિત પ્રવૃત્તિ એજ નિવૃત્તિ છે

[૫૦] આ અર્થને માલખાને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્રે નમિ-
ગજાર્ણને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૫૧] હું પૃથ્વીપતિ' અદ્ભુત એવા (મજેવા) ભોગોને તુ તજે છે
અને નહિ મજેના એવા ડામોને ઇચ્છે છે ખરેખર તુ મ કંપ
થી હણાય છે.

[૫૨] આ વાતને માલખાને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજ-
ર્ણિ દેવેન્દ્રને ઉદેશી આમ બોલ્યા.

[૫૩] કામભોગો શક્ય છે કામભોગો વિના (એ-) કે કામભોગો

કાળા નાગ જેવા છે. કામોને પ્રાર્થના કરતા કરતાં જીવે જિયારા કામને પામ્યા વિનાજ દુર્ગતિમા આત્મા જાય છે.

નોંધ—સંસારનો આસક્ત કે ઇપણ એવો પ્રાણી નથી કે જેની આશા મરતી વખતે ભોગોથી દૂર થતા થતા પૂર્ણ થઈ શકી હોય. આશા કે વાસના એજ જન્મની દાતા છે.

ચાર કપાયોનાં પરિણામ દર્શાવે છે.

[૫૪] ક્રોધથી અધોગતિમાં જવાય છે. માનથી અધમગતિ થાય છે. માયા (કપટ)થી સદ્ગતિ મળતી નથી. પણ લોભથી તો આ લોક અને પરલોક જન્મેનો ભય રહેયો છે.

નોંધ—શાસ્ત્રકારોએ ચારે કપાયોનું પરિણામ બહુ દુઃખકર બતાવ્યું છે. પરંતુ તેમાં પણ લોભ તો ઘણેજ હાનિકર્તા છે. લોભીનું વર્તમાનજીવન પણ અપકીર્તિવાળું હોય છે. અને તે પાપનો સંચય પણ ખૂબ કરતો હોય છે. આથીજ “લોભને સર્વ વિનાશક કહ્યો છે.”

[૫૫] તેવે જ દાણે બ્રાહ્મણનું રૂપ છોડી દઈને અને ઈદ્રનું રૂપ ધાગણ કરીને આવા પ્રકારની મધુરવાણીઓથી રતુતિ કરતો જીવો ઈદ્ર વંદન કરે છે. અને કહે છે:—

[૫૬] અહો ! તમે ક્રોધને જીતી લીધો 'છે. માનને (અભિમાનને) દૂર કર્યું છે. માયાને હટાવી છે અને લોભને સંપૂર્ણ વશ કર્યો છે.

[૫૭] વાહ હે સાધુજી ! શું તમારું મરણપણ ! શું તમારી કામજના ! કેવી તમારી અનુપમ સદનશીલતા ! શું તમારું તપ ! અને શી તમારી નિરામક્તિ !

[૫૮] હે ભગવન ! અહીં પણ આપ ઉત્તમ છો, પછી પણ ઉત્તમ થવાના. લોકમાં સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાન એવી મુક્તિને તમે નિઃકર્મી થઈને અવશ્ય પામવાના.

[૫૯] ઈંદ્રદેવ એ પ્રમાણે ઉત્તમ શ્રદ્ધાપૂર્વક નમિરાજર્ણિની સ્તુતિ કરતા અને પ્રદક્ષિણા કરતા કરતા વારંવાર લળી લળી વંદન કરે છે.

[૬૦] ત્યારબાદ ચક્ર તથા અંકુશ ઇત્યાદિ લક્ષણોથી અંકિત થયેલાં મુનીશ્વરનાં ચરણોને પૂજીને લક્ષિત અને ચપલ કુંડલ તથા મુકુટને ધારણ કરનાર ઈંદ્રરાજ આકાશમાં અતર્ધ્ધાન થયા.

[૬૧] વિદેહનો રાજવી નમિ મુનિ કે જે ધરખાર તજીને શ્રમણ ભાવમાં બરાબર સ્થિર રહેલ છે તે સાક્ષાત ઈંદ્રદારા પ્રેરાઈને પોતાના આત્માને વિશેષ નમ્ર બનાવે છે.

[૬૨] આ પ્રમાણે વિશેષ શાણા અને બુદ્ધિમાન સાધકો સ્વયં બોધ પામીને જેમ નમિ રાજર્ણિ. થયા તેમ બોગોથી નિવૃત્ત થાય છે.

નોંધઃ—બોગોનો ત્યાગ એજ ત્યાગ. આસક્તિનો ત્યાગ એજ ત્યાગ. કષાયોનો ત્યાગ એજ ત્યાગ. સાચા ત્યાગ વિના આનંદ કયાં છે ?

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે નમિ પ્રવ્રજ્યા નામનું નવમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

દ્રુમપત્રક

વૃક્ષનું પાંદડું

૧૦

વૃક્ષનું પાંદડું ખરી જાય છે, તેમ શરીર છૂટું થઈ ખરી જાય છે મનુષ્યદેહનું પણ તેમજ સમજવું. અનંત મસાદમાં કમપૂર્વક ઉન્નતિકર્મે માનવદેહ મળે છે તે માનવ દેહ પામ્યા પછી પણ મુંદર સાધનો, આર્યભૂમિ અને સાચો ધર્મ પણ અનેક સકંટો પછીજ પ્રાપ્ત થાય છે ભોગો ભોગજવાની અતૃપ્ત વૃત્તિ તો દરેક જન્મના, તે તે જન્મયોગ્ય શરીરદ્વારા આપણને રક્ષાજ કરે છે માટે શ્વપકાળમાં અકપ પ્રયત્નસાધ્ય મદ્ધર્મ શામાટે ન આગવીએ ?

પ્રમાદ એ રોગ છે, પ્રમાદ એજ દુઃખ છે. પ્રમાદને પરહરી પુરુષાય કરવો તેજ અશ્રુત છે. તેજ સુખ છે.

ગૌતમને ઉદ્દેશીને ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] પીણુ છણુ પાદકુ જેમ રાત્રિના મમ્હો પમાર થયે (કાળ પૂરો થઈ ગયા પછી) પડી જાય છે તેમ મનુષ્યોનું જીવન પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થયેથી પડી જાય છે. માત્ર હે ગૌતમ ! નમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

[૨] દાસકાના અગ્ર ભાગ પર અવવળીને રહેલું ઝાંળનું ગિદ્ડુ જેમ થોડીવારજ રહી ગમે છે તેજ પ્રકારે મનુષ્યોના ઇન્દ્રિય મગજ હે ગૌતમ ! નમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ.—આ અસાગતા ગૂચળીને કહેવા માટે છે કે અપ્રમાદ થવું.

[૩] વળી બહુ બહુ રિદ્ધોથી ભગ્નપૂર અને ઝડપથી ચાલ્યા જતા (નાશવત) આયુષ્યવાળા જીવંતરમાં પૂર્વે કરેલા દુષ્કર્મને જાલદી દૂર કર. હે ગૌતમ ! એમાં સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૪] બધા જીવંતે ખરેખર વાત્તા કાળે પણ દુ ખે કરીને મળી શકે તેવો આ મનુષ્યભવ છે કારણકે કર્મોના વિપાકો (પરિણામો) ગાદ હોય છે (પરિપક્વ હોયડે) માટે હે ગૌતમ ! સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—ગાદ એટલે ભોગવ્યા વિના ન છટે તેવાં ઘડ હોય છે મનુષ્યજીવન પામવા પહેલાં ક્રમથી જીવનથી જે સ્થિતિમાંનો વિકાસ થાય છે તે અને ત્યાંનું કાળપ્રમાણ બતાવે છે.

[૫] પૃથ્વીકાય (પૃથ્વીરૂપ) મા ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટ (વધુમાં વધુ પૃથ્વીના ભવ કર તો) અમરજ્યાત (કાળપ્રમાણ) વર્ષો સુધી રહે છે માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ —જો વિકાસભૂમિ રૂપ નરદેહમાં કર્તવ્ય ચૂક્યો તો નીચે જતુ પડે છે કે જ્યાં ઘણો કાળ અવ્યક્ત સ્થિતિમાં જ રહેવાનું હોય છે

[૬] કદાચ જગત્કાયમાં (જગત્કાયો) જાય તો ત્યાંપણ ઉત્કૃષ્ટ રીતે વારનાર તેજ યોનિમાં ઉત્પન્ન થઈ અમરજ્યાત કાળપ્રમાણ સુધી રહેવું પડે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ —પ્રમાદ એટલે આત્મરૂપવના અને આત્મરૂપવના એજ પતન આપણી સોની પ્રત્યેક દૃષ્ટાએ વિકાસ અર્થે જ હોય છે આત્મવિકાસ માટે જ આપણે માનવદેહ મેળવી ગૌરવ વર્ષ રહ્યા છીએ આપણો પ્રયત્ન એ વિકાસ અર્થેજ છે તેથી આત્મવિકાસમાં ભગ્નરૂક રહેવું કે સાવધાન થવું તેજ આપણું કાર્ય હોવું જોઈએ અને તેનું જ નામ અપ્રમત્તતા છે

જેનદર્શન આત્મરૂપવના ને પાંચ પ્રકારમાં વિભક્ત કરે છે

(૧) મદ (સાધનો મેળવી અભિમાન—અહંકાર રાખવો) (૨) વિષય (ઇન્દ્રિયોના કામભોગોમાં આસક્ત રહેવું) (૩) ક્રોધ કપટ, રાગ અને દ્વેષ કર્યા કરવાં (૪) નિન્દા (૫) વિક્રયા (આત્મોપયોગ રહિત કથા પ્રસાપે કર્યા કરવા.

આજ પાત્ર પ્રમાદો હેરૂપ છે અને અધોગતિમાં લઈ જતાર યારજો છે. તેથી પાત્ર હેરોથી અલગ રહી પુરુષાર્થ કરવો તેજ અપ્રમત્તા છે. તેજ અમૃત છે

[૭] અગ્નિકાયમાં જાય તોપણ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અમંજ્યાત કાળ સુધી ભોગવે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૮] વાયુકાયમાં ગયેનો જીવ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અસંજ્યાત કાળ સુધી ભોગવે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૯] વનસ્પતિકાયમાં ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અનતકાળ સુધી અને દુઃખે કરીને અંત આવે તેવી રીતે ભોગવ્યા કરે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિમાં પણ જીવો હોય છે એમ હવે તો વૈજ્ઞાનિક શોધ જગત્પ્રદેર યઈ છે તે સ્થિતિમાં જે ચેતન રહે છે તેમને સ્થુલ માનસ કે સુદ્ધિવિકાસ હોતો જ નથી અને તેવી સ્થિતિમાં રહીને જે વિકાસ થાય છે, તે (અવ્યક્ત) પરાધીન હોય છે આ બધું જણાવીને શાસ્ત્રકાર એ કહેવા માગે છે કે મનુષ્યદેહ એજ પુરુષાર્થનું પરમસ્થાન છે માટે ત્યાં પ્રમાદ કરવો એતો ન પૂરી સકાય તેવી ખોટ છે.

[૧૦] જે ઇન્દ્રિય (શરીર અને જીવવાળા) કામમાં ગયેલો જીવ વધુ રહે તો સંજ્યાત કાળ પ્રમાણુ સુધી રહે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ:—કાળનું જિન્નજિન્ન પ્રમાણુ જિન્ન જિન્ન કાણા ॥દિ શાસ્ત્રોમાં છે ગણિતશાસ્ત્ર પરાધંસુધીની સંજ્યાને અંજ્યાત કાળ માને છે. પણ જનશાસ્ત્રે તો તેથી પણ આગળ એટલે એકમ, દશક, સો એમ ઉત્તરોત્તર અઠાવીસ રકમ સુધી સંજ્યાતકાળ માની છે અસંજ્યાત કાળ સંજ્યાત

એટલે કે જોની સંખ્યા ન ગણાય તે કાળ અસંખ્યાત ક્ષેત્ર બતાવ્યું નથી, બદલે અસંખ્યાત માટે પણ ચોક્કસ પ્રમાણ છે. અને તે બંનેથી આગળની સંખ્યા કે જોનો મનુષ્ય બુદ્ધિથી કરી નિર્ણય ન થઈ શકે તેને અનંતકાળ કહ્યો છે

[૧૧] ત્રણ ઈન્દ્રિય (શરીર, જીભ તથા નાક) વાળા શરીરમાં ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટકાળ રહે તો મંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૨] ચાર ઈન્દ્રિય (શરીર, જીભ, નાક અને આંખ) વાળા શરીરમાં ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટકાળ રહે તો મંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૩] પાંચ ઈન્દ્રિય (શરીર, જીભ, નાક, આંખ અને કાન) કાયામાં ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટરીતે ફરીફરી માત કે આદિ જન્મો અદ્યયુ કરી શકે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૪] તેમાં પણ દેવ કે નરકગતિમાં ગયેલો જીવ તો માત્ર એકજ વાર મળંગરીતે ભવ અદ્યયુ કરી શકે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ:—દેવ અને નરક બંને ગતિને આપવાતિક કહે છે. કારણ કે, ત્યાં જીવ સ્વયં (વિના ચેત્તિએ) ઉત્પન્ન થાય છે તેનાં શરીર પણ જુદા પ્રકારનાં હોય છે તેથી માનવ કે પશુના શરીરની આકૃષ્ટ આયુષ્ય પણ યથા પહેલાં કાંઈ શસ્ત્રાથી નાશ પામતો નથી. દેવ કે નરક ચેત્તિનો જીવ એકવાર ત્યાં જઈ આવ્યા હોય તે ફરીને બીજી કાંઈ ગતિમાં ગયા બાદજ દેવ કે નરકગતિમાં જઈ શકે. આવી કર્માનુસાર ત્યાંની સ્થાન ધટના શાસ્ત્ર-કારોને કહેવાય છે.

[૧૫] શુભ (માગ) અને અશુભ (ખરાબ) કર્મોને લઈને બહુ પ્રમાદવાળો જીવ આ પ્રમાણે (ઉપગતા ક્રમથી) આ ભવરૂપ મંસારમયકમાં ભમ્યા કરે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—અહીં સુધી અધ્યાગતિમાથી ઉદ્ધર્ગતિ અને અવિકસિત જીવનમાથી વિકસિત જીવનસુધીનો સંપૂર્ણ ક્રમ બતાવી દીધો છે. આ ક્રમમાં સામાન્યરીતે સાસ્ત્રીક્રા બધી ઉત્ક્રમણ ભૂમિષ્યોનો સમાવેશ થઈ ગયો છે.

[૧૬] મનુષ્યલવ પામીને પણ ઘણા જીવો ચોર અને ચ્વેચ્ચ ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેથી આર્યભાન (આર્યભૂમિનું વાતાવરણ) પામવો તે પણ દુર્નલ છે. માટે મમયમાનનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—આર્યધર્મનો અર્થ સાચો ધર્મ કે જેમાં અદિસા, સત્ય, અસ્તેય, દાનચર્ય અને ત્યાગ એ પાંચ અંગોનો સમાવેશ થાય છે. મનુષ્ય શરીર પામ્યા છતાં ઘણા જીવો મનુષ્યશરીરે યશુ કે પિશાચ જેવા હોય છે.

[૧૭] આર્ય દેહને પામીને પણ અખડ પચેન્દ્રિયપણું (બધી ઇન્દ્રિયો અખડ હોય તેવી સ્થિતિ) ખરેખર વિશેષ દુર્નલ છે. કારણકે (ઘણે મથળે) ઇન્દ્રિયોની વિગત (અપૂર્ણ ઇન્દ્રિયો) દેખાય છે હે જ્ઞાતમ ! મમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—ઇન્દ્રિયો અને શરીર એ બધાં સાધનો છે. જો સાધનો સુદૃઢ ન હોય તો પણ પુરુષાર્થમાં ફેર પડે છે.

[૧૮] જીવ સંપૂર્ણ પચેન્દ્રિયપણું (સંપૂર્ણ આધતો) પણ મેળવી શકે છે છતાં ખરેખર સાચા ધર્મનું શ્રવણ અતિ દુર્નલ છે, કારણકે કુતીર્થ (અધર્મ) ને સેવનાર મમૂહ ઘણો દેખાય છે. માટે (તને તો ઉચ્ચ સાધનો મળ્યા છે તો) હે જ્ઞાતમ ! મમયમાનનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૯] ઉત્તમ શ્રવણ (સત્તમગ-સદ્ધર્મ) પામીને પણ (સત્ય પર) યથાર્થ શ્રદ્ધા થતી બહુ દુર્નલ છે. કારણકે અવિદ્યાને સેવનાર (અજ્ઞાતી) સમૂહ સસારમાં બહુ દેખાય છે. માટે હે જ્ઞાતમ ! મમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૨૦] મદ્ધધર્મ પાંચ નિશ્ચય કરનારનું પણ સાચાધર્મને કાયાથી અપર્શ

કગ્વો (તે પ્રમાણે વર્તન કરવું) તે અતિઅતિ દુર્બલ છે. કારણકે કામભોગોમાં આમકતા થયેના જીવો સમારમા બહુ દેખાય છે. માટે હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

કામભોગો જે દ્વારા ભોગવાય છે તેની વખત જતાં શી સ્થિતિ થાય છે ? તે સ્પષ્ટ જતાવે છે.

[૨૧] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ સ્વેત થવા લાગ્યા છે. તારા કાનોની શક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૨] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ સ્વેત થવા લાગ્યા છે. તારી આંખોનું બળ હણધ્ધ રહ્યું છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૩] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ સ્વેત થવા લાગ્યા છે. તારું નાસિકાનળ હીન થયું છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૪] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ શીકા પડવા લાગ્યા છે તારી જીભની શક્તિ હરાધ્ધ ગઇ છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૫] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ શીકા પડી ગયા છે. તારી સ્પર્શેન્દ્રિયની શક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી છે. માટે હે ગૌતમ ! મમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૨૬] તારું શરીર જીર્ણ થયું છે. તારા કેશ શીકા પડી ગયા છે. તારું સર્વબળ હરાધ્ધ રહ્યું છે. માટે હવે તું મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—આ કથન ભગવાને ગૌતમને ઉદેશી આપણ સૌને ફરમાવ્યું છે. એટલે આપણે આપણા જીવનમાં ઉત્તરવું એજ ઉત્તમ છે આપણામાના

ઘાઇ તરુણ કોઈ યુવાન અને કોઈ વૃદ્ધ પણ યયા હશે, કોઈ ઉપરની નિયતિ અનુભવતા હશે અને કોઈ હવે અનુભવવાના હશે પરંતુ સોની આનંદ સ્થિતિ વહેલી મોડી થતી ગ્દે છે. ઉપરના શ્લોકમાં ચાલુ વર્તમાનકાળના પ્રયોના હોવા છતાં સંસ્કૃત વ્યાકરણ પ્રમાણે અગ્રતન, પૂર્ણ વર્તમાનકાળમાં ભાષાંતર તેટલા માટે મૂક્યું છે કે તેજ સંગત લાગે છે

કદાચ જીર્ણ શરીર ન હોય તેને શાનો ભય છે કે તે પ્રમાદમાં ન પડે ?

[૨૭] (પદાર્થો) પ્રત્યે અરુચિ, ગડગુમડનાં દર્દ, વિમુચ્ચિકા (કાલેરા) વગેરે જુદી જુદી જાતના રોગો તને સ્પર્શ કરે, જેનાથી શરીર કષ્ટ પામે અને કદાચ નાશ પણ પામી જાય, માટે હે જીતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ:—આખું શરીર રોગોનું રથાન છે. જેમ જેમ નિમિત્ત મળે તેમ તેમ તેનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. રોગો બાહ્યપણ, યુવાની કે વૃદ્ધાવસ્થા એ બધામાં લાગુ ન છે. માટે જગ પણ શરીર સૌંદર્ય કે સાધનોમાં આસક્ત ન થતાં આત્મસ્વરૂપ વિચારણું.

[૨૮] શરદન્કતુનું ખીલેલું કમળ, જેમ પાણીથી ઉત્પન્ન થવા છતાં નિરાળું રહે છે તેમ તુ તારી આમક્રિયથી અવગ થા. અને સર્વ વસ્તુના મોહથી રહિત થઈ હે જીતમ ! સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૨૯] ધન અને ભાઈ (પત્ની) ને છોડીને તે સાધુતાને આદરી છે. માટે તે વમેલા (બેગો) નું ફરીથી પાન ન કર. હે જીતમ ! સમયમાત્રનો (સંયમમાર્ગમાં) પ્રમાદ ન કર.

નોંધ:—છોડવાને એક યા બીજે રૂપે યાદ કરવું કે તેના સંકલ્પ કરવા તે પણ પાપ છે. માટે ત્યાગીઓએ કેવળ અપ્રમત્તપણે આત્મચિંતનમાં જ મસ્ત રહેવું.

[૩૦] તેમજ મિત્રજનો, ભાઈઓ અને વિપુલ ધનસંપત્તિના સંચયને

(સ્વેચ્છાથી) છોડી દઇને હવે ખીજવાર તેની ગવેણા (ઇચ્છા) ન કર હે જૈતમ ! સમયમાત્ર પણ ગફલત ન કર

૩૨ મા પ્રલોકનાં બે ચરણોમાં ભગવાને જૈતમને સંયમમાં સ્થિર કરના માટે ભવિષ્યમાં પણ ઉત્તમ પુરુષો કયું આશ્વાસન લઈને સયમ માર્ગમાં સ્થિર થશે તે બતાવ્યું છે.

[૩૧] આજે તીથ કર પોતે (આ ક્ષેત્રમાં) વિદ્યમાન નથી તોપણ અનેક મહાપુરુષોએ અતુલવેગે તેઓનો મોક્ષાર્થક માર્ગ તો ખરેખર દેખાય છે (આ પ્રમાણે ભવિષ્યમાં ધર્મીઓનો આશ્વાસન લઈ સયમમાં સ્થિર થશે) તો હમણાં (મારી હાજરીમાં) હે જૈતમ ! આ ન્યાય યુક્ત માર્ગમાં શા માટે પ્રમાદ કરે છે ? સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ — જૈતમને સજાથી ભગવાને બતાવ્યું છે કે વર્તમાન કાળેજ સૌએ કાર્ય પરાયણ થવું

[૩૨] હે જૈતમ ! કાટાવાળા માર્ગ (મંસાર)થી દૂર થઈને મહા ધોરીમાર્ગ (જિનમાર્ગ)માં તું આવ્યો છે માટે તે માર્ગપર નજર રાખ સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ — સયમ જેવા અમૃતને પામીને વિધવાના જેર કોને ગમે ? એકવાર ખાડામાંથી જગ્યા પછી તેમાંજ પડવાનું મન કોને થાય ?

[૩૩] ઉનટા માર્ગે ચડી જઈને નિર્બળ ભારવાહક (બોળે વહન કરનાર) પછી ખૂમખૂમ પીડાય છે માટે હે જૈતમ ! તું માર્ગને ન જૂન સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર

[૩૪] હે જૈતમ ! મોટા સમુદ્રને ખરેખર હવે તું લગભગ તરી ગયો હવે વળી કાફા સુધી આવી કેમ ઉભો રહ્યો છે ? આ પાર આવવા માટે શીઘ્રતા કર સમયનો પણ પ્રમાદ હવે ન કર

નોંધ — જીવનના છેલ્લા કાળમાં હવે મોદ શો ?

[૩૫] (સંયમમાં સ્થિર રહેવાથી) હે ગૌતમ ! અકલ્પેવર (અગત્યમાં) શ્રેષ્ઠિને અવલંબી દવે તું સિદ્ધલોકને પામીશ. (ત્યાં ગયા પછી ફરીથી સંસારમાં આવવું પડતુજ નથી.) તે સ્થાન સુખકારી, કલ્યાણકારી અને શ્રેષ્ઠતર છે. ત્યાં જ્યાં માટે સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૩૬] હે ગૌતમ ! ગામ કે નગરમાં જતા પણ સંયમી, શાન્તી અને નિરાસક્ત યર્ષ વિચર. શાન્તિમાર્ગ (આત્મશાન્તિ)માં વૃદ્ધિ કર. સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૩૭] આવી રીતે અર્થ અને પદોથી શોભતું અને સદ્ભાવનાથી કહેવાયેલું ભગવાનનું કથન સાંભળ્યા પછી ગૌતમ, રાગ અને દ્વેષ બંનેને છેદીને સિદ્ધ ગતિમાં ગયા.

ત્રોધઃ—ગૌતમ જ્યારે સંયમમાં અસ્થિરથિત થયા હતા. તે સમયે ભગવાને આ પ્રમાણે ફરમાવેલું. આ ઉપદેશ ગૌતમ મહારાજના જીવનમાં વણાઈ જવાથી તેઓએ અંતિમ ધ્યેય પ્રાપ્ત કર્યું અને શાશ્વત સુખ પામ્યા.

આપણે ગોચર આપણું મન છે. અંતરાત્માની કૃપા આપણા પર જીવનના ધણા પ્રસંગે થતી રહે છે. જો તે અવાજને સાંભળી જીવનમાં આવરી મૂકીએ તો આપણા પણ બેડા પાર થઈ જાય.

મનુષ્ય જીવનની એકેક ક્ષણ અમૂલ્ય રત્ન સમાન છે. અમૃતસમાન છે. આપણે જે ભૂમિકા પર છીએ તે ધર્મ પર સ્થિર રહી અપ્રમત્ત રીતે આગળ વધીએ તો આ જીવન-યાત્રા સફળ થઈ જાય. ફરી ફરી આ સમય અને આ સાધનો સાંપડવાનાં નથી. માટે મજેસાને સદુપયોગ કરવો અને કાણે કાણે સાવધ રહેવું.

એ પ્રમાણે કરું છું.

એમ દુર્ગપત્તક ગામનું દશમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

અહુશ્રુતપૂજ્ય

૧૧

જ્ઞાન એટલે આત્મપ્રકાશ. આ પ્રકાશ દરેક આત્માઓમાં ભર્યો છે. માત્ર તેનાં આવરણો નીકળી જવાં જોઈએ અને ધટનાં દારો ઉઘડી જવાં જોઈએ. શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ શોધ માટે છે એમ જાણી તત્વજ્ઞ પુરુષો શાસ્ત્રોને બહુયા પછી શૂંઠી જાય છે.

અહંકાર એ જ્ઞાનની અર્ગલા છે. અહંકાર ગયો કે ખજાનો ખુલ્યો સમજવો. જ્ઞાનીની પરીક્ષા શીલ (આચાર વિચાર)થી થાય છે. શાસ્ત્રોથી નહિ !

લગવાન બોલ્યા:—

- [૧] મયોગ (આસક્તિથી) વિશેષે કરીને મૂકાયેલા અને ગૃહત્યાગી ભિક્ષુના આચારને ક્રમપૂર્વક પ્રકટ કરીશ. મને સાંભળો.
- [૨] જે વૈરાગી જનીને માની, લોભી, અસંયમી અને વારંવાર વિવાદ કરનાર હોય છે, તે અવિનીત અને અબહુશ્રુતી (અજ્ઞાની) કહેવાય છે.
- [૩] જે પાંચ સ્થાનોથી શિક્ષા (જ્ઞાન) નથી મળી શકતી તે પાંચ સ્થાનો આ પ્રમાણે છે:—માન, ક્રોધ, પ્રમાદ, રોગ અને આલસ્ય (આળસ).

• [૪-૫] વારંવાર (૧) હાસ્ય ક્રીડા ન કરનાર, (૨) સદા ઉદ્વિગ્નું દમન

કરનાર, (૩) ગર્ભ (પ્રાપ્તના હિંદ્રા)ને હિંદ્રાગ્ર ન કરનાર, (૮) સદાચારી, (૫) અનાચાર ન કરનાર, (૬) અસોયુષી, (૭) કોષ્ઠ નદિ કરનાર અને (૮) મત્યમા અનુકૂળ નહોતો જ રિદ્ધા શીન (જ્ઞાની) કહેવાય છે શિક્ષાશીલના આ ન્યાનો છે

નોંધ:—શાંતિ, ઈન્દ્રિયમન, સ્વદેયદૃષ્ટિ, સદાચાર, બદ્ધચર્ય, અના-સક્તિ, સત્યાગ્રહ અને સદિપ્ત્યુતા આ આઠ લક્ષણો જેનામાં હોય તેજ જ્ઞાની છે. માત્ર સાચો ભણ્યે જ્ઞાની બનાવ નથી

[૬] નીચેનાં ચૌદ ગ્યાનોમા રહેલો મંથમી અવિનીત (અજ્ઞાની) કહેવાય છે. અને તે મુક્તિ પામી શકતો નથી.

નોંધ:—અહીં અવિનીતનો અર્થ અમ્તંબ્યશાલ ધાય છે તેથી અશુ પ્રકરણાનુસાર અજ્ઞાની પણ કહી શકાય.

[૭] (૧) વારંવાર કોપ કરે છે, (૨) પ્રમંથને કરતો હોય છે, (૩) મિત્રભાવ કરીને વારંવાર વધી દે છે અને (૪) શાસ્ત્ર ભણીને અભિમાની બને છે.

નોંધ:—એક ખીબજોની ખાનગી વાતો ખીબ ખાસે પ્રગટ કરવી તેને પ્રબંધ કહેવામાં આવે છે.

[૮] (૫) જે જૂવ કર્યા પછી પણ ન નિવારતાં ઢાંક્યા કરે છે. (૬) મિત્રો ઉપર પણ કોપ કરે છે. (૭) વહાવા એવા મિત્રજનનું પણ એકાતમા ખૂંડું બોલે છે.

[૯] તેમજ (૮) અત વાચાળ, (૯) દ્રોહી, (૧૦) અભિમાની, (૧૧) લોભી, (૧૨) અમંથમી, માથેના માણુમો કરતા (૧૩) અધિક ભોગવનાર અને (૧૪) અપ્રીતિ (શત્રુપણ્ય) કરનાર હોય છે તે અવિનથી કહેવાય છે.

[૧૦] નીચેનાં પંદર સ્થાનો વડે મુવિનીત કહેવાય છે. (૧) નીચવર્તી (નમ્ર) (૨) અચપલ (૩) અમાધી (સરલ) (૪) અકુતૂહલી (કીડાથી દૂર રહેનાર)

નોંધ:—નીચવર્તી—હું કંઈજ નથી તેવી સાધના.

[૧૧] વળી જે (૫) પોતાની નાની બૂલને પણ દૂર કરે છે, (૬) ક્રોધ (કયાય)ની વૃદ્ધિ કરે તેવા પ્રબંધને કરતો નથી, (૭) મર્વ સાથે મિત્રભાવને ભજો છે, (૮) શાસ્ત્ર ભણીને અભિમાન કરતો નથી,

[૧૨] (૯) તેમજ પાપની ઉપેક્ષા કરતો નથી, (૧૦) મિત્રો (સાથી)પર ક્રોધ કરતો નથી, (૧૧) આપ્રય એવા મિત્રનું એકાત્મતા પણ કલ્યાણકારી જ યોગ્ય છે.

[૧૩] (૧૨) કલહ અને ડમર વગેરે ક્રીડાનું વર્જન કરનાર, (૧૩) ચાનયુક્ત, (૧૪) ખાનદાન, (૧૫) મંચમની લગ્નવાળો તથા સંયમી હોય છે તે સુચિનીત કહેવાય છે.

નોંધ:—ડમર એ એક પ્રકારની હિસક ક્રીડા છે.

[૧૪] જે હમેશા ગુરુકુળમાં રહી યોગ અને તપશ્રયો કરે છે, મધુર બોલનાર અને શુભ કરનાર હોય છે તે શિક્ષા મેળવવાને લાયક છે.

[૧૫] જેમ રાંખમાં પડેલુ દૂધ એ પ્રકારે શોભે છે તેજ પ્રકારે (રાંખી) બિશ્વ ધર્મ—કીર્તિ અને શાસ્ત્ર બન્ને વડે (પ્રકારે) શોભે છે.

નોંધ:—રાંખમાં પડેલું દૂધ દેખાવમાં સૌમ્ય લાગે છે તેમ બગડતું પણ નથી. તેજ રીતે જ્ઞાનીનું શાસ્ત્ર બહારથી પણ સુદર રહે છે અને શાસ્ત્રાનુકૂલવર્તન યવાથી આત્માની પણ ઉન્નતિ કરે છે.

[૧૬] જેમ કમ્બોજ દેશના ઘોડાઓમાં આફ્રીણું (બધી જાતની ચાલમાં ચાલાક અને ગુણી) ઘોડો વેગથી ઉત્તમ હોય છે. અને તેથીજ ઉત્તમ કહેવાય છે. તેજ પ્રકારે બહુશ્રુત જ્ઞાની પણ ઉત્તમ ગણાય છે.

[૧૭] જેમ આકીર્ણ (ખતના ઉત્તમ) અથ્થ પર આરઠ થયેત્રો દ્વ
પરાક્રમી શરૂ બને રીતે નન્દિના અવાગે કરીને શોભે છે તેમ
બહુશ્રુત (જ્ઞાની) બને પ્રકારે (આતરિક તથા બાહ્ય વિજ્યથી)
શોભે છે.

[૧૮] જેમ હાથણીથી ઘેરાયેલો માઠ વરમનો પીઠ હાથી બળવાન
અને કોઈથી પરાભવ ન પામે તેવો હોય છે તેજ રીતે
બહુશ્રુત જ્ઞાની પરિપક્વ-ચિત્તર બુદ્ધિ અને અન્યથી વાદ કે
વિચારમાં ન હણાય તેવો તેમજ નિરાસક્ત હોય છે.

[૧૯] જેમ તીક્ષ્ણ શિંગડાવાળો અને જેની ખાંધ ભરેલી છે એવો
ટોળાનો નાયક સાંઠ જેમ શોભે છે તેમ (સાધુ સમૂહમાં)
બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૦] જેમ અતિવિગ્ર તથા તીક્ષ્ણ દાઢવાળો પશુઓમાં શ્રેષ્ઠ સિંહ
સામાન્ય રીતે પરાભવ પામતો નથી તેમ બહુશ્રુત જ્ઞાની
કોઈથી પરાભવ પામતો નથી.

[૨૧] જેમ શંખ, ચક્ર, અને ગદાને ધારણ કરનાર વાસુદેવ સદાય
અપ્રતિહત (અખંડ) બળવાળા રહે છે તેમ બહુશ્રુત જ્ઞાની
પણ (અહિંસા, સંયમ અને તપથી) બલિષ્ઠ રહે છે.

નોંધ:—વાસુદેવ એક હાથે દશ લાખ ચોધાઓને હરાવી શકે છે
અને પંચજન્ય શંખ, સુદર્શન ચક્ર અને કોમોદકી ગદા એ તેમનાં રાસ્ટ્રો છે.

[૨૨] જેમ ચતુરન્ત (ધોડા, હાથી, રથ, અને સુલટો એ ચાર સેના
વડે શત્રુનો અંત કરનાર) મહાન ઋદ્ધિવાળો, (ચૌદ રત્નનો
અધિપતિ, ચક્રવર્તી) શોભે છે તેજ પ્રકારે ચૌદ વિદ્યારૂપ લબ્ધી
વડે બહુશ્રુત (ચાર ગતિનો અંત કરનાર) જ્ઞાની શોભે છે.
(રાજાઓમાં ચક્રવર્તી ઉત્તમ છે.)

નોંધ:—ચક્રરત્ન, હન, અસિ, દંડ, ચર્મ, મણિ, કાંગણી, સેનાપતિ,

આચાપતિ, વાર્ધિક, પુરોહિત, સ્ત્રીરત્ન, અથ અને ગજરત્ન. એ ચક્રવર્તીનાં ૧૪ રત્નો છે.

[૨૩] જેમ હળાર નયનવાળો હાથમાં વજ્ર ધારણ કરનાર તથા પુર નામના દૈત્યનો નાશ કરનાર દેવોનો અધિપતિ ઈંદ્ર શોભે છે તેમ બહુશ્રુત જ્ઞાનરૂપ સહસ્રનયનવાળો અને ક્ષમારૂપ વજ્રથી મોહરૂપ દૈત્યને મારનાર જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૪] જેમ અધિકારનો નાશ કરનાર ઉગતો સૂર્ય તેજથી ગણે ગ્ગલવત્યમાન હોયતી ! તેમ શોભે છે, તેજ રીતે આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશથી બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૫] જેમ નક્ષત્રપતિ ચંદ્રમા; ગ્રહ અને નક્ષત્રાદિથી વિંટાયેલો હોય પૃથ્વીમાને દિવસે શોભે છે તેજ રીતે આત્મિક શીતળતાથી બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૬] જેમ લોક સમૂહોનો બિન્નબિન્ન પ્રકારના ધાન્યાદિથી પૂર્ણ અને સુરક્ષિત ભંડાર શોભે છે તેજ રીતે (અંગ, ઉપાંગ શાસ્ત્રોની વિદ્યાથી પૂર્ણ) જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૭] અનાદત નામના દેવનું સર્વ વૃક્ષોમાં ઉત્તમ એવું જંગૂવૃક્ષ શોભે છે તેજ રીતે બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૮] નીલવંત પર્વતમાંથી નીકળી સાગરમાં મળનારી સીતા નામની નદી જેમ નદીઓમાં શ્રેષ્ઠ હોય છે એજ પ્રકારે બહુશ્રુતજ્ઞાની સર્વ સાધકોમા શ્રેષ્ઠ હોય છે.

[૨૯] જેમ પર્વતોમાં ઊંચો અને સુંદર તથા વિવિધ ઔષધિથી શોભતો મન્દર પર્વત ઉત્તમ છે તેમ બહુશ્રુતજ્ઞાની પણ અનેક ગુણોવડે ઉત્તમ છે.

[૩૦] જેમ અક્ષય ઉદક (જેનું જળ સુકાય નહિ તેવો) એવો સ્વયં જૂરમણી નામનો સમુદ્ર જુદા જુદા પ્રકારનાં રત્નોથી પરિપૂર્ણ છે તેજ પ્રકારે બહુશ્રુતજ્ઞાની ઉત્તમ હોય છે.

[૩૧] સમુદ્ર સમાન ગંભીર, બુદ્ધિથી પરાલવ નહિ પામનારા, મંકટોથી ત્રાસ નહિ પામનારા, કામભોગોથી અનામકત રહેનારા, શ્રુતથી પરિપૂર્ણ અને પ્રત્યેક પ્રાણીઓના રક્ષક મહાપુરુષો કર્મનો નાશ કરીને ઉત્તમગતિ પામ્યા છે.

[૩૨] માટે ઉત્તમ અર્થની ગવેષણા કરનાર (મત્ય શોધક) ભિક્ષુ, શ્રુત (જ્ઞાન) મા અધિષ્ઠાન કરે (આનંદિત રહે), કે જેથી પોતાને અને પરને મિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવે.

નોંધ:—જ્ઞાન એ અમૃત છે. જ્ઞાની સર્વ સ્થળે વિજેતા બને છે. જ્ઞાન એ અંતઃકરણની વસ્તુ છે શાસ્ત્રો નારા સત્સંગ દ્વારા કે મહા પુરુષોની કૃપાદ્વારા તે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

એ પ્રમાણે કહું છું.

એમ બહુશ્રુત પૂજ્ય નામનું અગીયારમું અધ્યયન અગામ્ય થયું.

હરિકેશીય

હરિકેશ મુનિનું

૧૨

આત્મવિકાસમાં ભતિનાં બંધન હોતાં નથી. ચંડાલ પણ આત્મકલ્યાણનો માર્ગ આરાધી શકે છે. ચંડાલભતિમાં ઉત્પન્ન થનારનું પણ હૃદય પવિત્ર હોય શકે છે.

હરિકેશ મહામુનિ ચંડાલ કુળમાં જન્મ્યા છતાં ગુણના ભંડાર હતા. પૂર્વના યોગ સંસ્કાર હોવાથી નિમિત્ત વશાત્ વૈરાગ્ય પામી ત્યાગી બન્યા. ત્યાગ લીધા પછી એક દેવે તે તપસ્વીની આક્રમમાં આકરી કસોટી કરેલી. સાચા મુવર્ણની ભેમ પાર ઉતરેલા તે મહામુનિ પ્રત્યે પ્રસન્ન થયો. પછી તે દેવ મુનિ સાથે દાસ બનીને કાયમ રહ્યો.

એકદા યજ્ઞ મંદિરના સન્નામંડપની અંદર (કે જ્યાં તે દેવનો વાસો હતો) આકરી તપશ્ચર્યાથી કૃશ થયેલા હરિકેશ ધ્યાનમગ્ન થઈ અડોલ ઉભા હતા.

કૌશલ રાજાનાં પુત્રી બદ્રા તેમની સાહેલીઓ સાથે તેજ મંદિરમાં દર્શનાર્થે આવેલાં.

ગર્ભદ્વાર નજીક જઈ મૌએ દેવનાં પેટભરી દર્શન કર્યા. દર્શન કરીને પાછા ફરતાં દરેક સહચરીએ કીડાર્થે રાજામંડપના દરેક સ્તંભને ખાય બીડી લીધી પાછળ રહેલી બદ્રા કુમારીએ (અધારામાં ખરાબર ન ગુજવાથી સ્તંભ ભણી) તપસ્વીને ખાય બીડી લીધી. બદ્રાના હાથમાં સ્તંભને બદલે તપસ્વી

આવેલા જાણી સૌ સખીઓ “ તમારા હાથમાં તો સાચા પતિ ન આવી ગયા, ” એમ કહીને કુતૂહલથી હસવા લાગી. કુમારી ભદ્રા આથી ચિડાઈ ગયાં અને તપસ્વીની મહા અવગણના કરી નાખી.

દેવ આથી ખૂબ દોષેા. ભદ્રા તેજ સમયે અવાક થઈ હળી પડી આ વાત વાયુદેવે પસરી ગઈ. કૌશલરાજ ત્યાં પધાર્યા. આખરે દેવી દોષ દૂર કરવા તે દેવ પ્રવેશક દેહવાળા તપસ્વીજી સાથે ભદ્રાનાં લગ્ન કરવાની તૈયારી થવા લાગી.

તેજ સમયે સુનિતાદેહમાંથી દેવ અદ્રશ્ય થયો. તપસ્વી સાવધ થયા અને આ બધી ધમાલ જોઈ વિસ્મિત બની ગયા. અંતે પોતાના આકરા સંયમની અને અપૂર્વ ત્યાગની પ્રતીતિ આપી એ મહાધોગીએ ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું.

ત્યારબાદ આ ભદ્રાદેવીના સોમદેવ નામના પુરોધસ સાથે લગ્ન થયાં છે તે દંપતી બ્રાહ્મણો પાસે કુળ પરંપરા મુજબ મહાયજ્ઞ કરાવે છે. યજ્ઞમાનરૂપે એ દંપતી ત્યાં મંત્ર જાપાદિ ક્રિયા કરી રહ્યાં છે.

ગામ, નગર, શહેરાદિ સર્વ સ્થળે અભેદભાવે વિચરતા એ વિશ્વોપકારક મહાસુતિ તેજ યજ્ઞશાળામાં એક માસની તપશ્ચર્યાને પારણે બિક્ષાર્થે પધાર્યા છે. ત્યાં અપરિચિત બ્રાહ્મણો પ્રથમ તેનો ઉપહાસ, અપમાન અને તિરસ્કાર કરે છે. બિક્ષાને બદલે દંડો લઈ સામે મારવા દોડે છે. આવા કપરા વખતમાં એ તિન્દુકદેવ હાજર થઈ શું કરે છે ? ભદ્રાદેવીને જાણ થયા પછી તેને શી અસર થાય છે ? આખું વાતાવરણ તપશ્ચર્યાના પ્રભાવે કેવું સુવાસિત બને છે ? તે આ અધ્યયનમાં વર્ણવ્યું છે.

જાતિનાં વિધાન મહા માટે નથી. વર્ણવ્યવસ્થા કર્મ પ્રમાણે નિયત થઈ હતી. તેમાં ઉચ્ચ નીચના ભેદોન સ્થાન ન હતું. ન્યારથી ઉચ્ચ નીચના ભેદોને સ્થાન મળ્યું ત્યારથી તે વ્યવસ્થા મટી તિરસ્કાર અને અભિમાનના પુંજેમાં પડી ગઈ

ભગવાને જાતિવાદનાં ખંડન કર્યાં. ગુણવાદને સમજાવ્યો. અભેદભાવનાં અસૂત પાયાં અને હીન, હીન અને પતિત જીવોને ઉદ્ધાર થો.

ભગવાન સુધર્મસ્વામીએ જાણ્યું કહ્યું:—

- [૧] ચંડાલકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા જતાં ઉત્તમગુણને ધારણ કરનારા હરિકેશ બ્રહ્મ નામના એક જિતેન્દ્રિય ભિક્ષુ થયા હતા.
- [૨] (૧) ઈર્ષ્યા, (૨) ભાપા, (૩) એપણા, (૪) આદાન, ભંડ નિક્ષેપ અને (૫) ઉચ્ચાર પાસવણ બેલ જલ સંધાણ પારિણવણીયા એમ પાંચે ભગમિતિઓમાં સંયમી તથા મુસમાધિ-પૂર્વક ચતનાવાળા—
- [૩] મનથી, વચનથી અને કાપાથી ગુપ્ત અને જિતેન્દ્રિય તે ભિક્ષુ ભિક્ષા માટે બ્રહ્મચર્યમાં યજ્ઞવાકે આવીને ઉભા રહ્યા.
- [૪] તપથી મુકાયેલા અને જીર્ણ ઉપધિ (વસ્ત્ર વગેરે) અને ઉપકરણ (પાત્ર વગેરે) વાળા મુનિને આવતા જોઈને અનાયર્થ-
પુરષો હમવા લાગ્યા.

નોંધ:—મુનિનાં વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, ઈત્યાદિ સાધનોને ઉપધિ તથા ઉપકરણો કહેવાય છે.

- [૫] જાતિમન્થી ઉન્મત્ત થયેલા, હિંસાગ્રા ધર્મ માનનારા, અજિતેન્દ્રિય અને અબ્રહ્મચારી (બ્રહ્મચર્યને યથાર્થ ન પાળનારા) મૂર્ખ બ્રાહ્મણો આ વચનને કહેવા લાગ્યા:—

- [૬] દૈલજેવા રૂપને ધરનાર, કાળ જેવો ભયંકર, બેડેલા નાકવાળો, જીર્ણવસ્ત્રવાળો અને મલિનતાથી પિશાચ જેવો દેખાતો આ ગળે વસ્ત્ર વીંટાળીને કેણુ ચાલ્યો આવે છે ? (તે લોકોએ આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર્યું.)

હવે મુનિને સંબોધીને કહે છે

- [૭] રે! આવો અદર્શનીય (ન જોવા લાયક) તુ મોળ છે ? અને કઇ આશાથી અહીં આવ્યો છે ? ઇર્ણવજ્ર અને મેનથી પિશાચકપ થયેતો તુ અહીંથી જા અહીં શા માટે ઉભો છો ?
- [૮] આજ વખતે તે મહામુનિનો અનુપક (પ્રેમી) તિન્દુ વૃક્ષ-વાસી પક્ષ (ટેન) પોતાના શરીરને શુભ રાખીને (મુનિના શરીરમા પ્રવેશ કરીને) આ વચનો કહેવા લાગ્યો —

નોંધ —જે દેવ એ મહામુનિનો સેવક બન્યા હતા તેણે મુનિશ્રીના શરીરમા પ્રવેશ કર્યો

- [૯] હું સાધુ છું બ્રહ્મચારી છું મયમી છું ધન, પરિમદ અને દ્વિત ક્રિયાઓથી વિરમ્ત થયો છું, અને તેથીજ બીજાઓ માટે થયેલી શિક્ષા જોઈને આ વખતે અનને માટે અહીં આ યો છું

નોંધ —જેન સાધુઓ બીજાને માટે થયેલી શિક્ષા જ અંદર કરે છે પોતાને માટે તૈયાર કરેલા આદારને સ્વીકારતા નથી

- [૧૦] તમારુ આ ભોજન ઘણુ અપાય છે, ખવાય છે અને ભોગ વાય છે માટે બાખી વધેતુ થોડુ આ તપસ્વી પણ બને મેગવે કારણકે હું શિક્ષાશુવી છું એમ તમે મણો

- [૧૧] (બ્રાહ્મણો બોલ્યા —) આ ભોજન બ્રાહ્મણોને માટેજ તૈયાર થયુ અરી એક બ્રાહ્મણ પક્ષ માટેજ તે સિદ્ધ થયુ કે અમે આવુ અતપાન તને નહિ આપીએ શા માટે અહીં ઉભો છો ?

- [૧૨] વ્યશ્વમિમા કે નીચ જમિમા (બન્ને મથતે) કૃમિમરો આશા પૂર્વક યોગ્યતા જોઈ બીજા વાવે છે એ શ્રદ્ધાથી મને આપો અને આ ખરેખર પવિત્ર ક્ષેત્ર મમશુ તેની આરાધના કરો

નોંધ:—આ વચનો તે દેવજ મુનિના મુખેથી બોલાવતો હતો.

[૧૩] ત્યાં વાવેલાં પુષ્પો ઉગે છે (જે મુપાત્રમાં નાખ્યાથી દાન ફળે છે) તે ક્ષેત્રો અમોએ જાણી, ક્ષીધાં છે. જાતિમાન અને વિદ્યાવાન બ્રાહ્મણો છે તેજ ક્ષેત્રો ખૂબ મુંદર છે.

નોંધ:—આ વચનો ત્યાં યજ્ઞશાળામાં રહેલા ક્ષત્રિયોનાં છે.

[૧૪] ક્રોધ, માન, હિંસા, અસત્ય, અદત્ત અને આપરિગ્રહ વગેરે દોષો જેનામાં છે, તેવા બ્રાહ્મણો જાતિ અને વિદ્યા બંનેથી રહિત છે. તે ક્ષેત્રો તો પાપને વધારનારાં છે.

નોંધ:—તે વખતે કેટલાક બ્રાહ્મણો પોતાના બ્રાહ્મણધર્મથી પવિત્ર થઈ મહાહિંસાઓને ધર્મ મનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. તેવાઓને હરેશીને આ શ્લોક યજ્ઞની પ્રેરણાદ્વારા મુનિના મુખમાંથી બોલાયો.

[૧૫] રે ! વેદોને જાણ્યા છતાં તેના અર્થને જરાપણ જાણી શકતા નથી. માટે ખરેખર તમે વાણીના ભારવાહક છો. જે મુનિ-પુરુષો સામાન્ય કે હિંસા ક્રોધપણ ધરોમાં જઈ બિભ્ષાવૃત્તિથી મંચમી જીવન ગુમ્મરે છે તેજ ક્ષેત્રો ઉત્તમ છે.

આ સાંભળીને બ્રાહ્મણ પંડિતોના શિષ્યો ખૂબ ક્રોધ્યા અને કહ્યું:—

[૧૬] રે ! અમારા ગુરુઓની વિરૂદ્ધ બોલનાર સાધુ ! તું અમારી સમક્ષ આ શું બોલી રહ્યો છે ? આ અન્નપાન ભક્ષેને અધું નાશ પામે. પણ હવે તને તો નહિજ આપવાના.

[૧૭] સમિતિઓથી મમાહિત (સમાધિરથ), ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત (મૂન, વચન અને કાપાથી સંચમી) અને જિનેન્દ્રિય એવા મને આવું શુદ્ધ જ્ઞાનપાન નહિ આપો તો આજે યજ્ઞોનો લોભ શું મેળવવાના ? આવાં (યજ્ઞદ્વારા) મુનિનાં મુખેથી

વચનો સાંભળીને બ્રાહ્મણો લાલચોળ થઈ ગયા અને ઘાટો પાડીને કહેવા લાગ્યા:—

[૧૮] અરે ! અહીં કોણુ ક્ષત્રિયો, યજ્ઞમાનો કે અધ્યાપકો છે ? વિદ્યાર્થીઓની સાથે મળી તેઓ સૌ લાકડી અને ડાંગરે ભારીને તથા ગળત્રી દાખીને આને જલ્દી બહાર કાઢી મૂકો.

[૧૯] અધ્યાપકોનું આવું વચન માંભળીને ત્યાં ઘણા કુમારો દોડી આવ્યા, અને દંડ, છડી અને ચાણુકોથી તે ઋષિને મારવાને તૈયાર થયા.

[૨૦] તેવા સમયે સુંદર અંગવાળી કૌશલિક રાજની પુત્રી (નામે) ભદ્રા તે સ્થળે હાજુતા તે સંયમીને જોઈને ક્રુપિત થયેલા કુમારોને તુરતજ શાંત પાડે છે. (અને કહે છે:—)

[૨૧] દેવના અભિયોગે કરીને (દૈવી પ્રકોપ શાંત પાડવા માટે) વશ થયેલા, પિતાશ્રી વડે દિવનો પ્રભાવ જે શરીરમાં હતો તે) મુનિને હું અર્પણ કરાયેલી હતી. છતાં અનેક મહારાજાઓ અને દેવેન્દ્રોથી પણ વંદાયેલા આ ઋષિરાજે મારું મનથી પણ ચિંતન ન કર્યું અને તુરતજ (શુદ્ધિ આપ્યા પછી) મને વમી દોધી હતી.

નોંધ:—આ ભદ્રાએ સરળભાવથી મંદિરમાં ધ્યાનરત રહેલા મુનીશ્વરનું અપમાન કરેલું તેનો બદલો લેવા તેનાજ શરીર સાથે (મુનિ શરીરમાં પ્રવેશ કરી દેવે) લગ્ન કરાવ્યું હતું. પરંતુ મુનીશ્વર જ્યારે ધ્યાનપાળી સ્વસ્થ થયા કે શીઘ્ર પોતે સંયમી છે તેની પ્રતીતિ આપી, એ બાબતની શાન્તિ ઈચ્છી તેને મુક્ત કરી મૂકી હતી.

[૨૨] ખરેખર અપૂર્વ બ્રહ્મચારી, જિતેન્દ્રિય, સંયમી અને ઉચ્ચ તપસ્વી તેવા આ પોતે તેજ મહાત્મા છે કે જેણે, મારા પિતા કૌશલિક રાજાવડે (પછીથી) સ્વર્ગસ્થાથી અપાતી એવી મને ન સ્વીકારી.

નોંધ:—અપ્સરા સમી સ્વરૂપવાન યુવતિ સ્વયં મળવા છતાં તેના પર લેશમાત્ર મનોવિક્ષર ન થવો અને પોતાના સંયમ માર્ગમાં અડોલ રહેવું તેજ સાચા ત્યાગની, સાચા સંયમની અને સાચા આત્મદર્શનની પ્રતીતિ છે.

[૨૩] આ મહા પ્રભાવશાળી, મહાપુરુષાર્થી, મહાન્ પ્રતિધારી અને ઉત્તમ કીર્તિવાળા મહાયોગી પુરુષ છે. તેને અવગણવા યોગ્ય નથી. રે! એની અવગણના ન કરો. રખે તમો જધાને પોતાના તેજથી તે ભસ્મ કરી નાખશે !

[૨૪] આવાં ભદ્રાનાં સુમધુર વચન સાંભળીને (વાતાવરણ પર અસર થાય તે પહેલાં તો) તુરતજ દેવો ઝાપતી સેવા માટે આવી લાગ્યા. અને કુમારોને નિવારવા લાગ્યા. (પણ કુમારો માન્યા નહિ)

નોંધ:—આ સ્થળે પરંપરા એ પણ ચાલે છે કે અહીં ભદ્રાના પતિ સોમદેવે એ કુમારોનું વારણ ક્યું હતું અને દેવો વારણ કરે તે કરતાં આમ થવું વધુ સંભવિત છે. પણ મૂળ પાઠમાં જક્ષ્ણા રાખ્દ હોવાથી અર્થ તેવાજ રાખ્યો છે.

[૨૫] અને તેજ વખતે આકાશમાં રહેલા ભયંકર રૂપવાળા રાક્ષસો ત્યાં આવી એ આખા સમૂહને અદ્રશ્ય રહી મારવા લાગ્યા. (પ્રબળ મારથી) જેનાં શરીર બેદાર્ઘ ગયાં અને લોહીનું વમન થવા લાગ્યું તેવાઓને જોઈને ભદ્રા આ પ્રમાણે ફરીથી કહેવા લાગી:—

[૨૬] તમે જધા નખો વડે પર્વતને ખોદવા લાગ્યા છો, દાંતો વડે લોખંડને ચાવવા લાગ્યા છો અને અગ્નિને પગો વડે કરીને હણવા લાગ્યા છો (એમ માનું છું.) કારણકે આવા ઉત્તમ લિધુનો તમે તિરસ્કાર કર્યો છે.

[૨૭] આવા મહર્ષિ [ક્રોધે તો] વિપધર જેવા ભયંકર હોય છે.

એ ઉગ્ર તપસ્વી અને ઘોર વ્રતવાળા મહાપુરુષાર્થીને નમે બ્રાહ્મણના વળતે મારવા તૈયાર થયા; તો હવે પતંગિયાની મેના જેમ અગ્નિમા બળી મરે તેમ બળી મરવાના છે.

[૨૮] હજુ જો તમે તમારું ધન અને હૃદયર ગખવા છૂટના હો તો આખા સમુદ્ર સાથે મળીને તેના ગરબે જઈ મરતક નભાવો. આ તપસ્વી પોતે જો ક્રુપિત થશે તો આખા લોકને પણ બાળી નાખશે.

નોંધ:—અદ્રા એ તપસ્વીના પ્રભાવને બજાવી હતી. “હજુ તો આ દેવી પ્રકાપ છે. પણ હવે નહિ માનો અને તેમને સરણે નહિ જાઓ તો તે તપસ્વી કદાચ ક્રુપિત થઈ આખા લોકને બાળી નાખશે એવી અને જ્ઞાતિ છે.” સોને હૃદયેશને સ્તુતીએ તેથીજ તેમ કહ્યું.

[૨૯] (તેવામાં તો કંઈ વિચિત્ર ઘટના બની ગઈ.) ક્રોધની પીક ઉપર તો ક્રોધનું મરતક નીચું તેમ પડી ગયેલા, ક્રોધ સાત કર્મ અને એટલા વિહીન બનેલા, ક્રોધ જૂનલ પર હાથ ફેલાવતા પડી રહેલા, ક્રોધ બહાર નીકળી ગયેલા ડોળા અને હલવાળા, તો ક્રોધ જિંદા મરતકે ઢળી પડેલા—

નોંધ:—આ બધું દેવી પ્રકાપથી બચું હવે.

[૩૦] આવી રીતે કાષ્ટભૂત બનેલા પોતાના શિષ્યોને જોઈને તે યાજ્ઞક બ્રાહ્મણ (અદ્રાનો પતિ) પોતે ખૂબ ખેદ પામ્યો. અને પોતાની ધર્મપત્ની સહિત મુનિ પાસે જઈ નમીને વારંવાર વિનવણી કરવા લાગ્યો કે હે પૂજ્ય ! આપની નિન્દા અને તિરસ્કાર થયાં છે તેની ક્ષમા કરો.

નોંધ:—કોરાવ રાજાએ તપસ્વીથી તબિયેથી અદ્રાકુમારીને સોમદેવ નામના બ્રાહ્મણ સાથે હસ્તગ્રહણ કરાવી ઋષિપત્નીજ બનાવી હતી. તે કાળમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્રના કર્મભેદો હતા પણ આજના જેવા ભવિષ્યેદો ન હતા. તેથીજ પારસ્પરિક કન્યાઓને લેવા દેવાને બંધબંધાર ચાલુ હતો તેવું અનુમાન થાય છે.

[૩૧] હે વંદનીય ! અસાની, મૂર્ખ અને મંદ બુદ્ધિવાળા બાળકોએ આપની જે અસાતના (દુઃખ-વેદના) કરી છે તે બધું માફ કરો. આપના જેવા ઋષિ પુરુષો મહાદયાળુ હોય છે. ખરેખર તે કદી કોપ કરતાજ નથી.

પોતાનું કાર્ય કરી દેવો ચાલ્યા ગયા. ત્યારબાદ મુનિશ્રી સાવધાન થઈ આ દ્રશ્ય જોઈ વિસ્મિત બની જાય છે. અને વિનવતા પ્રાર્થણાને કહે છે કે:—

[૩૨] આ બનાવની પૂર્વે, પછી કે હમણાં પણ મારા મનમાં લેશમાત્ર કોપ કે દ્વેષ નથી. (પરંતુ આ બધું જોયા પછી મને લાગે છે કે) ખરેખર જે દેવો (મારી અનિચ્છાએ પણ) સેવા કરે છે, તેઓ વડેજ આ કુમારો બિચારા હણાયા છે.

નોંધ:—જૈનદર્શનમાં સદનશીલતાનાં જ્વલંત દ્રષ્ટાંતો છે. ત્યાગી પુરુષની ક્ષમા તો મેરૂ જેવી આડગ હોય છે. તેમાં કોપ કે અંચળતા આવતીજ નથી. કુમારોની આ દશા જોઈ ઋષિરાજને અમુકપા આવે છે. શોળીપુરુષો અન્યને દુઃખ આપતા નથી તેમ જોઈ પણ શકતા નથી.

[૩૩] (સાચું સ્પષ્ટીકરણ થયા બાદ એ પ્રાર્થણાને ધણીજ ઉત્તમ પ્રકારની અસર થાય છે. તે કહે છે કે:—) પરમાર્થ અને સત્યના સ્વરૂપને જાણનાર ! મહોત્તાની આપ કદી ગુસ્સે ચાઓજ નહિ, સર્વ જનસમૂહ સાથે અમે બધાં આપનાં ચરણોનું શરણુ માગીએ છીએ.

[૩૪] હે મહાપુરુષ ! આપની સર્વપ્રકારે (બહુમાન પૂર્વક) પૂજા કરીએ છીએ. આપમાં એવું કશું દેખાતું નથી કે જેને ન પૂજીએ. હે મહા મુનિરાજ ! બિન્નબિન્ન પ્રકારનાં શાક, રાઈતાં અને ઉત્તમ પ્રકારના ચોખાથી સંસ્કારાયેલું આ ભોજન આપ (પ્રસન્નતા પૂર્વક) જમો. (સ્વીકારો.)

[૩૫] આ મારું પુકાગ બોજન પડ્યું છે. અમારા પર કૃપા કરીને આપ સ્વીકારા. (આની અંત કરણની પ્રાર્થના અંમળીને) તે મહાત્મા મામ ખમાયું (એક માનના ઉપવાસ) ને પારણે તે બોજનને મદપ રનીમાર છે

[૩૬] તેવામાજ ત્યા મુવામિત જળ, પુષ્પે તથા ધનની ધારાબધ આકાશથી દિવ્ય ગ્રંથિ થવા લાગી. દેવોએ ગગનમા દુઃકૃબિઓ વગાડી અને “ અહો ! દાન અહો ! દાન ” એમ દિવ્યધ્વનિ થવા લાગ્યો

નોંધ.—દેવોએ વરસાવેલાં પુષ્પ તથા જલધારાઓ અચેન હોય છે.

[૩૭] “ ખરેખર દિવ્યતપની આ પ્રત્યક્ષ વિશેષતા દેખાય છે. જ્ઞાતિની વિશેષતા કરીએ નથી. ચંડાલપુત્ર હરિકેશ સાધુ; કે જેની આવી મહા પ્રભાવશાળી મમૃદ્ધિ છે. ” ચંડાલપુત્ર હરિકેશ સાધુને જોઈને સૌ એકી અવાજે આશ્ચર્યચકિત થઈ ઉપર પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા.

તપસ્વીજી કહે છે:—

[૩૮] હે બ્રાહ્મણો ! અગ્નિનો આરભ કરીને પાણીથી બહારની શુદ્ધિને શા માટે શોધી રહ્યા છો ? જે બહારની શુદ્ધિ છે તે આત્મશુદ્ધિનો માર્ગજ નથી. મહાપુરુષો કહે છે કે:—

[૩૯] દ્રવ્યવસ્તુમા દાભડાને; (યૂપ) લાકડાના ખીલાને, તૃણ, કાષ્ટ તથા અગ્નિને, તેમજ સવાર અને સાંજ પાણીને સ્પર્શ કરતા એવા મંદ પ્રાણીઓ તમે વારંવાર નાના જીવોને દુઃખ આપીને પાપજ કર્યા કરો છો.

[૪૦] હે ભિક્ષુ ! અમે કેમ વર્તીએ ? કેવું યજ્ઞપૂજન કરીએ ? વર્ગી કેવી રીતે પાપોને દૂર કરીએ ? હે સંયમી ! તે અમેને જણાવો. હે દેવપૂજ્ય ! કઈ વસ્તુને જ્ઞાનીજનો યોગ્ય માને છે ?

[૪૧] છ કાય (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને વ્રમ)
જીવોની હિંસા નહિ કરનારા, કપટ તથા અમત્યને નહિ
આચરનારા, માયા (કપટ) અને અભિમાનથી દૂર રહેનારા
તથા પરિગ્રહ અને સ્ત્રીઓની આમકિંથો કરનારા દાન્ત પુરુષો
હોય છે તેજ વિવેકપૂર્વક વર્તે છે.

[૪૨] અને પાપ ઇન્દ્રિયોનું નિયમન કરનારા, જીવિતની પણ પરવા
નહિ કરનારા અને કાયાની આમકિંથથી રહિત એવા મહા-
પુરુષો, બહારની શુદ્ધિની દરકાર ન કરતા ઉત્તમ અને મહા-
વિજયી ભાવયમ્તનેજ આદરે છે.

[૪૩] તમારું જ્યોતિ શું ? અને જ્યોતિનું સ્થાન શું ? તમારી
કડછીઓ કઈ ? અને અગ્નિ પ્રદીપન કરનારું શું ? તમારાં
લાકડાં કયાં ? અને હે ભિક્ષુ ! તમારા શાન્તિમંત્ર કયા ?
કેવા યજ્ઞથી આપ યજ્ઞન કરો છો ? (આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણો બોલ્યા.)

[૪૪] તપ એજ અગ્નિ છે. જીવાત્મા અગ્નિનું સ્થાન છે. મન, વચન
અને કાયાના યોગ રૂપ કડછી છે. અગ્નિને દીપ્ત કરનારું સાધન
શરીર છે. કર્મરૂપી લાકડાં છે. સંયમરૂપ શાન્તિમંત્ર છે. તેવી
રીતે પ્રશસ્ત ચારિત્રરૂપ યજ્ઞવડેજ હું યજ્ઞન કરું છું—તેજ
યજ્ઞને મહર્ષિ જનોએ ઉત્તમ ગણ્યો છે.

[૪૫] તમારો સ્નાન કરવાનો ડુંદ (કુંડ) કયો ? (સંસારમાંથી
તરવાનું) તમારું પુણ્યક્ષેત્ર કયું ? અને કયાં સ્નાન કરીને તમે
કર્મરજને ટાળો છો તે ક્ષેત્ર. આપની પાસે જાણુવાને ઇચ્છીએ
છીએ. (આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણ બોલ્યા.)

[૪૬] ધર્મરૂપી ડુંદ (કુંડ) છે. બ્રહ્મચર્યરૂપી પુણ્યતીર્થ છે. આત્માના
પ્રસન્ન ભાવથી વિશુદ્ધ ધર્મના કુંડમાં નાહેલો હું શાંત યજ્ઞને
કર્મદાપને દૂર કરું છું.

[૪૭] એવું સનાનગ કુશળ પુરોએ ક્યું છે. અને ઋષિઓએ તેમ મહાગ્નાનને વખાણ્યું છે. જેમા નાહેલા પરિત્ર મહર્ષિઓ નિર્માળ થઇને (કર્મ મહિન થઇને) ઉત્તમ સ્થાન (મુક્તિ) ને પામ્યા છે.

નોંધ:—હૃદયનાં પરિવર્તન ચારિત્રની ચિનગાદીથી થાય છે. જ્યાં ચારિત્રની સુવાસ મહેકે છે ત્યાં મલિન વૃત્તિઓ નાશ પામે છે. ક્ષણવારમાં પ્રબળ વિદ્વાધકારે સેવકરૂપ બનાવી દે છે જ્ઞાનનાં મંદિરો ચારિત્રનાં નંદન-વનથીજ શોભે છે નતિ અને કાર્યના નીચ જાંચ ભાવો ચારિત્રના સ્વચ્છ પ્રવાહમાં સાફ થઈ જાય છે. આગ્નિચરનાં પારસ ટેંક લોખંડીને સુવાણું રૂપમાં પલટી મૂકે છે.

એ પ્રમાણે કહું છું.

એમ હરિકેશીય નામનું બારમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ચિત્તસંભૂતીય

ચિત્તસંભૂતિ સંબંધી

૧૩

સંસ્કૃતિ એ જીવન સાથે જડાયેલી વસ્તુ છે. જીવનશક્તિની તે ગ્રેરણા પુનઃ પુનઃ ચેતનને કર્મબળ દ્વારા ભિન્નભિન્ન યોનિમાં જન્માવે છે. પરસ્પર પ્રેમથી ઋણાનુબંધો થાય છે અને વિરોધક અપમાદ ન હોય તો સમાન શીલના જીવો-સમાન ગુણનાં પ્રાણીઓ એકજ સ્થળે ઉત્પન્ન થાય છે. અને જન્મપર્યંત અખૂટ પ્રેમની સરિતામાં પરસ્પર ઝીંચે છે અને પછી પણ સાથેજ જન્મ લે છે.

ચિત્ત અને સંભૂતિ બન્ને બાઈ હતા. અખંડ પ્રેમની માંડથી જડાયેલા હતા. એક નહિ, બે નહિ, ત્રણ નહિ બહુ પાંચ પાંચ જન્મો સુધી સાથે રહ્યા, સાથે જીવ્યા. આવા પ્રબળ પ્રેમીજંદુઓ છઠ્ઠે બંને મૃત્યુ મૃત્યુ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું શું કારણ હશે? છઠ્ઠે બંને બંનેના રાહો શાથી પલટાયા હશે! તે પ્રબળ કારણ એકની આસક્તિ અને બીજાની નિરાસક્તિ છે. બન્ને બાઈઓનો પ્રેમ જેમ જેમ શુદ્ધ થતો ગયો તેમ તેમ તે વિકાસ પથે સાથેને સાથે ઉઠ્યા.

પ્રથમ જન્મમાં તે દશાણ્ડ દેશમાં દાસ રૂપે સાથે રહ્યા હતા. ત્યાંથી કાળે કરીને કાર્લિજર નામના પર્વત પર મૃગલા થયા. સંગીત પર તેમનો અભાગ સ્નેહ હતો. ત્યાંથી મરીને મૃત-ગંગાના તીર પર હંસ રૂપે જન્મ લીધા. ત્યાં પણ

જીવ્યા અને ગ્રેમવશાત્ સાધેજ મરણ પામ્યા ત્યાંથી નીકળીને પુનર્જવ પામી કાશી ભૂમિમાં ચંડાલ રૂપે ઉત્પન્ન થયા.

તે વખતે નમુચિ નામનો પ્રધાન ખૂબ બુદ્ધિમાન અને મહાસંગીત શાસ્ત્રી છતાં મહાન વ્યભિચારી હતો. તેણે તે દોષ રાજઅંતઃપુરમાં પણ સેવ્યો. તે જાણી કાશી રાજાએ તેને મૃતદંડની શિક્ષા કરી—

ફ્રાંસીને લોકોએ ચડાવતાં ચડાવતાં ચંડાલ કે જે ચિત્ત અને સંભૂતિનો પિતા હતો તેને દયા ઉત્પન્ન થવાથી તેણે નમુચિને બચાવી લીધો છે અને પોતાને ત્યાં ગુપ્ત રાખી પોતાના પુત્રોને સંગીતવિદ્યા શીખવવા યોગ્યો છે. બન્ને બાઈને તેણે સંગીત શાસ્ત્રમાં પારંગત કરી મૂક્યા. પરંતુ એકદા ત્યાંથી પણ અબ્રહ્મચર્યાના દોષે તેને જીવ લઈને ભાગવું પડ્યું આખરે તે ફરતાં ફરતાં હરિતનાપુરમાં આવી પોતાની બુદ્ધિના પ્રભાવથી સેંકડો મંત્રીનો શિરમંત્રી થઈને રહેલ છે.

ચિત્ત અને સંભૂતિ સંગીતવિદ્યાના પ્રભાવે ત્યાંની આખી આલમને આકર્ષે છે. આથી કાશીરાજ પાસે ત્યાંના સંગીત શાસ્ત્રીઓ ન્યાય માગી ઇર્ષ્યાથી તેમનું અપમાન કરાવી કાશીની બહાર કઢાવી મૂકે છે. ત્યાં પણ દુઃખી થાય છે. પછી આ પરા-ભવથી કંટાળી પર્વત પરથી પડતું મૂકવા તૈયાર થાય છે. ત્યાં એક મહાન જૈન મહાત્માનો ભેટો થાય છે અને અકાળ મૃત્યુથી બચાવી લે છે.

ચંડાલ કુળજાત હોવા છતાં પૂર્વ સંસ્કારોની પ્રબળતાથી બન્ને બાઈઓ સંસારની અસારતાને યથાર્થરૂપે સમજી ત્યાગ-માર્ગને અલ્પ કરે છે અને પદ્ધતિસર યોગમાર્ગની સારી તાલીમ મેળવ્યા બાદ ગુરુ આજ્ઞાથી છૂટા પડે છે.

એ બન્ને ત્યાગીઓ ફરતાં ફરતાં અનેક સિદ્ધિઓને પ્રાપ્ત કરીને હરિતનાપુરમાંજ આવી થડે છે. કે જ્યાં નમુચિ મહા મંત્રીશ્વર પદે હતો. પૂર્વ પરિચિત ચંડાલોને સાધુ વેશમાં તે ઓળખી લે છે. અને તેથી પોતાનું પોગળ રહેને ખૂંદ્યું થયું. એ બંધથી શહેરની બહાર ઢાંકી કઢાવે છે.

ચિત્ત આ બધું કષ્ટ શાંતિપૂર્વક ચિત્તમાં જોદ લાગ્યા વગર સહી લે છે. પરંતુ સંભૂતિ આ પરાભવને સહેવા અસમર્થ નીવડે છે. તપશ્ચર્યાના મહાન પ્રભાવથી પ્રાપ્ત કરેલી સિદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા તૈયાર થાય છે. ચિત્ત પોતાના બધુંને ત્યાગીનો ધર્મ સમજાવે છે. છતાં સંભૂતિનો કોપ શાંત થતો નથી તેના સુખમાંથી ધૂસ (ધુવાડા)ના ગોરેગોટા નીકળ્યા કરે છે.

આ વાતની જાણ પ્રજા દ્વારા ત્યાંના મહારાજા (સનતકુમાર ચક્રવર્તી)ને પણ થાય છે. તે પોતે સમ્યક્, સપરિવાર એ મહા તપસ્વીના દર્શનાર્થે આવે છે. સંભૂતિશુનિ તે મહારાજાની સમૃદ્ધિ જોઈ આસક્ત થાય છે.

પોતાની અપૂર્વ બળે પ્રાપ્ત કરેલી તપશ્ચર્યારૂપ જ્ઞાનેશ્વરને આવા ક્ષણિક કામલોગરૂપી કેડી ખાતર વેચી દે છે. (જેન દર્શનમાં આને નિયાણું કહેવાય છે. નિયાણું એટલે ઉત્તમ કાર્યની પાછળ સ્વર્થની ભાવના જાગે તે.) ચિત્તનો ઉપદેશ તેને જરાએ અસર કરતો નથી.

ત્યાંથી કાળગત થયા પછી શુભ કર્મદ્વારા એ બન્ને દેવ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંનું પૂર્ણ આયુષ્ય લોગળ્યા પછી આસક્તિને લઇને પ્રેમપ્રવાહ વીખરાઈ જાય છે. અને તેજ કારણને લઇને સંભૂતિ કાંપીક્ય નગરમાં ચુલની માતાને દ્રોષે ઉત્પન્ન થઈ બ્રહ્મદત્ત નામનો રૂકવર્તી (મહાન મંડલેશ્વર) રાજા થઈ બેસે છે.

ચિત્ત પુરિમતાત્ત નગરમાં ધનપતિ નગરશેઠને ત્યાં જન્મ લે છે. ત્યાં પણ પુણ્યપ્રભાવને લઇને મિત્ર, પરિવાર, યુવતિઓ માતાપિતાઓ અને સંપત્તિ સંબંધી અનેક પ્રકારે સુખમોજ માણી રહ્યો છે.

એકદા સંતાની પાસેથી એક અતિ ગંભીર ગાથા તેના કર્ણદ્વારમાં અથડાણી. તે પર વિચાર કરતાં કરતાં પ્રથમ આધુ અધુ સ્મરણ થયું, કે “આધુ મેં ક્યાંક સાંભળ્યું છે” અને એ ચિંતાનના પરિણામે પૂર્વ સંસ્કારો તાજ થયા. ગતજન્મોને

તેણે એકજ વારમાં જોઇ લીધા. અને તેજ ક્ષણે સર્વ કાંચળીને છોડી દે તેમ માતા, પિતા અને સ્વજનોના સ્નેહ, સમજીઓના લોગવિલાસ અને સંપત્તિના મોહ છોડી દીધા. અને અપૂર્વ યોગી બની અભિનિષ્ક્રમણ કર્યું.

પૂર્વના સંભૂતિ આ જન્મમાં પ્રાપ્ત થકવર્તી રૂપે હતા. ચકવર્તીનાં અપ્રતિહત અને સર્વોત્તમ દિવ્ય મુખે લોગવવા છતાં તેના અંતઃકરણમાં કોઈ કોઈ વખત અવ્યક્ત રીતે ત્રીણી ત્રીણી વિરહવેદના સાક્યા કરતી. એકદા તે બગીચાના વિહારને આનંદ લૂંટી રહ્યા હતા. એકાએક નવપુષ્પનો દરો જોઇ તેને આશ્ચર્ય સ્પર્શ આપ્યું કે “આશ્ચર્ય જોયું છે,” અને અનુભવ્યું પણ છે.” તુરંતજ દેવગતિના વિમાનનાં સ્મરણો અને સાધેજ પૂર્વભવનાં સ્મરણો તાળં થયાં. ચિત્તનો વિરહ તેને અસહ્ય થઈ પડ્યો.

ભોગોની આસક્તિમાં હજી મુખી જરા પણ ન્યૂનતા આવી ન હતી. પરંતુ ભાઈપરના વિશુદ્ધ અને ગાઢ સ્નેહે ભાઈને મળવાની અપાર તાલાવેલી તે જાગી ઊઠતી. તેણે તેમને શોધી કાઢવા માટે આ “આસિ દાસા મિગા હંસા ચાંદાલા અમરા જહા” અર્ધસ્લોક રચી દેશોદેશમાં પદદ (ઢંઢેરે) વગડાવી જાહેર કર્યું કે આ સ્લોકને જે પૂર્ણ કરશે તેને અર્ધ રાજપાટ મળશે.

આ વાત દેશોદેશમાં પ્રસરી ગઇ છે. ચિત્તમુનિ ગામોગામ વિચરતા કાંપીક્ય નગરના ઉદ્યાનમાં આવે છે ત્યાં એક માળી છોડવાને પાણી પાતાં આ ગાથા ઉચ્ચાર્યા કરે છે આ ગાથા સાંભળી ચિત્તમુનિ રતબી રહે છે. આખરે તેની પાસેથી વૃત્તાન્ત જાણી એ ગાથાનાં આ પ્રમાણે “દુમાળો છઠ્ઠિયા જાઈ અન્નમન્નેણ જા યિના” એ ચરણ આપી તેને પૂર્ણ કરે છે.

માળી રાજ્યમંડપમાં આવી ભૂર કચેરીમાં તે પૂર્ણ સ્લોક સંભળાવે છે. આથી પ્રાપ્ત થકવર્તી માળીના

હાલમાં પોતાના ભાઈને જોતાંવારજ મૂર્છિત થઈ પડી જાય છે. આ સ્થિતિમાં રાજ્યપુરુષો તે માગીને પકડી દેદ કરે છે. અંતે તે સાચી વાત જાહેર કરે છે અને જેની પાસેથી તે ગાથા માંભળી છે તે મહા પ્રભાવશાળી યોગીરાજને ત્યાં તેડી લાવે છે.

બ્રહ્મદત્ત પોતાના ભાઈનું અપૂર્વ ઓજસપૂર્ણ શરીર જોઈ સ્વસ્થ થઈ જાય છે અને કહે છે કે ભાઈ! હું આવી સમૃદ્ધિ પામ્યો અને આપ આ ત્યાગનાં દુઃખો ભોગવો છો તેનું શું કારણ? ચિત્ત પણ પોતાના પૂર્વ આશ્રમનું સુખ જણાવે છે. અને ત્યાગમાં દુઃખ છે કે સાચું સુખ છે તેની પ્રતીતિ આપે છે.

ત્યાગ એ પરમ પુરુષાર્થનું પરિણામ છે ત્યાગનાં શરણ બળવાન પુરુષોજ બ્રહ્મ કરી શકે છે. ત્યાગ એ સિંહવૃત્તિ-વાળા પાત્રમાંજ દેકે છે. મૌ જીવો આત્મપ્રકાશને ભેદવા તત્પર છે. ઘટતો પુરુષાર્થ પણ કરે છે અપાર દુઃખ પણ વેડે છે છતાં વાસનાની આંટીમાં રૂમાયેલાં પ્રાણીનો પુરુષાર્થ ઘાણીના બળદની માફક ત્યાંને ત્યાંજ રાખી મૂકે છે આસક્તિનો રોગ ચિત્તની વિશુદ્ધિ થવાથી નાશ પામે છે શુદ્ધ વૈરાગ્યનાં પરિણમન તેવાજ અંતઃકરણમાં સહજ મહજ થઈ જાય છે.

[૧] ચંડાવના જન્મમા (કર્મપ્રગેપથી) પગબર પામેના મજૂતિ મુનીશ્વરે હસ્તિનાપુરમા (સનત્કુમાર ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ જોધને) નિયાણુ (આરી મમૃદ્ધિ મગે તો દેવુ સારું એની વાસનામાં તપ વેચ્યુ) ક્યું. અને તેથી પદ્મગુપ્ત નામના વિમાનથી ચનીને (પત્નીના લગ્નમા) ચુનની રાણીની કૃપે બ્રહ્મદત્ત ઉપે તેને અવતરવુ પડ્યું.

નોંધ:—ઉપરની વાતમાં સવિસ્તર બિના આપી છે એટલે અહીં આપવાની જરૂર નથી પદ્મગુપ્ત વિમાનમા પહેલા દેવસેક મુધી બન્ને ભાઈ સાથે હતા. આ વખતેજ સંબૂનિ જુદો પડી ગયા તેવું કારણ એ કે તેણે નિયાણુ ક્યું હવ નિયાણાથી તેને મહા ઋદ્ધિ મળી ખરી પરંતુ

સમૃદ્ધિનાં ક્ષણિક સુખ કયાં ? અને આત્મદર્શનના આનંદ કયાં ? એની સમાનતા કદી હોઈ શકે !

[૨] એ પ્રમાણે કાંપીદ્ય નગરમાં સંજ્ઞાનિ ઉત્પન્ન થયા. અને (તેના ભાઈ) ચિત્ત, પુશ્પિતાલ નગરમાં વિશાલ એવા શેઠ કૃષ્ણમાં ઉત્પન્ન થયા. (ચિત્તના અંતઃકરમ્યનાં વૈગમ્યના ગાદ સંસ્કારો હતા એથી) ચિત્ત તો માયા ધર્મને આંભળીને શીઘ્ર ત્યાગી ચમ્પ ગયા.

નોંધ:—ચિત્ત પણ અદળક ધનવાળા ધનપતિને ત્યાં જન્મ્યો છતાં તે અનાસક્ત હોવાથી કામભોગોથી વિરમી શક્યા.

[૩] ચિત્ત અને સંજ્ઞાનિ બન્ને ભાઈઓ (ઉપર કહેલા નિમિત્તથી) કાંપીદ્ય નગરમાં મળ્યા અને તેઓ પરસ્પર (ભોગવેલાં) સુખ કૃષ્ણનાં ફળ તથા કર્મવિપાકને કહેવા લાગ્યા:—

[૪] મહાપ્રતિજ્ઞાળા અને મહાસમૃદ્ધિવાળા જ્ઞાતદત્ત ચક્રવર્તીએ પોતાના ભાઈને ગદુમાનપૂર્વક આ વચન કહ્યું:—

[૫] આપણે બન્ને ભાઈઓ પરસ્પર એકબીજાને (દર્શેશાં) અનુસંગનારા, એક બીજાનું હિત કરનારા અને એક બીજાના પ્રેમમાં ખૂબ રક્ત હતા.

નોંધ:—જ્ઞાતદત્તને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન અને ચિત્તને અવધિજ્ઞાન થયું હતું તેથી અનુભવેલા પૂર્વજન્મની વાત કહે છે. અવધિજ્ઞાન એટલે મર્યાદા-વાળું ત્રિકાળજ્ઞાન.

[૬] (પહેલે ભવે) દશાર્ચુદેશમાં આપણે બન્ને દાસ રૂપે હતા, (બીજે ભવે) કાશ્ચિંજર પર્વતમાં મૃગસા થયા હતા, (ત્રીજે ભવે) મૃત ગંગા નદીને કાંઠે હંસરૂપે જન્મ્યા હતા. અને (ચોથે ભવે) કાશી ભૂમિમાં ચંદ્રાણકુળમાં જન્મ્યા હતા.

[૭] (પાંચમે ભવે) દેવલોકમાં મહાઋદ્ધિવાળા આપણે દેવ હતા, માત્ર આપણો છટ્ટો જન્મજ પરસ્પર સાથ વગરનો થયો છે.

નોંધ.—આમ બોલી સંભૂતિએ, જહા બલે સિન્ન સિન્ન રચને સાથી
હતપન્ન થયુ પડયુ તેનુ કાગણુ પૂછયુ

[૮] હે રાજન ! તમે (મનત્કુમાર નામના ચોથા ચક્રવર્તીની
સમૃદ્ધિ તથા તેમના મુનંદા નામના સ્ત્રીરતનને દેખીને આમકિત
ઉપજવાથી) તપશ્વર્ષાદિ ઉચ્ચ કર્મોનુ નિષાણુ (આપુ તુરુ ૭ ફળ)
માગી લીધુ તેથી તે ફળના પરિણામેજ આપણે વિયોગ
પામ્યા (આ ચિત્તના વચન છે.)

નોંધ —તપશ્વર્ષાથી પૂર્વકર્મોના ક્ષય થતો હોય છે. પૂર્વકર્મ ક્ષય
થવાથી આત્મા હળવો બને છે અને તેનો વિકાસ થાય છે. પુણ્યકર્મથી
મુદર સપત્તિ મળે પરંતુ સપત્તિથી આત્મા ભારી બનવા સભવ છે.
તેથીજ મદ્દાપુરુષો પુણ્ય ન હરુતા માત્ર પાપકર્મોના ક્ષયજ ઈચ્છે છે
પુણ્ય એ જો કે સોનાની સાકળ છે છતાં સાકળ એ પણ બંધનજ છે.
જેણે બંધન ગહિત થયુ હોય તેણે સોનાની સાકળ પણ તજી દેવા પ્રયત્ન
કરવો જોઈએ અને નિરાસન્નપણે કર્મોને ભોગવી લેવા જોઈએ

[૯] (બ્રહ્મદત્તે કહ્યું —) પૂર્વ કાળમા સત્ય અને કપટ રહિત તપ
શ્વર્ષાદિ શુભકર્મો મેં કર્યાં તેથીજ તેનુ ફળ આજે (હિતમ
મમદ્ધિ પામ્યા) હું ભોગવુ છું પરંતુ હે ચિત્ત ! તારી દગા
આવી સાથી થઈ ? તારા શુભકર્મ જ્યાં ક્યા ગયા ?

[૧૦] (હે રાજેન્દ્ર !) જીવોએ આચરેલા સર્વ (મુદર કે અમુદર જ્યાં)
કર્મો ફળવાળાજ હોય છે કરેલા કર્મોને ભોગવ્યા વિના મુક્તિ
થતીજ નથી. તેથી મારે જીવાત્મા પણ પુણ્યકર્મના પન્થિણમે
હિતમ પ્રકારની સપત્તિ અને કામભોગોથી ચુન્ત થયો હતો

[૧૧] હે સભૂતિ ! જોમ તુ પોતાને ભાગ્યવાન માને છે તેમ પુણ્યના
ફળથી યુક્ત ચિત્તને પણ મદ્દાન સુદ્ધિમાન જાણુ વળી હે ગજન્દ્ર
જેવી તે (ચિત્ત)ની મમદ્ધિ હતી તેવીજ પ્રભાવજીવ
પણુ હતી

નોંધ:—ઉપરના બે શ્લોકો ચિત્તમુનિએ કહ્યા આજે તે મુનિ યયા હતા. ઇદ્રિયનિયમનાદિ કહ્યું તપશ્ચર્યા અને શરીર વિભૂષાના ત્યાગથી તેની દેહકાંતિ બદલાયી અંખી દેખાતી હતી છતાં તેના આત્મઓજ્જ્વલ તો કાંઈ અપૂર્વજ હતા

[૧૨] નૃપતિએ પૂછ્યું કે, જો એવી મમૃદ્ધિ હતી તો ત્યાગ શા માટે કર્યો ? જવાબમાં ચિત્તમુનિ કહે છે.—પરમાર્થથી પૂર્ણ છતાં અલ્પ વચનવાળી ગભીર ગાથા (ગ્રેષ્ઠ મુનીશ્વરે એકદા) અનેક મનુષ્યોના સમૂહમાં ફગાવી કે જે ગાથાને સાંભળીને ઘણા ભિક્ષુકો ચારિત્રગુણમાં વધુ અને વધુ લીન બને છે. તે ગાથા માંભળીને હું શ્રમણ (તપસ્વી) થયો.

નોંધ:—સમૃદ્ધિ ખોગ્યા છતાં સંતોષ ન હતો. આ જાણ સંમિશ્રિત થઈ બાંધનો તરતજ દૂર થયા. અને ત્યાગ ગ્રહણ કર્યો

[૧૩] (અઘ્નદત્ત આમંત્રિત હતો. તેને ત્યાગ નહોતો ગમતો તેથી તેણે ચિત્તને બોગો માટે આમંત્રણ કર્યું:—) ઉચ્ચ, ઉચ્ચ, મધુ, કર્ક અને અઘ્ન નામના પાચ સુદર મહેલો, બિન્નભિન્ન પ્રકારના દ્રવ્યો તેમજ મદિરા અને પાચાલ દેશનું રાજ્ય આ બધું તમારું છે. હે ચિત્ત ! તેને પ્રેમપૂર્વક ભોગવો.

[૧૪] વળી હે ભિક્ષુ ! વાણંત માથે નૃત્ય તથા સંગીત તેમજ મનોહર યુવતિઓના સગથી નિટળાઇને આવ્યા ગમ્ય બોગોને ભોગવો. તેજ મને ગમે છે ત્યાગ જો તો ખરેખર મહાન કૃષ્ટ છે.

નોંધ —ત્યાગીને બોગોનું આમંત્રણ કરવામાં પણ તેના સ્નેહ અને સહૃદયતા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા

[૧૫] ઉભરાતા પૂર્વ સ્નેહથી અને કામ બોગોમાં આમંત્રિત થયેલા મહારાજા (અઘ્નદત્ત) ને તેના એકાંત હિતચિંતક અને મયમર્મમાં રક્ત ગ્રહેલા ચિત્ત મુનિએ આ વચન કહ્યું —

[૧૬] બધા સંગીત તે એક પ્રકારના વિવાપ મગખા છે, સવ પ્રકારના નૃત્ય કે નાટક એ વિટબના રૂપ છે, બધા અવકારો તો બોજનરૂપ છે. અને બધા કામભોગો એકાત દુખનેજ આપનારા છે.

નોંધ:—સ સાગ આબોજન નવા નાટક રૂપે છે ત્યા ખીલું નાટકો શા જોવા ? જે રથજો દાણ પહેલાં સંગીત અને નૃત્ય થઈ રહ્યાં હોય છે ત્યાજ થોડી દાણ ખાઈ હાહાકાર ભર્યા કરણ રૂંદનો થાય છે ત્યાં કોને સંગીત માનવા ? આબૂરણો બાજકની ચિત્તવૃત્તિને ધોધવાનાં રમકડા છે ત્યાં મમજુને મોહ શા ? ભોગો તો આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ ત્રણે તાપના મૂળ છે દુઃખતા મૂળમા સુખ શી રીતે સંભવે ?

[૧૭] તપશ્વર્ગરૂપ ધનનાળા, ચારિત્રયુક્ષોમા લીન અને કામ ભોગોની આસક્તિથી આવ નિસ્કત એવા લિશ્તુઓને જે સુખ હોય છે તે સુખ, હે રાજન ! અજ્ઞાનીઓને મનોહર લાગના છતાં એકાત દુખને આપનાર એવા કામભોગોમા કદી હોઈ શકેજ નહિ

[૧૮] હે નરેન્દ્ર ! મનુષ્યોમા અધમ ગણાતા એવા ચડાલશ્વનમા પણ આપણે રહ્યા હતા તે જન્મમા (કર્મવશાત્) આપણે ઘણા મનુષ્યોના અગ્રીતિપાન ચલા હતા. અને ચડાવના રથાનોમા પણ રહ્યા હતા. (તે બધુ યાદ છે ?)

નોંધ:—ચંડાવ નતિનો અર્થ અહીં ચડાલકર્મને અંગે સમજવો. નતિથી કોઈ નીચ કે જીવ હોતાજ નથી કર્મથીજ જીવ કે નીચ થવાય છે જો ઉત્તમ સાધનો પામીને પણ પૂર્વ ભવે કરેલી મફલત આજે પણ ચરો તો આત્મવિકાસને ટાણે પતિત થઈ જવું પડશે તે સારુ પૂર્વભવની યાદી આપે છે

[૧૯] જેની રીતે ચડાવના ઘરે ઉત્પન્ન થઈ તે દુષ્ટ જન્મમા આખા કોકની જાનદાને પાત્ર હતા. છતાં પાછળથી શુભકર્મ કરવાથીજ આજે આ ઉત્તમ ગ્રિયનિમા પદોચ્ચા છીએ તે પણ પૂર્વે કરેલા કર્મનુજ પનિણામ છે (એ ન બુધગો.)

નોંધ:—એ ચંડાલ ભતિમાંજ મહાપુરુષના સત્સંગ તથા સંસ્કારોને લીધે ત્યાંથી થઈ જે શુદ્ધ કર્મો કર્યા છે તેનુંજ આ મુંદર પરિણામ પ્રાપ્ત થાય છે. તે કાળમાં ચંડાલ ભતિમાં મનુષ્યની સમાનતાના અધિકારો પ્રાપ્તવર્ગે ખૂંચવી લીધા હતા.

[૨૦] હે રાજન્! પુણ્યનાં ફળે કરીનેજ મહામૃદ્ધિવાળો અને મહાભાગ્યવાળો તું થયો છે. માટે હે રાજન્! ક્ષણિક ભોગોને તજીને, (શાશ્વત સુખ માટે) મુક્તિ માટે ત્યાગ દશાને અંગીકાર કરી લે.

[૨૧] હે રાજન્! આ (મનુષ્યના) ક્ષણિક જીવનમાં મુંદર કાર્યોને નહિ કરવાવાળો મનુષ્ય ધર્મને છોડી દીધા પછી મૃત્યુના મ્હેંમાં જ્યારે જાય છે ત્યારે પરલોકને માટે ખૂંચજ પશ્ચાતાપ કરે છે.

[૨૨] જેમ સિંહ મૃગલાને પકડીને લાઇ જાય છે તેમ અંત વખતે મૃત્યુ (રૂપ સિંહ) પણ મનુષ્યને નિર્દય રીતે ગળી જાય છે. ત્યાં માતા, પિતા, ભાઈ વગેરે કોઇ મહાયક ચર્ષ શક્તાં નથી.

[૨૩] તે (કર્મના પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલા) દુઃખમાં જાનિજનો, રોદિવર્ગ, પુત્રો કે બાળુઓ કોઇ ભાગ પડાવતાં નથી. કર્મ કરનાર જીવને સ્વયં તેનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે. કારણકે કર્મ તો તેના કરનારનેજ અનુસરે છે.

નોંધ:—કર્મ એવી વસ્તુ છે કે તેનું ફળ તેના ભોજાનેજ મળે તેમાં પોતાના જીવાત્મા સિવાય કોઇ પણ કાળે ન્યૂનાધિક્ય કોઈ કરી શકેજ નહિ. આથીજ કહ્યું છે કે:—તમેજ તમારો બંધ કે મોક્ષ કરી શકો છો.

[૨૪] નોકરચાકર, પશુઓ, ક્ષેત્રો (ઉઘાડી ભૂમિ), મહેલો, ધન અને ધાન્ય વગેરે સર્વને તજીને માત્ર પોતાનાં શુભ કે અશુભ કર્મની સાથે રહેલો (કર્મથી પરતંત્ર) એકાદી જીવાત્માજ મુંદર કે અમુંદર પરલોક (પરભવ) ને પામે છે.

નોંધ:--શુભકર્મ હોય તો સારી ગતિમાં તેનું આકર્ષણ થાય છે. અને અશુભ કર્મ હોય તો ખાટી ગતિમાં થાય છે.

[૨૫] (મૃત્યુ થયા બાદ) ચિતામાં રાખેલા તેના તે અસાર (ચેતન રહિત) શરીરને અગ્નિથી બાળીને, માતિજનો, પુત્ર અને સ્ત્રી વગેરે (નેને થોડા વખતમાં બૂલી જઈને) ખીજા દાતાર (ખાલીક) ને અનુસરે છે.

નોંધ:--વિશ્વમાં સૌ કોઈ સ્વાયં પૂરતું સમય રાખે છે. એક તરફનો સ્વાયં જયો એટલે સૌ કોઈ ખીજને અનુસરવાનાં.

[૨૬] હે રાજન્! આયુષ્ય તો જરા પણ વિરામ લીધા વિના નિરંતર લાય થતું રહે છે. (જેમ જેમ દિવસો વધે તેમ તેમ આયુષ્યકાળ ઓછો થાય છે) જેમ જેમ જરા અવરથા આવતી જાય છે તેમ યૌવનની કાન્તિ ઢરાતી રહે છે માટે હે પંચાલના રાજેશ્વર! આ વયનને સાંભળી લે. અને મહારાજ (હિંસા તથા વિવિધાદિ) નાં ભયંકર કાર્યોને ન કર. (છોડી દે).

ચિત્તનાં એકાંત વૈરાગ્યોત્પાદક અનુભવનાં વચનો
સાંભળી બ્રહ્મદત્ત (સંભૂતિ) બોલ્યા:—

[૨૭] હે સાધુપુરુષ! જે વાક્યને આપ કહો છો તે હું પણ હવે જાણી શકું છું. આ ભોગોજ મને આસક્તિ (બંધન) ના કારણરૂપ છે. પરંતુ હે આર્થ! અમારા જેવા (દુર્જન) થી ખરેખર તે દુર્જન છે. (આસક્તિ પુરબોથી કામભોગો છૂટવા દુષ્કર છે.)

[૨૮] હે ચિત્તમુનિ! (તેથીજ હસ્તિનાપુરમાં મહાસમૃદ્ધિવાળા સનતકુમાર ચક્રવર્તીને જોઈને હું કામભોગોમાં આસક્ત થઈ ગયો અને અશુભ એવું નિવારણ (થોડા માટે ધણું ત્યાગવું) કરી દીધું.

[૨૯] તે નિદાન કર્યા પછી પણ (તમારા કહેવા છતાં) નિવારણ ન કર્યું. તથીજ આ ફળ મળ્યું છે. અને ધર્મને જાણવા છતાં પણ કામભોગોની આમકિત છોડી શકતો નથી.

નોંધ—વાસના જગ્યા પછી પણ જે ગંભીર ચિંતનથી તેનું નિવારણ થાય તો પતિત થતાં બચી જવાય.

[૩૦] જળ પીવા જતા કાદવમા ખૂચી ગયેલો હાથી કાદાને જોવા છતાં તેને પામી શકતો નથી. એજ પ્રમાણે કામભોગોમાં આસક્ત થયેલા અમે (કામભોગોનાં દુષ્ટ પરિણામને જાણવા છતાં) ત્યાગ માર્ગને અનુસરી શકતા નથી.

[૩૧] કાળ ઉતાવળો થાય છે. અને રાત્રિઓ જલદી પસાર થતી જાય છે. (આયુષ્યબળ ક્ષીણ થતું જાય છે.) મનુષ્યોના કામ ભોગો પણ નિત્ય નથી. પક્ષીઓ જેમ ફળ ખરી ગયા પછી વૃક્ષને તથા દે છે તેમ પ્રાપ્ત થયેલા કામભોગો પણ પુરુષને તથા દે છે.

નોંધ—દુઃસહ્યવયમાં જે કામભોગો પ્યારા લાગે છે. તેજ વૃદ્ધવયમાં અકારણ થઈ પડે છે.

[૩૨] જે ભોગોને સર્વંથા છોડવા માટે અમર્થ ન હો તો હે રાજન્! દયા, પ્રેમ, પરાપકાર ઇત્યાદિ આર્થ કર્મો કર. સર્વ પ્રજા પર દયાળુ તથા ધર્મપગવણ ચક્રશ તો તું અહીં (ગૃહસ્થાશ્રમ)થી પણ અવધીને ઇન્દ્રિયા પ્રમાણે રૂઢ ધરનારો ઉત્તમ દેવ ચક્રશ. (ચિત્તમુનિ બોલ્યા.)

નોંધ—ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ યથારાજ્ય ત્યાગ કરે તો તે દેવથાનિ પામી શકે છે.

[૩૩] (ભોગાસક્ત નૃપતિ કર્યું ન રવીકારી શકવાથી ચિત્તમુનિ નિર્વેદતા અનુભવીને કહે છે:—) પરંતુ હે રાજન્! આ સંસારના આરંભ અને પરિગ્રહોમા તું ખૂબ આસક્ત થયો.

. છે. ભોગેને છોડવાની તારી જરા પણ ઇચ્છાજ નથી. તે આટલો વાર્તાલાપ મેં ફેકટજ કર્યો એમ માનું છું. હે નૃપ ! હવે હું જવાની ઇચ્છા રાખું છું. (એમ કહીને ચિત્તમુનિ ચાલતા થયા.)

[૩૪] પંચાક્ષરંતિ અહ્નદત્તે તે પવિત્ર માધુનું વચન ન માન્યું અને જેવા ઉત્તમ કામભોગો ભોગવ્યા તેવાજ ઉત્તમ નરકમાં તે ચાલ્યો ગયો.

નોંધ:—જેવાં કર્મ કરાય તેણું ફળ પમાય.

[૩૫] અને ચિત્તમહર્ષિ કામભોગોથી વિરક્ત રહી, ઉગ્ર ચારિત્ર અને ઉગ્ર તપશ્વર્યા આદરી તથા શ્રેષ્ઠ સંયમને પાળીને શ્રેષ્ઠ એવી સિદ્ધગતિને પામ્યા.

નોંધ:—ભોગેને ભોગવ્યા પછી ત્યાગવા એ દુર્લભ અને આસક્તિ હઠાવવી એ અતિ દુર્લભ છે. ભોગોની ભજ છૂટવી બહુ બહુ કઠણ છે. માટે મુમુક્ષુએ ભોગોથી દૂરજ રહેવું.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે ચિત્તસંભૂતિનું તેરમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ઈષુકારીય

(ઈષુકાર રાજા મંબધી)

૧૪

સંગની અસર જીવનપર સચોટ થાય છે. ત્રણના અનુ-
બંધો ગાઢ પરિચયથી જાગે છે. સત્સંગથી જીવન અમૃતમય
બને છે અને પરસ્પરના પ્રેમભાવથી એકબીજા પ્રત્યે સાવધ
રહેલા સાધકો સાથે માથે રહી જીવનના દ્યેય પહોંચી
વળે છે.

આ અધ્યયનમાં આવાજ છ જીવોનું મિલન થયું છે દેવ-
યાનિમાંથી ઉત્તરી આવેલ છ પૂર્વયોગીઓ એકજ ઈષુકાર નગરમાં
અવતર્યા છે. તેમાંના ચાર બ્રાહ્મણકુળમાં અને બે ક્ષત્રિયકુળમાં
ચાલ્યા છે. બ્રાહ્મણકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા બે કુમારો યોગ
સંસ્કારોની પ્રબળતાથી યુવાનવયમાં ભોગોની લાલચથી પર થાય
છે. સસારની વાસનાને દૂર કરી યોગ લેવા પ્રેરાય છે તેમના માતા
અને પિતાએ ચાલ્યેલા બે જીવો પણ તેના યોગબળથી આ-
ખરે આકર્ષાય છે. અને આખું કુટુંબ ત્યાગમાર્ગને શીઘ્રજ
અંગીકાર કરી લે છે.

ઈષુકારનગરમાં ધનમાલ અને પરિવાર-આદિનાં બંધનને
તોડી એકીસાથે આ ચાર સમર્થ આત્માઓનું મહાભિનિષ્ક્રમણ
અજળ વિસ્મયતા જગાડે છે. આખા સહેરમાં ધન્યવાદના
શ્વનિઓ ગાજી રહે છે. આ સાંલળી પૂર્વજીવની પ્રેરણા રાણી-
જને પણ જાગૃત થઈ જાય છે. અને તે ભાવનાની અસર રાજા-

છને પણ એકાએક થઈ આવે છે અને આવી રીતે એ ઇએ
જવાતમાએ મયમમાર્ગને અંગીકાર કરી આકરાં તપશ્ચરણ અને
આધુતા મેવી અતિમ ધ્યેયને પામી જાય છે તે બધો ઉદ્દેશ્ય
આ અધ્યયનમા મળે છે

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] પૂનભવમા દેવો યદને એક વિમાનમા રહેવા કેનાક (૭) છવો
૨૧નોક જેવા નમ્મ, સમૃદ્ધ, પ્રાચી। અને પ્રગિદ્ધ એના છતુ-
કાગ નામના નગરમા ઉત્પન્ન થયા.
- [૨] પોતાના શેર (બાકી રહેના) કર્મો વડે ઉચ્ચ એના કુળમા
ઉત્પન્ન થયા છે અને પત્રીથી ત્યા મસારબયથી ઉદ્ભવિત થઈ
મમાન્ને છોડીને જિનેદ્રમાર્ગ (મયમ ધર્મ) ને શરણે ગયા છે.
- [૩] તે જ છવો પૈકી એક પુરોહિત અને જશા નામની તેની પત્ની
થયાં અને બીજા બે છવ પુરુષપણુ પામીને તેમના કુમાન્ડપે
થયા

નોંધ.—ચાર છવો બ્રાહ્મણ કુળમા ઉત્પન્ન થયા અને બે ક્ષત્રિય
કુળમા જન્મ્યા

- [૪] જન્મ જરા અને મૃત્યુના ભયથી ત્રામેના અને તેથીજ સસા-
રની બહાર નીકળવાની ઇચ્છાવાળા તે બે કુમારો સમાગ્ના
ચક્ર (પરિભ્રમણ) થી છૂટવા માટે ગ્રાહ યોગીશ્વરને નેદન
(તે નિમિત્તથી) કામભોગોથી વિગ્રમ્ત થયા

નોંધ —જગતમા દેવતાએક યોગીજનોના દર્શન થયા પછી પૂર્વ-
શોજનુ સ્મરણ થયુ અને જન્મ, જરા મૃત્યુના કુન્જથી ભદેલા આ
સસારમાથી છૂટવા માટે આદર્શ ત્યાગની અપેક્ષા બગી

- [૫] પોતાના કર્મમા પરાયણ એવા પુરોહિત બ્રાહ્મણના તે બન્ને
બાળકોને પોતાના પૂર્વજન્મોન સ્મરણ થયુ અને પૂર્વકાળમા
મયમ તથા તપશ્ચર્યાનું મેવન કરેલું તે પણ યાદ આવ્યા

નોંધ —બ્રાહ્મણનુ કાર્ય તે સમયે યજ્ઞવાલ્ક્યદિ પરત્વે વિશેષ રહેલું

- [૬] તેથી તેઓ મનુષ્યજીવનમાં દિવ્ય ગણ્યતા એના શ્રેષ્ઠ દામબા
ગોમા પણ આમકન ન થયા અને ઉત્પન્ન થયેલા અપૂર્વ
વિશ્વામયી મોક્ષની અભિનાસવાળા તે કુમારા પોતાના પિતા
પામ આસીને નમ્રતાપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યા લાગ્યા —
- [૭] આ ત્રિદાર-જીવન અનિત્ય છે વળી બે રાગાદિની અતગત
વાળું અને અદ્ય આયુષ્યયુક્ત છે તેથી અમોને આત્મા
(મમાઝ વધાનનાર) ગૃહસ્થજીવનમાં (જંગમપણું) મતોર
થતો નથી માટે મુનિપણું (ત્યાગજીવન) ગ્રહણ કરવા માટે
આપની પામે આજ્ઞા માગીએ છીએ
- [૮] (આ સામગીને દુ ખી થયેના) તેમના પિતાજી તે બન્ને મુનિ
(ભાવનાથી ચારિત્રશાલી) ઓના તપ (મયમી જીવન) મા
બાધા કરનારુ વચન મોડ્યા,—વેદના પાઠ ગત પુરમે “પુત્રરહિત
પુરમે ઉત્તમગતિને પામતા નથી ” તેમ કહે છે

નોંધ —

અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ સ્વર્ગો નૈવ ચ નૈવ ચ ।

તસ્માત્ પુત્રમુગ્ધ દૃષ્ટ્વા પથ્થાદ્ ધર્મ સમાચરત્ ॥

વેદધર્મનું આ વચન માત્ર અમુક અપક્ષાએ કહેવાયલું છે
વેદ ધર્મમાં પણ બ્રહ્મચારી અવસ્થામાંથી કેક ત્યાગી પુરમે પાડ્યા છે
અને કહ્યું છે કે —

અનવાનિ સહસ્રાણિ કુમારા બ્રહ્મચારિણ ।

સ્વર્ગે ગચ્છતિ રાજન્દ્ર અકૃત્વા કુલસતતિમ્ ॥

• તે બન્ને બાળકોએ હજી ત્યાગીતો વેરા ધારણ કર્યા ન હોતો
અહીં ભાવનાનું પ્રબળપણું બતાવવા માટે મુનિપદ લીધું છે

- [૯] માટે હે પુત્રા ! વેદોને મરામત ભણીને શ્રાદ્ધણોને મતોધીને
તેમજ સ્ત્રીઓ માથે ભોગો ભોગવીને અને પુત્રોને ધગી

વ્યવસ્થા સોંપીને, પછીજ અરણ્યમાં જઈ પ્રસરત સંયમી થજો.

નોંધ:—તે કાળમાં બ્રાહ્મણોને દાન આપવું અને વેદોનું અધ્યયન કરવું તે બંને, શુદ્ધ ધર્મનાં ઉત્તમ અંગો મનાતાં. કુળધર્મની છાપ દરેક જીવો પર રહેજ છે તેથી અહીં બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પછી શુદ્ધસ્થાશ્રમ પાળી ત્યાર બાદ વાનપ્રસ્થાશ્રમ સ્વીકારવાનું કહે છે. પરંતુ આવું પ્રતિ-
પાદન કરવામાં ખાસ કરીને પુત્રોપરની આસક્તિજ સ્પષ્ટ જણાય છે.

[૧૦] બહિરાત્માના ગુણ (રાગ) રૂપી લાકડાંથી અને મોહરૂપી વાયુથી આધિક્ત જન્યવસ્થામાન એવા પુત્રવિયોગના શોકરૂપી અગ્નિથી બગતા અંતઃકરણવાળા અને દીનવચન (રે પુત્રો ! ત્યાગી ન જનો એમ મોહથી, વક્તવ્યકાંડ કરતા અને) વારંવાર બોલતા—

[૧૧] વળી જુદાં જુદાં પ્રલોભન આપતા તથા પોતાના પુત્રોને ક્રમ-પૂર્વક ધનવડે ભોગજન્ય સુખનું નિમંત્રણ કરતા એવા પુરો-હિત (પિતા) ને તે બંને કુમારો વિચારપૂર્વક આ વાક્ય કહી લાગ્યા:—

[૧૨] વેદો માત્ર લખી જવાથી તે શસ્ત્રરૂપ થઈ શકતા નથી. જમાડેલા બ્રાહ્મણો કંઈ પ્રકાશ (આત્મભાન) માં લઈ જઈ શકતા નથી. તેમ હિતવન્ન થયેલા પુત્રો પણ કંઈ (પાપકર્મનાં ફળ ભોગવવામા) શસ્ત્રરૂપ થતા નથી. તો હે પિતાજી ! આ આપનું કૃત્ય કોણ માની શકે ?

નોંધ:—પોતાના ધર્મને ભૂલેલા બ્રાહ્મણોને જમાડવાથી કંઈ સદ્-ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. બલકે અજ્ઞાન પેસે છે. વેદોનું અધ્યયન જ કંઈ સ્વર્ગ આપી શકે નહિ. સ્વર્ગ કે મુક્તિ તો આચરેલો સત્યધર્મ જ આપી શકે.

[૧૩] વળી કામભોગો પણ ક્ષણમાત્રજ સુખ અને બહુકાળ દુઃખ આપનારા છે. જે વસ્તુમાં ઘણું દુઃખ હોય તે વસ્તુ સુખ

કરનાર શી રીતે માની શકાય ? એટલે કે કામભોગો એકાત
અનર્થની આણુ અને મુક્તિમાર્ગના શત્રુરૂપજી છે

[૧૪] વિપયસુખને માટે ત્યા ત્યા ભમતો જીવ, કામભોગથી ન
નિવર્તતાં હમેશા રાત્રિ અને દિવસ બળતોજી ગહે છે. વળી
કામભોગોમા આમક્રત થયેલો (બીજા માટે દૂષિત પ્રવૃત્તિ કરનાર)
પુરુષ ધનાર્થ માધનોને શોધતા શોધતા જરાવન્યાથી ઘેરાઈને
મૃત્યુ પામે છે.

નોંધ:—આસક્તિ એ આત્મમાર્ગથી મૂનાવી સંસારમા ભટકાવે છે
આસક્ત મનુષ્ય અસત્ય માર્ગમા આજી જીવન વેડફી નાખે છે. અને
આખરે તે વાસનાનેજ સાથે લઈ મૃત્યુને શરણે જાય છે.

[૧૫] આ (સુવર્ણ, ધરણ્યાર વગેરે) મારું છે અને આ મારું
નથી. આ મેં (વ્યાપારાદિક) કર્યું અને આ નથી કર્યું.
આ પ્રમાણે બડબડતા પ્રાણીને રાત્રિ અને દિવસોરૂપી ચોરો
(આયુષ્યને) ચોરી રહ્યા છે. માટે શા સારું પ્રમાદ કરવો ?

નોંધ:—મમત્વના ગદા વાતાવરણમા તો જીવમાત્ર સળગી રહ્યા છે.
પોતાની માનેલ વસ્તુ પર આસક્તિ અને અન્ય પર દ્વેષ એ આખા જગતની
મનોવૃત્તિ છે ત્યા સમજી મનુષ્ય જગત રહી શકે છે અને જે સમય ગયા
તે ફરી ફરી મળતો નથી તેમ માની પોતાના (આત્મશોધનના) માર્ગમા
પ્રયાણ કરે છે.

[૧૬] (પિતા કહે છે:—) જેને માટે આખો સંસાર (બધા પ્રાણી વર્ગ)
મહાન તપશ્ચર્યા (ભુખ, દુઃખ, ટાઢ, તાપ) કરી રહ્યો છે.
તે અખૂટ મંપત્તિ, સ્ત્રીઓ, સ્વજનો અને કામભોગો તમોને
ખૂબ સ્વતંત્ર રીતે મળ્યા છે.

નોંધ:—આ વચનો પુરોહિતના છે. તે એમ મનાવે છે કે સંયમનો
હેતુ સુખ મેળવવાનો છે. તે સુખ તમોને સ્વયં મળ્યું છે માટે સંયમ

શા માટે હો છા ? વાસ્તવિક રીતે સયમ, યોગ કે તપ ભૌતિક સુખ માટે છેજ નહિ કેવળ આત્મસુખ પ્રાપ્ત કરવાનાંજ તે સાધનો છે

[૧૭] (પુત્રોએ કહ્યું -હે પિતાજી !) માયા ધર્મની ધુગના અધિકારમાં—સ્વજન, ધન, કે કામભોગોની કશી આવશ્યકતા હોતીજ નથી તે માટે તો અગ્નિ, જગતમા પ્રતિબધ ગદિત કરનારા અને ભિક્ષાજીની બની ગુણના મમૂદને ધારણ કરનારા એવા માધુ યમશ

નોંધ—આ નાના ધનુ મમત્વ છોગ આખા વિશ્વમા પ્રવેગ કરીશું અને ભિક્ષાજીવી આદર્શ સાધુ બની આત્મગુણની આરાધના કરીશું

[૧૮] જોમ અરણિમા અગ્નિ, દૂધમા ઘી અને તનમા તેન પ્રત્યક્ષ ન દેખાવા છતા મયોગમયથી ઉત્પન્ન થાય છે તેજ ગીને લે બાળકો ! પચ્ચભૂતાત્મક શરીરમાંથીજ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે અને શરીરના નાશની માથેજ જીવ નષ્ટ થાય છે શરીર નાશ પામ્યા પછી ચેતન રહેતોજ નથી (તો પછી ધર્મ શામાટે ? અને મયમ શા માટે ?)

નોંધ—ચાર્વાક મતનુ એ કહેન છે કે પચ મદાભૂતથીજ કોઈ શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે શરીરની સાથેજ ક્ષીણ થાય છે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે ચેતન શક્તિનો દાર કદી ઘઈ શકેજ નહિ અરણી, તલ અને દૂધમા અગ્નિ, તેવ અને ઘી બદાર ન દેખાવા છતા તે અચ્ચક્ત રીતે અવશ્ય રક્ષિત હોય છે તેમ શરીર ધારણ કરતી વખતે કર્મથી સંજોવાયેકુ ચેતનતત્ત્વ રક્ષેકુજ હોય છે, અને શરીર ક્ષીનુ થયે (કર્મનુ ફળ) બીજા શરીરમા યોગ્ય છે

[૧૯] (પુત્રે એ કહ્યું -હે પિતાજી !) આત્મા અમૂર્ત હોવાથી ઈન્દ્રિયો-દ્વાગ મદણ કરી (જોઈ કે સ્પર્શ) શમનો નથી વળી ખરે ખર અમૂર્ત હોવાથીજ તે નિત્ય ગણાય છે આત્મા નિત્ય હોવા છતા જીવાત્મામા રહેના અજ્ઞાનાન્દિ દોષોએ કગીન તે

અંધાય છે. આ અંધન એજ મંમાર પગ્નિમણુન કારણ છે એમ મહાપુરુષો કહે છે.

નોંધ:—જેટલા અમૂર્ત દ્રવ્યો છે તે બધાં નિત્ય હોય છે જેમકે આકાશ અમૂર્ત છે. તે તે નિત્યજ છે. પરંતુ આકાશદ્રવ્ય અખંડ નિત્ય છે, અને જીવાત્મા (કર્મથી બંધાયેલો જીવ) પરિણામી નિત્ય છે. અને તેથીજ કર્મવગ્નાત્ તે નાના મોટા આકારમાં પગ્નિમૂમી હવ્ય નીચ નતિમા ગમન કરે છે.

[૨૦] આજમુખી અમે મોહના બંધનથી ધર્મને ગાળી શકતા ન હતા અને તેથીજ ભવચક્રમાં કંધાતા અને કામભોગોમા આ-મકત થતા થતા પાપનાં કામો કર્યેજ જતા હતા. પણ હવે જાણ્યા પછી કરીથી તેમ નહિ કરીએ.

નોંધ:—એક વખત અમે પણ અજ્ઞાનથી શરીર મોહમા શયી પાપ પુણ્ય નથી, પરચોક નથી. એમ તમારા કહેવા પ્રમાણે માન્યતા ધરાવતા હતા. પરંતુ હવે જાણ્યા પછી તે વસ્તુ અંતરમા જરા પણ ઉતરતી નથી.

[૨૧] મર્વદિશાથી ઘેરાયેલો આ આખો મંમાર તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર ધારાએ (આધિ, વ્યાધિ અને કુપાધિના તાપો) થી હણાઈ રહ્યો છે. તેથી ગૃહજીવનમા લેશમાત્ર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થતીજ નથી.

[૨૨] હે પુત્રો! શાથી આ લોક વીંટાયો છે ? શાથી આ લોક હણાઈ રહ્યો છે ? મંમારમા કયા તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોની ધારાએ પડી રહી છે ? તે ચિંતામા પડેલા મને તમે મત્વર કહો.

[૨૩] (પુત્રો કહે છે -) આ આખો લોક મૃત્યુથી લીડાર્ઈ રહ્યો છે અને જીર્ણ અવસ્થા (ધરડાપણું) થી વિંટાર્ઈ રહ્યો છે. તીક્ષ્ણ શસ્ત્રધારાએ સત્તિ દિવસો આયુષ્યને કાણે કાણે કોરી ગઈ છે. એ પ્રમાણે હે પિતાજી ! તમે આ વાતને ખૂબ વિચારો.

[૨૪] જે જે સત્તિદિવસ જાય છે તે પાઠાં ફરતાં નથી. આવા દુઃક

કાળના જીવનમાં અધર્મને કરનારના મમયો નિષ્કળ ચાલ્યા જાય છે

નેાંધા—અમૂલી ક્ષણો પુનઃ પુનઃ સાંપડતી નથી. સમય જતાં જતાં પણ પશ્ચાતાપને મૂકી જાય છે.

[૨૫] જે જે રાત્રિદિવસ જાય છે, તે પાછાં ફરતાં નથી. પણ મદ્-ધર્મના આચરનારને તે સફળ થઈ જાય છે.

નેાંધા—સમયનો સદુપયોગ કરનારને સમય હાથમાથી ગયા પછી પરતાણું પડતું નથી.

● પુત્રનાં અમૃત વચનોએ પિતાનું હૃદય પથરાવ્યું હતું છતાં વાત્સલ્યનો પ્રવાહ વિખૂટાં પાડતાં રોકી રહ્યો હતો.

તે બોલ્યા:—

[૨૬] હે પુત્રા ! સમ્યક્ત્વસંયુક્ત થઈને (આમક્તિ રહિત બનીને) થોડો કાળ ચારે જણા (માતા, પિતા અને બે પુત્રો) ગૃહ-રથાશ્રમમાં થોડો વખત રહીને પછી ઘેરઘેર ભિક્ષાથી જીવન ચલાવનારા આપણે બધા આદર્શ ત્યાગી થઈશું.

[૨૭] (પુત્રોએ કહ્યું:—પિતાશ !) જેને મૃત્યુ સાથે મિત્રતા હોય, જે મૃત્યુથી છૂટી શકતો હોય અથવા જે જાણતો હોય કે હું મરીશ નહિ તેજ ખરેખર આવતી કાલ પર વિશ્વામ રાખી શકે.

નેાંધા—કેટલી જિજ્ઞાસા ! કેટલી તાવાવેલી ! આદર્શ વૈરાગીનાં કેવાં હૃદયભેદક વચનો ! શું આ ભાવ અંતરની હોડી પ્રતીતિ વિના કે ત્યાગની ચોખ્ખતા વિના લઈલવી શકે ? સત્યની તાવાવેલી પછી ઘણુવાર પણ થોભતું તેને અસહ્ય યદ પડ્યું હતું.

[૨૮] માટે જેને મેળવીને ફરીથી જન્મજ ન લેવો પડે તેવા માધુ-ધર્મ (ત્યાગમાર્ગ) ને આજેજ અંગીકાર કરીશું. આવાં

નિયમસુખ નથી ભોગવ્યા તેણે છેજ નહિ માટે હવે એ રાગ (મસાગ્ની આમક્રિ) ને છોડીને લિશ્તુધર્મમા શ્રદ્ધા રાખવી એજ યોગ્ય છે

તજુજુ યુવાનોનાં હૃદયદ્રાવક વચનોએ પિતાજીના પૂર્વ સંસ્કારને જાગૃત કરી દીધા. તેણે પિતાનાં ધર્મપત્નીને ઉદ્દેશીને કહ્યું:-

[૨૯] હે વાગિદિ ! માટે માટે ભિખાચારી (લિશ્તુધર્મ અહણુ મળ્યા) નો મમય હવે આની લાગ્યો છે મનજુ કે જેમ ઝક્ષ શાખા આથીજ મોભે છે, અને ગિયર ગહે છે શાખાઓ છેદાઈ ગયા પડી તેજ ઉત્તમ ઝલ હુકુ મળાય છે તેમ મે પુત્રો વિના મારે પણ ગૃહમથાગ્રવનમા નહેવું યોગ્ય નથી

નોંધ — પત્નીનું વગિષ્ઠ ગોત્ર હોવાથી તે સબોધન લીધું છે

[૩૦] જેમ પાપવિનાશ પક્ષી, મઆમને મોખરે મેરમ્વિનાનો નાગ અને વહાણુમા દ્રવ્યવિનાનો વાણિયો શોખતો નથી અને મોખરે કરે છે તેજ રીતે પુત્રવિનાનો પુણ્ય શોખતો નથી, અને કબી થઈ છું

[૩૧] (આ માલગી જશા લાપાપતિને ઉદ્દેશીને કમોગી પ્રના કહેવા નાગી —) ઉત્તમ પ્રમરના રમવાળા અને મુદર આ બધા મમભોગોના માધનો એમના થયા છે તો હમણા તે મમભોગોને (છદ્રિયોના શખ્દાદિ નિરયોને) ખૂમ ભોગવી લઇએ પડી સયમ માર્ગ અવસ્ય અગીકાન પ્રતોષ

[૩૨] હે ભગવતિ ! (કામભોગોના) રસો ખૂમ ભોગવી લીધા છે યૌવન હવે ચાલ્યું જાય છે વળી અમયમય છરિત ભોગવવા માટે (કબીજી કાઈ ઈચ્છાથી) હું ભોગોને તજતો નથી પરંતુ ત્યાગી છતનના લાભ, અનાલ મુખ અને દુખને ખૂમ વિચારીનેજ મૌન (સયમમાર્ગ) ને આ રુ છું

નોંધ.—લિહુજીવનમાં તો લિહ્યા મળે ન મળે, અનેક પ્રકારના ખીજ સંકટો પણ આવે ગૃહસ્થજીવનમાં તો બધું સ્વતંત્ર ભોગવવાનું મળ્યું છે છતાં ત્યાગી જીવનની ઈચ્છા થાય તે પૂર્વના યોગ સંસ્કારોનું જ કારણ છે ત્યાગમાં જે દુઃખ છે તે જોણ છે, અને આનંદ છે તે મૂખ્ય છે એ આનંદ, એ શાંતિ, એ વિરામ ભોગોમાં કયાય કાઈએ અનુભવ્યો નથી અને અનુભવશે પણ નહિ

[૩૩] પાણીના પૃગની મામે ચાલનારો જદ્દ હમ જેમ પછીથી જુરે છે (ખેદ પામે છે) તેમ તુ ખરેખર પછી ગ્નેહીજનોને રમે મ ભારીને ખેદ પામે (દે હાય ' મે શા માટે સંયમમાર્ગ ગ્રહણ કર્યો ? તેમ) માટે ગૃહસ્થાશ્રમમાં મારી સાથે ગ્હીને ભોગોને ભોગવ લિહ્યાચરી (લિહુધર્મ) ની વાટ બહુમહુ દુ ખદ છે

નોંધ.—આ શ્લોકમાં સયમ માર્ગનાં કષ્ટ અને ગૃહજીવનના પ્રયા-
જન આપી પાકી કરોડી કરે છે

[૩૪] હે ભદ્રે ! જેમ મર્પ શરીરની કાચળી છોડીને ચાલ્યો જાય છે તેમ આ બે તગણુ પુત્રો ભોગોને છોડી ચાલ્યા જાય છે તો હું શા માટે તેને ન અનુસરું ?

નોંધ.—સર્પ પોતાના શરીરમાં હતપન્ન થયેલી દોવા છતાં કાચળીને તજી તેને લેવા પ્રેરાતોજ નથી તેમ સાધકોએ આસક્તિની કાચળીને છોડી દેવી એજ ચોગ્ય છે

[૩૫] (જશા વિચારવા લાગી કે આ બધા—) જેમ રોહિત જાતના (શક્તિવાળા) માછલા (તીક્ષ્ણ પૂછડેથી) અર્ધું જાળને છેદીને જાળમાંથી છૂટી જાય તેમ કામભોગોથી છૂટી જાય છે અને જાતિમાન બાદની જેમ ચારિત્રના ભારને વહનારા તેમજ ઉદાર તપશ્ચર્યાવાળા તે ધીર પુરુષો ખરેખર ત્યાગ માર્ગમાંજ ગમન કરે છે

[૩૬] જેમ ફેલાયેલી જાળોને તોડી નાખીને પક્ષીઓ ખૂબ દૂર દૂર

આકાશપ્રદેશમાં આત્મા જાય છે. તેમ ભોગોની જાળને તોડીને મારા જન્મે પુત્રો અને પતિ ત્યાગધર્મ સ્વીકારે છે તો હું પણ શા માટે તેને ન અનુમરું ?

આવી રીતે એ ચારે સમર્થ આત્માઓ ઘોડાજ કાળમાં અનેક પ્રકારનાં ધન, માલ, પરિવાર, નોકર ચાકરો વગેરેને નિરાસકતાલાવે છોડી ત્યાગધર્મને સ્વીકારી લે છે. અને તેમની મિલકતનો કોઈ વારસ ન હોવાથી તે બધું રાજદરબારમાં પહોંચે છે.

[૩૭] વિશાળ અને કુલીન કુટુંબ, ધન અને ભોગોને છોડીને જન્મે પુત્ર અને પત્ની સહિત ભૂમિ પુરોહિતનું અભિનિષ્ક્રમણ (સંય-મમાર્ગનું સ્વીકારણ) સાંભળીને (અને તેણે તજેલા વૈભવને મહારાજા ગ્રહણ કરી રહ્યા હતા તે જોઈને) રાજા પ્રતિ કમળાવતી રાણી વારંવાર આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યાં:—

[૩૮] હે રાજા! વમન કરેલાને ખાત્ર તે પુરુષ પ્રશંસા પાત્ર ગણાય નહિ. માટે આજણે જે ધનને વધી દીધું (છોડી દીધું) તે ધનને ગ્રહણ કરવાની આપ ઈચ્છા ધરાવો છો તે કોઈ રીતે થોડું નથી.

[૩૯] હે રાજા! કોઈ તમને આખું જગત કે જગતનું સર્વ ધન આપી દે તો પણ તમારે માટે તે પૂર્ણ નથી. (તાણાનો પાર કદી આવતોજ નથી.) વળી હે રાજા! આપને તે શરણુરૂપ પણ કદી થવાનું નથી.

[૪૦] હે રાજા! ત્યારે ત્યારે આ બધા મનોહર કામભોગોને છોડીને તમે મરવાના છો. મરણ સમયે આ બધું શરણુરૂપ થવાનું નથી. ખરેખર હે નરપતિ! તે સમયે એક માત્ર સાચો ધર્મજ શરણુભૂત થશે. બીજું કશું (ધનાદિ) પણ શરણુભૂત થઈ શકશે નહિ.

નોંધ:—રાણીનાં આ વચનો એકાદ તેમના હૃદય વૈરાગ્યના સૂચક છે મહારાજાએ ચિકિત્સા માટે કહ્યું:— જો આટલું સમજો છો તો ગૃહ-સ્થાવરમા હજી શા માટે રહ્યા છો ?

[૪૧] જેમ પિજરામા પક્ષિણી (પ ખિણી) આનંદ પામી શકતી નથી. તેમ (આ રાજ્ય) સુખથી ભરેલા અંત:પુરમાં)હું પણ આનંદ પામતી નથી માટે રોદરૂપી તાંતણાને છેદીને તથા આરભ (સુદ્ધમહિસાદિ ક્રિયા) અને પરિગ્રહ (મંગ્રહવૃત્તિ) ના દોષથી નિવૃત્ત, અકિંચન (પાસે કશું પણ ધન ન ગણનાર), નિરાસક્ત અને મરણભાવી બનીને સયમમાર્ગમાં ગમન કરીશ.

[૪૨] જેમ જંગલમાં દવાગ્રિથી પશુઓ બળતાં હોય ત્યારે દાવાનળથી દૂર રહેવા બીજાં પ્રાણીઓ રાગદ્વેષને વશ થઇને આનંદ પામતાં હોય છે. પરંતુ પાછળથી તેઓની પણ તેજ ભતિ થાય છે.

[૪૩] એજ પ્રમાણે કામભોગોમાં લુબ્ધ થયેલાં આપણે રાગ અને દ્વેષરૂપ અગ્નિથી બળી રહેવા આખા જગતને મૂઢની પેઠે જાણી શકતાં નથી.

[૪૪] ભોગવેલા ભોગોને અધઃગતી વખી (તણને) સંયમને વિગે આનંદપૂર્વક જેમ પાખી પોતાની ઈચ્છાપૂર્વક વિચરે છે. તેમ આપણે પણ ગામ, નગર ઇત્યાદિ સ્થળે અપ્રતિબદ્ધ થઇને વિચરવું જોઇએ.

[૪૫] આપણા હાથમા આવેના આવા ભોગો પણ ગિર રહેવાના નથી. (સ્પંદન કરી ગયા છે). માટે જેમ આ (પુરોહિત વ.) ચારે જાણાએ ત્યાગ કર્યો તેમ આપણે પણ ત્યાગ કરવો ધો.

[૪૬] માંમવાળા પક્ષી (ગીધ)ને જોઇને સૌ કોઇ (બીજાં પક્ષીઓ) મામ લેવા માટે તેને દુ.ખી કરે છે. પરંતુ મામ વિનાનાને

કોઈ દુઃખી કરતું નથી. માટે પરિગ્રહ રૂપી માંસને સર્વથા છોડીને હું નિરામિય (નિરાસક્ત) થઈ વિચરીશ.

[૪૭] ઉપર કહેલી ગીધની ઉપમાને જાણીને તેમજ કામભોગો એ સંસારને વધારનારા છે તેમ સમજીને જેમ ગરૂડયા સર્પ ડરી ડરીને ચાલે છે તેમ આપણે પણ ભોગોથી ડરીને વિવેકપૂર્વક ચાલવું જોઈએ.

[૪૮] હે મહારાજ ! હાથી જેમ માકળ વગેરેના જંધન છોડીને પોતાની વમતિ (વિંધ્યાચળ, અટવી વગેરે)માં જવાથી આનંદ પામે (તેમ સંસારના જંધન છૂટી ગયા પછી જીવાત્મા ખૂબ આનંદ પામે) હે ઇંદ્રકાર રાજા ! મેં આવું (અનુભવી પુરુષો પાસેથી) સાળખું છે અને તેજ હિતકર છે. એમ આપ જાણો.

નોંધ:-સન્નારી પણ પુરુષ જેટલુંજ સામર્થ્ય ધરાવે છે. પુરુષ અને સ્ત્રીઓ એ બન્ને આત્મવિકાસનાં સમાન સાધક છે. જેમ પુરુષને જ્ઞાન અને મોક્ષના અધિકાર છે તેમ સ્ત્રીઓને પણ છે. યોગ્યતાજ આગળ ધરાવે છે પછી તે સ્ત્રી હો કે પુરુષ હો !

[૪૯] (કમળાવલી મહારાણીના અમરકારક ઉદ્દગારો સાંભળીને ઇંદ્રકાર મહારાજની મોહ-નિદ્રા ઉડી ગઈ) ત્યારબાદ રાણી તથા રાજાજી વિરતારવશું મોહું રાજ્ય અને દુઃખે ડરીને તળય તેવા આકર્ષક કામભોગોને તજી દઈને વિગમ્યમુક્ત, રનેહમુક્ત, આસક્તિમુક્ત અને પરિગ્રહથી રહિત થયાં

[૫૦] ઉત્તમ કામગુણોને તળ્યા પછી અતિ પુરુષાર્થવાળાં તે દંપતીએ સાચા ધર્મને સમજીને મર્વ પ્રસિદ્ધ એવી તપશ્ચર્યાને અંગીકાર કરી.

નોંધ:-આંતરિક અને બાહ્ય એવી બાર પ્રકારની તપશ્ચર્યા છે. ક્રમેશ્વ કાદને બાળવામાં તપશ્ચર્યા અગ્નિ જેવું કાર્ય કરે છે. તેનું વિસ્તૃત વર્ણન આગળ ૩૦ માં અધ્યયનમાં આવશે.

[૫૧] એ પ્રમાણે તે ક્રમપૂર્વક જીએ જીવે જરા અને મૃત્યુના ભયથી ખેદ પામીને ધર્મપરાયણ થયા અને દુઃખના અંતની (મોક્ષમાર્ગની) શોધ કરી ક્રમપૂર્વક બુદ્ધ થયા.

[૫૨] વીતમોહ (મોહથી રહિત તેવા) જિનેશ્વરના શાસનમાં પૂર્વે ભાવેલી ભાવનાઓ (ગત જન્મોમાં કરેલું ચિંતન)ને સંભારીને ચોડાજ કાળમાં તે જીએ જીવે દુઃખના અંતને પામ્યા.

[૫૩] દેવી કમળાવતી, રામ, પુરોહિત બ્રાહ્મણ (ભૃગુ), જશ્ના નામની બ્રાહ્મણી, અને તેના બન્ને પુત્રો એમ જીએ જીવે મુક્તિને પામ્યા.

સુધર્મસ્વામીએ જાંજીરે કહ્યું:-

“ એમ ભગવાન બોલ્યા હતા.”

એ પ્રમાણે ધ્રુવકાર સંબંધી ચૌદમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સ ભિક્ષુ

તે જ સાધુ

૧૫

સંસારમાં પતનનાં નિમિત્તો પુષ્કળ છે. માટે સાધકોએ સાવધ રહેવું. ભિક્ષુ આહાર અને વસ્ત્રાદિ આવશ્યક વસ્તુઓમાં પણ સંયમ રાખે એ સાધકદશા માટે ઉપયોગીજ છે. પરંતુ સત્કાર, માન કે પ્રતિષ્ઠાની લાલસા રોકવી એ પણ તેદનુંજ ઉપયોગી સમજવું.

વિવિધ વિદ્યાઓ કે જે ત્યાગી જીવનમાં ઉપયોગી નથી. તે શીખીને સમયને દુરુપયોગ કરવો તે સંયમ જીવિતને બાધકરૂપ છે. તપશ્ચર્યા અને સહિષ્ણુતા એજ આત્મવિકાસના ગગનમાં ઉડવાની પાંખો છે. ભિક્ષુઓ એ બંને પાંખોને ખૂબ સંભાળી સાથે લઇને જાયે ને જાયે ઉડે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] માયા ધર્મને વિવેકપૂર્વક અંગીકાર કરી, અન્ય ભિક્ષુઓ સંગાથે રહી નિયાણા (વાનના)ને છેદી, સરળ યદ્ય અને ચારિત્રધર્મમાં ચાલે. તેમજ કામભોગોને ન ઈચ્છી, પૂર્વાશ્રમના સંબંધીઓની સાથે આસક્તિ છોડી દે અને અમાત (નરિ ભણેલા) ઘરોમાં ભિક્ષાચરી કરીને આનંદપૂર્વક મધ્યમધર્મમાં ગમન કરે તેજ સાધુ કહેવાય.

નોંધ:—અમાત એટલે “આજે અમારે ત્યાં સાધુજી રધારવાના છે માટે ભોજન કરી રાખીએ.” તેમ ન ભણનારાં ઘરો

[૨] ઉત્તમભિક્ષુ રાગથી નિવૃત્ત થઈ, પોતાના આત્માને પતનથી બચાવી, અમંયમથી નિવૃત્ત થઈ કષ્ટોને મદી; અને મર્વ છવોને આત્મતુલ્ય જાણીને કોઈ વસ્તુ વિશે મૂર્ખા (આમક્ષિ) ન પામે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૩] કોઈ આદેશ (કોર વચન) કહે કે મારે, તો તેને સ્વકર્મનું ફળ જાણીને ધૈર્ય રાખનાર, પ્રશસ્ત અને આત્માને નિત્ય શુભ રાખનાર અને અવ્યાકૃળ ચિત્ત રાખી દર્શ અને દુઃખથી રહિત બની જે કંઈ સંયમમાં કષ્ટ પડે તેને સદન કરે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૪] અદ્ય અને જીર્ણ સ્થા અને આમનને બોગવે દંડી, તાપ, ડાંમ, મચ્છર ઈત્યાદિ બધું વ્યાકૃળતા રહિત થઈ શાંતિપૂર્વક મદન કરે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૫] મત્કાર કે પૂગની લાવ્યા ન મળે. કોઈ પંદન કે ગુણની પ્રશંસા કરે તો પણ અભિમાન ન લાવે. તેણે મંયમી, મદાચારી, તપસ્વી, જ્ઞાનવાન, ક્રિયાવાન અને આત્મદર્શનના જ શોધક હોય તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૬] જેનાથી મંયમી જીવન દણાવું હોય તેવું કાર્ય ન કરે, નકળ મોદને દગાવે અને નરનાર્ગનો (મોદવર્ધક) મંજ હાડીને તપસ્વી થઈ વિચરે, તેમજ તમામ જોતી વસ્તુઓમાં એ ન લે તે જ ભિક્ષુ કહેવાય.

નોંધ:-આ મોકનો અર્થ આ રીતે પણ થાય છે કે નરનારી (સ્વજનસમૂહ) થી (પૂર્વ પરિચય દોનાયા) મોદ સ્વપન્ન થાય અને મંયમશ્વર દણિત દણાવ તેવાથી સંજ યોગી હઈ તપસ્વી થઈ વિચરે અને ખેલ તમામમાં રસ ન લે તે જ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૭] નખ, વજ્ર અને દાંત વગેરે હેલવાની વિદ્યા, શમ (સ્વઃ)

વિદ્યા, જૂકપનો વિચાર, આકાશમા તારા વગેરે તૂટે તેનું જ્ઞાન, સ્વપ્નવિદ્યા, સ્ત્રી પુરુષોના લક્ષણ જાણવાની વિદ્યા, અગરકુરણની વિદ્યા, દરુદવિદ્યા, ઘરમાં દોરેલું ધન વગેરે જાણવાની વિદ્યા, શુભાલાદિના ચ્વર ઓળખી કાર્ય કે વિનય યશે કે કેમ? તે જાણવાનું શાસ્ત્ર—આવી વિદ્યાઓદ્વાર પોતાનું સયમી જીવન જે ન ચલાવે તેજ સાધુ કહેવાય.

[૮] મત્ર, જડીબુટ્ટી, આદિ મૂળીયા, અને જુદી જુદી જાતના વૈદિક ઉપચારો જાણીને આચરવા કે વખન કરાવવું, જીવાળ આપવા, ધૂપ દેવા, આખના અજન બનાવવા, રનાન કરાવવું, રોગ આવ્યે આતુરતાપૂર્વક માતાપિતાદિને મહારવા અને વૈદ્યક શીખવું એ ત્યાગીઓને માટે ચોખ્ય નથી, માટે તેને છોડી દે તેજ સાધુ કહેવાય.

નોંધ:—કપરની વિદ્યાઓ અને તેને અંગે થતી ક્રિયાઓ પરિણામે એકાન્ત ત્યાગ ધર્મથી પતિત કરાવનારીજ નીવડે છે. માટે જેન મુનિઓ તેવી ક્રિયા કરતા નથી, કરાવતા નથી અને કરનારને અનુમોદન પણ આપતા નથી.

[૯] ક્ષત્રિયોના મમ્મક, ઉત્તકુળના રાજપુત્રો, બ્રાહ્મણો, ભોગીઓ કે લિન્ગલિન્ગ પ્રકારના શિષ્યોઓની પૂજા કે પ્રશંસા ન કરે. તેઓની પૂજા કે પ્રશંસા સંયમી જીવનને ઉપકારક નથી. એમ જાણીને છોડી દે તેજ લિપ્તુ કહેવાય.

નોંધ:—રાજાઓ કે તેવા ભોગી પુરુષોની કિંવા જ ક્ષત્રિયોનું તે વખતે ખૂબ જોર હતું તેવા પુરુષોની લિપ્તુઓએ જોડી પ્રશંસા કરવી તે ત્યાગી જીવનનું ભયંકર દ્વંધુ છે. યોગીએ તો સદા આત્મમગ્ન રહીને વિચરવું. તેવી પ્રશંસાત કરવાથી આત્મધર્મ હણાય છે.

[૧૦] ગૃહસ્થાશ્રમમા જે ગૃહસ્થીઓ સાથે અતિપરિચય થયો હોય તે અને ત્યાગાશ્રમમા જે ગૃહસ્થોના સહવાસમા આવેલ હોય

તેઓમાના કોઇ સાથે આ લોક સંબંધી ફળની ઇચ્છા માટે પરિચય ન કરે તેજ માધુ કહેવાય.

નોંધ:—ગૃહસ્થોના ગાઠ પરિચયથી તેના નિમિત્તે કદી આત્મધર્મને હણી નાખે તેવાં કાર્યાં કરી નાખવાં પડે માટે ગૃહસ્થોનો આ લોકના કોઈ પણ સ્વાર્થ માટે પરિચય ન વધારવો. સૌ સાથે મુનિરાજને કેવળ પાર-માર્થિક (ધાર્મિક) જ સંબંધ હોવો જોઈએ.

[૧૧] આવશ્યક શય્યા (ધાસની શય્યા વપરાતી તે) પાટ, પાટલા આદાર પાણી કે બીજી કોઈ ખાવાલાયક વસ્તુ કિંવા મુખ-વાસાદિનો ગૃહસ્થ પાસે લિલ્લુ યાચના કરે અને કદાચ કોઇ ન આપે તો તેના પર જરાએ મન કે વચનથી દ્રોષ ન કરે કે ખોટું ન લગાડે તેજ સાધુ કહેવાય.

નોંધ:—ત્યાગીને માન અને અપમાન બન્ને સરખાં છે.

[૧૨] અનેક પ્રકારના અન્ન પાણી (અચિત્ત) મેવા કે મુખવાસ વગેરે ગૃહસ્થ પાસેથી મેળવીને સંગ્રાથી માધુને લાગ આપીને પછી બોજન કરે તેમજ મન, વાળી અને કાયાનું સંવરણ કરે તેજ લિલ્લુ કહેવાય.

[૧૪] આ લોકમા દેવ, પશુ કે મનુષ્યોના અનેક પ્રકારના અત્યંત ભયંકર અને દેવ ઉત્પન્ન કરાવનારા રાજ્ઘો યાય છે તેને નાભળીને ખીએ નહિ તેજ માધુ કહેવાય.

નોંધ:—અગાઉના મિશ્રુઆ જગથોમા વિશેષ ભાગે રહેતા તે પરિસ્થિતિને અંગે આવી પરિસ્થિતિનો વિશેષ સંભવ ગ્હેતો.

[૧૫] લોકમા પ્રવર્તતા લિન્નભિન્ન પ્રકારના વાદ (તર્કાદિશાસ્ત્રો) ને સમજી, પોતાના આત્મધર્મને જાળવી સચમને અનુમંગેશો પડિતપુરપ મર્વ પરિપહેને છતીને, સર્વ જીવોપર સમાન ભાર કેળવી ઉપશાત થયેયો અને કોઈ જીવને પીડા ઉપજાવે નહિ તેવો થઈને વિચરે તેજ લિશ્તુ કહેવાય.

નોંધ:—મનુષ્યો તેટલા મત અને વિચારો હોય છે અને તેને અંગે ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો કે પંથો પડી જાય છે. પરંતુ વાસ્તવિક ધર્મ કે સત્યના વિકાસો કદી કોઈ શકે નહિ તે તો સર્વ સ્થળે સમાન જ હોય છે.

[૧૬] જે શિષ્ય વિદ્યાર્થી પોતાનું જીવન ચલાવનાર ન હોય તેમજ જિતેન્દ્રિય, આંતરિક અને બાહ્યબંધનથી છૂટેશો, અદ્ય કપા-યનાજો, થોડું અને પરિમિત ભક્ષણ કરનાર અને ઘરને છોડી રાગદ્વેષ રહિત થઈ વિચરે તે લિશ્તુ કહેવાય.

નોંધ:—વેશના પરિવર્તન એ સાધુતા નથી પણ સાધુતું ચિહ્ન છે. સાધુતા અપ્રમતતામાં છે; સાધુતા અક્રોધ, અવેર અને અનાસક્તિમાં છે. સી કોઈ આત્મિક સાધુતાને સાધી રવ અને પરકલ્યાણને સાધે.

એમ કહું છું

એ પ્રમાણે સ લિકખૂ નામનું પદરમુ અધ્યયન મમાપ્ત થયું.

બ્રહ્મચર્ય સમાધિનાં સ્થાનો

૧૧

બ્રહ્મ (પરમાત્માનું સ્વરૂપ) માં ઘર્યા કરવી અથવા આત્મસ્વરૂપની પૂર્ણપણે પ્રાપ્તિ કરવી તે મિા ક્રોધનું ક્ષય છે. એટલે બ્રહ્મચર્યની આવશ્યકતા એ જીવનની આવશ્યકતા જેવીજ અનિવાર્ય છે. અબ્રહ્મચર્ય એ જડમંસગંથી જન્મેલો વિકાર છે. આ વિકારની જીવાત્મા પર જેટલી મોહનીય કર્મ (મોહ ઉત્પન્ન કરે એ વાગના) ની અમર હોય છે તે પ્રમાણમાં બચકર નીવડે છે. સંસારમાં જેટલા અનર્થો, આપત્તિઓ અને દુઃખો જીવાત્મા અનુભવે છે તે પોતાથી થયેલી બૂલોનુંજ પરિણામ છે. બૂલોથી બચવા માટે કે આત્મશાંતિ મેળવવા માટે જે ઉત્તુક થઈ પુરુષાર્થ કરે છે તે સાધક કહેવાય છે. આવા સાધકને અબ્રહ્મચર્યથી નિવૃત્ત થઈ બ્રહ્મચર્યમાં રિધર થવું એ ક્રિયા માટે જેટલી આંતરિક ચોકેદારી રાખવી પડે છે તેટલીજ અને તેથી પણ વધુ બાહ્ય નિમિત્તોથી પણ ચેતવું પડે છે. ગમે તેવા ઉચ્ચ કોટિના ધોગીને પણ નિમિત્ત મળતાં સંસારમાં બીજક રૂપે રહી ગયેલી વાસના અવશ્ય ઉત્તેજિત થવાનો ભય રહે છે. આથી જગજક સાધકે આત્મોત્તિ માટે અને વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય આરાધવા માટે ભગવાન મહાવીરે કહેલ અનુભવમાંથી પોતાને ઉપધોગી વાતો ધારી રાખવી અને આચરવી તે સુમુક્ત માત્રનું મર્વોત્તમ કર્તવ્ય છે.

“મુખમંસ્વામીએ જાંબૂસ્વામીને આમ કહ્યું:—“હે આયુષ્મન્! મિં સાંભળ્યું છે.” તે ભગવાન મહાવીરે આમ કહ્યું:—

જિનશાસનમાં સ્થવિર ભગવાનો (પૂર્વ તીર્થંકરો) એ બ્રહ્મચર્યની સમાધિનાં દશ સ્થાનો ફરમાવ્યાં છે. જે (સ્થાનો)ને સાંભળીને તેમજ હૃદયમાં ધારીને ભિક્ષુ; સંયમપુટ, સંવરપુટ, સમાધિ (ચિત્તસમાધિ) પુટ અને જીતેન્દ્રિય થઈ ગુપ્ત (આદર્શ) બ્રહ્મચારી બની; અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઈ વિચરે.

(શિષ્યે પૂછયું) કયા તે બ્રહ્મચર્ય સમાધિ સ્થાનો સ્થવિર ભગવાનોએ ફરમાવ્યાં છે ? કે જેને સાંભળીને તેમજ અવધારીને ભિક્ષુ; સંયમપુટ, સંવરપુટ, સમાધિપુટ અને જીતેન્દ્રિય થઈ ગુપ્ત બ્રહ્મચારી બની અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઈ વિચરે.

(ગુરુએ કહ્યું :-) ખરેખર સ્થવિર ભગવાનોએ આ પ્રમાણે દશ બ્રહ્મચર્ય સમાધિનાં સ્થાનો ફરમાવ્યાં છે કે જેને સાંભળીને તથા અવધારીને ભિક્ષુ સંયમપુટ, સંવરપુટ, સમાધિપુટ અને જિતેન્દ્રિય થઈ, ગુપ્ત બ્રહ્મચારી બની અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઈ વિચરે.

“ તે આ પ્રમાણે છે. ”

[૧] સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસક સહિત ઉપાશ્રય તથા સ્થાનને સેવે તેજ નિર્ઘ્રીય (આદર્શ મુનિ) કહેવાય છે. જે સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસક સહિત ઉપાશ્રય, શય્યા કે સ્થાન ભોગવે તે નિર્ઘ્રીય ન કહેવાય.

શિષ્યે પૂછયું:—“ તેમ શા માટે ? ”

આચાર્યે કહ્યું:— “ ખરેખર સ્ત્રી, પશુ કે નપુંસક સહિત આસન, શય્યા કે સ્થાનને સેવનાર બ્રહ્મચારીને બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં (૧) શંકા (બ્રહ્મચર્ય પાળું કે ન પાળું ?) ઉત્પન્ન થાય અથવા બીજાને શંકા થાય કે સ્ત્રી ઈત્યાદિ સહિત સ્થાન ભોગવે છે તો તે બ્રહ્મચારી હશે કે કેમ ? (૨) આકાંક્ષા (ઇચ્છા) —મૈથુન ભોગવવાની કનાચિત નિમિત્ત મળતાં ઇચ્છા જાગે. (૩) વિચિકિત્સા (બ્રહ્મચર્યના ફળનો સંશય) બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી શો

લાભ ? એવા દુર્વિચારો ઉત્પન્ન થાય અને વિચારો થવાથી એકાત હોવાથી પતન થવાનો ભય ગ્રહે અને તે મૈથુનની લાલચાથી ઉન્મત્ત થઇ જવાય. તથા તેવા વિચારો કે દુષ્કાર્યથી દીર્ઘ કાળ દરે તેવો શારીરિક રોગ થાય. અને એમ પતન થવાથી જ્ઞાનીએ જનાવેલા સત્યધર્મથી વ્યુત થાય. આવી રીતે વિષયેચ્છા અનર્થોની ખાણ હોવાથી તેના નિમિત્તરૂપ સ્ત્રી, પુત્ર કે નપુંમક જ્યાં રહેતા હોય તેવા સ્થાનો નિર્ગ્રંથ કદી ન ભોગવે.

[૨] સ્ત્રીઓની કથા (શૃંગારરસજનક વાર્તાલાપ) કરે નહિ તેને માધુ કહેવા. શિષ્યે પૂછ્યું—“ તેમ શા માટે ? ” આચાર્યે કહ્યું—“ સ્ત્રીઓની શૃંગારવર્ધક કથાઓ કહેવાથી પણ બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર્યુક્ત હાનિ થવાનો સંભવ છે. માટે બ્રહ્મચારી પુરુષે સ્ત્રી સંબંધી તેવી કથાઓ ન કહેવી. ”

નોંધ:—શૃંગારરસની કથાઓ કહેવાથી કે કરવાથી સ્ખલનનો સંભવ છે તે ઓછા દેવી . અને એકલી સ્ત્રી સાથે પણ કથાલાપ એકાંતના પ્રસંગે કરવાના યોગ્ય આવવા દેવા જોઈએ નહિ.

[૩] સ્ત્રીઓની સાથે એક આમને ન જોસે તેને આદર્શ બ્રહ્મચારી કહેવો. શિષ્યે પૂછ્યું—“ તેમ શા માટે ? ” આચાર્યે કહ્યું—“ સ્ત્રીઓની માથે એક આમન પર લગોલગ એમવાથી એક બીજા પ્રત્યે મોહ થવાનો અને તેવે રથજે જાનેના બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર્યુક્ત હાનિ થવાનો સંભવ છે માટે બ્રહ્મચારી પુરુષે સ્ત્રી માથે એક આમનપર જોસવું નહિ ”

નોંધ:—જો આસનપર સ્ત્રી પૂર્વે બેઠેલ હોય તે આસને અંતર્મુદ્રત (૪૮ મિનિટ) સુધી પણ જોસવાનો જૈનશાસન બ્રહ્મચારીને નિષેધ કરે છે. જોવી રીતે બ્રહ્મચારીને જન્યુતિ રાખવાની છે તેજ પ્રકારે બ્રહ્મચારિણીને પણ જન્યુતિ તો રાખવાનીજ છે. ખાસ કરીને આવા પ્રસંગો એકાંતથી બને છે. આકસ્મિક આવી પડેલી આવી રિયતિમાં વિવેકપૂર્વક વર્તવું ધરે.

[૪] સ્ત્રીઓની સુંદર, મનોહર અને આકર્ષક ધ્વનિયોને (વિષય બુદ્ધિએ) જુએ (કેવાં સુંદર છે ? કેવાં ભોગયોગ્ય છે ?) કે ચિંતવે નહિ તેજ સાધુ કહેવાય. “ તે કેમ ? ” શિષ્યે પૂછ્યું. આચાર્યે કહ્યું:—“ ખરેખર સ્ત્રીઓની મનોહર અને આકર્ષક ધ્વનિયોને જોનાર કે ચિંતવનાર બ્રહ્મચારી (સાધુ) ના બ્રહ્મચર્યમાં શંકા, કાંક્ષા કે વિચિકિત્સા ઉત્પન્ન થાય, બ્રહ્મચર્ય ખંડિત થાય, ઉન્માદ ગ્રાસ થાય, અને પરિણામે દીર્ઘકાલિક રોગની પીડા થાય. તેમજ (આંતરિક પણ) કેવળીએ ફરમાવેલ ધર્મથી પતિત થઈ જાય. માટે ખરેખર બ્રહ્મચારી સાધકે સ્ત્રીઓનાં મનોહર અને મનોરમ એવાં અંગોપાંગને (વિષય બુદ્ધિથી) જોવાં કે ચિંતવવાં નહિ. ”

[૫] વસ્ત્રના પડદાને આંતરે કે પાપાણુની બિંતને આંતરે સ્ત્રીઓના કૃન્જિત (કાપલના જેવા) શબ્દ, રોવાના શબ્દ, ગીતના શબ્દ, હસવાના શબ્દ, રેનેહવાળા શબ્દ, કંદિત શબ્દ તેમજ (પતિના વિરહથી થયેલા) વિલાપના શબ્દને સાંભળે તે આદર્શ બ્રહ્મચારી કે નિર્ગ્રંથ ન કહેવાય.

“ તે શા માટે ” શિષ્યે પૂછ્યું. ગુરુએ કહ્યું:—“ બિંતને આંતરે કે વસ્ત્રના પડદાને આંતરે રહેલી સ્ત્રીના તેવા કૃન્જિત, રૂદિત, ગીત, હસિત, રતનિત (રતિપ્રસંગના ધ્વનિ) આકંઠમય કે વિલાપમય શબ્દોને સાંભળવાથી બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ક્ષતિ પડે કે ઉન્માદ થાય, શરીરમાં રોગ થાય કે સ્ત્રીઓએ કહેલા સન્માર્ગથી પતિત થાય માટે ખરેખર બ્રહ્મચારીએ વસ્ત્રના પડદા કે બિંતને આંતરે સ્ત્રીઓના તેવા શબ્દો સાંભળવા નહિ. ”

નોંધ:—બ્રહ્મચારી જે સ્થળે હોય ત્યાં બિંતને આંતરે રહેલાં સ્ત્રી-પુરુષો પરસ્પર ઝૂગારકીડા કરતાં હોય તે વખતના વચ્ચે પણ વિષય-જનક હોય માટે તેવા શબ્દો સાંભળવા કે ચિંતવવા નહિ.

[૬] પૂર્વે (ગૃહસ્થ જીવનમાં) સ્ત્રીસંગાથે જે ભોગોને ભોગવ્યા હોય કે જે રતિક્રીડાઓ કરી હોય તેને સંભારે તે સાધુ ન કહેવાય. શિષ્યે પૂછ્યું:—“ તે શી રીતે ! ” આચાર્યે કહ્યું:—“ બ્રહ્મચારી જે પૂર્વ રતિ કે પૂર્વની રતિક્રીડા સંભારે તો તેના બ્રહ્મચર્યમાં શંકા, કાંક્ષા અને વિચિકિત્સા થાય. બ્રહ્મચર્યનો ભંગ થાય કે ઉન્માદ થાય, શરીરમાં (વિષય ચિંતનથી) રોગ થાય અને જ્ઞાનીના માર્ગથી પતિત થઈ જવાય. માટે નિર્ઘ્રેષે પૂર્વરતિ કે પૂર્વ રતિક્રીડાને સંભારવી નહિ.”

નોંધ:—શંકા, કાંક્ષા અને વિચિકિત્સાના અર્થો પૂર્વે આપેલા છે માટે ફરીફરી લખ્યા નથી.

[૭] અતિ રસવાગાં ભોજન ન કરે તે સાધુ કહેવાય. શિષ્યે પૂછ્યું:—“ તે કેમ ? ” આચાર્યે કહ્યું:—“ સરસ આહાર કરવાથી (ખરેખર રમવાગા આહારથી) બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર કહેવાયેલી ક્ષતિ થાય. અને જ્ઞાનીના માર્ગથી પતિત થવાય માટે અતિરસાળ ભોજનો ન ખાવાં.”

નોંધ:—રસવાગામાં વીખાં, તમતમતાં અને સ્વાદની દ્રષ્ટિએ લેવાતાં ઘણાં ખાનપાનનો સમાવેશ થાય છે. સ્વાદેન્દ્રિયનો અસંયમ બ્રહ્મચર્ય ખંડનનું સૌથી પહેલું અને જોરદાર નિમિત્ત છે. સ્વાદેન્દ્રિયના સંયમથી શીઘ્ર બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ થઈ શકે છે.

[૮] મર્યાદા ઉપરાંત અતિ આહાર પાણી કરે નહિ તે સાધુ કહેવાય. શિષ્યે પૂછ્યું:—“ તેમ શા માટે ? ” આચાર્યે કહ્યું:—“ અતિ ભોજન કરવાથી ઉપર કહેવાયેલી રીતે બ્રહ્મચર્યનું ખંડન થાય છે અને સંયમધર્મથી પાતત થવાય છે.”

નોંધ:—અતિ ભોજન કરવાથી અંગમા આગસ થીસે છે દુષ્ટ જાગે છે અને એમ ક્રમથી બ્રહ્મચર્ય માર્ગમાં પહોંચીવાર ખાધા કે

[૬] શરીર વિભૂષાને અનુમરનારો (ગૃહાગ્ર નિમિત્તે અતિ ટાપટીપ કર્યો કરે તે) માધુ કહેવાતો નથી. શિષ્યે પૂછ્યું :—“તેમ શા માટે ?” આચાર્યે કહ્યું :—“અરેખગ મૌલ્યમાં બૂલેયો અને શરીરને ગમ્ભીરનાગ બ્રહ્મચારી સ્ત્રીઓને આકર્ષક નીવડે છે અને તેથી તેના બ્રહ્મચર્યમાં શંકા, કાક્ષા અને વિચિકિત્સા ઉત્પન્ન થાય, બ્રહ્મચર્ય ખડિન થાય માટે બ્રહ્મચારીએ વિભૂષાનુગમી ન થયું.”

નોંધ :—સૌંદર્યની આસક્તિ કે ગરીરની ગમ્ભીર કરવાથી વિષયની વાગના ભગવાનો સંભવ રહે છે. સાદાઈ અને સંયમ એજ બ્રહ્મચર્યનાં પાપક છે.

[૧૦] શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં જે આસક્ત થતો નથી તે નિર્મથ કહેવાય છે. શિષ્યે પૂછ્યું :—“તેમ શા માટે ?” આચાર્યે કહ્યું :—“શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શને અનુમરનાગ બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર કહેલી ક્ષતિ થાય અને કમથી સંયમ ધર્મથી પતિત થવાય માટે શબ્દાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આમક્ત થાય નહિ તે નિર્મથ કહેવાય છે. એ પ્રમાણે દરે બ્રહ્મચર્ય મમાધિ સ્થાનો પૂર્ણ થયાં. હવે તે (સંયમીના) શ્લોક કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે છે :—

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] (આદર્શ) બ્રહ્મચારીએ બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે સ્ત્રી, પશુ અને નયુમક રહિત એવા એકાંત (આત્મ ચિંતનને યોગ્ય) સ્થાનને મેવવું જોઈએ.

[૨] બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલા ગિમુએ મનને ક્ષોભે પમાડે તેવી અને વિષયોની આમક્તિને વધારનારી સ્ત્રીઓની કથાને છોડી દેવી.

[૩] પુન પુનઃ સ્ત્રીઓની શૃંગાર વર્ધક કથા કરવાથી (કિંવા

વારંવાર સ્ત્રીઓ માથે કથા વાર્તાના પ્રસંગમાં આવવાથી)
દે સ્ત્રીઓ માથે બહુ પડિચય કરવાથી બ્રહ્મચર્ય ખંડિત
થાય છે. માટે બ્રહ્મચર્યના પ્રેમી ભિક્ષુએ તે બાબતોનો હમેશાં
ત્યાગ કરવો.

[૪] બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલો માધુ સ્ત્રીઓના અંગ પ્રત્યંગ દે
આકૃતિને ધરિદા પૂર્વકે વારંવાર જોયા ન કરે. તેમજ
સ્ત્રીઓનાં કટાક્ષ ઉપર દે મધુર વચનો પણ આમકતા ન
થાય.

[૫] સ્ત્રીઓના કોયલ જેવા શબ્દો, રુદન, ગીત, હાસ્ય, પ્રેમીના
વિન્દથી થતાં કંદન દે શૃંગાર મમયનાં સ્નેહાળ વચનો પર
લક્ષ્ય ન આપવું. આ બધી કર્ણેન્દ્રિયના વિષયની આમક્રિતિ
છે. બ્રહ્મચર્યના પ્રેમી માધકે તેનો ત્યાગ કરવો.

[૬] શુદ્ધ (અસંયમી) જીવનમાં સ્ત્રી મંગાથે હામ્ય, ક્રીડા, વિષય
મેયન, શૃંગાર રમ જમાવવા પરસ્પર માન રાખ્યું હોય,
બાળાત્કારથી દે ત્રાસથી વિષયમેયન કર્યું હોય ઇત્યાદિ કોઈ
જાતના પૂર્વે બોલોને બ્રહ્મચારીએ કદીપણ ચિંતવવા નહિ

નોંધ:—પૂર્વે જે જાતના બોલો બોલ્યા હોય તેના ચિંતનથી
પણ બોલોના વિચારો અને કુમંદબોલો જન્મે છે કે જે બ્રહ્મચર્યમાં મહાન
હાનિકર્તા છે.

[૭] હમેશા બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલો ભિક્ષુ વિષયની મગ્ની
વધાજનારા રસવાળા બોજનને જલ્દી ત્યાગી દે.

[૮] મંયમી જીવન નિભાવવા માટે ભિક્ષુ ધર્મને જાળવી, મજેલી
નિશ્ચાને પણ નિશ્ચા વખતેજ માપ પૂર્વકે પ્રદણ કરે. બ્રહ્મ-
ચર્યના ઉપાસક અને તપસ્વી ભિક્ષુઓ અધિક આદાર કદી
ન કરે.

નોંધ.—ત્રિશુઓનું ભોજન સંયમીજીવન ટકાવવા માટેનું હોય છે. અતિભોજન આલસ્યાદિ દોષોને ઉત્પન્ન કરી સંયમી જીવનથી બ્રહ્મ કરી શકે છે.

[૯] બ્રહ્મચર્યને વિશે રક્ત રહેવા ત્રિશુએ શરીરની વિભૂષા અને શરીરનો શય્યાગાર છોડી દેવો વસ્ત્રાદિ કાંઈ પણ વસ્તુઓ શૂંગાર માટે ધારણ ન કરવી

નોંધ.—નળ કે કેસ સ્નાનના કે શરીરની અનુપયોગી વાગવાટ યાપતીપ કરવી અને તેને માટેનું સતત લક્ષ્ય રાખવું તે અનાવશ્યક છે એટલું નહિ પરંતુ શરીર પરની આસક્તિ કેટલીક વાર પતનના નિમિત્તશૂલ પણ થાય છે

[૧૦] શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ પાંચ ઇન્દ્રિય મળી-
ધીના કામ ભોજોને છોડી દેવા.

નોંધ.—આસક્તિ એજ દુઃખ છે આસક્તિ એજ બંધન છે તેજ બંધન જ્યાં થાય છે તે વસ્તુઓને છોડી દેવી. અને પાંચ ઇન્દ્રિયોને સચમમા રાખી તેનાથી થાયેલ કાર્ય લેવું એજ સાધકને માટે આવશ્યક છે. કાનથી સત્સુઓના વચનામૃતો પીવાં, જીભથી સત્ય બોલવું-શરીરથી સત્કર્મ કરવું, આંખોથી સદ્વાચન કરવું અને મનથી ધ્યાન અને જીવં ચિંતન કરવું એજ ઇન્દ્રિયોનો સંયમ ગણાય

[૧૧] સારાશ કે (૧) સ્ત્રીજનોવાળું ધ્યાન, (૨) મન લોભાદિ તેવી સ્ત્રી કથા, (૩) સ્ત્રીઓનો પરિચય અને (૪) સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગ જોયા કરવા.

[૧૨] (૫) સ્ત્રીઓના કામલ જેવા શબ્દો, ગીત, રુદન, હાસ્ય, (૬) સ્ત્રી સાથે ભોગવેલા ભોજો તથા સ્ત્રી સંગાથે પૂર્ણ જીવનમાં ભોગવેલા ધ્યાનો હોય તે બધું સંભારવું (૭) સરમ ભોજનો ખાવાં કે (૮) મર્યાદા ઉપરાંત ભોજનો ખાવા.

[૧૩] (૯) કૃત્રિમ સૌંદર્ય વધારવા માટે કરેલી શરીરની શોભા

અને (૧૦) દુર્ગ્ય એવા પાંચ ઇન્દ્રિયોના ભોગો આ દશે વસ્તુઓ આત્મશોધક જિજ્ઞાસુને તાલપુટ (ભયંકર વિંચ) ઝેર જેવી છે.

નોંધ:—આ ત્રણ સ્થાનમાં પૂર્વકથિત વસ્તુઓ વધુ સ્પષ્ટ બતાવી છે.

[૧૪] હમેશા તપસ્વી, ભિક્ષુએ દુર્ગ્ય એવા કામ ભોગોને છૂતીને બ્રહ્મચર્યમાં ધાતિ ચલાવે સંભવ રહે તેવાં બધા શંકાનાં સ્થાનો પણ છોડી દેવા.

[૧૫] ધૈર્યવાન અને મદ્ધર્મરૂપ રથ ચલાવવામાં મારચિ મમાન ભિક્ષુએ ધર્મરૂપી બગીચામાં વિચરવું; અને ધર્મરૂપ બગીચામાં રક્ત ચઢને ઇન્દ્રિયોનું દમન કરી બ્રહ્મચર્યમાંજ મમાધિ (દત્તચિત્ત) કેળવવી.

[૧૬] દેવો, દાનવો અને ગાંધર્વ જાતિના દેવો વક્ષો, રાક્ષસો અને કિન્નરજાતિના દેવો પણ જે દુષ્કર એના બ્રહ્મચર્યને પાળે છે તેવા પુરુષને નમસ્કાર કરે છે. (દેવો પણ બ્રહ્મચારીના દામ બને છે.)

[૧૭] આ બ્રહ્મચર્ય ૩૫ ધર્મો નિરંતર સ્થિર અને નિન્ય છે. તે ધર્મનું પાલન કરી અનેક જીવાત્માઓ અનિમ લક્ષ્યે પહોંચ્યા છે, પહોંચે છે અને પહોંચશે. એમ તીર્થંકર જ્ઞાની પુરુષોએ કહ્યું છે.

નોંધ:—આદર્શ બ્રહ્મચર્ય તો કાળને મટ સુવત્ત નથી. છતાં આકાશકુસુમની મારફત અશક્ય પણ નથી. બ્રહ્મચર્ય મુમુક્ષુનું તો જીવન ધન છે. સત્યશોધકનો માર્ગદીપક છે અને આત્મવિજ્ઞાસનું પગથિયું છે. મન, વચન અને કાયાથી વધારાશય બ્રહ્મચર્યનું અશક્ય કરવું; બ્રહ્મચર્યની પ્રીતિ ભાગવતી અને બ્રહ્મચર્યના રક્ષણ માટે ઉપર કહેલા નિયમોપર લક્ષ્ય આપવું.

એમ કહ્યું છું:

એમ બ્રહ્મચર્યનાં મમાધિ (રક્ષણ) સ્થાનો નામનું મોળમું અધ્યયન મમાત્ત થયું.

પાપ શ્રમણીય

પાપી, સાધુનું અધ્યયન

૧૭

સંયમ લીધા પછી તેને નીભાવવામાંજ સાધુતા છે. ત્યાગી જીવનમાં પણ આસક્તિ કે અહંકાર લાગે તો ત્યાગની ઇમારત બળભળે તેવા અમણો ત્યાગી નથી ગણાતા પણ પાપી શ્રમણ ગણાય છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] ત્યાગ ધર્મને સાંભળીને કર્તવ્યપરાયણ યર્ધ જે કોઈ દીક્ષિત થાય તેણે દુર્લભ એવા બોધિલાભને મેળવીને પછી સુખ-પૂર્વક ચારિત્ર પાળવું.

નોંધ:—બોધિલાભ એટલે આત્મજ્ઞાન પામવું. આત્મજ્ઞાન પામ્યા પછી ચારિત્રમાર્ગમાં વધુ સ્થિર થવાય. ચારિત્રમાર્ગમાં સ્થિર થવું તેજ દીક્ષાનો હેતુ છે. ખાવું, પીવું કે સરીર શુશ્રુષા કરવી એ ત્યાગનો હેતુ નથી.

[૨] કોઈ સંયમ લીધા પછી એમ માને છે કે ઉપાશ્રય (રહેવાનું સ્થાન) સુંદર મળ્યો છે. પહેરવાનાં વસ્ત્રો મળ્યાં છે. જમવાને માટે માલપાણી પણ ઉત્તમ મળ્યા કરે છે. અને જીવાદિક પદાર્થો જે છે તેને પણ જાણી જોઈ શકું છું. તો હવે (પિતાના ગુરુ પ્રત્યે) હે આયુષ્યમન ! હે પૃત્ય ! શાસ્ત્રો ભણવાનું પ્રયોજન શુ છે ?

નોંધ:—આવી વિચારણા પ્રમાદની સૂચક છે. સંયમીએ હમેશાં સાસ્ત્રવચનને અશ્વસ્ત કરવાં અને ખૂબ ખૂબ વારંવાર ચિંતવવાં.

[૩] જે સંયમી ઊંઘવાનો સ્વભાવ ધણો રાખે કે આહારપાણી કરી ને ઘણીવાર લગી સુખે સ્પર્ધ રહે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ:—સંયમીને માટે દિનચર્યાનાં અને રાત્રિચર્યાનાં બિન્નબિન્ન કાર્યો હોય છે. તે બધાંને ક્રમપૂર્વક આચરવાં જોઈએ.

[૪] વિનયમાર્ગ (સંયમમાર્ગ)નો અને જ્ઞાનનો જે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય વડે લાલ થયો છે તેવા ગુરુએને જ્ઞાન થયા બાદ નિદ્રે કે તિરસ્કાર કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૫] અહંકારી થઈને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા સંગાથી સાધુઓની સહલાવપૂર્વક સેવા ન કરે, ઉપકારને ભૂલી જાય કે પૂજા સન્માન ન કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૬] ત્રસ (હાસતાચાત્રતા) - જીવેને, સચેત (મજ્જવ) બીજોને, વનસ્પતિ કે સૂક્ષ્મજીવોને પણ ચાંપે કે હિંસા કરે તો અસંયમી ગણાય છતાં પોતાને સંયમી માને તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે,

[૭] તૃષ્ણાદિની શમ્યા, પાટ કે બાન્નેક, સ્વાધ્યાયની ભૂમિકા, બેસવાની ભૂમિકા, પગ હુંછવાનું વસ્ત્ર, કામળા વગેરે બધી વસ્તુને સંભાળપૂર્વક તપાસવી, તપાસ્યા વિના તેને વાપરે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ:—સંયમી માટે પોતાનાં ઉપયોગી સાધનોને દિવસમાં બે વાર તપાસવાની જૈનસાસનાં આજ્ઞા છે. કારણ એ છે કે તેમ ન કરવામાં સૂક્ષ્મજીવોની હિંસાનો સંભવ છે. અને તે સિવાય બીજા પણ કેટલાક અન્યોનો સંભવ છે.

[૮] પોતાના સંયમધર્મને ન જાણે તેવું કાર્ય કરે. વારંવાર ક્રોધ કર્યા કરે કે પ્રભાતપૂર્વક ઉતાવળો ઉતાવળો ગમન કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૯] જ્યાં ત્યાં જોયા વિના અવ્યવસ્થિત પોતાનાં પાત્ર, કંબલ ઇત્યાદિ સાધનોને મૂકી દે અને જુએ તોપણ અસાવધાનતાથી નિરીક્ષણ કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ:—અવ્યવસ્થા અને અસાવધાનતા સંયમમા બાધક છે.

[૧૦] પોતાના ગુરુનો વચનથી કે મનથી પરાભવ કરે છે તેમજ અનુપયોગી વાતો સાંભળતાં સાંભળતાં અસાવધાનતાથી પ્રતિ લેખન (નિરીક્ષણ) કરે છે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૧] જે ધણું કપટ કર્યા કરે. જૂઠું જોતે, અહંકારી હોય, લોભી કે અજિતેન્દ્રિય હોય, અવિશ્વાસુ અને અસંવિભાગી (પોતાના સંગાથી સાધક કરતા ગુમરીતે વધારે ચીજો ભોગવે તેવા) હોય તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૨] જે અધર્મી (દુરાચારી), પોતાની કુબુદ્ધિથી બીજાની બુદ્ધિનો પરાભવ કરનાર, વિવાદને ઉત્પન્ન કરનાર તેમજ લડાઈ અને કલહમાં સદા રક્ત રહેનાર હોય છે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૩] અસ્થિર અને કચકચાટ શબ્દો થાય તેવા આચનને વિશે જ્યાં ત્યાં જોસે કે અસાવધાનતાથી આસનપર જોસે તેમજ કાઠપિણ કાર્યમાં બરાબર ઉપયોગ ન રાખે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૪] રજે ખરડેલા પગને પુંજ્યાવિના શય્યાપર સૂવે કે ઉપાશ્રય કે શય્યાને વિવેકપૂર્વક જુએ નહિ તેમજ શય્યામાં સૂતાં સૂતા અસાવધાનપણે વર્તે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ —આદર્શ સયમી મટે સામાન્ય રજવના થાય તે પણ પાપ છે

[૧૫] જે દૂધ, દહીં કે તેવા રસવાળા પાણીને વાર-વાર ખાધા કરે છે તેમજ નાશ્વર્યા તરફ પ્રીતિ ધરાવતો નથી તે પણ પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

[૧૬] સૂર્યોદયથી માડીને સૂર્યાસ્ત થતા સુધી વાર-વાર વેળા ક્ષેપણાએ આહાર કર્યા કરે અને કોઈ ગુરુ કે વડીલ શિષ્યામણ આપે તો તે ન માનતા શિક્ષાની અનગણના કરે છે તે પણ પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

[૧૭] જે સદ્ગુરુને ત્યાગી દુરાચારીઓનો સંગ કરે છે, છ માસે પોતાના સપ્રદાયને છોડી ખીજ સપ્રદાયમાં ચાલી જાય છે અને નિંત્રીય ચારિત્રવાળો હોય છે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ —સપ્રદાય એટલે ગુરુકુલ સાધક જે ગુરુકુલમાં રહીને પોતાની સાધના કરતો હોય છે તેને ખાસ કારણ સિવાય છોડીને ચાલી જનારો સ્વચ્છંદી સાધક પતિત થાય છે

[૧૮] પોતાનું ઘર (ગૃહસ્થાશ્રમ) છોડીને સયમી થયો છે છતાં રમ લોનુપી કે ભોગી બની પર (ગૃહસ્થોના) ઘરે કર્યા કરે અને બરોત્તિ નગરે વિદ્યાથી પોતાનું જીવન ચલાવે (તે સાધુનો ધર્મ નથી માટે) તેનું ધરનાગ પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ —ગૃહસ્થાશ્રમ છોડ્યા પછી પણ જે મોહ, ક્રોશ અને આસન્નિ એક અથવા બીજા રૂપમાં હોય તો તે ત્યાગનો કરો અર્થ રહેતો નથી

[૧૯] બિંદુ થયા પછી તો તેને “વસુધેવ કુટુમ્બકમ્” હોતું બોધ્યે તેમ છતાં સામુદાનિક (બાર કુળની) બિંદુને ન

ધરુતા માન પોતાની ગાતિનોજ આદાર નમ્ર બિદ્ધા કરે કે તેમજ કાળજી મિનાય શુદ્ધ્યને ત્યા વાર નાર મેમે કે તે પાપીશ્રમજી કહેનાય છે

નોંધ —જે કુળમાં અભક્ષ્ય (માસાદિ) આદાર થતા હોય તેમજ હલકા માચારવિચારા હોય તેજ વર્ગ ગી જન્ય સ્થગોપી બિદ્ધા લેવી એ પ્રમાણે જૈનશાસ્ત્રકારોએ જૈન સાધુજીને છૂટ આપી છે શુદ્ધ્યને ત્યા વૃદ્ધ રોગી કે તપસ્વી સાધુજી કારણવશાત્ તેસી ગદે તે સિવાયના તો નહિજ મારણ કે શુદ્ધ્યના અતિપરિચયથી પતન અને એક જ્ઞાતિનાજ પિડ લેવાથી બંધન થઈ જાય છે

[૨૦] પૂર્વોક્ત કહ્યા તેવો—(પાસત્યા—પતિત, ઉમના (રમતોનુપી), અહાઠદા (સ્વચ્છદી), સસત્તા (આમમ્તા) અને કુલીન એમ) પાંચ પ્રકારના કુલીનના લક્ષણો મહિત-દુગચારી તથા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય એ પાંચે ગુણોથી રહિત કુલીન, માન ત્યાગીના વેસનેજ ધારણ કરનાર એવો પાપી શ્રમજી આતોકમાં ઝેરની માફક નિદનીય બને છે તેમજ આતોકમાં કે પરતોકમાં સુખી પણ થતો નથી

[૨૧] ઉપરના બધા દોષોને જે સદાય ત્યાગી દે અને મુનિઓના વૃદ્ધમાં સાચો સદાચારી હોય તેજ આ લોકને વિષે અમૃતની માફક પૂજ્ય છે તથા તેવોજ સાચો સાધુ આતોક અને પરલોક બન્નેને આરાધે છે

નોંધ —આ લોકમાં સર્વનો વદનીય બને છે અને પરતોકમાં દિવ્યગતિ પામે છે અથવા કર્મબંધનથી સર્વથી મુક્ત થઈ જાય છે

સચમ લીધા પછી રચાન પુરતી જવાબદારી વધે છે હાલવા આવવામાં, ખાવાપીવામાં, ઉપયોગી સાધનો રાખવામાં, વિદ્યા મેળવવામાં, શુરુકુલનો વિનય જાળવવામાં કે પોતાનું કર્તવ્ય સમજવામાં જરાપણ ગદગત માય તો સચમ હજીય અપ્રમત્તતા અને વિવેકને

ક્ષણે ક્ષણે સ્થાન આપી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિષય, મોહ, અસ્તુયા, ઇર્ષ્યા આદિ આત્મશત્રુઓનો વિનય મેળવતો નય અને આગળ વધે તે ધર્મશ્રમણ કહેવાય. જે મળેલાં સાધનોનો દુરપયોગ કરે કે પ્રમાદી બને તે પાપીશ્રમણ કહેવાય. માટે શ્રમણ સાધકે ખૂબ સાવધાન રહેવું, અને સમાધિ સાધવી.

એમ કહું છું:

એમ પાપીશ્રમણનું સત્તરમું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

સંયતીય

સંયતિ રાજર્ષિ સંખંધી

૧૮

ચારિત્રશીલનું મૌન જે અસર ઉપજાવે છે તે હજારો પ્રવ-
ક્તાઓ કે લાખો થયો ઉપજાવી શકતા નથી. જ્ઞાનનું ફળ
ચારિત્રનું સ્ફુરણ છે. ચારિત્રની એક જ ચિનગારી સેંકડો જન્મોનાં
કર્માવરણ (માયાજાળ) ને બાળી શકે છે. ચારિત્રની સુવાસ
કરોડો કમ્બો (પાપો) ને નિર્મળ કરી શકે છે.

એકદા કાંપીલ્ય નગરના સંયતિ મહારાજ મૃગયા (શિકાર)
માટે એક ઉદ્યાનમાં નીકળી પડ્યા છે. આથી એ કાંપીલ્યકેસર
ઉદ્યાનમાં નિર્દોષ એવાં મૃગાદિ પશુઓ ત્રાસી ઉઠ્યાં છે. રસમાં
આસક્ત થયેલા મહારાજના હૃદયમાં અનુકંપા દેવીને બદલે
નિર્દયતાનો વાસ જાગ્યો છે.

ઘોડા પર બેસી કૈંક મૃગલાઓને બાણો માર્યા બાદ જેવો
તે ધવાયેલા મૃગલા પાસે આવે છે તેવોજ તે તેની પાસે
પદ્માસને બેઠેલા એક યોગીશ્વરને જુએ છે, અને જોતાં વારજ
ચમકે છે. તુરંતજ અશ્વપરથી ઉતરી સુનીશ્વરની પાસે આવી
વિનયપૂર્વક તેમનાં ચરણપૂજન કરે છે, નમસ્કાર કરે છે.

ધ્યાનમાં અટોલ રહેલા ગર્દભાક્ષી યોગીશ્વરને કરોડો
ખ્યાલ નથી. તે તો મૌન સમાધિમાં બેઠા છે. પરંતુ મહારાજ
યોગીરાજ તરફથી પ્રત્યુત્તર ન મળતાં બયભીત થાય છે. વિના
વાંકે કરેલી નિર્દોષ પશુઓની હિંસા તેને વારંવાર ખટક્યા કરે
છે. અનુકંપાની લહેરો ઉછળી પડે છે.

યોગીશ્વર ધ્યાનમાંથી નિવૃત્ત થાય છે કે શીઘ્ર મહારાજ પોતાનું નામ જણાવી યોગિરાજના કૃપા પ્રમાદને મેળવવાની જિજ્ઞાસા રજુ કરે છે યોગિરાજ તેમને યથાર્થ જ્ઞાન કરાવે છે અને ત્યાંજ એ સંસ્કારી આત્માનો તેજ કાણે ઉદ્ધાર થાય છે

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] (પચાન દેશમા) કાપી'ય નગરમા ચતુરગી મેના તથા ગાડીઘોડા, પાવખી વગેરે ઋદ્ધિવાળા એક સયતિ નામના મહારાજ રાજ્ય કરતા હતા એકદા તે મૃગયા (શિકાર) કરના માટે પોતાના નગરની બહાર નીકળ્યા
- [૨] અશ્વદળ, હાથીદળ, રથદળ અને પાયદળ એ ચાર પ્રકારની મોગી મેનાથી ચારેતરફ ઘેરાયેલા—
- [૩] રસ (પશુ માસનો ગ્વાદ) મા આસક્ત થઈ અશ્વપગ ચડેલા તે મહારાજ કાપી'યકેસર નામના ઉદ્યાનમા મૃગનાઓને લગાડીને (ખાજગ દોડી) બીનરાયેલા અને દોડીને થાકી ગયેના એવા મૃગોને વીંધી નાખતા હતા
- [૪] તેજ કેસર ઉદ્યાનમા તપોધની (તપગ્રી) અને ગ્વાધ્યાય (ચિંતન) તથા ધ્યાનમા લેડાયેલા એક અણુગાર (સાધુ) ધર્મધ્યાનમા લીન થયા હતા
- [૫] વૃક્ષથી વ્યાપ્ત એવા નાગરવેનના મડપ નીચે તે મુનિ આસન (પાપમળ) ને દૂર કરીને નિમળ ચિત્તે ધ્યાન કરી રહ્યા છે તેની પાસે આવેના (એક) મૃગલાને પશુ તે રાજા હણી નાખે છે

નોંધ — રજને ખખર ન હતી કે અહી કોઈ મુનિરાજ છે નહિ તેા શિષ્ટતા જળવવા ખાતર તે કદી તેવા મહાયોગીની પાસે આવું દ્વિસક કૃત્ય કરી શકત નહિ

- [૬] (મૃગો હણાયા પછી) પાછળ ઘોડાપર જ નદી દોડી આવતો તે

રાગ તે નયને આવીને હણાયેલા મૃગવાને જુએ ડ, અને તેને જોતાજ પામે ધ્યાનનય બેઠવા ત્યાગીને પણ જુએ છે.

[૭] (જોતા વાજા મારા બાણથી મુનિનજ હણાયા હશે ' મુનિ ન હણાયા હોય તો મૃગ તેની પામે આવી ગયો માટે દહાય મૃગ તે યાગીના હશે અને તે હણાઈ ગયો, હવે મારું શુ થશે ? અથવા આના અનકપદ યોગી પામ આવુ દિસક કૃત્ય થયુ તેથી તેને દુખ થશે. આ પ્રમાણે વિચારો આવે છે) તેથી ભયભીત અને શકાગ્રસ્ત બની ગયેલો તે માને છે કે " નદ પુણ્યવાળા, રસામકતા અને દિસક એવા મે ખરેખર મુનિશ્રીની લાગણી દુભાવી. "

[૮] તે રાગ દુરતજ પોતાના ઘોડાપરથી ઉતરી ઘોડાને દૂર મકા ને મુનિશ્રી પાસે જઈ તે આદર્શ ત્યાગીનાં બન્ને ચરણોને ભક્તિપૂર્વક નમે છે અને મરણ હૃદયપૂર્વક કહે છે કે ભગવન ! મારા અપરાધને આપ માફ કરો

[૯] પરંતુ તે વખતે એ યોગીશ્વર ભાનપૂર્વક ધર્મધ્યાનમાં તક્ષીન હોવાથી નળને પ્રત્યુત્તર ન આપી શક્યા આથી રાગ ભય વડે ખૂબ આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયો

નોંધ — જુનેગારનું અંતઃકરણ સ્વયં બળમળ્યા કંઈ છે તેથી તેના હૃદયમાં પ્રથમથી ભય તો હતોજ પરંતુ યોગીશ્વરના ભાને તેને વધારે વ્યાકુળ બનાવી મૂક્યો.

[૧૦] (પોતાની ઓળખાણ આપવા કહે છે કે) હે ભગવન ! હું સયતિ (નામનો રાગ) છું. મને કંઈક કહો. કાન્યકે મને બહુ બીક લાગે છે કે રમે કુપિત થયેલા અણુગાર પોતાના શક્તિપ્રભાવ (તેજોવેશ્યા) થી કરોડો મનુષ્યોને બાળી નાખે !

નોંધ:—તપસ્વી અને યોગીપુરુષોને અનેક પ્રકારની સિદ્ધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ આદર્શપુરુષો તેનો દુરુપયોગ કદી કરતાજ નથી છતા મદ્ધારાજને તેવો ભય ઉત્પન્ન થાય તે તો સ્વાભાવિકજ છે મુનિશ્રી ધ્યાનમાંથી જાગૃત થઈ સ્વસ્થ થયા અને ભયભીત રાજાને જોઈ દુરતજ બોલી ઉઠ્યા:—

[૧૧] હે રાજન્ ! તને અભય હો ! અને તુ પણ દ્વે (તારી નીચેના જીવોને માટે) અભયદાનનો દાતા બની જા અનિત્ય એના આ જીવલોક (મંસાગ્ર) ને વિષે હિસાબ કાર્યમાં શા માટે આમકત થાય છે ?

નોંધ:—જેમ મારા ભયથી તુ મુક્ત થયો તેમ તુ પણ સર્વ જીવોને તારા ભયથી મુક્ત કર અભયદાન જેવું એકે ઉત્તમ દાન નથી ક્ષણિક એવા મનુષ્યજીવનમાં આવાં ઘોર દૃશ્યો શા માટે કરે છે ?

[૧૨] જો તારે રાજપાટ, મેડી, મંદિર, બાગબગીચા, મંજન પરિવાર અને શરીર વગેરે મધુ છોડીને કર્મવશાત્ જહોલુ મોડુ જવાનુજ છે તો અનિત્ય એના આ મંમારમાં રાત્રીપર પણ આસકત શા માટે થાય છે ?

[૧૩] જેનાપર તુ મુઝાઈ રહ્યો છે તે જીવન અને રૂપ એ બંને તો વિદ્યુતના ચમકારા જેવું ચચળ છે. માટે હે રાજન્ ! આ યોકની ચિતા છોડી પરલોક માટેનો કંઈક વિચાર કર શા માટે પછીના પરિણામને ચિંતરતો નથી ?

[૧૪] સ્ત્રી, પુત્રો, મીત્રો કે બધુઓ જીવનાનેજ અનુભરી તેમાં ભાગીદાર બને છે. મરણ થયા પછી કોઈ અનુભરતુ નથી

નોંધ:—આ દેખાતુ સગપણ જીવન સુધીનુજ છે અને મનુષ્યજીવન પણ ક્ષણિક અને પરતંત્ર છે. તો તેવા ક્ષણિક સગપણ માટે જીવન દારી જવું કોઈ રીતે કચિતજ નથી.

[૧૫] જેમ અતિ દુખી થયેના પુત્રો મરેલા પિતાને વચ્ચેના કાંદે

છે તેમ મરણ પુત્રોના દેહને પિતા ત્યાગે છે. મગા બાધવોનું પણ તેમજ મમજવું. મારે હું મજનું' તપશ્ચર્યા અને ત્યાગ (અનામકિત) માર્ગમાં મમન કર.

નોંધ:—ચેતન ગયા પણ સુદૃઢ દેહ પણ સરવા માટે છે એટલે પ્રમાણત પણ તેને જનદી બહાર કાઢી ચિતામાં સળગાવી દે છે.

[૧૬] હું નજનું' ધરધાગી મરી ગયા પડી તેણે એકદુ કરેલું ધન અને પોતે પોતેવી સ્ત્રીઓને કાઢી બીજા મનુષ્યોના ભોગવે છે અને ધનના બધા હારી અને મતોત્પર્વક તે મરેલાના આભૂષણોથી અનકૃત ધર્મ આનંદ કરે છે.

નોંધ:—મરેલાનો વિરહ થોડો વખત સાલે છે. પરંતુ સંસારની ઘટનાજ એવી છે કે સ્વાર્થ હોય તો લાંબા કાળે અને સ્વાર્થ ન હોય તો થોડાજ વખતમાં તે દુઃખ ભૂધી જવાય છે.

[૧૭] મગાબહાલા, ધન, પત્નિયાર એ બધું અહીં રહી જાય છે અને માત્ર તે જીવે કરેલા શુભ કે અશુભ કર્મજ સાથે આવે છે. તે શુભાશુભ કર્મથી જોડાયેલો જીવાત્મા એન્દ્રોના પગલવમાં ચાલ્યો જાય છે.

નોંધ:—આવી જાતની સંસાર ધનના બતાવવાથી તે સરકારી રાજત્વ હૃદય વૈરાગ્યમય બની જાય છે.

[૧૮] એ પ્રમાણે યોગીશ્વરની પામે સમ્યધર્મને આભળીને તે રાજા (પૂર્વ સંસ્કારોની પ્રબળતાથી) તેજ સમયે સવેગ (મોક્ષની તીવ્ર અભિલાષા) અને નિર્દેહ (દેવ તથા મનુષ્ય સબધીના કામભોગોથી વૈરાગ્ય) ને પામ્યા.

[૧૯] હવે સંયતિરાજા મન્યને છોડીને ગર્દભાલી મુનિ પાસે જૈન-શામનની દીક્ષા લઈ મયનિમુનિ મની ગયા.

નોંધ:—સાચો વૈગવ્ય જાગે પણ ક્ષણભર પણ કેમ રહેવાય ? આવા મંસ્કારી છવો અપૂર્વ આત્મબળ ધરાવનારા હોય છે.

ગર્હભાલી મુનિશ્વરના શિષ્ય સંયતિમુનિ સાધુજીવનમાં પરિપક્વ તેમજ ગીતાયં (જ્ઞાની) બની ગુરુ પાસેથી આજ્ઞા લઈ એકદા ગ્રામાત્મ-
આમ વિચરતા વિચરતા એક સ્થળે આવે છે ત્યાં તેમને એક ખીન રાજપિં મળે છે આ ક્ષત્રિયરાજપિં દેવચોકથી ચ્યવીને (નીકળીને) મનુષ્યબલ પામ્યા છે. તે પણ પૂર્વના પ્રબળ સસ્કારી હોવાથી કંઈક નિમિત્ત મળતા નતિસ્મરણ જ્ઞાન યશુ છે અને તેથી ત્યાંની બની દેશોદેશ વિચરી જિનશાસનને મોખાવી રહ્યા છે.

[૨૦] રાષ્ટ્રને ત્યાગીને દીક્ષિત થયેલા તે ક્ષત્રિયમુનિ મંયતિ યોગી-
શ્વરને પૂછે છે કે જેવું આપનું કૃપ દેખાય છે તેવુંજ આપનું અંત કરણ પણ પ્રગળ દેખાય છે.

નોંધ:—જેવી આપની આકૃતિ સૌમ્ય છે તેવુંજ અંત કરણ પણ નિર્ભળ દેખાય છે.

[૨૧] આપનું નામ શુ ? પૂર્વોત્તમમા આપનું ગોત્ર શુ હતું ? આપ શાથી શ્રમણ બન્યા ? (ત્યાગ કેવી રીતે લીધો ?) કયા આચાર્ય (ગુરુદેવ) ને મેત્રો છો ? તમે વિનીત થવી રીતે કહેવાઓ છો ? (આગ ક્ષત્રિયમુનિએ પૂછ્યું હતું.)

[૨૨] મારું નામ સંયતિ છે. જૌતમ એ મારું ગોત્ર છે જ્ઞાન અને ચારિત્રયુક્ત એવા ગર્હભાવી નામના આચાર્ય મારા ગુરુદેવ છે.

નોંધ:—મુક્તિને માટે યોગ્ય એવા ગુરુવચ્ચે હું સેવુ હું હવે વિનીત કેમ કહેવાય ? તે પ્રશ્નના ઉત્તરમા પુનઃ કહે છે—

[૨૩] અહો ક્ષત્રિગજ મહામુનિ ! (૧) ક્રિયાવાદી (મમજીવિના માત્ર ક્રિયા કરનાર, (૨) અક્રિયાવાદી (માત્ર પેષટિયાં જાનને માનના), (૩) વિનયથીજ મિદ્ધિ માનનારા અને (૪) અજ્ઞાન-વાદી આ ચારે વાદમા ગ્રહેવા પુરો જિજ્ઞાસુ પ્રકારના માત્ર

વાદોજ ઈર્ષ્યા કરે છે પરંતુ તત્ત્વ માટે કોનો પ્રયત્ન કરતા નથી. તે સંબંધમાં તત્ત્વજ્ઞ પુરુષોએ શ્વ કહ્યું છે ?

નોંધ:—આમ કહેવાનું પ્રયોજન એ છે કે તેના મતને માનનાર એકાત્વાદી સાધક વિનીત કહેવાતો નથી તેથી એકાત્વાદોને હું સ્વીકારતો નથી તેમ સચિત્તમનિએ કહ્યું

[૨૪] તત્ત્વના જ્ઞાણ, સાચા પુરુષાર્થી અને ક્ષાયિકજ્ઞાન (શુદ્ધજ્ઞાન) તથા ક્ષાયિક આગ્નિવડે મયુક્ત એવા જ્ઞાતપુત ભગવાન મદા સીમે પણ આ પ્રમાણે પ્રકટ કર્યું હતું

[૨૫] અહીં જેઓ અમત્ય પ્રરૂપણા કરનાર, (કે પાપ કરનારા) હોય છે તે ઘોર નરકમાં પડે છે અને જે આર્ય (સત્ય) ધર્મને આચરે છે તે મનુષ્ય દિવ્યગતિને પામે છે.

નોંધ:—મધ્યયુગમાં જૈનશાસન સર્વોપરિ ગણાવ્યું કારણ કે પૂર્ણ પુરુષો તેના પ્રવર્તક હતા. અને તે તપ, ત્યાગ તથા અદ્વિસાના મુક્તિ સિદ્ધાંતોનું પ્રરૂપણ કરતા.

[૨૬] તે મિવાયના માત્ર કપટયુક્ત મત પ્રવર્તી રહ્યા છે તે નિર્ગર્થક અને જોટા વાદોજ છે. એમ જ્ઞાણીને હું મંયમમાં પ્રવર્તન કરી ઈર્ષ્યા મમિતિમાં વશ છું.

નોંધ:—સર્વ એક જૈનશાસનને જ્ઞાની તે માર્ગમાં હું ગમન કરું છું ઈર્ષ્યા મમિતિ એ જૈન શ્રમણોની ક્રિયા છે વિવેક અને ઉપયોગ પૂર્વક ગમન કરવું તેનું નામ ઈર્ષ્યા

[૨૭] (ક્ષત્રિય રાજર્ષિએ કહ્યું —) એ બધા અનુદ્ધ અને અમત્ય દષ્ટિવાળા અનાર્ય મતો એ પણ જાણ્યા છે. અને પરચોક્કને પણ જાણ્યા છે તેથી હવે આચાર પ્રકારે આત્મગ્વરૂપને જોળણી જૈનશાસનમાં વિચરે છું.

નોંધ:—ક્ષત્રિય રાજર્ષિએ જ્ઞાને પહેલાં જ્ઞાની લીધા હતા અને તેમાં અપૂર્ણતા લાગવાથી પછીજ જૈન જેવા વિશાળ શાસનની નિષ્ઠા લીધી હતી

આ સાંભળી સંયતિમુનિએ કહ્યું:-

[૨૮] હું પણ પહેલાં મહાપ્રાણ નામના વિમાનમાં પૂર્ણ આયુષ્ય-વાળા કાન્તિમાન દેવ તરીકે હતો. ત્યાંની સો વર્ષની ઉપમા-વાળી દિવ્યઆયુ રિયતિ છે તે મોટા કાળ પ્રમાણની હોય છે.

નોંધ:-પાંચમા દેવલોકમાં હું દેવરૂપે હતો ત્યારે મારું આયુષ્ય દસ સાગરોપમનું હતું. સાગરોપમ એ સર્વ સંખ્યાલીત મોડું કાળપ્રમાણ કહેવાય છે.

[૨૯] હું તે પાંચમા (બ્રહ્મ) દેવલોકથી નીકળીને મનુષ્યના ભવને વિષે સંયતિરાજ રૂપે અવતર્યો હતો. (ત્યાંથી નિમિત્તવશાત્ દીક્ષિત થઈ) હવે હું મારા અને પરના આયુષ્યને બરાબર જાણી શકું છું.

નોંધ:-સંયતિ રાજર્ષિને તેડું વિશુદ્ધ જ્ઞાન હતું કે જે વિશુદ્ધ જ્ઞાનદ્વારા તે પોતાનો અને પરનો જીવિત કાળ જાણી શકે.

[૩૦] (હે ક્ષત્રિય રાજર્ષિ!) ભિન્નભિન્ન પ્રકારની રચિઓ અને અવ્યવસ્થિત સંયમીએ ત્યાગી દેવા જોઈએ. અને સર્વ કામ-ભોજો અનર્થનાં મૂળ છે એમ જાણી જ્ઞાનમાર્ગમાં ગમન કરવું જોઈએ.

[૩૧] તેમ જાણીને દૂષિત (નિમિત્તાદિ શાસ્ત્રોદ્ધાર કહેવાતા) પ્રશ્નો થી હું નિવૃત્ત થયો છું. તેમજ શૂદ્રરથ સાથેની ગુપ્ત રહસ્ય ભરી વાનોથી પણ નિવૃત્ત થયો છું. અહો ! ખરેખર મંસાર ને ત્યાગી સંયમમાર્ગને પામેલા પુરવે દિનરાત્રી જ્ઞાનપૂર્વક તપશ્ચર્યામાંજ વિચરવું જોઈએ.

નોંધ:-આ પ્રમાણે સંયતિ રાજર્ષિએ બહુ મધુર રીતે સાધુની જીવની (જીવન) વર્ણવી પોતે તે મુજબ આવે છે તેની પ્રતીતિ આપી વિનીત અર્થાત્ નેનગાસનને અનુકૂળ શ્રમણની વ્યાખ્યા કહી સંબોધાવી.

ક્ષત્રિય રાજર્ષિએ આ સાંભળી પોતાનું પણ તેજ મંતવ્ય છે. અને આપણે બન્ને એકજ જિનશાસનના અનુયાયીઓ છીએ તેમ ખાત્રી આપી કહ્યું:-

[૩૨] માયા અને શુદ્ધ અત કણ્થથી પૃઠો તો હું પણ તેજ કહ્યું છું જે વસ્તુ તીર્થક (જિનેશ્વર) દેવોએ બનાવી છે તે અપૂર્વજ્ઞાન જિનશામનમા ઝગડે છે

[૩૩] તે જ્ઞાની પુરુષોએ કહ્યું છે કે અક્રિયા (જડક્રિયાને છોડી ધીગ માધકે સાચા જ્ઞાન મહિત ક્રિયાને આચરવી અને સમદ્રષ્ટિથી યુક્ત થઇ કાપર પુરુષોને કદિન એના સદ્ધર્મમા ગમન કરવું

નોંધ:-સમકિત દ્રષ્ટિનાં ચરમા સીધા હોય છે તે મર્દના દોષો દેખતો નથી માત્ર સત્યનો શોધક બની તેનેજ આચરે છે જૈનદર્શન જેમ જડક્રિયા (જ્ઞાનરહિત ક્રિયા) ને માનવ નથી તેમ શુદ્ધજ્ઞાન (ક્રિયા રહિત પોષ્ટિયુ જ્ઞાન) ને પણ સ્વીકાન્ત નથી તે જ્ઞાન અને ચારિત્ર બન્નેની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે

[૩૪] મોક્ષરૂપી અર્થ અને સદ્ધર્મથી શોભતા એવા આ પુણ્યપદ પવિત્ર ઉપદેશને માલળીને પૂર્વદાળમા ભરત નામના ચક્રવર્તીએ પણ ભરતક્ષેત્રનું રાજ્ય અને દિવ્ય કામજોગોને છોડીને ચારિત્ર-ધર્મને અંગીકાર કર્યો હતો.

[૩૫] (પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશામા સમુદ્ર સુધી અને ઉત્તર દિશામા ચુવહિમવત પર્વત સુધી જેની આણુ હતી) તેના બીજા સગર ચક્રવર્તી પણ સાગરના છેડા સુધી રહેલા ભારત ક્ષેત્રના રાજ્યને તથા સંપૂર્ણ હકુમતને છોડીને સચમ અંગીકાર કરી મુક્તિ પામ્યા છે.

[૩૬] અપૂર્વ ઋદ્ધિમાન અને મહા કીર્તિમાન એવા મધ્ય નામના ચક્રવર્તી પણ ભરતક્ષેત્રનું રાજ્ય છોડી પ્રવ્રજ્યા લેવાને માન-ધાન ચર્ષ ગયા હતા.

- [૩૭] એવા મનતકુમાર નગેન્દ્ર ચક્રવર્તી કે જે મહા ઋદ્ધિવાળા હતા છતાં તેમણે પણ પુત્રને ગળ્ય મોપીને (મંયમ લઈ) નપશ્ચર્યાનો માર્ગ આપરી દીધો હતો.
- [૩૮] લોકને વિષે અપાર શાન્તિ કરનારા પાંચમા શાંતિનાથ નામે ઋદ્ધિમાન ચક્રવર્તી પણ ભરતક્ષેત્રનું રાજ્ય છોડી, પ્રવ્રજ્યા વધને મુક્તિ પામ્યા.
- [૩૯] ઈક્ષ્વાકુ વંશના ગન્ધગ્રામાં જન્મ મમાન ઉત્તમ અને વિખ્યાત કીર્તિવાળા નરેશ્વર, જ્યાં ચક્રવર્તી કુયુગ્મળ પણ રાજ્યપાટ તથા મંપત્તિ છોડીને ત્યાગી જની અનુત્તરગતિ (મુક્તિ) ને પામ્યા.
- [૪૦] માગના છેડા મુધી રહેલા ભગતક્ષેત્રના નરવરેશ્વર માતમા ચક્રવર્તી અરનામના નરેશ્વર પણ તે બધી વસ્તુને છોડી કર્મથી ગહિન થઈ શ્રેષ્ઠ ગતિ (મુક્તિ) ને પામ્યા.
- [૪૧] નવમા મહાપદ્મ નામે ચક્રવર્તી પણ મોટી સેના, ભારતવર્ષનું મહાન રાજ્ય તથા ઉત્તમ કાગભોગોને છોડી તપશ્ચર્યાના માર્ગમાં વળ્યા હતા.
- [૪૨] પૃથ્વીના પ્રત્યેક ગન્ધગ્રાના માનને મર્દન કરનાર અને મનુષ્યો-મા ઈદ્રમમાન એવા આરંભા ચક્રવર્તી દરિયેણુ પણ મહીમડગમા પોનાનું એકજ જગ પ્રવર્તાવી આખરે તેને છોડીને ત્યાગી જની ઉત્તમ ગતિમાં ગયા.
- [૪૩] દગ્ગરે ગન્ધગ્રાથી ઘેરાયેલા અગિયારમા જય નામના ચક્રવર્તીએ પણ માયા ત્યાગી ચર્મ આત્મદમન કર્યું અને ઉત્તમ ગતિ (મોક્ષગતિ) મા ગયા.

નોંધ:-ચક્રવર્તી એટલે ૭ ખંડના અધિપતિ તેવા મહાન પુરુષોએ

અપાર સમૃદ્ધિ અને મનોરમ્ય કામભોગોને છોડી દીધાં હતાં. અને ત્યાજ અંગીકાર કર્યા હતા. બરતખંડના બાજુ ચક્રવર્તી પૈકી ઉપરના દસ ત્યાગી થઈ મોક્ષે ગયા હતા. અને આઠમા સુબ્રમ ચક્રવર્તી અને બારમા વલ્લભ ચક્રવર્તી એ બંને ભોગો ભોગવી નરકગતિ પામ્યા હતા.

જૈનશાસનમાં જે સામાન્ય રાજાઓ ભલ્યા તે બતાવે છે.

[૪૪] પ્રત્યક્ષ શકેન્દ્રની પ્રેરણા થવાથી પ્રસન્ન અને પર્યાપ્ત એવા દશાર્જુ રાજ્યને છોડી દશાર્જુભદ્રે ત્યાગમાર્ગને આદર્યો.

[૪૫] નમિરાજ તે ભોગો પ્રત્યે માક્ષાત્ શકેન્દ્રની પ્રેરણા હોવા છતાં પોતાના આત્માને વશ રાખી વૈદેહી નગરી તથા ધરનારને છોડીને ચારિત્રધર્મમાં સાવધાન થયા હતા.

[૪૬] તેમજ કલિંગ દેશમાં કરકંડુરાજ, પંચાલ દેશમાં દ્વિમુખરાજ વિદેહ દેશમાં (મિથિલા નગરીમાં) નમિરાજેશ્વર અને ગંધાર દેશમાં નિર્ગત (નગધ) નામના રાજેશ્વર ત્યાગી બન્યા હતા.

નોંધ:—આ ચારે પ્રત્યેક પુદ્ધ (કોઈ એક વસ્તુ જોઈને બોધ પામેલા) જ્ઞાની પુરુષો થઈ ગયા છે.

[૪૭] રાજાઓમાં ધોરી સમાન એ બધા રાજાઓ પોતાના પુત્રોને રાજ્ય સોંપીને જિનશાસનમાં અનુરક્ત બન્યા હતા અને ચારિત્રમાર્ગની આરાધના કરી હતી.

[૪૮] સિંધુ સોલીર દેશના ધોરીસમાન ઉદાયન નામના મહારાજાએ રાજ્ય છોડીને સંયમ આદર્યો અને આખરે ઉત્તમ એવી મોક્ષગતિને પામ્યા.

[૪૯] તેજ પ્રકારે કાશીદેશના (સાતમા નંદન નામના બળદેવ) રાજાએ પણ રાજ્ય તથા કામભોગોને તજી દીધા, તથા સંયમ આદર્યો. અંતે કલ્યાણ અને સત્યમાર્ગમાં પુરપાક કરીને મંડૂપી મહાવનને કાપી નાંખ્યું.

નોંધ:—વાસુદેવનું બળ તથા શક્તિ ચક્રવર્તીયો અર્ધી હોય છે, તેમના નાનાભાઈ હોય તે બળદેવ ગણાય. બળદેવ પ્રમથેમીજ હોય છે તે ભોમોમાં રક્ત યતા નથી.

[૫૦] અપયક્ષને હણી નાખનાર અને મહાકીર્તિવાળા એવા વિજય નામના રાજાએ પણ ગુણસમૃદ્ધ (ગુણે કરીને પૂર્ણ) રાજ્યને છોડીને દીક્ષા લીધી હતી.

નોંધ:—વિજય એ બીજા નંબરના બળદેવ હતા.

[૫૧] તેજ પ્રકારે પ્રમન્થચિત્તપૂર્વક ઉગ્ર તપશ્ચર્યા આચરીને મહા-બળ નામના રાજર્ષિ પણ માયા સાટે કેવળજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને મેળવી મુક્તિ પામ્યા હતા.

નોંધ:—પૂર્વોક્ત સિવાય બીજા પણ સાત બળદેવ રાજાઓ તથા બીજા અનેક રાજાઓ જૈનશાસનમાં સંયમી થયા છે. અહીં માત્ર ચોડાંજ પ્રસિદ્ધ દ્રષ્ટાંતો કહ્યાં લાગે છે.

[૫૨] ધીરપુરુષ નિષ્પ્રયોજનવાળી વસ્તુઓ સાથે ઉન્મત્તની માથેક થઇ પૃથ્વીમાં સ્વચ્છંદી થઈ કેમ વિચરે ? એમ વિવેક કરીનેજ ઉપર કહેવા (ભરતાદિક) શરવીર અને પ્રબળ પુરુષાર્થી પુરુષો જ્ઞાન અને ક્રિયાથી યુક્ત એવા જૈનમાર્ગને આદરતા હતા.

[૫૩] મંમારનાં મૂળ શોધવામાં મમર્ય એવી આ મેં (પૂર્વ આગમની સત્ય વાણી આપને કહી છે. તે સાંભળીને આચરવાથી કેક મહાપુરુષો તરી ગયા છે. વર્તમાનકાળે તમારા જેવા કેક તરે છે અને ભવિષ્યકાળમાં અનેક તરી જશે.

નોંધ:—આ પ્રમાણે અહીં એ બન્ને આરંભાર્થી અણગારોનો સત્સં-મસવાદ પૂર્ણ થાય છે. અને તે બન્ને મુનીશ્વરો પોતાના પંથે પ્રયાણ કરે છે.

[૫૪] ધીરપુરુષ સંસારની નિરર્થક વસ્તુઓ સારુ પોતાના આત્માને શા માટે હણે ? અર્થાત્ નજ દરે. એમ વિવેક કરે તો સર્વસંગથી મુક્ત થઈ ત્યાગી બની તે અંતે નિષ્કર્મ થઈ મિત્ર થાય છે.

નોંધ:—ચક્રવર્તી જેવા મહારાજાઓ મનુષ્ય લોકની સંપૂર્ણ ક્ષત્રિ અને શક્તિવાળા હોય છે. તેના ભોગમાં શી ખામી હોય ? છતાં ત્યાં પણ તૃપ્તિ હોતી નથી. તૃપ્તિ ત્યાગમાં છે. તૃપ્તિ નિરાસક્તિમાં છે. તૃપ્તિ નિર્મોહદશામાં છે. તેથીજ તેવા ધરણીપતિ બાહ્ય સંપત્તિને છોડી આંતરિક સંપત્તિને મેળવવા સંયમમાર્ગને સ્વીકારે છે.

સુખનો એ એકજ માર્ગ છે. શાંતિને ભેટવાની એ એકજ શ્રેણી છે. સંતોષપત્ર એ એકજ સોપાન છે અનેક છવાત્માઓ બૂધી, ભટકી, રખડી રવડીને આખરે અહીંજ આવ્યા છે. ત્યાંજ વિશ્રામ લીધો છે અને ત્યાંજ જે કંઈ ભેટું હતું તે પામ્યા છે.

એ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું તે તને કહ્યું છું.

એમ શ્રીસુધર્મારવામીએ જાળીને કહ્યું. આમ સંયતિમુનિત્વ અદ્વારમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

મૃગાપુત્રીય

મૃગાપુત્ર સંબંધી

૧૯

કુકર્મનાં પરિણામ કંઠવાં છે. દુરાત્માની દુષ્ટ વાસનાને અતુસરવામાં ખૂબ લોખંડ છે. એકમાત્ર સહજ ભૂલથી આલોક અને પરલોકમાં અનેક સંકટો સહેવાં પડે છે. દુર્ગતિનાં દારૂણ દુઃખો સાંભળતાં પણ ત્રાસ ઉપજાવે તેવાં હોય છે. તો અતુ-ભવની તો વાતજ શી ?

મૃગાપુત્ર પૂર્વના સંસ્કારવશાત્ યોગમાર્ગમાં જવા તત્પર થાય છે. માતાપિતા સંયમ માર્ગનાં સંકટો પુત્રને કહી જતાવે છે. પુત્ર કહે છે:—માતાપિતા ! ક્યાં એ સ્વર્ધ્મિછાએ સહેવાનાં સામાન્ય કષ્ટ ? અને ક્યાં એ પરાધીનતાએ લોગવવાં પડતાં દારૂણ દુઃખ ?

આખરે મૃગાપુત્રના સંયમની સારી તાલાવેલી માતાપિતાને પિગળાવી મૂકે છે. સંસારને ત્યાગી તપશ્ચર્યાના માર્ગને આદરી તે યોગીશ્વર આજ જન્મમાં પરમ પુરુષાર્થદાર કર્મકંચુકને લેહીને અંતિમ દ્યેયે મળી શુદ્ધ બુદ્ધ અને સિદ્ધ થાય છે.

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] મોટા વૃક્ષોથી ઘટ એવાં કાનન (જંગલ) અને કીડા કરવા લાયક ઉદ્યાનોથી સુશોભિત અને સમૃદ્ધિથી રમણીય એવા

મુગ્ધીવ નામના નગરને વિષે જગલદ્ર નામના રાજા રહેતા હતા. અને તે રાજાને મૃગાવતી નામનાં પટરાણી હતાં.

[૨] માતાપિતાનો વધુલ અને યુવરાજ એવો જગ્નશ્રી નામનો નેને એક કુમાર હતો કે જે દમિતેન્દ્રિયોમા શ્રેષ્ઠ અને મૃગાપુત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

[૩] તે દોગુન્દક (ત્રાયસ્ત્રિંશક) દેવની માફક મનોહર રમણીઓ સાથે હમેશા નંદન નામના મહેલમાં આનંદપૂર્વક ક્રીડા કરતો હતો.

નોંધ:—દેવલોકમાં ત્રાયસ્ત્રિંશક નામના ભોળી દેવો હોય છે.

[૪] મણિ અને રત્નોથી નેનું ભોંયતળીયું જડેલું છે, તેવા મહેલને જોખે ખેસીને એકદા તે નગરના ત્રણ રસ્તા, ચાર રસ્તા અને મોટાં ચોગાનોને લિનલિન રીતે જોયા કરે છે.

નોંધ:—મણિ અને રત્નોનું જડતર એ અહીં ઉપમેય કથન હોવું જોઈએ, કારણ કે અપાર સંપત્તિ હોવા છતાં તેનો આવી રીતે ઉપયોગ તો નજ થઈ શકે. પરંતુ તે એવા પ્રકારનું જડતર હોય કે જોનારને ત્યાં અમૂલ્ય એવાં મણિ કે રત્નોજ પાયરેલાં હામે

[૫] તેવામાં તે મૃગાપુત્રે તપશ્રયા, સંયમ અને નિયમોને ધારણ કરનાર, અપૂર્વ બ્રહ્મચારી અને ગુણુની ખાણુરૂપ એક સંયમીને ત્યાંથી પમાર થતા જોયા.

[૬] મૃગાપુત્ર મટકું ગાયી વગર એક દ્રષ્ટિથી તે ચોગીશ્વરને જોયા કરે છે. જોતાં જોતાં તેને વિચાર આવ્યો કે આવું સ્વરૂપ (વેશ) પહેલાં મેં અવશ્ય ક્યાંક જોયું છે.

[૭] સાધુજના દર્શન થયા પછી આ પ્રમાણે ચિંતવતાં શુભ અધ્યક્ષાય (મનોભાવના) જાગૃત થયા. અને ક્રમથી મોહનીય ભાવ ઉપશાંત થવાથી ત્યાંને ત્યાં તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

નોંધ:—જેનદર્શન જવાત્માને આઠ કર્મોથી ઘેરાયેલો માને છે, અને એ કર્મવશાતજ જન્મમરણાદિ દુઃખો વેઠવાં પડે છે. આ આઠ કર્મો પૈકી

ખીન સાત કર્મોમાં કેવળ મોહનીય કર્મજ મહાન છે તેની સ્થિતિ પણ ૭૦ મેરા કોડી સાગરોપમ એટલે કે બધા કર્મો કરતા વધુ અને પ્રમળ માની છે આ કર્મોને જોડેલે અરો ક્ષય થતો જર તેટલે અરો આત્માનિ મુખ થવાય મૃગાયુત્રના મોહનીય કર્મનું ઉપગમન થયું હતું અને તેથી તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું આ જ્ઞાન થવાથી સજ્જી પચન્દ્રિય (મન વાળા પચન્દ્રિય) વાળાને પોતાના ૮૦૦) નવસોની સખ્યા સુધીના પૂર્વભવો સાંભરે છે જાતિસ્મરણજ્ઞાન મતિજ્ઞાનનોજ એક ભેદ છે

[૮] અ સગ્રી (મનવાળા) જીવનેજ ઉત્પન્ન થાય તેવું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થનાથી પ્રથમ તેણે ગત જન્મ જોયો અને જાણ્યું કે દેવ લોખાથી ઉતરીને હું મનુષ્યભર પામ્યો છું

[૯] વ મહાન સદ્ધિમાન મૃગાયુત્ર પૂર્વજન્મને સભાર છે પૂર્વ જન્મને સભારતા સભારતા પૂર્વભવે આદરેલું સાધુપણુ પણ યાદ આવ્યું.

નોંધ — આ ગાથા કોઈ કોઈ પ્રતિમા વધુ આવેલી હોવાથી ગાનુ વાદન કર્યું છે

[૯] સાધુપણુ યાદ આવ્યા પછી ચારિત્રને વિષે ખૂબ પ્રીતિ ઉદ્ભવી અને વિચારને વિષે તેટલીજ નિરક્તિ (રૈરાગ્ય) ઉત્પન્ન થઈ આથી માતાપિતાની મમીપમા આવી આ વચન કહ્યું —

[૧૦] હે માતાપિતા ! પૂર્વકાળમાં મેં પાત્ર મહામતરૂપ સયમ ધર્મ પામેલો તેનું સ્મરણ થયું છે અને તેથી નરક પશુ ઇત્યાદિ અનેક ગતિના દુખથી ભરેલા મસાર સમુદ્રથી નિવૃત્ત થવાને ઇચ્છું છું મારે મને આજ્ઞા આપો હું પવિત્ર પ્રમજ્જ્યા (ગૃહત્યાગ) અગીકાર કરીશ

નોંધ — પૂર્વકાળમાં પત્રમહામતરૂપ કહે છે તેથી જણાય છે કે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવના વખતમાં મૃગાયુત્ર સયમી થયા હશે

[૧૧] હે માતાપિતા ! પરિણામે મિત્ર (કિપાક) કળની પેડે નિરતર

કડવા રૂળ દેનારા અને એકાત દુ ખની પરપરાથીજ વિટળા-
યેના એવા ભોગો મે (પૂર્વકાળમા અને હમણા) ખૂબ
ભોગની લીધા છ.

[૧૨] આ શરીર અનુચિ (શુક્રવીર્યાદિ) થી ઉત્પન્ન થયેલું હોઈ
કન્યા અપવિત્ર અને અનિત્ય છે (રોગ, જરા ઈત્યાદિના)
દુ ખ અને કલેશોનુજ માત્ર ભાજન છે તેમજ અશાશ્વત
(અગ્નિર) દશાવળી છે

[૧૩] પાણીના શીણ કે પરપોટા જેના ક્ષણિક શરીરમા આમક્રિ-
તી ? તે હમણા કે પછી (બાલ, તરણ કે જરાનરથામા)
જરૂર જવાનું છે તો તેમા હ કેમ લોભાઉ ?

[૧૪] પીડા અને કુષ્ટાદિ રોગનું ધન અને જરા તથા મનુષ્યી
ઘેરાયેના આ અસાર અને ક્ષણભગુર મનુષ્ય દેહમા હવે એક
ક્ષણ માત્ર હુ ગતિ (આનંદ) પામી શકતો નથી

[૧૫] અહો ! આ આખો સસાર ખરેખર દુ ખમય છે. તમા
રહેના પ્રાણીઓ બિચાગ જન્મ, જરા, રોગ અને મરણના
દુ ખોથી પીવાઈ રહ્યા છે

[૧૬] (હે માતા પિતા !) આ બધા ક્ષેત્ર (ઉઘાડી જમીન), ધન,
સુતર્યુ, પુત્ર, સ્ત્રી, બધુઓ અને આ શરીરને છોડીને પણ
પરાધીનપણે મારે વહેલું કે મોડું અવસ્ય જવાનું છે

નોંધ —જે જીવાતમા કામભોગોને સ્વયં નથી તજતો તેને કામ-
ભોગો તજ દે છે માટે પોતાની જાતે તજેલા પામભોગો દુ ખડર નહિ
પણ સુખડર નીવડે છે

[૧૭] જેમ કિપાક ફળનું પરિણામ સુદર નથી તેમ ભોગવેના
ભોગોનું પણ પરિણામ સુદર નથી

નોંધ — કિંપાકૃત્તના ફળ જોવામા રમણીય અને ખાવામા તો
અનિ મધુર હોય છે પરંતુ ખાધા પછી થોડીજ વારમા મૃત્યુ
નિપજવી દે છે

[૧૮] (વળી હે માતાપિતા ') જે મુસાફર અટરી જેવા લાખા
માર્ગમા ભાતુ લીધા વિના પ્રયાણ કરે છે તે રગ્તે જતા
મુધા અને તૃણથી ખૂબ પીડાય છે અને દુખી થાય છે

[૧૯] તેજ પ્રમાણે જે ધર્મને આદર્શ વિના પરભવ (પગેક) મા
જાય છે, તે ત્યા જઈ અનેક પ્રકારના રોગો અને
ઉપાધિઓથી પીડાય છે

નોંધ — આ સસાર અટવી છે, જીવ મુસાફર છે અને ધર્મ ભાતુ
છે ને ધર્મરૂપી ભાતુ હોય તોજ ને ગતિ પામે ત્યા તે શાંતિ મેળવી
શકે છે અને એમ સસારરૂપી આખી અટવી સુખેથી પસાર કરી
શકે છે

[૨૦] જે મુસાફર અટવી જેવા લાખા માર્ગમા ભાતુ લઈને પ્રયાણ
કરે છે તે કુધા અને તૃણથી નહિત યઈ સુખી થાય છે

[૨૧] તે પ્રમાણે જે માયા ધર્મનું પાનન કરીને પરભવમા જાય છે
તે ત્યા હાકમી (અ પકમી) અને અરોગી થઈ સુખી
થાય છે

[૨૨] વળી હે માતાપિતા ' ધર મગતુ હોય ત્યારે તે ધર્મનો ધણી
અસાર પરતુઓને ઠોડી પહેના બે મૃત્યુનાગી વસ્તુઓજ
કાઢી લે છે

[૨૩] તેમ આ આખો લોક જરા અને મરણથી બળી જળી રહ્યો
છે આપ મો આજ્ઞા આપો તો તેમાથી (તુરંત એના
મામજોગોને તજીને) કેવળ માન આત્માને / ઉગારી લઈગ

[૨૪] (તરુણપુત્રની તાનાવેની જોઈ તેને) માતાપિતાએ કહ્યું — હ

પુત્ર ! માધુપાણ્ય (આગ્રિ લેનુ) એ કદળા જે, માધુપુરમે
હળરો શુભોને ધારણ કરના પડે છે

નોંધ:—સાચા સાધુએ દોષો દૂર કરી હળરા ગુણોનો વિકાસ
કરવો પડે છે.

[૨૫] જીવનપર્યંત જગતના જીવમાન પર મમભાવ મળવો પડે છે.
શત્રુ અને મિત્ર બન્નેને મમાન દ્રષ્ટિથી જોવાના હોય છે,
અને હાનતા, આલતા, ખાતા એમ પ્રત્યેક ક્રિયામાં યતી
રૂક્ષમ હિસાથી પણ વિરમવું પડે છે તેવી ગિયતિ ખરેખર
સૌ કાંઈને માટે દુર્લભ છે

[૨૬] સાધુએ આખા જીવન સુધી ભૂલેચૂક પણ અમલ્ય જોવવાનું
હોવું નથી મતલ આપ્રમત (સાવધાન) રહીને હિતકારી
છતા મલ્ય જોશવું એ બાધ બાધ કંઈ છે.

[૨૭] સાધુજી દાત કોતરવાંની મળી સુદ્ધા પણ મજી ખુશીથી
દીધા વગર લઈ શકે નહિ. તેની રીતે દોષ રહિત ભિક્ષા
મેળવવી એ પણ અતિ કઠિન છે.

નોંધ —દશવૈમલિક સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં બેતાલીસ દોષોનું
વર્ણન છે. ભિક્ષુને તેવા સૂક્ષ્મદોષોથી ગહિત ભોજન લેવાની આજ્ઞા છે

[૨૮] કાગ ભોગોના રસને જાણનાગએ અષ્ટક્ષયર્થ (મૈથુન) થી
માવ વિરક્ત ગહેનું એ કંઈ સામાન્ય વાત નથી આવું ઘોઠ
(અખડ) યક્ષયર્થપ્રત પાળવું અતિ અતિ કઠિન છે

નોંધ —નાલપણથી જેણે ભોગો ન ભોગવ્યા હોય તે કળ્પતા ભોગવી
લીધા હોય તેને વાર વાર તેનું સ્મરણ આવવું એ સાવ સંભવિત છે
અને સ્મરણથી કુસ કદપ થતા જાય તો માનસિક, વાચિક અને કાર્યિક
અક્ષયર્થ પાળી શકાય નહિ

[૨૯] ધન, ધાન્ય કે દામાદિ કોઈપણ વસ્તુનો પરિગ્રહ ન ગખવો તેમજ મંભારની હિસાદિ અર્વ ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરવો તે દુષ્કર છે. ત્યાગ કરીને કોઈ વસ્તુ પર મમતા પણ ન રાખવી તે અતિ દુષ્કર છે.

[૩૦] અન્ન, પાણી, મેવા કે મુખવાસ એ ચારે પ્રકારમાંના કોઈ પણ આહારનો રાત્રે ઉપયોગ કરી શકે નહિ તેમજ કોઈ પણ વસ્તુનો બીજા દિવસ માટે સંગ્રહ પણ રાખી શકે નહિ. આવું છૂંદત છે તે પણ કઠણ છે.

નોંધ:—જૈનસાધુને અહિંસા, સત્ય અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ આ પાંચે વ્રતો મન વચન અને કાયાથી વિશુદ્ધ રીતે જીવનપર્યંત પાળવાના હોય છે અને રાત્રિભોજનનો પણ સર્વથા ત્યાગ કરવાનો હોય છે.

સાધુ જીવનમાં જે આકસ્મિક સંકટો આવે છે તે બતાવે છે.

[૩૧] ક્ષુધા, તૃપ્તા, દાદ, તાપ, (ધ્યાનમાં) ડાંસ અને મચ્છરનું દુઃખ, કઠોર વચનો, દુઃખદ ગ્થન, તૃણસ્પર્શ અને મેલનું આવી પડતું દુઃખ,

[૩૨] તેમજ તાડન (માગ) તર્જન (દંપકો) વધ અને બંધનનાં કષ્ટો પણ સહેવાં મહેવા નથી. મદા બિક્ષાચર્યા કરવી, ચાચીને પણ આપેલુજ એવું અને ચાચના કરતા પણ અપ્રાપ્તિ થાય એ બધું દુષ્કર છે.

[૩૩] આ કાપોતી (પારેવાની જેમ કાટાને તજ પરિમિત કણજ ખાવા) વૃત્તિ-સંયમી જીવન, દારણ (ભય કરે) કેશવચન અને દુઃકર બ્રહ્મચર્ય પાલન આ બધું પાળવું શક્તિવાળાને પણ કઠિન થાય છે.

નોંધ:—જૈન મુનિજ્ઞાને જીવનપર્યંત કેમોને હાથપટે કાઢી નાખવાની તપશ્ચર્યા પણ કરવાની હોય છે

[૩૪] માતાપિતાએ કહ્યું — હું પુત્ર ! તું મુકોમળ, મુમન્ગિત
(ભોગમા હુમેલો) અને ભોગ મુખને યોગ્ય છે હું પુત્ર !
માધુપાણ પાળના માટે ખરેખર તું મમર્થ નથી

[૩૫] હું પુત્ર ! ભાગે લોખડના ભાન્તી જેમ જીવનપર્યંત અનિત્રાત-
પણે મયમીના ઉચિત ગુણોનો ભાર નહતો કર્યો દુષ્કર છે

[૩૬] આકાશમા ઊંચા એના મુન લિમનન પર્વતથી પડતી ગંગા
નદીના આમેપૂરે જવું અને જે હાથથી સાગર તર્યો જેટલો
કહ્યું છે તેટલુંજ મયમીના ગુણોને તરી જવું (પ્રાપ્ત કરવા)
દુર્નભ છે

નોંધ — ગમારની આસન્નિ જેટલી ઘટે તેટલીજ સયમગુણની
પ્રાપ્તિ થાય

[૩૭] વેગુનો પ્રણિયો જેટલો નીગમ છે તેટલોજ (વિષય મુખથી
ગદિત) મયમ પણ નીરસ છે તરવારની ધાર પર જવું
જેટલું કહ્યું છે તેટલુંજ તપશ્ચર્યાના માર્ગમા પ્રયાણ કરવું
કહ્યું છે

[૩૮] નગી હું પુત્ર ! મર્પની માફક એમત આત્મદ્રષ્ટિથી ચારિત્ર
માર્ગમા ચાલવું દુષ્કર છે લોખડના જવ આવના જેટલા
દુષ્કર છે તેટલુંજ સયમ પાનન પણ દુષ્કર છે

[૩૯] જેમ બાળની અમિની ઝાગ પીરી દોલની છે તેમ તરણ
વયમા સાધુપણ પાળવું દુષ્કર છે

[૪૦] વાયુનો કાયજો ભરવો જેટલો મુશ્કેલ છે અશક્ય છે તેટલું
કાયગને માધુપાણ પાળવું મુશ્કેલ છે.

[૪૧] જેમ ત્રાજવેથી લક્ષ યોજનનો ગેઝ પર્વત તોળવો દુષ્કર છે
તેમ શકા નહિત અને નિશ્ચય સયમ પાળવો દુષ્કર છે

[૪૨] જેમ જે હાથથી આખો સમુદ્ર તરી જવો અશક્ય છે તેમ અનુપશાંત (અશક્ત) જીવ વડે દમનો સાગર તરવો દુષ્કર છે.

નોંધ:--દમ એટલે હૃદય તથા મનને દમવું તે કઠણ છે.

[૪૩] માટે હે પુત્ર ! તું શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શ એ પાંચે વિષયોના મનુષ્ય સંબંધી ભોગોને ભોગવ, અને ભુક્ત ભોગી થઇને પછી ચારિત્ર ધર્મને ખુશીથી સ્વીકારજે.

[૪૪] આ પ્રમાણે માતાપિતાનાં વચન સાંભળીને મૃગાપુત્રે કહ્યું:--
હે માતાપિતા ! આપે કહ્યું તે સત્ય છે પરંતુ નિઃસ્પૃહી (પિપાસારહિત) ને આત્મોક્તમાં કશુંએ અશક્ય હોતુંજ નથી.

[૪૫] વળી આ સંસાર ચક્રમાં દુઃખ અને ભય ઉપજવનારી શારીરિક અને માનસિક વેદનાઓ હું અનંતવાર સહન કરી ચૂક્યો છું.

[૪૬] જરા અને મરણથી ઘેરાયેલા અને ચાર ગતિરૂપ ભયથી ભરેલા આ સંસારમાં મેં જન્મ મરણ અને ભયંકર વેદનાઓ ઘણીવાર સહન કરી છે.

નરક યોનિમાં પૂર્વે અનંત વેદના વેઠેલી તે કહી
બતાવે છે.

[૪૭] અહીંના અગ્નિ જેટલો ઉષ્ણ હોય છે તેના કરતાં અનંતગણી નરક યોનિમાં ઉષ્ણ અગ્નિ હોય છે નરક યોનિઓમાં આવી ઉષ્ણ વેદનાઓ મેં (કર્મના પ્રભાવે) સહન કરી છે.

[૪૮] અહીંની દંડી કરતાં નરક યોનિમાં અનંતગણી ટાઢ હોય

છે મે નરક ગતિઓમા તેરી મખત દડીની વેદનાઓ
વેરી છે

[૪૯] કદુનામતી કુબીઓ (યોદ્ધાદિના ભાગ્ય) મા આકદ કરતા
કરતા ઊંચા પગે અને નીચા મસ્તક રહેયો હું (સ્વિકૃત)
બગના અગ્નિમા પૂર્વે ઘણીનાર પકાવાયો છું.

નોંધ--નરકયોગિમા કન્દુ વગેરે નામનાં ચિત્રબિન્ન કુબી રથાનો
હોય છે ત્યાં નારક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેવા જીવોને પરમા-
ધાર્મિક નામના ત્યાના અધિષ્ઠાતાઓ અનેક યાતનાઓ આપે છે

[૫૦] પૂર્વ કાળે મહા દાવામિ જેવી મરૂ (વેરાન મેદાન) ભૂમિની
વજ્ર જેની વેણુવાળી કદમ્બ વાણુકા નદીમા હું અનતવારુ
બગ્યો હતો

[૫૧] કન્દુ કુબીઓમા ઊંચે બધાયેલો અસહાયી (સહાય વિના)
હું કરવત અને કકચ વગેરે શસ્ત્રોથી પૂર્વે ઘણીવાર બરાણ
પાડતો હોયો છું.

[૫૨] અતિ તીક્ષ્ણ કાટે કરીને વ્યાપ્ત એવા મોટા મિબયિ વૃક્ષ
ની માથે બધાયેના મને આધો પાછો ઊતરો સુતરો ખેચીને
પરમાધામિ પ્રાપ્તિ આપેલી વેદના મે મદન કરી છે.

નોંધ-- સિબલિવૃક્ષ તાદથી પણ મોટું હોય છે

[૫૩] પાપકર્મના પગિણામે હું પૂર્વકાળે (પોતાનાજ કર્મથી) મોટા
યત્રોમા ગેરડીની માફક અતિ બચકર અવાજ કરતો ખૂમ
પીડયો છું

[૫૪] શકર અને શ્વાન જેવા સ્વામ અને મનમ જાતના પરમા-
ધાર્મિક દેવોએ અનેખ્યાં ભૂમિપર તરફડનો મને પાડ્યો,
(શસ્ત્રાગ્નિએ કરી) છંદી નાખ્યો અને મચ્છાનનાની ખૂમ પાડના
જતા બેદી નાખ્યો હતો

[૫૫] (પરમાધાર્મિકોએ) પાપકર્મથી નરકસ્થાનમાં ગયેલા મારા શરીરના અણસીના પુખ્તવર્ણ તલવાર ખડ્ગ અને ભાલા-એ કરીને મે ખંડ, ઘણા ખંડ અને અતિસૂક્ષ્મ વિલાસો કરી નાખ્યા હતા.

[૫૬] જાલવસ્થામાં સાંગેશ અને કુંડલી વાળા તપેલા લોખંડના રથમાં પંચવક્ષસે ચોળાયેલા મને જોતરતા બંધને આંધી રોઝને જેમ સ્વચ્છીના પ્રદારે મારે તેમ મને પણ મર્મસ્થાનોમાં પાડીને ખૂબ માર્યો હતો.

[૫૭] ચિતાઓમાં પાડાઓને જેમ બાળે છે તેમ પાપકર્મોથી ઘેરાયેલા મને પગધીનપણે જાલવસ્થામાં અગ્નિમાં શેક્યો હતો અને બાળીને ભસ્મ કર્યો હતો.

[૫૮] ઢંક અને ગીધ પંખીરૂપ બની શોદાના માણુમાં સરખી મજાનુન ચાંચે કરી વલ્લવલાટ કરતા એવા મને પરમાધાર્મિકોએ અનંતવાર કાપી નાંખી કુઃખ દીધું હતું.

[૫૯] એ નરકગતિમાં તૃયાથી ખૂબ પીડાતાં દોડતાં દોડતાં વૈતરણી નદીને જોઈ પાણી પીવાની આશાએ તેમાં પડ્યો પરંતુ ત્યાં રહેલા અસ્ત્રાની ધારાઓથી ખૂબ હણાયો હતો.

[૬૦] તાપથી પીડાતાં અગ્નિ (તલવાર) પત્ર નામના વનમાં ગયો ત્યાં ઉપરથી તલવારની ધાર જેવાં તીક્ષ્ણ પત્રો પડવાથી અનંતવાર છેદાયો હતો.

[૬૧] મુહુગજો, મુમંદી નામનાં શસ્ત્રો, શસ્ત્રો તથા સાંગેશાં વડે ગાત્રો ભાંગી ગયાં હતાં અને તેવું કુઃખ મેં અનંતવાર બોગવ્યું હતું.

- [૬૨] છુરીની તીક્ષ્ણ ધાર વડે ખાચ ઉતારીને દણાયો હતો અને કાતરણીએ કરી અનેક વખત કપાયો અને છેદાયો હતો.
- [૬૩] ત્યાં પાસલાની કપટગતળોમા જટકામ્મ મગની પેટે પરવશપણે ઘણી વખત હું વહન કરાયો, બધાયો અને કંધાયો હતો.
- [૬૪] મોટી ભાળ જેવા નાનાં માઠવાને ગળી જનાર મોટા મોટા મગરમરઠો આગળ નાના મરઠની માફક પરવશપણે હું ઘણીવાર તેવા પરમાધાર્મિકથી પકડાયો, ખેંચાયો, કડાયો અને મરાયો હતો.
- [૬૫] વિશેષ કરીને દંશવાળા અને લેપવાળા જાળો વડે પક્ષી જેમ પકડાઈ જાય તેમ પરમાધાર્મિકથી હું ઘણીવાર પકડાયો, લેપાયો, બધાયો અને મગયો હતો.
- [૬૬] સુતારો જેમ વૃક્ષને છેદે તેમ કુદાડ કે કુચ્છીએ કરી પરમાધાર્મિકાએ મને ઊઘા (ને મુજની પેટે) કાઢ્યો, ફૂટ્યો અને છોંચ્યો હતો.
- [૬૭] જેમ લુહારો ચપેટા અને ઘણું વડે લોદ્યને ફૂટે તેમ હું અનંતવાર કુદાયો, બેદાયો અને મરાયો હતો.
- [૬૮] ખૂન ભય કરે રુદન કરવા છતાં ત્રાંખું, લોહું, સીમું વગેરે ધાતુઓને ખૂન કળકળતા તપાવી મને પરાણે પીવડાવ્યા.
- [૬૯] (અને પાતાંપાતાં એ પરમાધાર્મિકાએ કહ્યું:—) “રે અનાયઃ કર્મના કરનાર ! તને પૂર્વજન્મમા મામ બહુ પ્રિય હતું” એમ કહીને મારા શરીરમાથી માસ તોડી તોડી તેના કકડા કરી અગ્નિ જેવાં લાલ લડયા બનાવી બનાવીને મને ઘણી વાર ખવડાવ્યા.

[૭૦] “વળી તને જોજી તથા મહુડાં વગેરેનો અનેક સુરા (દારૂ) બહુજ પ્રિય હતો” એમ મંભારીને મારાજ શરીરનું રુધિર અને ચરબી જાળવણ્યમાન કરી મને પીવડાવી હતી.

[૭૧] ભય સહિત, ઉદ્વેગ સહિત અને દુઃખ સહિત પીડાયેલા એવા મેં ઘણા દુઃખથી ભરેલી આવી વેદનાઓ સતત અનુભવી હતી.

[૭૨] નરકયોનિમાં મેં તીવ્ર, ભયંકર, અમલ, મહાભયકારક, ઘોર અને પ્રચંડ વેદનાઓ ઘણીવાર મહન કરી છે.

[૭૩] હે તાત ! મનુષ્યલોકમાં જેવી ભિન્નભિન્ન પ્રકારની વેદનાઓ અનુભવાય છે તે કરતા નરકગતિઓમાં અનંતગણી વેદનાઓ હોય છે.

[૭૪] (હે માતાપિતા !) જ્યાં મટકું મારીએ તેટલો વખત પણ શાંતિ નથી એવી સર્વ ભવોમાં મેં અસાતા (અસુખ) વેદના અનુભવી છે.

[૭૫] આ બધું સાંભળ્યા પછી માતાપિતાએ કહ્યું :—હે પુત્ર ! ભયે તારી ઈચ્છા હોય તો દીક્ષિત થા પરંતુ ચારિત્ર ધર્મમાં દુઃખ પડ્યે પ્રતિક્રિયા (દુઃખને હટાડવાનો ઉપાય) નહિ થાય.

[૭૬] માતાપિતાને મૃગાપુત્રે કહ્યું :—આપ કહો છો તે સત્ય છે. ‘પરંતુ હું આપને પૂછું છું કે જંગલમાં પણ પક્ષીઓ વિચરતાં હોય છે તેની પ્રતિક્રિયા કોણ કરે છે ?

નોંધ :—પશુ અને પક્ષીઓનાં દુઃખો જેમ ઉપાય કર્યા વિના સાંત થાય છે તેમ માફે પણ દુઃખ સાત થઈ જવાનું.

[૭૭] જેમ જંગલમાં મૃગ એકલો સુખેથી વિહાર કરે છે તેમ મંયમ અને તપશ્ચર્યા વડે હું એકાકી યાગ્નિધર્મમાં સુખપૂર્વક વિચરીશ.

[૭૮] મોટા અરણ્યને વિષે વ્રક્ષના મૂળમાં બેઠેલા મૃગલાને (પૂર્વ-કર્મવશાત્) ન્યારે રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ત્યાં જઈ તેની સારવાર કોણુ કરે છે ?

[૭૯] ત્યાં જઈ કોણુ તેને ઔષધ આપે છે ? તેના સુખદુઃખની ચિંતા કોણુ કરે છે ? કોણુ તેને ભોજનપાણી લાવીને ખવડાવે છે ?

નોંધ:—જેને સાધનો અધિક છે તેનેજ સામાન્ય દુઃખ અતિ દુઃખ-રૂપ નીવડે છે.

[૮૦] ન્યારે તે નીરોગી થાય છે ત્યારે પોતાની મેળે ભોજન માટે વનમાં જઈ મુંદર ધામ અને સરોવરને શોધી લે છે.

[૮૧] ધામ ખામને, સરોવરમાં પાણી પીને તથા મૃગચર્યા કરીને પછી પોતાના નિવાસસ્થાને પહોંચે છે.

[૮૨] એજ પ્રમાણે ઉદ્ભવવંત સાધુ એકાકી મૃગચર્યા ચરીને પછી જાંચી દિશામાં ગમન કરે છે.

[૮૩] જેમ એકલો મૃગ અનેક ભિન્નભિન્ન સ્થળે વસે છે, એકજ સ્થાને નહિ તેમ મુનિ ગાયત્રી (ભિક્ષાચરી)માં મૃગચર્યાની માફક જુદે જુદે સ્થળે વિચરે અને ભિક્ષા મુંદર મળેા કે ન મળેા તેા પણ જરા માત્ર દેનારનો તિરસ્કાર કે 'નિંદા' ન કરે.

[૮૪] માટે હે માતાપિતા ! હું પણ મૃગની માફક તેવી (નિરાસક્ત) ચર્યા કરીશ. આ પ્રમાણે પુત્રના દ્રઢ વૈરાગ્યને જાણી માતા-પિતાનાં દોહર હૃદય પીગળી ગયાં. તેમણે કહ્યું :—હે પુત્ર !

જેમ આપને સુખ પડે તેમ ખુશીથી કરો. આ પ્રમાણે માતાપિતાની આજ્ઞા મળ્યા પછી તે આભરણાદિક સર્વ પ્રકારની ઉપાધિને છોડવા તૈયાર થયા.

[૮૫] પાત્રી આજ્ઞા લેવા ગાટે દરીયા મૃગાપુત્રે કહ્યું:—(પ્રસન્નચિત્તે) આપની આજ્ઞા હોય તો હમણાંજ સર્વદુઃખોથી છોડાવનાર મૃગચર્યા રૂપ સંયમને આદરૂ ? આ સાભળી માતાપિતાએ પ્રસન્નચિત્તે કહ્યું —પ્યારા પુત્ર ! યથેચ્છ વિચરો.

[૮૬] એ પ્રમાણે બહુ પ્રકારે માતાપિતાને સમજાવીને અને આજ્ઞા લાભને જેમ મહાન હાથી બખ્તરને બેદી નાખે છે તેમ મમત્વને છેદી નાખ્યું.

[૮૭] સમૃદ્ધિ, ધન, મિત્રો, સ્ત્રી, પુત્રો અને રવજનોને વસ્ત્ર પર લાગેલી ધૂળને ખખેરી નાખે તેમ બધાને તછને તે નીકળી ગયો.

[૮૮] પાંચ મહાવ્રતો, પાંચ મમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિઓથી યુક્ત બની અબ્યંતર (આંતરિક) અને બાહ્ય તપશ્ચર્યામાં ઉદ્યમવંત થયા.

નોંધ:—મહાવ્રત, સમિતિ અને ગુપ્તિનું વર્ણન આવી ગયું છે. તપશ્ચર્યાનું સવિરતર વર્ણન ત્રીસમા અધ્યયનમાં આવશે.

[૮૯] મમતા, અહંકાર, આમકિત અને ગર્વને છોડી ત્રસ તેમજ રચાવર જીવો પર પોતાના આત્મા સમાન વર્તવા લાગ્યા.

[૯૦] વળી લાભમાં કે અલાભમાં, સુખમાં કે દુઃખમાં જીવિતમાં કે મરણમાં, નિંદામાં કે પ્રશંસામાં અને માનમાં કે અપમાનમાં સમવર્તી બન્યા.

[૯૧] ગર્વ, કપાય, દંડ, ગત્ય, દ્વામ્ય, લય, મોક અને વામનાવી નિવૃત્ત યર્ધ સ્વાયમબી બન્યા.

નોંધ:—દંડા ત્રણ છે. મનદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ રાક્ષી પણ ત્રણ છે. ભાષાશાસ્ત્ર, નિદાનશાસ્ત્ર અને મિથ્યાદર્શનશાસ્ત્ર. કપાય આર છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ.

[૯૨] આયોક મંબધી અને પન્થોક મબધીની આશાથી રૂઢિન થયા. ભોજન મજો કે ન મજો, કોર્મ મજીએ અંદન લગાડો કે હણો—એ બન્ને દગામાં મભવતી થયા.

[૯૩] અને અપ્રશન્ન એવા પાપોના આસ્રવથી (આગમનથી) અર્ધ પ્રકારે રૂઢિન થયા. તેમજ આધ્યાત્મિક ધ્યાનના યોગો વડે કપાયોનો નાશ કરીને પ્રશન્ત શામનમા ગિય થયા.

[૯૪] એ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન, આગ્નિ, તપ અને વિશુદ્ધ ભાવના-ઓથી પોતાના આત્માને વશુદ્ધ બનાવીને—

[૯૫] ઘણું વર્ષો સુધી આગ્નિ (આયુષણ) પાળીને એક માનનું અણુમણુ કરી શ્રેષ્ઠ સિદ્ધગતિને પામ્યા.

નોંધ:—અણુસણુ બે પ્રકારનાં હોય છે. (૧) મગ્ધુપર્યત આ અણુસણુ આયુધ્યનો અંતકાળ બળી મરણપર્યતના કાળ સુધી કરવાનું હોય છે (૨) કાળમર્યાદિત

[૯૬] જેમ મૃગાપુત્ર રાજર્ષિ ભોગોથી તરણુ વયમા નિવતી રાક્ષ્યા તેમ તત્ત્વને બળુનારા પડિત પુરુષો ભોગોથી સહસા નિવૃત્ત થાય છે.

[૯૭] મહાન પ્રભાવશાળી અને મહાન યશસ્વી મૃગાપુત્રનું આ

ઔમ્ય ચારિત્ર સાંભળી, ઉત્તમ પ્રકારની તપશ્ચર્યા અને સંયમને આરાધી તથા ત્રણ લોકમાં પ્રસિદ્ધ એવી ઉત્તમ (મોક્ષ) ગતિને લક્ષ્યમાં રાખીને—

[૯૮] તેમજ દુઃખવર્ધક, (ચૌરાદિ) લયના મહાનં નિમિત્તરૂપ અને આસક્તિ વધારનાર એવા ધનને બરાબર ઓળખ્યા પછી તથા દહને સાચા સુખને લાવનાર, મુક્તિયોગ્યગુણ પ્રકટાવનાર અને સર્વશ્રેષ્ઠ એવી ધર્મરૂપ ધોસરીને ધારણ કરે.

નોંધ:—સંસાર આખો દુઃખમય છે પણ તે સંસાર બહાર નથી, નરકગતિ કે પશુગતિતાં નથી, તે સંસાર તો આત્માની સાથે જડાયેલો છે. વાસના એજ સંસાર-આસક્તિ એજ સંસાર. આવા સંસારથીજ દુઃખ જન્મે છે, યોષાય છે અને વધે છે. બહારનાં ખીન્ન શારીરિક કષ્ટો કે અકસ્માત આવી પડેલી સ્થિતિનું દુઃખ એ તો પતંગરંગ જેવું ક્ષણિક છે. તે દુઃખનું વેદન થવું કે ન થવું તેનો આધાર વાસના પર છે. આટલું જોણે જાણ્યું, વિચાર્યું અને અણુમણુ તેઓજ આ સંસારની પાર જવાનો પ્રયત્ન કરી રાખ્યા છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે મૃગાપુત્રનું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

મહા નિર્ગ્રંથીય

મહાનિર્ગ્રંથમુનિ સંખંધી

૨૦

કદાચ શરીરની વેદના હરવાનું ઔષધ હશે. બાહ્ય બંધ-
નોની વેદના તોડવાનાં શસ્ત્રો પણ મળી આવશે. પરંતુ હાડી
હાડી થતી આત્મવેદનાને દૂર કરવાનાં ઔષધ બહાર ક્યાંય
નથી. આત્માની અનાથતાને દૂર કરવા માટે બહારનાં કોઈ
સામર્થ્ય કદમ આવી શક્તાં નથી. પોતાના સનાથ માટે પોતેજ
સાવધાન થવું પડે. બીજાં અવલંબનો એ ભદ્રુગરના તમાસા
છે. આત્માનાં અવલંબન એજ સાચાં સાથી છે.

અનાથી નામના યોગીશ્વર સંસારની અનિત્યતાને અનુભવી
ચૂક્યા હતા. રાજ્યશ્રદ્ધિ જેવી સમૃદ્ધિ, અપાર વિલાસો અને
તરુણિનાં પ્રલોભન તથા માતાપિતાનો અપાર દેનેહ એ બધું
તેમણે સખળતાથી છોડી દીધું હતું.

એકદા તરુણ વયના તે તેજસ્વી ત્યાગી ઉદ્યાનમાં એકાંત
ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા. તેજ ઉદ્યાનમાં અકસ્માતથી જઈ ચડેલો
શ્રેણિક નામનો રાજગૃહીનો રાજવી યોગીશ્વરની પ્રસન્ન મુખમુદ્રા
જળહળતી આત્મજ્યોત અને તરુણવયની ત્યાગદશા જોઈ મુગ્ધ
બન્યો. શું આવા યુવાનો પણ ત્યાગી હોય ? એ વિચારે તેને
બહુ બહુ ચકિત બનાવ્યો. એ યોગીના વિશુદ્ધ આંદોલને
શ્રેણિકના અંતઃકરણમાં જે કાંત મચાવી તેનું નિરીક્ષણ કરવું
હુમુમુને અતિઅતિ આવશ્યક છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] અરિહત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સયમી પુરુષોને ભાગ્યથી નમસ્કાર કરીને પરમાર્થ (મોક્ષ) દાતા ધર્મની યથાથ શિક્ષાને દહીશ પ્ધાનપૂર્વક મને સાબિતો

નોંધ:—સચતવદ, અરિહત આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સયમી પુરુષોનું બોધક છે

[૨] અપાર સપત્તિના ગ્રામી અને મગધ રજાના અધિપતિ શ્રેણિક મહારાજા મન્ત્રિ કુક્ષિ નામના ચૈત્ય તરફ પિહારયાત્રા માટે ની ગયા

[૩] લિન્નલિન્ન પ્રમરના વૃક્ષા અને નતાઓથી વ્યાપ્ત વિનિવ ફળ અને પુષ્પોથી ઝવાયેલું અને વિનિધ પક્ષીઓથી સેવાયેલું તે ઉદ્યાન નદનનન સરખું હતું

[૪] ત્યાં એક વૃક્ષના મૂળ પામે મેડેના સુખને યોગ્ય, સુખમગી, મમાધિગ્ય અને મયમી માધુને લેયા

[૫] તે નૃપતિ યોગીશ્વરનું રૂપ જોઈને તે સયમીને નિમે અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યો

[૬] અહો ! ટ્રી ! તિ ! અહો ! ટ્રુ રૂ ! અહો ! એ આર્યની ટ્રી સૌમ્યતા, દામા, નિર્ભયતા અને ભોગ પ્રત્યે અનામકિત છે !

[૭] તે મુનિના બન્ને ચરણોને નમીને, પ્રદક્ષિણા કરીને અતિ દૂર નહિ કે અતિ પામે નહિ તેમ ઉભા રહી હાથ જોડીને પૂજના નાગ્યા

[૮] હે આર્ય! આવી તરણાવરથામાં ભોગ ભોગવવાને વખતે પ્રવર્જિત કેમ થયા? આવા ઉપચારિત્રમાં આપે શી પ્રેરણાએ અભિનિષ્ક્રમણ કર્યું? આ વસ્તુને સાંભળવા ઇચ્છું છું.

[૯] (મુનિ બોલ્યા:—) હે મહારાજ! હું અનાથ છું. મારો નાથ (રક્ષક) કોઈ નથી. તેમ હજુ મુંધી તેવા કોઈ કૃપાળુ મિત્રને હું પામી શક્યો નથી.

[૧૦] આ સાંભળીને મગધદેશના અધિપતિ ઓણિક રાગ્ન હસી પડ્યા. શું આવા પ્રભાવશાળી અને સમૃદ્ધિવાળા આપને હજુ મુંધી કોઈ સ્વામી ન મળ્યો?

નોંધ:—યોગીશ્વરનું ઓજસ ભેદ તેનો સહાયક કોઈ ન હોય તે અસંગત લાગ્યું અને તેથીજ મહારાજએ તેમ કહ્યું.

[૧૧] હે સંપન્નિન! આપનો કોઈ નાથ (સહાયક) ન હોય તો હું ચલા તયાર છું. મનુષ્યમય ખરેખર દુર્લભ છે. મિત્ર અને સ્વજનોથી ઘેરાયેલા આપ મુખપૂર્વક મારી પાસે રહે! અને ભોગોને ભોગવો.

[૧૨] હે મગધેશ્વર ઓણિક! તું પોતેજ અનાથ છે. જે પોતેજ અનાથ હોય તે ખીમનો નાથ શી રીતે થઈ શકે?

[૧૩] મુનિનાં વચન સાંભળી તે નરેન્દ્ર મિસ્મિન થયો. આવું વચન તેણે કદી કોઈની પાસેથી સાંભળ્યું નહતું. તેથી તે વ્યાકુળ અને સંશયી બન્યો.

નોંધ:—તેને એમ લાગ્યું કે આ યોગી મારાં શક્તિ, સમર્થ અને સંપત્તિને ભણતા નહિ હોય, તેથી તેમ કહે છે

[૧૪] ઘોડાઓ, હાથીઓ અને કરોડો મનુષ્યો, શહેરો અને નગરી (વાળા અંગદેશ તથા મગધદેશ) નો હું ધણી છું. સુંદર

અંતઃપુરમાં હું મનુષ્ય સંબંધીના ઉત્તમ કામભોગોને ભોગવું છું. મારી આત્મા અને ઐશ્વર્ય અન્નેડ છે.

[૧૫] આવી મનચાંછિત વિપુલ સંપત્તિ હોવા છતાં હું અનાથ શી રીતે ? હે ભગવન ! આપનું કહેલું કદાચ ખોટું તો નહિ હોય !

[૧૬] (મુનિએ કહ્યું) હે પાર્થિવ ! તું અનાથ કે સનાયના પરમાર્થને જાણી શક્યો નથી. હે નરાધિપ ! અનાથ અને સનાયના ભાવને જગપણુ સમજી શક્યો નથી. (તેથીજ તને મદેહ થાય છે.)

[૧૭] હે મહારાજ ! અનાથ કોને કહેવાય છે ? મને અનાથતાનું ભાન ક્યાં અને કેવી રીતે થયું અને જેમ પ્રવળ્યા લીધી તે જધુ સ્વરૂપ ચિત્ત રાખી સાબજ.

[૧૮] પ્રાચીન શહેરોમાં મયોત્તમ એવી દેશાંખી નામની નગરી હતી અને ત્યાં પ્રભૂત ધનમંચય નામના મારા પિતા રહેતા હતા.

[૧૯] એકદા હે મહારાજ ! તરણ વયમાં મને એકાએક આખની અતુલ પીડા ઉત્પન્ન થઇ; અને તે પીડાથી આખા શરીરને દાવજવર શરૂ થયો.

[૨૦] જેમ કાપેનો શત્રુ શરીરના કોમળ ભાગમાં અતિ તીવ્ર શસ્ત્રથી ઘોર પીડા ઉપજાવે તેવી તે આખની વેદના હતી.

[૨૧] અને ઈંદ્રના વજ્રની પેઠે દાધનવગ્ની દારૂણ વેદના કેડના મધ્યભાગ, મગ્તક અને હૃદયને પીડવા લાગી.

[૨૨] તે વખતે વૈદ્યશાસ્ત્રમાં નિપુણ અને જડીયુદ્ધી, મુગિયા તથા મંત્રવિદ્યામાં પારંગત, શાસ્ત્રમાં કુશળ અને ઔષધ ક્ષેત્રમાં ચતુર એવા ઘણા વૈદ્યાચાર્યો મારે માટે આવ્યા.

- [૨૩] ચાર ઉપાયોથી યુક્ત અને એવી પ્રમિદ્ધ ચિકિત્સા તેમણે મારે માટે કરી પરંતુ તે અમર્થ વૈદ્યો અને તે દુઃખથી છોડાવી ન શક્યા એજ મારી અનાયતા.
- [૨૪] મારે માટે પિતાથી નર્વનપત્તિ આપવા તૈયાર થયા. પરંતુ તે પણ દુઃખથી છોડાવવાને અનમર્થ નીડડ્યા એજ મારી અનાયતા.
- [૨૫] વાત્સલ્યના સાગરમગ્ની માતા પોતાના વહાલા પુત્રના દુઃખથી ખૂબ ગોઠાતુઝ થઇ જતી હતી પરંતુ તેથી મારું દુઃખ છૂટ્યું નહિ. એજ મારી અનાયતા.
- [૨૬] માતાના એકજ ઉદરમાંથી જન્મેલા નાના અને મોટા ભાઈઓ પણ અને દુઃખથી છોડાવી ન શક્યા એ પણ મારી અનાયતા.
- [૨૭] હે મહારાજ ! નાની અને મોટી મારી સગી બેનો પણ આ દુઃખથી અને જાચાવી ન શકી એ મારી અનાયતા નહિ તો ખીજું શું ?
- [૨૮] હે મહારાજ ! તે વખતે મારા પર અત્યંત રનેહવાળી અને પતિવ્રતા પત્ની આસુભર્યા નયને મારું હૃદય ભોળી ગંહી હતી.
- [૨૯] મારું દુઃખ જોઈ તે નવયૌવના મારાથી જાણે કે અન્નજો અન્ન, પાન, રનાન કે સુગંધિત પુષ્પમાળા કે વિવેપન સુદ્ધા ભોગવતી ન હતી.
- [૩૦] અને હે મહારાજ ! એક ક્ષણ પણ તે રહેચાન્હી અળગી થતી ન હતી. આખરે (એટલી અગાધ સેવા વડે પણ) તે મારી આ વેદનાને હાંપી ન શકી તેજ મારી અનાયતા.
- [૩૧] આવી ચારેકારથી અસહાયતા અનુભવવાથી મેં વિચાર્યું કે

અનંત એવા આ મંમારમાં આવી વેદનાઓ બોગવતી પડે તે બહુ બહુ અસભ્ય છે.

[૩૨] માટે આ વિપુલ વેદનાથી જો એકજવાર હું મૂકાઉં તો ક્ષાન્ત, દાન્ત અને નિરાસંભી બની તુરતજ શુદ્ધ સંયમને પ્રદણ કરીશ.

[૩૩] હે નરપતિ ! રાત્રિએ એમ ચિંતવીને હું મૂઢ ગયો. અને રાત્રિ જેમ જેમ જતી ગઈ તેમ તેમ મારી તે વિપુલ વેદના ક્ષીણ થતી ગઈ.

[૩૪] ત્યારબાદ પ્રભાતે તો સાવ નીરોગી થઈ ગયો અને એ બધા સંબંધીઓની આજ્ઞા લઈને ક્ષાન્ત (સદ્વિણ), દાન્ત (દમિતેન્દ્રિય) અને નિરાસંભી (પાપક્રિયાથી રહિત) થઈ સંયમી બન્યો.

[૩૫] ત્યાગ લીધા પછી હું મારો પોતાનો અને સર્વ ત્રસ (ક્ષાલતા આલતા જીવો તથા સ્થાવર સ્થિર) જીવો; એ બધાનો પણ નાથ (રક્ષક) થઈ શક્યો.

નોંધ:—આસક્તિનાં બંધન છૂટવાથી પોતાનો આત્મા છૂટે છે. આત્મ આત્મિક સ્વાવલંબન એજ સનાયતા. આવી સનાયતા સાંપડે એટલે બહારની સહાયોની હિંજીજ ન રહે. આવી મનાયતા પામે તે જીવાત્મા બીજા જીવોનો પણ નાથ બની શકે. બહારનાં બંધનોથી કાઢીને છોડાવવાં તે કંઈ સાચી રક્ષા ન કહેવાય. પીડાતા પ્રાણીને આંતરિક બંધનોથી છોડાવવાં તેજ સાચું સ્વામિત્વ ગણાય. આવી સનાયતા એજ સાચી સનાયતા. આ સિવાયની બીજી બધી અનાયતાજ સમજવી.

[૩૬] (હે રાજન્ !) કારણ કે આ આત્મા પોતેજ વૈતરણી નદી અને કૂટશાસ્ત્રમલીવૃક્ષ જેવો દુઃખદાયી તથા કામદુધા ઋ અને નંદનવન સમાન મુખદાયી છે.

નોંધ:—આ જીવાત્મા પોતાના પાપકર્મો વડે નરકગતિ જેવા અનંત દુઃખોને ભોગવે છે અને તેજ સત્ મં વડે સ્વર્ગાદિ ગતિના વિવિધ સુખો ભોગવે છે.

[૩૭] આ આત્મા પોતેજ સુખ અને દુઃખોનો કર્તા અને ભોક્તા છે. અને આ આત્મા પોતેજ સુમાર્ગે રહે તો પોતાનો મિત્ર અને કુમાર્ગે રહે તો પોતેજ પોતાનો શત્રુ છે.

આવી રીતે પોતાની પૂર્વાવસ્થાની પ્રથમ અનાથતા કહીને હવે બીજા પ્રકારની અનાથતા કહે છે:—

[૩૮] હે રાજન! ટેટલાક કાચર મનુષ્યો નિર્બળ ધર્મને અંગીકાર તો કરી લે છે પણ પાળી શકતા નથી તે બીજા પ્રકારની અનાથતા છે. હે નૃપ! તુ તે વસ્તુને બરાબર જ્ઞાન્ત ચિત્તથી સાભળ.

[૩૯] જે પાંચ મહામતોને પ્રહણ કરી પછી અસાવધાનતાથી તે બરાબર પાળી શકતો નથી અને પોતાના આત્માને અનપ્રદ (અસંયમ) કરી રમાદિ ગ્વાદોમા લુપ્થ થાય છે તેવો કિશ્કુ રાગ અને દ્વેષરૂપ અસારના બંધનને મૂળથી છેદી શકતો નથી.

નોંધ.—પ્રવચ્ચાનો હેતુ આરુક્ષિનાં બીજાક ઉપેદવાનો છે વસ્તુ છાડવી સહેલી છે પણ વસ્તુની આસક્તિ છાડવી કઠણ છે. માટે મુનિએ સતત તેજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

[૪૦] (૧) ઉપયોગપૂર્વક ગમનાગમન (૨) ભાષા (૩) એવાણા (ભોજન વસ્ત્ર વગેરે પ્રહણ કરવાની વૃત્તિ) (૪) ભોજન, પાન, કંબળ, વસ્ત્રાદિનું મૂકવું તથા લેવું. અને (૫) વધેલી આવશ્યક વસ્તુનો યોગ્ય ગ્રથજે ત્યાગ કરવો. આ પાંચ મમિતિઓમાં જે ઉપયોગ રાખતો નથી તે વીનપુરમે આચરેલા (જિન) માગ મા જાછ શકતો નથી.

[૪૧] જે લાંબા કાળસુધી મુણ્ડ (સાધુવ્રતની ક્રિયા) રચિ થઇને પણ પોતાના વ્રતનિયમોમાં અરિયર થઇ જાય છે. અને તપશ્ચર્યાદિ અનુષ્ઠાનથી બ્રહ્મ થાય છે. તેવો સાધુ ધણાં વર્ષો સુધી (ત્યાગ, સયમ, કેશલુંચન અને બીજાં કષ્ટોથી) પોતાના દેહને દુઃખ આપવા છતાં મંસારની પાર જઈ શકતો નથી.

[૪૨] તે પોત્તી મુડી અને જાપ વિનાના ખોટા ચિહ્નની માફક માર (મૂલ્ય) રહિત બને છે અને કાચનો કટકો જેમ વૈશ્યમણિ પામે નિર્ચયક હોય છે તેમ જ્ઞાનીજનો પાસે તે નિર્મૂલ્ય થઈ જાય છે.

[૪૩] આ મનુષ્ય જન્મમાં રજોહરણાદિ મુનિનાં માત્ર ચિહ્નો રાખે અને માત્ર આશ્ચર્યજાળ આતર વેશધારી સાધુ બને તે ત્યાગી ન હોવાં છતાં પોતાને ત્યાગી કહેવડાવતો કરે છે. આવો કુસાધુ પાછળથી બહુ કાળ સુધી (નરકાદિ જન્મોની) પીડા પામે છે.

[૪૪] જેમ તાળપુટ (હાથમાં લેવાથી તાળવું ફાટી જાય તેવું) વિધિ ખાવાથી, અભ્યવરિયત (અવળું) શસ્ત્ર ગ્રહણ કરવાથી અને અવિધિથી મંત્રગતપ કરવાથી જેમ તે મારી નાખે છે તેજ રીતે વિષયભોગની આસક્તિથી યુક્ત હોય તો તે આરિત્રંધર્મ પણ તે ગ્રહણ કરનારને મારી નાખે છે. (હલકી ગતિનાં લઈ જાય છે.)

નોંધ:—જે વસ્તુ વિકાસને પથે લઈ જાય છે તેજ વસ્તુ ઉત્તરી થાય તેો નીચે પણ લઈ જાય છે.

[૪૫] લક્ષણવિદ્યા, સ્વમવિદ્યા, ન્યોતિય અને વિવિધ કુટુહલ (ખાશગર) વિદ્યાઓમાં રક્ત થયેલા અને મેળવેલી હલકી વિદ્યાનાં પાપોથી પેટ ભરનારા તેવા કુમારને તે કુવિદ્યાઓ શરણશ્રુત થતી નથી.

નોંધ:—ત્રિશ્રા આત્મવિકાસ માટેજ હોય છે જે પતનનુ કારણ
જને તે તે કુવિદ્યા દહેવાય

[૪૬] તે વેશધારી કરીન માધુ પોતાના અજ્ઞાનરૂપ અધનારથી
મદા દુખી થાય છે અને ચારિત્ર ધર્મનો ઘાત કરી અહીં
પણ રિપર્યામ પામે છે અને પત્રી પણ નરક કે પશુચોનિમા
ગમન કરે છે

[૪૭] જે માધુ અગ્નિની માફક મર્વાભક્ષી બનીને પોતાને માટે
કરેલી, મૃત્યુથી લોધેની, કે નિત્ય એક ઘેંચીજ મેળવેલી
મદોપ લિલા પણ લોધા કરે છે, તે કુમાધુ પાપ કરીને મરી
ગયા બાદ દુર્ગતિમા ચાલ્યો જાય છે.

નોંધ:—જેનલિક્ષુને બહુજ શુદ્ધ અને નિર્દોષ લિક્ષાજ લેવાની હોય
છે લિક્ષા એવા માટે બહુ કડક નિયમો તેને જાળવવા પડે છે

૪૮] મરાકને છેત્નાર શત્રુ જે અનર્થ ન કરી શકે તે અનર્થ
પોતાનો જીવાત્માજ કુમાર્ગે જાય તો કરી નાખે છે
પરંતુ જે સમયે તે કુમાર્ગે જતો હોય છે ત્યારે તેને
વિચાર નથી આવતો. જ્યારે મૃત્યુના મુખમા જવુ પડે છે
ત્યારેજ તે જાણી શકે છે અને પત્રી ખૂમ પડતાય છે.

[૪૯] એવા કુમાર્ધુનો ત્યાગ પણ નિન્દાજ નીરડે છે અને તેનો
પુરપાર્થ પણ રિપનેત થઈ જાય છે બ્રહ્માચારીને આલોક કે
પરચોકમા જરાપણુ શાંતિ થતી નથી તે (આત્મિક અને
બાહ્ય) બન્ને પ્રદાનના દુખનો ભોગ બની જાય છે.

[૫૦] જેમ ભોગરમની લોતુપી (માસવાળી) પંખણી બીજા કિસક
પક્ષી વડે અપહરણે પત્રી ખૂમ પડિતાપ કરે છે તેજ પ્રકારે
દુરાચારી અને અવરજંદી માધુ જિનેશ્વર દેવાના આ મન્માર્ગને
વિરાધીને પછી મળ્યાન્ટે બુદ્ધિ પરિનાપ પામે છે.

[૫૧] આ જ્ઞાન અને ગુણથી યુક્ત એવો મેધુર શિખામણું સાંભળાને
ગણા અને જુદિમાન સાધકે દુરાચારીઓનાં માર્ગને દૂરથીજ
છોડીને મહા તપસ્વી મુનીશ્વરોના માર્ગે જવું.

[૫૨] એ પ્રમાણે જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્રના ગુણોથી ભરપૂર એવો સાધક
શ્રેષ્ઠ મંથનને પાળાને તથા પાંપરહિત ગર્ભા પૂર્વકમને હઠાવીને
આખરે મવોત્તમ અને સ્થિર એવા મોક્ષસ્થાનને પામી શકે છે.

[૫૩] આ પ્રમાણે કર્મજનુ પ્રત્યે હિમ, દમિતેન્દ્રિય, મહાતપસ્વી,
વિપુલ યગત્વી અને દ્રઢવનવાળા મહામુનીશ્વરે (અનાથી-
મુનીશ્વરે) સાચા નિર્ગથમુનિનું મહાશ્રુત અધ્યયન અતિ
વિસ્તારપૂર્વક શ્રેષ્ઠિક મહારાજને કહી સાંભળાવ્યું.

[૫૪] 'મનાયતાના સાચાં ભાવને માંભળી મંતુષ્ટ થયેલા શ્રેષ્ઠિક
મહારાજાએ જે હાથ જોડી કહ્યું કે હે ભગવન! આપે મને
માયુ' અનાયપણું સુંદર રીતે મમજવી દીધું.

[૫૫] હે મહર્ષિ! ભલે તમને માનવજન્મ મળ્યો. ભલે તમે આવી
કાંતિ, પ્રભાવ અને શૌર્યતા પામ્યા. જિનેશ્વરના સત્યમાર્ગમાં
(શ્રમણ માર્ગમાં) વ્યવસ્થિત રહેલા આપજ ખરેખર
મનાય અને મળાંધવ છો.

[૫૬] હે મંથનિન! અનાય જીવોના તમેજ નાથ છો. મર્વ
પ્રાણીઓના આપજ રક્ષક છો. હે ભાગ્યવંત મહાપુરુષ! હું
આપની દામા યાચું છું અને માથે સાથે આપની
શિખામણું વાંછું છું.

નોંધ:—સંયમી પુરુષની આવશ્યકતાઓ બહુ ઓછી હોવાથી ઘણા
જીવોને તે દ્વારા રાહત મળે છે. તે પોતે અમય હોવાથી તેનાથી બીજાં
નિર્ભય રહી શકે છે. આગંશ કે, એક સંયમી કરોડોનો નાથ બની શકે છે.

[૫૭] હે સંયમિન! આપને મેં પૂર્વાશ્રમની વિગત (જાણવા માટે)
વારંવાર પૂછી આપના ધ્યાનમાં ભર્ગે પાડ્યો છે અને ભોગો

ભોગવો એમ (ત્યાગીને ન છાજતું) આમંત્રણ કર્યું છે તે બધા અપરાધોને આપ માફ કરજો.

[૫૮] રાજમંડળમા સિદ્ધસમા શ્રેણિક મહાગમ્મએ એ પ્રમાણે પગ્મભક્તિથી તે શ્રમણમિંદની સ્તુતિ કરી. અને ત્યારથી તે વિશુદ્ધ ચિત્તપૂર્વક અતઃપુર, સ્વજન, અને સકલ કુટુંબ સહિત જૈનધર્મના અનુયાયી બન્યા.

નોંધ:—શ્રેણિક મહારાજ પ્રથમ ખીલ ધર્મમાં હતા પરંતુ અનાયી મુનીશ્વરના પ્રબળ પ્રભાવથી આકર્ષાઈ તે જૈન ધર્મના અનુયાયી બન્યા હતા તેવી પરપરા આણે છે.

[૫૯] મુનીશ્વરના અમૃત મમાગમથી તેનાં રોમેરોમ ઉદ્ધમિત બન્યા. આખરે તે પ્રદક્ષિણા પૂર્વક શિગસા વંદન કરી પોતાને રથાને પધાર્યા.

[૬૦] ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત તથા ત્રણ દડો (મનદંડ, વચનદંડ અને કાયદંડ) થી વિરક્ત અને ગુણુની ખાણુસમા અનાયીમુનિ પણ અનામકતરૂપે પખીની પેઠે અપ્રતિબંધ વિહારપૂર્વક આ વસુધરામાં મુખસમાધિથી વિચરતા હતા.

નોંધ:—સાચી સાધુતામા સનાયતા છે. આદર્શ ત્યાગમા સનાયતા છે. ભોગોના પ્રસંગમા અનાયતા છે, આસક્તિમા અનાયતા છે અને વૃત્તિ કે વાસનાની પરતંત્રતામા પણ અનાયતા છે. અનાયતાને છોડી સનાય થવું—પોતેજ પોતાના મિત્ર થવું એ પ્રત્યેક મુમુક્ષુનું અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે

એમ હું કહું છું :—

એ પ્રમાણે મહા નર્મથ નામનું વીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સમુદ્રપાલીય

સમુદ્રપાલનું જીવન

૨૧

વાવેલું અક્ષય જીવન નથી. આજે નહિ તો કાળે કરીને પણ તે બીજા ફળવાનું છે. શુભ વાવી શુભ પામી શુદ્ધ થવું એ આપણા જીવનનો હેતુ છે.

સમુદ્રપાલે પૂર્વે વાળ્યું હતું. અને શુભ વાવી શુભસ્થાનમાં ચોક્કસ, મનગમતાં સાધનો પામ્યા. અને તેને લોગબ્યાં પણ ખર્ચાં ને તજ્યાં પણ ખર્ચાં. પરંતુ તેનો હેતુ તો કંઈક જુદોજ હતો. અને તે હેતુ પાર પાડવા માટેજ જાણે ફાંસીને લાકડે જતા ચોરને નિમિત્તરૂપ જોયો ન હોય તેમ તેને જોતાંજ તેની દ્રષ્ટિનાં પડળો ખુલ્યાં. માત્ર વસ્તુપરજ નહિ પરંતુ વસ્તુના પરિણામ તરફ તેની દ્રષ્ટિ ગઈ. વાવેલું ઉદય આબરું, સંસ્કાર સ્ફુર્ત્યા, પવિત્ર યવાની ગ્રેરણા જાગી અને એ સમર્થ આત્માએ પોતાની સાધના પૂરી કરી.

ભગવાન બોલ્યા :—

- [૧] ચંપા (નામની) નગરીમાં પાશ્વિત નામે એક સાર્થવાહ રહેતો હતો. તે જ્ઞાતિનો યજ્ઞિક અને મહાપ્રજુ ભગવાન મહાવીરનો આવક શિષ્ય હતો.
- [૨] તે આવક નિર્ગ્રંથ પ્રવચનો (શાસ્ત્રો) માં બહુ કુશળ પાંડિત હતો. એકદા વહાણ રસ્તે પિટુણ્ડ નામના નગરમાં તે વ્યાપાર માટે આવી રહ્યો હતો.

નોંધ:—આ પિટુણ્ડ નગરમાં ઘણાં વર્ષો સુધી તે રહ્યો હતો, ત્યાં

તેના વેપારની સારી જમાવટ થઈ હતી, અને ત્યાં એક વણિકની સ્વરૂપ-
વતી કન્યાને પરણ્યા હતા. આ સંપૂર્ણ કથાનો સંબંધ અન્ય ગ્રંથોમાં
સચિત્તર છે. નિઃસાસુએ તે જોઈ લેવો. અહીં ખાસ આવશ્યક નોંધન છે.

[૩] પિટુણ્ડ નગરમાં વ્યાપારી તરીકે રહેતાં તેની માથે કોઈ
ખીજ વણિકે પોતાની પુત્રી પરણાવી હતી. એમ ઘણો વખત
જતાં તે બાઈ ગર્ભવતી થઈ. એ ગર્ભવતી પત્નીને માથે
લઈ હવે તે (ઘણો વખત થઈ જવાથી) પોતાના દેશ તરફ
આવવા નીકળ્યો.

[૪] તે પંથે ચાલતાં પાલિતની સ્ત્રીએ, સમુદ્રમાંજ પુત્રને પ્રભવ
કર્યો. તે બાલક, સમુદ્રમાં જન્મવાથી તેનું નામ સમુદ્રપાલ
રાખવામાં આવ્યું.

[૫] તે વણિક શ્રાવક વગેરે બધાં કુશળનાથી ચંપાનગરીમાં
પોતાને ઘેર પહોંચ્યાં, અને તેને ઘેર તે બાળક સુખપૂર્વક
ઉછરવા લાગ્યો.

[૬] જોનારને વલ્લભ લાગે તેવો અને સૌમ્ય ક્રાન્તિવાળો તે
બુદ્ધિમાન બાળક ક્રમપૂર્વક જોનેર કળાઓમાં અને નીતિ-
શાસ્ત્રમાં પંડિત થયો. અને અનુક્રમે હવે યૌવનને પણ
પ્રાપ્ત થયો.

[૭] પુત્રની યુવાનવય જોઈને તેના પિતાએ (અપસરા જેવી)
રૂપવતી રૂપિણી કન્યા સાથે તેને પરણાવ્યો. તે સમુદ્રપાલ રમણીય
મહેલમાં દોડનદક (વિલાસી) દેવની પેઢે કીડા કરી રહ્યો
છે અને ભોગો ભોગવી રહ્યો છે.

[૮] (આવી રીતે, ભોગજન્ય સુખો ભોગવતાં ભોગવતાં કેટલાક
કાળ પછી) એકદા તે મહેલના ગોખમાં બેસી નગરચર્ચા
જોવામાં લીન થયો છે. તેવામાં મારવાનાં-ચિન્ન મહિન

વધ્યભૂમિ પર લઈ જવાતા એક ચોરને તેણે જોયો.

નોંધ:—તે સમયમાં ફાંસી પર ચડાવતાં પહેલાં ખૂબ વિષ ધાગખૂંમથી ઝુનેગારને લઈ જવામાં આવતો હતો. તેના ચિહ્ન તરીકે ગળામાં કણેરની માળા, કુટેલો દોલ, ગદાંબસચારી અને બાંધન રાખવામાં આવતા.

[૬] તે ચોરને જોઈને ખુબ વિચારો આવી ગયા અને વૈરાગ્યભાવે તે સ્વયં કહેવા લાગ્યો કે અહો ! કેવા અશુભ કર્મોનાં કડવાં ફળો આ પ્રત્યક્ષ ભોગવવાં પડે છે ?

નોંધ:—‘જેવું કરીએ તેવું પામીએ’ આ અચળ સિદ્ધાંત સમુદ્ર-પાલના અંગેઅંગમાં વ્યાપક થઈ ગયા. કર્મના અચળ કાયદાએ તેને કંપાવી મૂક્યો. ભોગજન્ય આ સુખોનાં પરિણામ શાં ? હું શું કરી રહ્યો છું ? મારું અહીં આગમનનું પ્રયોજન શું ? આવી અનેક વિચારશ્રેણીઓ સતત ભગી હઠી.

[૧૦] અને તેજ વખતે કાંડાં ચિંતનના પરિણામે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન જન્મ્યું, સાચું તત્ત્વ સમજાયું અને પરમ સંવેગ જાગ્યો. સાચા વૈરાગ્યના પ્રભાવે માતાપિતાના અંતઃકરણ મંત્રુષ્ટ કરી આખરે તેમની આત્મા લઈ પ્રવ્રંત્યા સ્વીકારી અને તે મંચમી બન્યા.

[૧૧] મહા ક્લેશ, મહા લય, મહા મોહ, અને મહા આસક્તિના મગ્ગરૂપે લક્ષ્મી તથા સ્વજનોના મોહભંધ સંબંધને છોડી ત્યાગધર્મને સચિપૂર્વક સ્વીકાર્યો અને પાચ મહાવ્રત તથા મદ્યાચારને આરાધના લાગ્યા. તેમજ પરિવ્રજને શ્રવણ લાગ્યા.

નોંધ:—પાંચ મહાવ્રત એ મુનિઓના મૂળંમુલો છે. તેનું સ્થાન જીવનના અણુઅણુમાં હોય છે અને બાકીના ઉત્તરગુણો છે તેના સંપ્રદ મૂળગુણની પુષ્ટિ માટે હોય છે.

[૧૨] અહિંમા, સત્ય, અસ્તેય, અહમ્યયર્ અને અપરિગ્રહ એ પાંચ

મહાનતોને અગીકાગ કરીને તે વિદ્વાન મુનીશ્વર જિનેશ્વરજીએ
કરમાવેલા દમમા ગમન કરે છે.

જિનેશ્વરે કરમાવેલા ત્યાગમાર્ગમાં ભિક્ષુએ કેમ વર્તવું
તે નીચે બતાવે છે.

[૧૩] ભિક્ષુએ આખા વિશ્વના મમસ્ત શ્રવે પગ દ્યાનુકંપી અને
હિતચિતક થવું ભિક્ષુ જીવનમાં આવેલું બધું કષ્ટ લક્ષ્મી રાખી
સહેવું. મદા પૂર્ણ બ્રહ્મચારી અને સયમીજ રહેવું તથા
ધર્મિયોને વશ કરી, પાપના યોગ (વ્યાપાર) ને મર્ચ્યા તત્ત
દર્ધ સમાધિપૂર્વક ભિક્ષુધર્મમાં ગમન કરવું.

[૧૪] જે મમયે જે ક્રિયા કરવાની હોય તેજ કરવી. દેશપ્રદેશમાં
વિચરતા રહેવું. કોઈપણ કાર્ય કરતા પહેલાં પોતાની શક્તિ
કે શક્તિનું માપ કાઢી લેવું. કોઈ કંઠાર કે અમલ્ય શબ્દો
કહે તો મિંદની માફક રવું નહિ, કે મામે થઈ અમલ્ય
પણ બોલવું નહિ.

નોંધ:—જમે તે જ્ઞેનમાં હોવા છતાં સાધુજીવનની દિનચર્યાને યોગ્યજ
કાર્ય કરતા રહેવું. ભિક્ષા ટાણે સ્વાધ્યાય કરવો અને સ્વાધ્યાયને વખતે
સૂઈ જવું એવી અકાળ ક્રિયાઓ ન કરતા સર્વસ્થળે વ્યવસ્થિતજ રહેવું.

[૧૫] સંયમીએ પ્રિય કે અપ્રિય જે કંઈ થાય તે તરફ તટગ્થ
રહેવું. કષ્ટ આવે તો તેની ઉપેક્ષા કરી બધું મદદ સહન કરી
લેવું. બધું પોતાના કર્મવશાતજ થાય છે. માટે નિસ્ત્રસાદ ન
થવું અને નિદા થાઓ કે પ્રશંસા થાઓ તે મબંધમાં
કશું લક્ષ્ય આપવું નહિ.

નોંધ:—પૂનની ઈચ્છા ન રાખવી અને નિન્દાને મનમાં ન લાવવી.
કેવળ સત્યશોધક થઈ સત્ય આચરણ કરતા રહેવું.

[૧૬] મનુષ્યોના અનેક પ્રકારના અભિપ્રયો હોય છે. માટે ભિક્ષુએ

તેનું જ્ઞાનપૂર્વક સમાધાન કરવું. અને મનુષ્ય, પશુ કે દેવોના અતિ અતિ લયંકર ઉપસર્ગો પણ સહન કરવા.

નોંધ:—અહીં લોકરૂચિ અને લોકમાનસને ઓળખવાનું અને સમજાવથી તેનો સમન્વય કરવાનું બતાવી ત્યાગીની ફરજ સમજાવી છે (એ પ્રમાણે પાલિત નામના મુનિ વિચરતા હતા.

[૧૭] ત્યારે દુઃખે કરીને સહી શકાય તેવા પરિપક્ષો (વિવિધ સંકટો) આવે છે ત્યારે કાયર સાધકો શિથિલ થઈ જાય છે. પરંતુ લડાઈને મોખરે રહેલા હાથીની પેઠે તે લિશ્તુ (પાલિત) જરા પણ ખેદ પામ્યા ન હતા.

[૧૮] તેજ પ્રમાણે આદર્શ સંયમી ઠંડી, તાપ, ડાંસ, મચ્છરના સ્પર્શો કે વિવિધ રોગો ત્યારે શરીરને સ્પર્શે ત્યારે ખેદ ક્યાં વિના સહન કરે અને તે બધું પૂર્વે કરેલાં કર્મોનુંજ પરિણામ જાણી કષ્ટો સહી કરીને ખપાવે.

[૧૯] વિચક્ષણ લિશ્તુ સતત રાગ, દ્વેષ અને મોહને છોડીને જેમ વાયુથી મેરુ કંપતો નથી તેમ પરિપક્ષોથી કંપે નહિ પણ પોતાના મનને વશ રાખી તે બધું સમજાવે સહન કરે.

[૨૦] લિશ્તુએ ન ગર્વિષ્ઠ થવું કે ન કાયર થવું. ન પૂજન ઈચ્છવું કે ન નિન્દા કરવી. પરંતુ સમુદ્રપાલની પેઠે સરલ ભાવ સ્વીકારીને રાગથી વિરક્ત રહી (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રદ્વારા) નિર્વાણ માર્ગની ઉપાસના કરવી.

[૨૧] (સાધુએ) સંયમને ત્રિપે અણુગમો કે અસંયમમાં રાગ ઉપજે તો નિવારવો, સગથી દૂર રહેવું, આત્મહિતચિંતક થવું. તેમજ શોક, મમતા અને પરિમહતી તૃપ્તિ છેદી, સમાધિવંત થઈ પરમાર્થપદમાં સ્થિર થવું.

[૨૨] આજ પ્રમાણે મસુદ્રપાલ યોગીશ્વર આત્મરક્ષણ અને પ્રાણી-

રક્ષક બની ઉપશેષ વિનાનાં અને પોતાને ઉદ્દેશને નહિ બનાવેલાં એવાં જ એકાંતરથાનોમાં વિચરે છે અને વિપુલ યશસ્વી મહર્ષિઓએ જે જે આચરણ આચર્યા હતા તેને આચરે છે, તેમજ આવી પડેલા અનેક સંકટોને પોતાના શરીરદ્વારા મટી લે છે.

[૨૩] યશસ્વી અને જ્ઞાની એવા સમુદ્રપાત્ર મહર્ષિ નિરંતર જ્ઞાનમાં આગળ વધ્યા અને ઉત્તમ ધર્મ (સંયમધર્મ) ને આચર્યો આખરે કેવળ (સંપૂર્ણ) જ્ઞાનના ધણી થયા. અને જેમ આકાશમાં સૂર્ય શોભે તેમ મટીમંડલમાં આત્મજ્ઞાનિથી ઓપવા લાગ્યા.

[૨૪] પુણ્ય અને પાપ એમ બન્ને પ્રકારના કર્મોને ખપાવાને શરીર અધ્યાસથી સર્વ પ્રકારે છૂટી ગયા. (શૈલેશી અવસ્થા પામ્યા). અને આ સંસારસમુદ્રની પાર જઈને સમુદ્રપાત્ર અપુનરાગતિ (અપુનરાગમન) અર્થાત્ સિદ્ધગતિને પામ્યા.

નોંધ:—શૈલેશી અવસ્થા એટલે ઝટોલ અવસ્થા. જૈનદર્શનમાં આવી સ્થિતિ નિષ્કર્મ યોગીશ્વરની થાય છે. અને આવી હૃદય દગ્ધ પામ્યા પછી તુરંતજ તે આત્મસિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે.

સરળ ભાવ, તિતિદ્વા, નિરભિમાનતા, અનાસક્તિ, નિંદા કે પ્રશંસા બન્ને સ્થિતિમાં સમાનતા, પ્રાણી માત્ર પર સમભાવ. એકાંતવૃત્તિ અને સતત અપ્રમત્તતા, આઠ ગુણો એ ત્યાગધર્મની ધમારતતા પાયા છે. તે પાયા બેટલા પરિપક્વ અને પુષ્ટ તેટલુંજ ત્યાગી જીવન હૃદય અને સુવાસિત. એ સુવાસમાં અનંતમવની વાસનામય દુર્ગંધ નહિ બ્રહ્મ યર્ષ જીવાત્મા ઊંચી ને ઊંચી, ભૂમિકામાં જઈ આખરે અંતિમ લક્ષ્યને પામી જાય છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે સમુદ્રપાલીય નામનું એકવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

રથનેમીય

—o—
રથનેમિનુ'

૨૨

· શરીર, સંપત્તિ અને સાધનો પૂર્વ પુણ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે, પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય હોય તો પ્રાપ્ત થયેલાં સાધનો સન્માર્ગે જ યોગ્ય છે અને ઉપાદાતામાં સહકારી નીવડે છે.

શુદ્ધ ઉપાદાતા એટલે જીવાત્માની ઉન્નત દશા. આવી ઉન્નત દશાવાળો આત્મા ભોગોના પ્રબળ પ્રલોભનોમાં પડવા છતાં સહજનિમિત્ત મળે કે સહેજે છટકી જાય છે.

નેમિનાથ કૃષ્ણવાસુદેવના પિત્રાઈ ભાઈ હતા. પૂર્વભવના પ્રબળ પુરુષાર્થથી તેનું ઉપાદાતા શુદ્ધ થયું હતું. તેને અંતરાત્મા દેશાદિક જેવો ઉજળો હતો. હજીએ તેને ઉન્નતદશામાં જવું હતું તેથીજ આ ઉત્તમ રાજકુળમાં મનુષ્યભવે તેનું આગમન થયું હતું.

ભરયૌવન, સર્વાંગ સૌન્દર્ય શરીર, વિપુલ સમૃદ્ધિ પામ્યા છતાં તેનું મન તેમાં રાચતું ન હતું. પરંતુ કૃષ્ણમહારાજના અતિ આચક્રવશાત્ તેમનું સગપણ ઉચ્ચસેન મહારાજની રંભા સમાન સ્વરૂપવતી પુત્રી રાજમતી સાથે થયેલું.

ભરપુર ઠાકમાઠથી આખા ચાદવકુળ સાથે તે કુમાર પરજીવા આદ્યા. રસ્તામાં બાંધેલાં પશુઓના પોકાર સાંભળી સારથિને પૂછ્યું કે આ બિચારાં શા સારુ પીડાય છે? સારથિએ કહ્યું:-

પ્રભુ ! એ તો આપના લગ્નમાં આવેલા મીઠામીઠાના લોગન માટે ખાંધી રાખ્યા છે.

મારા લગ્નનિમિત્તે આ ઘેર હિંસા ? તેજને ટકોરો ખસ છે. તેજ વખતે લગ્નના હપ્તું સુકાઈ ગયા. એ રાજકુમાર પરણ્યા વિના ઘેર પાછા વળ્યા અને આખરે યુવાનવયમાં રાજપાટ અને લોગવિલાસ એ બધું તજ મહાયોગી થયા.

સહજ વિચાર જીવનના દેવા પતરા કરી મૂકે છે ? સાવધ થયેલો આત્મા શું નથી કરી શકતો ?

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] પૂર્વે શૌર્યપુર (સોરીપુર) નામના નગરમાં રાજલક્ષ્ણોથી યુક્ત અને મહાન ઋદ્ધિમાન એક વસુદેવ નામના રાજા થઈ ગયા હતા.

નોંધ:—આ કથા સંબંધ વખતે તે રાજાની પદ ચાલ્યા ન હતા અર્થાત્ સુવરાજ હતા.

[૨] તેને દેવકી અને રાહિણી નામની બે સ્ત્રીઓ હતી અને તે પૈકી રાહિણીને બલભદ્ર (બલદેવ) અને દેવકીને કૃષ્ણવાસુદેવ એવા બે મનોહર કુમારો હતા.

[૩] તેજ શૌર્યપુર નગરમાં બીજા પણ એક મહાન ઋદ્ધિમાન અને રાજલક્ષ્ણોથી યુક્ત એવા સમુદ્રવિજય નામે રાજા હતા.

[૪] તેમને શિવા નામે પત્ની હતાં. અને તેની કૃપેથી જન્મેલો એક મહા યશસ્વી આખા લોકનો નાથ અને ઇન્દ્રિયોને દમન કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવો અરિષ્ટનેમિ નામનો લાગ્યવંત પુત્ર હતો.

[૫] તે અરિષ્ટનેમિ શૌર્ય, શાંભીય, આદિ ગુણોથી તેમજ સુસ્વરથી

યુક્ત અને (સાધિઆ, શખ, ચક્ર, અને ગદા વગેરે) એ-
ત્તરને આઠ ઉત્તમ લક્ષણોથી સહિત હતા તેમનું જોત
જોતમ હતું અને શરીરનો વર્ણ સ્થામ હતો

[૬] તેઓ વ્રજપ્રભનારાયસઘયણ અને મમયતુરસ સંઘાન
(ચારે બાજુથી જે શરીરની આકૃતિ સમાન હોય તે) વાળા
હતા તેનું જે મગ્ગ સમાન રમણીય હતું તે નમ્મીશ્વર સાથે
પરણાના માટે પ્રશન (શ્રીકૃષ્ણ) મહારાજાએ ગણમતી નામની
કન્યાનું માગુ કર્યું

નોંધ — સઘયણ એટલે શરીરનો બાધો તે બાધાઓ પાંચ પ્રકારના
હોય છે તે પૈકી વ્રજપ્રભનારાયસઘયણ સર્વ શ્રેષ્ઠ છે તે શરીર એટલું
તો મજબુત હોય છે કે મહાપી ને પણ તે સહજ રીતે સહી શકે છે
નેમિરાજ બાલપણથીજ સુસરેકારી હતા ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવવાની તેમને
લેગમાન ઈચ્છા ન હતી તે વૈશ્યમા તગ્બોળ હતા પરંતુ તેમના બધુ
કૃષ્ણમહાગજની આજ્ઞાને આધીન બની તે મૌન રહ્યા તે મૌનનો લાભ
લઈ કૃષ્ણમહાગજે ઉચ્ચેન મહારાજા પાસે રાજમતીનું માગુ કર્યું હતું

[૭] તે રાજમતી કન્યા પણ ઉત્તમકુળના રાજવી ઉચ્ચેનની પુત્રી
હતી તે સુશીના, સુનયના આે સ્ત્રીઓના સર્વોત્તમ લક્ષણોથી
સપન્ન હતી, તેની પ્રાન્તિ, સૌદામિની જેવી મનોહર અને
નિમ્મત જેવી તેજસ્વી હતી

[૮] (જ્યારે કૃષ્ણમહારાજાએ તેની માગણી કરી ત્યારે) તેના
પિતાજીએ નિપુન સમૃદ્ધિનાજા વામુદેવને કહી મોઢલાવ્યું કે તે
કુળી (નેમિનાથ) આહી પરણના પધારે તો ું કન્યા
(આનંદ) આપી શકું

નોંધ — તે વખતે ક્ષત્રિયકુળોમા કન્યાના રનેહીજનો કન્યાને સાથે
લઈ વરરાજાને ગજાને આપતા અને ત્યાં મહા રથ મોડી ધામદૂમથી
લગ્ન કરતા અને ઇટલાક કટખોમા વરરાજાને બદલે તેમનું (તરવાર

ચિહ્ન મોકલી કન્યાને તેની સાથે પરણાવી લાવતા. તેથીજ અહીં કમરોને આ નવી માગણી કરી હોય તેહું જણાય છે.

[૯] નેમિરાજને ઉચિત દિવસે ઉત્તમ પ્રકારની ઔપધિઓથી ગ્નાન કરાવ્યું અને કરેલાં મંગલ કાર્યો સાથે કપાળમા મંગલ તિલક પણ કરાવ્યું. ઉત્તમ પ્રકારનાં વસ્ત્રો પહેરાવ્યા અને તેમને હાર વગેરે ઉત્તમ પ્રકારના અલંકારોથી વિભૂષિત કર્યા.

[૧૦] વાસુદેવ ગતના (૮૨ લાખ હાથીઓમાં) સૌથી મોટા મદોન્મત્ત ગંધહુગ્તી પર તે આરૂઢ થયા, અને જેમ મસ્તક ૧૨ ચૂંચાણિ શેષને તેમ જોલવા લાગ્યા.

[૧૧] તેના ઉપર ઉત્તમ છત્ર અને જે ચામરા ઢોળાઇ રહ્યાં હતાં અને તે દશ દશાહર્ વગેરે સર્વ યાદવોના પરિવારથી ચાર બાણુ વિંટળાઇ રહ્યા હતા.

[૧૨] તેની સાથે હરતી, ઘોડા, રથ અને પાયદળ એમ ચાર પ્રકારની મુખ્યવશિત શણગારેલી મેના હતી. અને તે મમથે લિન્નલિન્ન વાજિંત્રોના દિવ્ય અને ગગનસ્પર્શી અવાજે આકાશ ગગનની મધ્યું હતું.

[૧૩] આવી સર્વોત્તમ સમૃદ્ધિ અને શરીરની ઉત્તમ કાન્તિથી ઓપના તે યાદવકુળના આશ્રુપણુરૂપ નેમીશ્વર પોતાના ભુવનથી (પરણવા માટે) અહાર નીકળ્યા.

[૧૪] પોતાના શ્વશરગૃહે લગ્નમંડપમા પહોંચે તે પહેલાંજ રસ્તામાં જતાં જતાં યાડામા અને પાંજરામાં પુરાએલાં, દુઃખિત અને મરણના ભયથી ત્રામ પામેલાં પ્રાણીઓને તેણે નગરોનજર જોયાં

નોંધઃ—આ પ્રાણીઓ લગ્નનિમિત્તે ભોજન માટે રાખવામાં આવ્યાં હતાં કારણકે તે વખતે કેટલાક ક્ષત્રિય રાજાઓ કે જે જેન ધર્મને પામી શક્યા ન હતા તે આવી અનર્થ હિંસાઓ કરતા હતા.

[૧૫] માસભક્ષણ કરવા માટે રોકેલા અને તેથી મૃત્યુની મમીય પહોંચેલાં એવાં પ્રાણીઓને જોઈને તે જુદિમાન નેમિનાથ મારયિને મળોધીને આ પ્રમાણે બોલ્યા:—

[૧૬] મુખના ઈન્દ્રિય એવા આ પ્રાણીઓને શા સારું વાડામા અને આ પાજરાઓમા રૂઢી રાખ્યાં હશે ?

[૧૭] આ સાંભળીને સારથિએ કહ્યું:—એ બધા નિર્દોષ છવો આપનાજ આ વિવાહકાર્યમા આવેલા લોકોને જનાડવા મારું ગાહી ગોધી ગમ્યાં છે.

[૧૮] “ તમાગ વસ નિમિત્તે ઘણા છવેનો વિનાસ ! આ વચન સાંભળીને સર્વ છવો પર અનુકંપા ધરાવનાર જુદિમાન નેમિગજ મુખજ વિચારમા પડી ગયા.

[૧૯] જે માગજ કારણથી આવા અમખ્ય નિર્દોષ છવો હાણામ જતા હોય તો તે વસ્તુ મારે માટે આ લોક - પંલોક ઉભયમા લેશ માત્ર કલ્યાણકારી નથી

નોંધ:—અનુકંપાટિના દિવ્યપ્રભાવે તેના હૃદયને હવમજાવી મૂંઝુ પ્રથમ તેણે વિચાર્યું કે સગ્નક્રિયા જેવી સામાન્ય ક્રિયામાં પણ આવી ઘોર હિંસા ! લેશ રસાસ્વાદમા આટલો અનર્થ ! સંસારના પામર છવો શુ અન્યનાં દુઃખ પારખવાની લાગણી સાદ જોઈ બેઠા હશે ? આવા સામાન્ય વિચાર પણ તેમને કેમ રહુરતો નહિ હોય ? ખરેખર જ્યાં તે દ્રષ્ટિજ નથી ત્યાં વિચાર શાના હોય ? જ્યાં બંધ અનુકરણ છે ત્યાં વિવેક ક્યાથી જન્મે ? આવા અનર્થ સંયોગોથી શો લાસ ? આવા સંબંધોમાં પતન સિવાય ઉન્નતિ ક્યાં હતી ? આવા ગંભીર ચિંતનના પરિણામે તેને તીવ્ર નિર્વેદ થયો સંસારની આસન્નિ હટી મઈ રમણીનાં કામળ પ્રલોભનનો ચેપ તેને લોભાવી ન મકયો.

[૨૦] તુરતજ તે યશસ્વી નેમિનાથે પોતાના કાનના યુગલ (જન્ને)

કહ્યું, તમનું ચિન્નમૂલ સૂત્ર તથા તથા આત્મજો આગિને
આત્મ કર્યા અને ત્યારીજ પાલ રાગી ગયા

નોંધ — એતિહાસિક નોંધ મળે છે કે નમિનાથ તેજ સમયે આગળ
ન વધતા ધર તરફ પાલ વળ્યા એમ મક્કાની ભવના પરિવર્તન તેમના
એલીજનોને અસહ્ય એક દર તરફ પળી તો બહુ બહુ કહેના તા પાલ
ન વળ્યા અને વૈગવ્ય પ્રબળજ થતો ગયો વગ્સીદાન (પ્રત્યે તીર્થક
દીપ્ત તીર્થ પહેલા 'તેમનું' મુદ્ધી મદામૂના દાન કરે છે તે) નહ આખરે
મક દ્વાર સાધકો સાધકોદિદિત થય

[૭૧] નેમિનાથે ઘેન આત્મી જેવું આગિ લેનાનું મન કર્યું કે તેજ
અખને તેમના પૂત્ર પ્રમાણથી પ્રેરણા દિવ્યસદ્ધિ અને મોગી
પરિવર્ત માથે ધણા (લોકાતિ) ને ત્યા ભગવાનનું
નિષ્ક્રમણ કમવના માટે મનુષ્યવૈભા ઉતર્યા

નોંધ:—નેમિનાથ એ જૈનશાસ્ત્રના ૨૪ તીર્થકરો (સર્વોત્તમ
ભગવાનો) પૈકીના બાવીસમા તીર્થકર હતા ધણા ભવોના તીવ્રતર પુરુષાર્થ
પછીના તીર્થકર પદ પ્રાપ્ત થાય છે જે સમયે તીર્થકર દેવ અભિનિષ્ક્રમણ
કરે છે તે વખતે દેવગતિમાના જે પ્રસન્ન દેવો ત્યા આકર્ષાય છે તે
લોકાતિક દેવો તરીકે ઓળખાય છે

[૭૨] આત્મી રીતે અને એવો અને અનેક મનુષ્યના પન્નાથી
પિટાયેલા તે નેમિનાથ ગતની પ્રાપ્તિ પગ આઠક થયા
અને દાન (તેમના નિરામયધાન) નગરીથી નીકળી
જૈન (ગીગના) પરિવર્તમા આવેના ઉદ્યાનમાં ગયા

[૭૩] ઉદ્યાને પહોંચ્યા પછી તુરંતજ દેવે મનાવેલી ઉત્તમ પાતખી-
માથી ઉતરી પડ્યા અને એક દ્વાર સાધકોની માથે તેણે
ચિન્નાનક્ષત્રમા લા પ્રત્યક્ષા રીકારી લીધી

નોંધ — શ્રી કૃષ્ણના આઠ પુત્રો, બળદેવના ૭૨ પુત્રો, શ્રી કૃષ્ણના
૫૬૩ ભાઈઓ, કમરે ગતના આઠ પુત્રો, નેમનાથના ૨૮ ભાઈઓ,
દેવસેનમુનિ વગેરે ૧૦૦ અને ૨૧૦ ચાદવપુત્રો તથા આઠ મોટા ગતઓ,

એક અગ્રાજ, બીજો તેનો પુત્ર અને ત્રીજો વરદત્ત એમ બધા મળી એક સાથે એક હજાર પુરુષ સાથે ચિત્રાનક્ષત્રમાં ઘેરથી નેમિનાથ નીકળ્યા હતા.

[૨૪] (પાલખીથી હતર્યા પછી) પ્રવ્રજ્યા લેતી વખતે શીઘ્ર તેણે સુગન્ધમય, સુકોમળ અને વાંકડિયા વળેલા કેશનું તુગ્ગતજ પોતાને હાથેજ પાંચ મુદ્દિઓથી હુંચન કર્યું અને મમાધિ-પૂર્વક સાધુતા સ્વયં સ્વીકારી લીધી.

[૨૫] જિતેન્દ્રિય અને મુંડત થયેલા તે મુનીશ્વરને વામુદેવે કહ્યું:-
હે સંયતીશ્વર! આપના ઇચ્છિત ત્રેય (મુક્તિ) ને શીઘ્ર પામો.

[૨૬] અને જ્ઞાન, દર્શન તથા ચારિત્રવડે તેમજ ક્ષમા તથા નિર્લોભ-તાના ગુણો વડે આગળ અને આગળ વધો. (આ કેવું મુંઢર આશીર્વાચન છે ! સાચો મંબંધ આનેજ કહેવાય.)

નોંધ:-જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણની પૂર્ણ સાધના થયેથી જૈનદર્શન મુક્તિ માને છે. જ્ઞાન એટલે આત્માની ઓળખાણ. દર્શન એટલે આત્મદર્શન અને ચારિત્ર એટલે આત્મરમણતા. આ ત્રિપુરીની તન્મયતા જેમ જેમ વૃદ્ધિગત થતી જાય તેમ તેમ કર્મનાં બંધનો સિયિલ થાય અને કર્મોથી સાવ મુક્ત થઈ જવાય તે સ્થિતિને મુક્તિ કહેવાય.

[૨૭] એ પ્રમાણે બળભદ્ર, કૃષ્ણ મહારાજ, યાદવો અને દતિર નગરજનો અરિષ્ટનેમિને વંદન કરીને ત્યાંથી પાછા દ્વારકા નગરીમાં આવ્યા.

[૨૮] આ તરફ તે રાજકન્યા રાજમતી; અરિષ્ટનેમિએ એકાએક દીક્ષા લીધી તે વાત સાંભળીને હાસ્ય અને આનંદથી રહિત થઈ અને શોકના ભારથી મૂર્છિત થઈ જમીન પર ઢળી પડી.

[૨૯] સ્વસ્થ થયા પછી રાજમતી ચિંતવવા લાગી કે હું જેનાથી

તગ્નદ્ધ તે યુવાન ગજપાદ અને બોગમખને તત્ત યોગી
બન્યા અને હૃ હજુએ અર્હોત્ત ધુ માન જનને ધિક્કાર
છે. મારે દીક્ષા લેવી તેજ કલ્યાણુદારી છે

[૩૦] ત્યાગ્યાદ પૂર્ણ વૈગમ્યથી પ્રેરિત થઈ ધીગજ્યાણી તે ગજ-
મતીએ કાળા ભમર જેવા અને નગ્ન દાતીયાથી ઓળેલા
વાળોનું પોતાની મેળેજ દુચન કર્યું અને યોગિની બની ગઈ.

[૩૧] કૃષ્ણ વાસુદેવે મુદિત અને જિતેન્દ્રિય ગજમતીને કહ્યું કે
હે પુત્રી ! આ ભયકર એવા મંમાઃ માગરને જલદી જલદી
તરી જાગે.

[૩૨] તે જ્ઞાન્યાગ્નિથી અને વિદ્યુત્તી ગજમતી દીક્ષિત થઈ ત્યારે
તેની માથે પ્રણી માહેલીઓએ અને મેવિકાઓએ પ્રમત્યા
ગદણુ કરી હતી.

[૩૩] એકના ગીગ્નાઃ પર્વતમાં જતા જતા માર્ગમાં અત્યંત વૃદ્ધિ
થવાથી ગજમતીનાં ચીવરો ભીંજાયાં. અને અંધકાર થવાથી
એક પાસેની શુદ્ધમાં જઈને ઉભા રહ્યા.

નોંધ:—અકસ્માતથી જે શુદ્ધમાં ગજમતી આવી જાય તોજ
શુદ્ધમાં સમુદ્રવિનયના અંગતત રાજપુત્ર રથનેભિ કે જે ચીનનવયમાં
ત્યાગી બન્યા હતા તે ધ્યાન ધરી ઉભા હતા

[૩૪] શુદ્ધના કોઈ નથી તેમ અધારામાં જાગ્યાથી રાજમતી માવ
નક થઈ પોતાનાં ભીંજાયેલા ચીવરો મોકળાં કરવા વાગ્યા
આ દ્રશ્યથી રથનેભિ ભગ્નચિત્ત (વિપયાકુળ) થઈ ગયા
તેવામાજ એકાએક રાજમતીએ પાગુ તેમને દીક્ષા.

નોંધ:—એકાત અતિ ભયંકર વસ્તુ છે. બીજકરૂપ રહેલો વિકાર
એકાંતમાં રાખવામાં હુપાયેલા અગ્નિનો માફક ઝગમગ હોય છે. સ્ત્રી અને
પુરુષનો આકર્ષક સદવાસ પણ અગ્નિય યોગીને અસિત બનાવે છે.

જાંચે ચડેલો રથનેમિ આપા લેશ નિમિત્તથી ક્ષણવારમાં નીચે પડકાઈ પડે છે.

[૩૫] (રથનેમિને જોતાં વારજ) એકાંતમાં તે સંયમીને જોઈને રાજમતી ભયભીત બની ગઈ. (અજાણતાં મુનિ સમક્ષ નસી બની જવાયું એ) ભયથી કંપવા લાગી. અને પોતાના બન્ને હાથથી ગોપન કરી બેસી ગઈ

નોંધ:—વસ્ત્રો દર પહોળાં કર્યા હતાં. રથજ એકાંત હતું. અજાણતિગત લગ્ન અને ભયની લાગણીઓનું દ્વંદ્વ ભર્યું હતું. આ વખતે તેણે બેસી જઈ પોતાના બન્ને હાથથી મકંટબદ્ધ આસન બનાવી પોતાનાં બધાં શુભ અંગો ગોપવી લીધાં-છુપાવ્યાં.

[૩૬] તે વખતે સમુદ્રવિજયના અંગગત રાજપુત્ર રથનેમિ રાજમતીને ભયભીત થયેલી જોઈ આ પ્રમાણે બોલ્યા:—

[૩૭] હે સરલે ! હું રથનેમિ છું. હે કંપવતિ ! હે મંજુલ ભાપિણિ ! મારાથી લેશમાત્ર તમને દુઃખ નહિ થાય. હે કોમલાંગિ ! મને મેલો.

[૩૮] આ મનુષ્યભવ દુર્લભ છે. માટે આત્મે, આપણે બોગોને બોગવીએ. તેમાંથી તમિ મેળવ્યા પછી ભુક્ત-બોગી થઈ આપણે બન્ને જિનમાર્ગને આચરીશું. (સંયમ ગ્રહણ કરીશું).

[૩૯] આવી રીતે સંયમમાં કાયર અને વિકાર જીતવાના ઉદ્દોગમાં સાવ પરાભવ પામેલા તે રથનેમિને જોઈને રાજમતી સ્વસ્થ થયાં. સ્ત્રીશક્તિથી પોતાના આત્માને ઉન્નત બનાવી તેજ વખતે પોતાનાં વસ્ત્રોને લઈ શરીર આચ્છાદિત કર્યું.

[૪૦] પોતાની પ્રતિજ્ઞા અને વ્રતમાં દ્રઢ થતાં અને પોતાની જાતિ, કુળ અને શીયળનું રક્ષણ કરતાં તે રાજકન્યા રથનેમિને ઉદ્દેશી આ પ્રમાણે બોલ્યા:—

- [૪૧] અ કદાચ તુ રૂપમા સાક્ષાત કામએવ હો, લીનામા માલાત નગકુબેરે હો કે પ્રત્યક્ષ શકેન્દ્ર હો, તો પાપુ ન તને ન ઈચ્છુ
- [૪૧] ચ અગધન કુળમા ઉત્પન્ન થયેના મપો અગદગતી અગ્નિમા બળી મરવુ પસંદ કરે છે પણ વમેનુ વિદા ફરીથી પીનાનુ ઈચ્છતા નથી
- [૪૨] અપયશના આભનારિનુ ' તને ધિક્કાર હા ' કે જે તુ વામનામય જીવન માટે વમેના ભોગોને ભોગવના છડે છે. એવા પતિત જીવન કરતા તારુ મત્સ્ય વધારે ઉત્તમ કે
- [૪૩] હુ ભોજકવિષ્ણુની પૌત્રી અને ઉગ્રમેન મહારાજની પુત્રી હુ અને તુ અધકવિષ્ણુનો પૌત્ર અને મમુદ્રવિજય મહારાજનો પુત્ર છે રખે આપણે ગધનકુળના મર્પ જેવા થઈએ ' આ મયમીશ્વર ' નિશ્ચય થઈ મયમમા ગિયર થા

નોંધ — શ્રી હરિભદ્ર સૂત્રિના કથન પ્રમાણે જી. હર્મન જેઠાણી પોતાની પ્રસ્તાવનામા લખે છે કે ભોગરાજ એ અશુદ્ધ રૂપ છે પરંતુ તેને બદલે ભોજરાજ જોઈએ આ ભોજરાજનુ અપર નામજ ઉગ્રમેન છે અને અધકવિષ્ણુનુ અપર નામજ મમુદ્રવિજય છે આથી તે બન્ને વ્યક્તિઓ ભિન્નભિન્ન નથી હુ એકજ છે

- [૪૪] હે મુનિ ! જે જે સ્ત્રીઓને જોઈશ અને તે સ્ત્રીઓને જોયા પછી જો આમ કામભોગોની વાચના રાખ્યા કરીશ તો મમુદ્રકિનારે હડ નામનુ વૃક્ષ જેમ પડનથી ઉભડી જાય છે તેમ તારો આત્મા ઉચ્ચ જ્ઞાનકાથી પાતલ થશે

- [૪૫] જ જેમ ગોવાળ ગાયોને હાકના ઠતા ગાયોનો ધણી નથી પણ લાકડીનો ધણી છે અને ભડારી દ્રવ્યનો ધણી નહિ પણ ચાવીનો ધણી છે તેમ તુ પણ જો વિદ્યાભિનારી રહીશ તો મયમ પાળના ઠતા ચારિત્રનો ધણી નહિ પણ વેરનોજ માત્ર ધણી રહીશ

[૪૫] ઘ. માટે હે રથનેમિ ! ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને દગાવી તારી પાચે ઇદ્રિયોને વશ કરીને તારા આત્માને કામભોગો-માથી પાડેા વાળ.

[૪૬] ઘણ્યાગ્નિની અને માધીના આ આત્મગ્નિ અને મયોદ વચ્ચેના મામળા જેમ અદુશ વડે મદોન્મત્ત હાથી વશ થાય તેમ રથનેમિ ગ્રીધ વશ થયા અને મયમધર્મમાં અગળ ગિર થયા.

નોંધ:—ત્યા હાથીરૂપ રથનેમિ, માવતરૂપ રાજમતી અને અંકુશરૂપ વચ્ચેના હતાં રથનેમિનો વિકાર કાણુવાગ્મા હપશાંત થયે અને પોતાનું જ્ઞાન ચલાવી તે પથ્થાત્તાપપૂર્વક પોતાના માર્ગમાં સ્થિત થયા ચાગ્નિનો પ્રમાન શુ ન કરે !

ધન્ય હો એ જગન્મનની ઘણ્યાગ્નિની મેયાનો માનુષ્યજિનાં આ ક્વિય આદોવન આજે પણ સ્ત્રીરાજિની બળ્યતાની સાક્ષી પૂરી રહ્યા છે.

[૪૭] રથનેમિ આજથી મન, વચન અને કાયાથી સુમયમી અને મયોદરૂપ જીતેન્દ્રિય બની ગયા. તથા જીવનપર્યંત પોતાના મનમાં અખડ દ્રઢ રહ્યા અને ચાગ્નિને મન્જુાન સુખી અગ્નિ નિભાવી રાખ્યુ.

નોંધ:—રાજમતીના વચનના પ્રભાવે તેનાં મેમેશમમાં વાસ કર્યો. તે મેમી કદી ન પડે તેવા મેઠ સમાન નિષ્કપાયમાન રહ્યા

[૪૮] એ પ્રમાણે આખરે ઉપ તપશ્ચર્યા કરીને એ બન્ને (રાજમતી અને રથનેમિ) કેવળી (દેશજ્ઞાનધારી) થયા અને નર્વ કર્મોનાં બધન દૂર કરી ઉત્તમ એવી મિદ્ધગતિને પામ્યા.

[૪૯] જેમ તે પુરસ્કેષ્ટ રથનેમિને વચ્ચેભોગથી મનને શીઘ્ર દહાવી લીધુ તેમ વિચક્ષુ અને તરતજ પુરણે પણ વિવિધ ભોગોથી નિવૃત્ત થઈ પરમ પુરુષાર્થ કરે.

નોંધ:—સ્ત્રીરાજિ કામજ છે તેના ગતિ મંદ છે. તેનું એકથ બચથી વિઠાયેલું છે. સ્ત્રીરાજિનો સૂચક લક્ષણનાં વાદ્યોથી વેગવેગ છે પણ તે કયા સુધી ? મગય ન આવે ત્યા સુધી

સમય આવે ત્યારે જનનનાં બાંધનાં વિખરાઈ જાય છે. કામજતા પ્રચંડતામાં પલટાઈ જાય છે અને તે તેજસ્વી સૂર્ય ઝળહળી ઉઠે છે. ત્યાં જનનનું સર્વજન પરાસ્ત થાય છે. પુરુષ શક્તિનો આવેશ પૂરો થઈ ઓસરી જાય છે. અને આખરે એ શક્તિનો વિજય થાય છે.

રથનેમિ પૂર્વના યોગીશ્વર હતા. આત્મભાનમાં મસ્ત રહેનારા હતા. પરંતુ વિકારનાં ખીજ બાળવા માટે તે તેટલો અને તેનો પ્રયત્ન અપર્યાપ્ત હતો તેથીજ તેમ બનવા પામ્યું હતું.

આ પ્રસંગે રાજમતીનું તીવ્ર તપોબળ અને નિર્વિકારતા સદ્ગતિસ્થિતિ થાય છે. આવા કટોકટીના પ્રસંગમાં તેનું આ ધ્યેય અને આ પરાક્રમ એ તેનાં આત્મજ્યોત્સની પ્રતીતિ છે.

રથનેમિ પણ પૂર્વયોગી હતા એટલેજ આત્મભાનમાં આવી શક્યા. અન્યથા પરિણામ શુ આવત તે કલ્પના બહારની વસ્તુ છે. અહીં તેને માત્ર ટકાર જોઈતી હતી. તે મળી ગઈ.

ધન્ય હો-ધન્ય હો એ યોગિની અને યોગીશ્વરને !!! પ્રલોભનના પ્રબળ નિમિત્તમાં સપડાવા છતાં એ બંને આત્માઓ અડગ રહ્યા, અને સાધનો સાધી આત્મજ્યોતિમાં સ્થિર થયા.

એમ કહું છું :—

એ પ્રભાણે રથનેમિ મંબંધીનું બાવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

કેશિગૌતમીય

કેશીમુનિ તથા ગૌતમનો મંવાદ

૨૩

પાંચ મહાત્રતો એ મૂળગુણ કહેવાય છે. તેજ આત્મોત્ત-
પ્તિના સાચાં માધન છે બાકીની ઇતર ક્રિયાઓ ઉત્તરગુણો
કહેવાય છે અને તે મૂળગુણની પુષ્ટિ માટે ચોલયેલી છે.

મૂળ ઈચ્છ્ય કર્મબંધનથી મુક્ત થવું કે મુક્તિ મેળવવી તે છે
અને તે માર્ગે જવાનાં મૂળભૂત તત્ત્વોનો કોઈ પણ કાળે, કોઈ
પણ સમયે, કોઈ પણ સ્થિતિમાં પડતો થઈ શકે નહિ. તે સત્ય
તો ત્રિકાલાબાધિત હોય છે. તેને કોઈ પણ પલટાવી શકેજ નહિ.

પરંતુ ઉત્તરગુણો અને ક્રિયાનાં વિધિવિધાનોમાં કાળ કે
મમય પ્રમાણે પલટા થયા છે, થાય છે અને થવાના. સમય-
ધર્મનો સાદ સાંભળ્યા વિના ગતિ કયાં કરવામાં જાય અને
હાનિ રહેલાં છે સમયધર્મને ઝોળખી સરળમાર્ગથી દેવળ
આત્મલક્ષ્ય રાખી ચાલવામાં સત્યની, ધર્મની અને શાસનની
રક્ષા સમાયેલી છે

આજથી ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં ભગવાન મહાવીરના મમયની
આ વાત છે ભગવાન મહાવીરે મમયધર્મને ઝોળખી માધુ-
શ્વનની ચર્યામાં મહાન પલટો કર્યો હતો. પૂર્વથી ચાલી
આવતી પાર્શ્વનાથની પરપરા કરતાં નૂતનતા લાવી મૂકી હતી.
અને કડક વિધિવિધાનો સ્થાપી જૈન શાસનનો પુનરુદ્ધાર કર્યો
હતો. મમયધર્મને ઝોળખવાથી જૈનશાસનની ધર્મલક્ષ્મી તે
મમયના વેદ અને ઔદ્ધ શાસનના શિરપર ફરકવા લાગી હતી.

ભગવાન પાર્શ્વનાથની પરંપરાને માનતા કેશી શ્રમણ સપરિવાર વિહરતા વિહરતા શ્રાવસ્તીમાં પધારેલા. તેજ વખતે ભગવાન મહાવીરના ગણધર ગૌતમ પણ સપરિવાર ત્યાં પધાર્યા. બંને સમુદાયો મળ્યા, પરસ્પરના શિષ્યોને ધર્મ એક અને ક્રિયા ભિન્ન જોઈ આશ્ચર્ય થયું. શિષ્યોની શંકા નિવારવા બંને ઋષિપુંગવો મળ્યા, લેટ્યા, વિચારેનો સમન્વય કર્યો અને આખરે ત્યાં પણ કેશી મુનીશ્વરે મમયધર્મને સ્વીકારી લીધો અને ભગવાન મહાવીરની પરંપરામાં જૈનશાસનનો નયનચકાર બોલાવ્યો.

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] મર્વજ (મર્વ પદાર્થો અને તત્ત્વોના સંપૂર્ણ જ્ઞાતા), મહાધર્મરૂપ તીર્થના સ્થાપક અને આખા લોકના પૂજનીય એવા પાર્શ્વનાથે અહંનું જિનેશ્વર ચર્ચ ગયા હતા.

નોંધ:—આ વાર્તા પ્રસંગે ભગવાન મહાવીરનું શાસન પ્રવર્તતું હતું મહાવીર પહેલાં ત્રેવીશ તીર્થંકરો ધર્મના પુનરુદ્ધારક પુરુષો થઈ ગયા. તે પૈકી ત્રેવીશમા પ્રભુ પાર્શ્વ થયા હતા. પાર્શ્વપ્રભુનો આત્મા તો સિદ્ધ થયો હતો. આ વખતે માત્ર તેમનાં દિવ્ય આંત્રેલમે અને તેમનું અનુયાયીમંડળ અહીં દસ્તી ધરાવતું હતું.

- [૨] લોકાલોકની મર્વ પરતુપર જ્ઞાનમદીપ (જ્યોતિ) ના પ્રકાશનાર તે મહાપ્રભુના શિષ્ય મહા યશસ્વી અને જ્ઞાન તેમજ આગ્નિના પારગામી એવા કેશીકુમાર નામના શ્રમણ તે મમયે વિષ્ણુમાન હતા.

- [૩] તે કેશીકુમાર મુનિ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણે જ્ઞાનથી ભરપૂર હતા. એકદા બહોળા શિષ્યસમુદાય સાથે ગામોગામ વિચરતા વિચરતા શ્રાવસ્તી નગરીમાં પધાર્યા.

નોંધ:—જૈનદર્શનમાં જ્ઞાનની પાંચ શ્રેણીઓ છે:—(૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુતજ્ઞાન (૩) અવધિજ્ઞાન (૪) મનઃપર્યાય જ્ઞાન અને (૫) કેવળજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન

કે મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન કે શ્રુતઅજ્ઞાન આખા સ સારના જીવોમા તરતમ ભાવે હોય છે જ્ઞાન શુદ્ધ હોય તોજ સજ્ઞાન કહેવાય છે
 અને જ્ઞાન અશુદ્ધ કે વિપર્યાસવાળું હોય તેને અજ્ઞાન કહે છે સમ્યક્ અવગ્રાહ્ય તે મતિજ્ઞાન અને તેનાથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન તે શ્રુતજ્ઞાન આ જ્ઞાન જોટલું વિપુલ તેટલો બુદ્ધિવૈભવ વધુ હોવાનો અવધિજ્ઞાન ઉચ્ચ કોટિના મનુષ્યાને અને દેવાને હોય છે અને તે દ્વારા સુદૂર ગ્રહેવા પદાર્થોના પૂર્વ, વર્તમાન અને ભાવિ ભાવોને પણ જાણી શકાય છે આ ત્રણે જ્ઞાનો અશુદ્ધ પણ હોઈ શકે છે અને જો અશુદ્ધ હોય તો અનુક્રમે મતિઅજ્ઞાન શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન તરીકે ઓગળાય છે મત પર્યાય એ શુદ્ધ જ્ઞાન છે અને તે જ્ઞાન ઉચ્ચ ભૂમિકાના સયમી યોગીનેજ થાય છે તે દ્વારા તે બીજાના મનની વાત બરાબર જાણી શકે છે સર્વથી વિશુદ્ધ અને કેવળ આત્મજ્ઞાન જ હોય છે તેને કેવળજ્ઞાન કહેવાય છે આ જ્ઞાન તો કર્મના આવરણો સંપૂર્ણ બળ્યા પછીજ ઉત્પન્ન થાય છે આ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થનારનેજ સર્વજ્ઞ કહેવાય છે તેવા સર્વજ્ઞ પુરુષોને સ સાગ્રમા રીવાજ જન્મ લેવો પડતો નથી (જ્ઞાનના પ્રકારોનું વિસ્તૃત વર્ણન નહીજ વગેરે સૂત્રોમા જોઈ લેજો)

[૪] તે શ્રાવસ્તી નગરીમા નગર મંજીની બહાર એક નિન્દુ-
 નામનું એકાંત (ધ્યાનયોગ્ય ભૂમિ) ઉઘાન હતું ત્યાં પવિત્ર
 અને જીવરહિત ધામની રાધ્યા અને આસનો વાચી તે વનુદ્ધ
 ભૂમિમા તેણે વાસ કર્યો

[૫] તે મમયમા વર્તમાન ઉદ્ધારક અને વર્મનીર્થના મમ્યાનક
 એના જીનેશ્વર ભગવાન નથમાન આખા વિશ્વમા નર નર
 રૂપે પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા હતા

[૬] લગ્નમા જ્ઞાનપ્રદોત્તમી પ્ર યના પ્રતીષ્ઠાને ઉચ્ચ જ્ઞાન
 શિષ્ય જ્ઞાન તથા ચાન્દ્રિના પા યાનું જેવા નર નર
 ગૌતમ હતા

૭] માગ અગોના પ્રખ- ના ન નેન નેન નેન નેન

મમુદાય માથે ગામોગામ નિચગતા વિચિન્તા ત્રાવતી નગરી
મા પધાર્યા

નોંધ:—અઘાપી તે બાર અંગોમાનાં અગિયાર વિદ્યમાન છે અને
એક દ્રષ્ટિવાદ નામનું અંગ હપલબ્ધ થતુ નથી. તે અંગોમા પૂર્વ તીર્થ-
કરના અને ભગવાન મહાવીરના અનુભવી વચનામૃતો છે

[૮] તે નગર મહાગતી અગીય એક ક્રાષ્ટક નામનું ઉગ્રાન હતુ
ત્યા વિગુદ્ધ ધ્યાન અને તૃણાદિની આચરત શય્યા યાત્રી
નિવાસ કર્યો.

[૯] એ પ્રમાણે ત્રાવતી નગરીમા કુમાર ત્રમણ કરી મુનિ અને
મહાયગમ્પી ગૌતમ મુનિ એ અને બાણ સુખપૂર્વક અને
ધ્યાનમગ્ન સમાધિપૂર્વક રહતા હતા.

નોંધ:—તે સમયે આમની બહારના ઉદ્યાનોમાં ત્યાગી પુરુષો નિવાસ
કરતા. ગામમા જઈ ભિક્ષુ માગી સંયમી જીવન ગુમરતા

[૧૦] એકદા (ભિક્ષાચરી કરવા નીકળેલા) તે જન્મેના ગિધ્ય
'સમુદાય કે જે પૂર્ણ મંથમી, તપરસી, ગુમ્પી અને અવગત્તક'
(પૂર્ણ અદિમક) હતા. તેમને પન્નપગ્ના એકજ માર્ગ હોવા
હતા વેગ અને બાલક્રિયા લિન્ન બેવાથી પગપગ નિચા
હિલ્લચ્યો.

[૧૧] આ ધર્મ વળી કેવો ? અને અમે પાણીએ છીએ તે ધર્મ
કેવો ? આ આચાર ધર્મની ક્રિયા કેવી અને અમે પાણીએ
છીએ તે કેવી ?

નોંધ:—ભગવાન પાર્શ્વનાથનો કાળ ત્રણ અને પ્રાસ દાળ હતો.
તે વખતના મનુષ્યો સરળ અને બુદ્ધિમાન હતાં અને તેથી તે પ્રધારની
ધર્મ રચના પ્રવર્તતી હતી તે વખતે માત્ર ચાર મતો હતા. વજ્રો પણ
ગીત મનોહર વપરાતા. કારણ કે કુદર વસ્ત્રપરિધાનમા કે જલ્દી વસ્ત્ર
પરિધાનમાં મુક્તિ નથી. મુક્તિ તો નિરસક્રિયા છે તેમ ધારી તે

વખતે તે પ્રજાવિકા ચલી હતી અને ગાજ સુધી વિદ્યમાન હતી એમ જ્ઞાનધર્મને માનવા છતાં બાહ્યક્રિયામાં આટલાટલુ અતર રાખી ? તે શકા થવી સ્વાભાવિકજ છે એ બન્ને ગણધરો તે જ્ઞાનીજ હતા તેને આ વસ્તુમાં ઈ મહત્ત્વ કે નિવૃત્ત્ય નહોતું લાગતું પણ આવી શકા શિષ્યવગને થાય તે સ્વાભાવિક હતું તેનું સમાધાન કરવા માટે પરસ્પર મિત્રન કરી સમન્વય કરી લેવો તે પણ મહાપુરુષોની ઉદારતા અને સમયસૂચકતાજ સૂચવે છે

[૧૨] ચાર મહાનત્ત્વ ધર્મ કે જે ભગવાન પાર્શ્વનાથ કહેલા ૮ અને પાંચ મહાનત્ત્વ ધર્મ ભગવાન મહાવીરે કહેલા ૮ તા તે બેભનો હેતુ રો ?

[૧૩] વળી આ પોપધિ (ચેત વસ્ત્ર અને અનસ્ત્ર) વાળા આ સાધુ આચાર કે જે ભગવાન મહાવીરે કર્યા ના છે, અને આ પચંગી વસ્ત્રા પહેરનાનો માધુ આચાર કે જે ભગવાન પાર્શ્વનાથે બતાવ્યો છે તે બન્નેમાં તફાવત શું ? આવું અતર રા માટે જો બન્નેના એકજ ધ્યય કે તો ક્રિયાબેદ પણ શા મારું ?

નોંધ —તે વખતે બન્ને પ્રકારના મુનિવરો હતા જેમાંના એક જિનકલ્પી અને બીજા સ્થવિર કલ્પી કહેવાતા જિનકલ્પી સાધુઓ દેહાધ્યાસ છોડી કેવળ આત્મપરાયણ રહેતા સ્થવિર કલ્પીઓનું કામ તેથી વિશેષ કપરું હતું તેમને સમાજના રાગમાં રહેવા છતાં નિગસકાપણે કામ કરવાનું હતું અને આત્મિક યાજ અને પરકલ્યાણ બન્ને હેતુ જાળવી અગળ વધવાનું હતું તેઓ રતપ પરિશદ રાખતા પણ તેમાં મમત્વ ન રાખતા તે પરિશદ રાખીને પણ જિનકલ્પીનો મહાન આદર પામે તેવી આત્માની ઉજ્જવલતા અને જગૃતિ સતત રાખતા

[૧૪] કેશીમુનિ અને ગૌતમમુનિ એ બન્ને મહાપુરુષોએ પોતાના શિષ્યોનો આ સશય જાણીને તે નિવારણ ના માટે મમુત્વાય મહિન પગપગ નમાગમ મનાની દુનિયા ચક્રાંગી

નોંધ:—ગૌતમ કેશીમુનિ કરતાં વધે નાના હતા. પરંતુ જ્ઞાનમાં મોટા હતા. તે સમયે ગૌતમમુનિને ચાર જ્ઞાન હતા (૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુત-જ્ઞાન (૩) અવધિજ્ઞાન (૪) મનઃપર્યાયજ્ઞાન

[૧૫] વિનય, ભક્ત તથા અવમરના બળે ગૌતમગ્ધામી શિષ્ય-નમુદાય માથે કેશીમુનિ (પાશ્વનાથના અનુયાયી છે માટે) નું વડીલ કુંજ બાણી તેમની પામે તિન્દુક વનમાં પોતે જાતે આગ્યા

નોંધ:—ભગવાન પાર્શ્વનાથ, ભગવાન મહાવીર પહેલાં થયા છે માટે તેના અનુયાયી પણ વડીલ ગણાય. તે વિનય બળવવા પોતે જ્ઞાની હોવા છતાં ત્યાં પધાર્યા આજ નમ્રતા અને જ્ઞાનપાત્રનું ચિહ્ન છે.

[૧૬] શિષ્ય સમુદાય માથે ગૌતમ સ્વામીને ગ્રવ્ય આવના જોઈને કેશીકુમાર હર્ષાધેના થઈ ગયા અને તેમનું આતિથ્ય મુદ્ગ રીતે કરવા લાગ્યા.

નોંધ:—વેશ અને સમાચારી ભિન્ન હતા સંભોગ-સાપ્રદાયિક વ્યવહારનાં ભૂત ત્યાં નહીં નહિ જ્યાં વિશુદ્ધ પ્રેમ હોયતો હોય અને સંપ્રદાયનો કદાચદ ન હોય ત્યાં તેણે વિપવાતાવરણ હોયજ શાનું ? વાહ ! તે કાણ કેની અપૂર્વ છે ? આવા સંતસમાગમની એકજ ક્ષણ કરોડો જન્મોનાં પાતકને વધ કરી નાખે છે.

[૧૭] ડેલીકુમાર શ્રમણ ગૌતમ ભગવાનને આવતા દેખી ઉત્સાહથી તેમને અનુરૂપ અને પ્રાસુક (હવરહિત શાલીનું, ઘોહિનું, કાદરીનું અને ગળ નામે વનરૂપતિનું એમ) ચાર જાતના પગળ (ધામ) અને પાત્રમુ કાલ અને તૃણના આમનો લમ્પ લઈને ડેલીમુનિ તથા તેમના શિષ્ય સમુદાય ગૌતમમુનિ અને તેમના શિષ્ય નમુદાયને તે પર જોમાડે છે

[૧૮] તે વખતનું દ્રશ્ય અનુપમ લાગતું હતું. કુમાર ડેલીશ્રમણ અને મહા યશસ્વી ગૌતમમુનિ બન્ને જાણ ત્યાં જોઈ જોઈ

જાણે સુર્ય અને ચંદ્રન ન મેલ હોય' તેની રીતે જોખી રહ્યા હતા

[૧૯] આ પરસ્પરના નિચારનાદનુ કુતૂહલ જોના માટે મૃગના જેવ દેડ અને માધુઓ અને કુતૂહલી જનો તથા પાખડીઓ પણ હાજર થઈ ગયા હતા તેમજ લામોતી સંખ્યામાં ગૃહ્યો પણ ત્યાં એકઠા થયા હતા

[૨૦] (ગગનમાર્ગે અદ્રશ્ય રૂપે) દેવો, માનવો, ગાધર્વી, યક્ષો, રાક્ષસો, કિતગ તથા અદ્રશ્ય રહેલા અનેક જૂતો પણ ત્યાં આ દ્રશ્ય જોના માટે એકઠા થયા હતા

[૨૧] તે વખતે પ્રથમજ કૅશીમુનિએ ગૌતમને ઉદ્દેશીન કહ્યું —
હે ભાગ્યવત' તમને પ્રસો પૂજવા ઈચ્છુ છું આ પ્રમાણે જોનાતા કૅશીમહાનજરિને નજોધીને ભગવાન ગૌતમ આ પ્રમાણે બોલ્યા —

[૨૨] હે ભગવન' આપની ઈચ્છા હોય (આપને યાગ્ય લાગે) તે આપ ભલે પૂજો આ પ્રમાણે જ્યારે ગૌતમમુનિએ કૅશીમુનિને ઉદારતા પૂર્વક કહ્યું ત્યાર અનુના પામેના કૅશી ભગવાને ગૌતમમુનિને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૨૩] હ મુને' ચાર મહાવ્રતરૂપ ધન ભગવાન પાર્શ્વનાથ મ્હો છે, પરંતુ ભગવાન મહાવીર તો પાંચ મહાવ્રત રૂપે ધર્મને કહે છે

નોંધ — યામનો અર્થ અહીં મહાવ્રત લીધા છે

[૨૪] તો એ કાંઈ (મોક્ષના હેતુ) માં પહોંચવાને યેગ્યતા એ બંનેના આ ભિન્નભિન્ન વેશ અને જુદા જુદા આચારનું પ્રયોજન શું હશે? હ મુદ્ધિમાન ગૌતમ' આ એકજ માગ-

માં જે પ્રકારના વિવિધ ધર્મ કેમ પ્રવર્તે છે ? (તેમાં શું આપને સંશય કે આશ્ચર્ય નથી થતું ?)

[૨૫] આ પ્રમાણે જોતના કરી શ્રમણને ઉદ્દેશીને ગૌતમમુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યું :—શુદ્ધ બુદ્ધિ વહેજ ધર્મતત્ત્વનો તથા પરંભાષનો નિશ્ચય કરી શકાય છે.

નોંધ:—જ્યાં સુધી તેવી શુદ્ધ અને ઉદાર બુદ્ધિ હોતી નથી ત્યાં સુધી સાધ્ય કરતાં સાધન તરફજ તે વધુ દબે છે. એટલે મહાપુરુષોએ કાળ જોઈનેજ તેવી સખત ક્રિયાઓ જોજોડી છે.

[૨૬] (ચોવીસ તીર્થંકર પૈકી) પ્રથમ તીર્થંકર (ઋષભ પ્રભુ) ના સમયના મનુષ્યો બુદ્ધિમાં જડ હતાં પ્રકૃતિના સરળ, હતા. અને છેલ્લા તીર્થંકર (ભગવાન મહાવીર) ના સમયના મનુષ્યો જડ (બુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરનારા) અને વાંકા (કુવિકલ્પ કરનારા) હતા. વચ્ચેના ચોવીસ તીર્થંકરોના સમયના જીવો સરળબુદ્ધિવાળા અને પ્રાજ હતા. તેથીજ આવસર જોઈ ભગવાન મહાવીરે કડક વિધિવિધાનો કહ્યાં છે.

[૨૭] ઋષભ પ્રભુના અનુયાયીઓને ધર્મ સમજવો કઠિન પડતો. પરંતુ સમજ્યા પછી આચરવામાં તે સમર્થ હોઈ પાર ઉતરતા. અને આ છેલ્લા (ભગવાન, મહાવીર) તીર્થંકરના અનુયાયીઓને ધર્મ સમજવામાં સહેજ છે. પણ પાળવામાં કઠિન છે. તેથીજ તે જન્મેના કાળમાં પાંચ મહાવ્રતરૂપ ચતિધર્મ સમજાવ્યો છે. અને વચ્ચેના ચોવીસ તીર્થંકરોના સમયમાં ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મ સમજાવ્યો છે.

નોંધ:—સમજવામાં કઠિન હોવાનું કારણ બુદ્ધિની જડતા, અને આચરવામાં કઠિન હોવાનું કારણ એ છે કે સમયના પ્રવાહમાં મનુષ્યોની શિથિલતા વધી ગઈ હતી.

[૨૮] આ અપદ વસ્તુ સાલણીને ટ્રી આમી બો યા —હે ગૌતમ !
આપની બુદ્ધિ સુદૃઢ છે અમારા સશયનુ અમાધાન થઈ
ગયુ હવે બીજો મશય (પ્રશ્ન) ગ્લુ મુદુ હે ગૌતમ !
તેન અમાધાન કરે

[૨૯] હે મહામુને ! માધુ મમુદાયને પ્રમાણપૂર્વક અને મન્દ વસ્ત્ર
વાપરનાં ધમ શ્રી ભગવાન મહાવીરે કહ્યો છે અને
પાર્શ્વનાથે તો વિવિધ રગનાં વસ્ત્રો વાપરવાની પણ છટ આપી
સાધુધમ કરમા યો કે

નોંધ —અવેશકનો અર્થ કેટલાક અવસ્થા કરે છે જો કે મામાન્ય
રીતે આપણે નજ સમાસનો અર્થ નકારવાથી ગણીએ છીએ એ દ્રષ્ટિબિદુએ
તેમ થઈ શકે પરંતુ તે કાળમા પણ આખો સમુદાય નિર્વસ્ત્ર ન રહેતો
કેટલાક વસ્ત્રસંહિત રહેતા અને કેટલાક વસ્ત્રસંહિત રહેતા કારણ કે વસ્ત્ર
વાપરવા કરતા તેની મૂર્જા પર ભગવાન મહાવીરે ખૂબ ભાર આપ્યો છે
એટલે આ સ્થળે નજ સમાસના છ અર્થો પૈકી અ પનો ઉપયોગ કરવો તે
વધુ સંગત વાગે છે

[૩૦] તે મન્ને એમ્જ ધ્યેયમા જોડાયેના હોવા છતાં આ પ્રમાણે
જીતુ બન્ને પ્રમાણ વેશચિત્નો ધારણ કરનાનું અતર કેમ
રાખ્યુ હશે ? હે બુદ્ધિમન્ ! આપને અહીં મશય થતો
નથી ?

[૩૧] આ પ્રમાણે મોનતા ટ્રીમુનિને ઉદ્દેશીને ગૌતમ આ પ્રમાણે
બો યા —ખૂબ વિજ્ઞાનપૂર્વક મમય અને માધુઓના માનમ જોઈને
તે મહાપુરુષોએ આ પ્રમાણે બિનબિન ધર્મમાધનો ગણનાનું
નિધાન કરેલું છે

નોંધ —ભગવાન પાર્શ્વનાથના શિષ્યો સરલ અને બુદ્ધિમાન હતા
તેથી તે વિવિધ વસ્ત્રો પણ શરીરના આચ્છાદન માટે છે, વિભૂષા અર્થે
નથી તેમ માની અનાસક્ત બાવે ઉપયોગ કરી શકતા હતા પરંતુ

ભગવાન મદાવીરે જોયું કે આ વાચકોમાં પુષ્કળ નિમિત્તો મળવા છતાં આસક્તિ ન થતી તે અતિ અતિ કઠણ વસ્તુ છે. માટેજ પ્રમાણપૂર્વક અને સાદો વેગ રાખવા માટે કંગાલ્યું અર્થાત્ એ બધુંજે મદાપુરુષોએ વિચાર પૂર્વકજ અવગર જોઈને કર્યું છે.

- [૩૦] આવો માટે વેગ ગળવાનું કાગળ — (૧) શ્લોકમાં ભિન્નભિન્ન પ્રકારના વિકલ્પો અને વેગો પ્રવર્તી રહ્યા છે તેમાં આ વેશ પરથી યોગ્યને પ્રતીતિ થાય કે આ જૈન માધુ દશે,
 (૨) “ હુ માધુ છું ” તેવું પોતાને વેશથી ધ્યાન રહે માટે.
 (૩) મયમનો નિર્વાદ તે દ્વાગ થાય. એવા કાગળોથીજ શ્લોકમાં વેશ ધાગ્યું કરવાનું પ્રયોજન છે.

નોંધ:—વેશ એ કંઈ સાધ્ય નથી. માત્ર બાહ્ય સાધન છે. તે બાહ્ય સાધન આત્મિક સાધનની પુષ્ટિમાં અને આત્મવિકાસમાં મદદરૂપ થાય તેટલા પુરતું તેનું પ્રયોજન છે.

- [૩૩] વળી માધુનો વેશ તો દુગત્યાર ન થવા પામે તેવી મતન જગતિ ગળવા માટે માત્ર વ્યવહારનયથી માધન છે. નિશ્ચયનયે તો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણજ મોક્ષનાં માધન છે આ વાસ્તવિક માધનોમાં તો ભગવાન પાર્શ્વનાથ અને ભગવાન મદાવીર જન્મે મળતાજ છે. (મૌલિકતામાં વેશમાત્ર બેદ નથી)

નોંધ—વેશ બહુ ભિન્ન હોય પરંતુ તત્ત્વમાં બેદ કરો છેજ નહિ ભિન્ન વેગ રાખવાનું પણ ઉપર કહ્યું તેજ પ્રયોજન છે.

- [૩૪] કેશાસ્વામીએ કહ્યું:—હે ગૌતમ ! તમારી શુદ્ધિ ઉત્તમ છે (તમે બહુ મગ્નવ્ય કરી ગયા છો), તમે મારો મંથય દૂર કર્યો છે. હવે એક બીજો મથય (પ્રશ્ન) કરું છું તેનું હે ગૌતમ ! તમે મમાધાન કરો.

[૩૫] હે ગૌતમ ! હજારો વૈરીની વચ્ચે તમે વસી રહ્યા છો, વળી તે તમારી સામે ઝડપી રહ્યા છે છતાં તે બધાને તમે ગીરીતે છતી શકો છો ?

[૩૬] (ગૌતમે કહ્યું:—) હું માત્ર એક (આત્મા) ને છતવા મતત પ્રયત્ન કરું છું. કારણ કે તે એકને જનવાથી પાત્ર અને પાત્રને જનવાથી દમ અને દમને જનવાથી મર્વ શત્રુઓ વચ્ચે જતાઈ જાય છે.

[૩૭] કેશિમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—કે તે શત્રુઓ કયા ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશિમુનિને ઉદેશીને ગૌતમ મુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૩૮] હે મુને ! એક (મનની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને વશ થયેલો) જનવાત્મા જે ન જતાય તો તે શત્રુ છે. (આત્માને ન જનવાથી કપાયો ઉત્પન્ન થાય છે) અને એ શત્રુના પ્રતાપે ચાગ કપાયો પણ શત્રુ છે અને પાત્રે ધ્રિયો તે પણ શત્રુ છે એમ આખી શત્રુની પરપરાને જૈન શામનના ન્યાય પ્રમાણે જીતીને શાંતિપૂર્વક હું વિહાર કર્યા કરું છું.

નોંધ—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાગ કપાયો કહેવાય છે. તેના તત્તમ બાવે સોળ ભેદો છે. દુષ્ટ મન એ પણ શત્રુ છે પાંચ ધ્રિયોને અસદ્વૈત થવાથી એ પણ શત્રુઓ જેવું કાર્ય કરે છે. પરંતુ બધાનું મૂળ એક માત્ર દુરાત્માજ છે. તેથી તેને જનવાથી બધું જતાય છે. જૈનશાસ્ત્રને ન્યાય એ છે કે બહારના યુદ્ધ કરવા કરતા આત્મયુદ્ધ કરવું તે ઉત્તમ છે. અને ક્ષમા, દયા, તપશ્ચર્યા અને ત્યાગ એ તેમને હજીવાના શસ્ત્રો છે તે શસ્ત્રોદ્ધારાજ કર્મ હજીઈ જાય છે.

[૩૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ સુંદર છે. તમે માગ સંશયનુ સમાધાન સુંદર કર્યું. હવે બીજાને પ્રશ્ન પૂછો છું તેનું સમાધાન કરો.

[૪૦] આ લોકમા ધાત્વા ઇવો મિચ્છાગ કર્મકર્ત્રી જાળયી જડ્યા-
ચેના દેખાય ૬. ત્યા હે મનિ' તમે શી રીતે બધનથી
ગદિત થઈ વાયુની પેરે હાવા થઈ અપ્રતિબધપણે વિદરી
શકો છો ?

[૪૧] (કેશી મહાગજને ગૌતમે કહ્યુ.-) હે મુને' શુદ્ધ ઉપાયોથી
તે પાલવાઓને છેદીને બધન ગદિત થઈ વાયુની માફક
અપ્રતિબધ રીતે વિચરી શકુ છું

[૪૨] ત્યારે કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યુ.-તે બધનો ક્યા ? તે તમે
મને કહેશો ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ઉદેશીને ગૌતમ
કહેવા લાગ્યા.

[૪૩] રાગ, દ્વેષ, મોહ, પરિગ્રહ અને સ્ત્રીગ્વજનો પરતી આમકિત
ઓ છે તેજ તીવ્ર, ઘાટા અને ભયદર એહ બધનો છે. તેને
છેદીને યથાન્યાયે ક્રમપૂર્વક જૈનશામનમાં રહી મારો વિક્રમ
માધુ છું અને વિચરી રહ્યો છું.

[૪૪] કેશીગ્વામીએ કહ્યુ.-હે ગૌતમ' તમારી શુદ્ધિ ઉત્તમ છે
તમે મારો સંશય દૂર કર્યો છે. હવે બીજી વાતને પૂછું છું
તેનો જવાબ આપો

[૪૫] હે ગૌતમ' હૃદયના ઊંડાણ ભાગડપ જમીનમા એક વેવડી
ઉગી છે. કે જે વેવડીમા વિપ જેવા ઝેરી ફળો લાગે છે. તે
વેવ તમે શી રીતે ઉખેડી નાખી ? (કેશી બોલ્યા)

[૪૬] (આ સાંભળીને ગૌતમ બોલ્યા.-) તે વિપવેવડીને તો મે
મૂળ સહિત ઉખેડી નાખી છે. અને તેથીજ એ વિપવેવના
વિપક્ષોથી હું મુક્ત થઈ જિનેશ્વરોના ન્યાયમયશાસનમા
આનંદપૂર્વક વિચરી રહ્યો છું

[૪૭] તે વેલ કઈ? તે મને કહેશો? આ પ્રમાણે કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું ત્યારે આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમ કહેવા લાગ્યા—

[૪૮] હે મુનીશ્વર! આ સંસારમા મહાપુરુષોએ મસારને વધારનારી તૃણાનેજ વિપવેલ કહી છે. તે વેલ અથકર અને ઝેરી કળોને આપી છવોને જન્મમરણ કરાવી રહી છે. તેને અગવર બાળી મે ઉખેડી નાખી છે. તે ઉખેડી નાખી હવે હું જિનેશ્વરના ન્યાયશામનમા મુખપૂર્વક ચાલી શકું છું

[૪૯] કેશીમુનિએ કહ્યું હે ગૌતમ! તમારી શુદ્ધિ ઉત્તમ છે. તમે મારા તે મશય છેત્રી નાખ્યો. હવે ખીજ મંશયને મુકુ છું તેનું સમાધાન કરો.

[૫૦] હે ગૌતમ! હૃદયમા ખૂન બળવંચમાન અને અથકર એક અગ્નિ મળગી રહી છે. કે જે શરીરમા મઠીને તેનેજ બાળી રહી છે. તે અગ્નિને તમે જી રીતે ખુઝારી નાખી!

[૫૧] (આ માલગી ગૌતમે કહ્યું:—) મહામેઝ (મોટા વાદળા)માથી ઉત્પન્ન થયેલા પાણીના પ્રવાહમાથી તે ઉત્તમ પાણી લઈ મતત હુ તે અગ્નિને દારી નાખુ છું. અને તેથી તે દરેલી અગ્નિ મને વેશમાત્ર બાળી શકતી નથી.

[૫૨] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—તે અગ્નિ કઈ? તે મને કહેશો? આ પ્રમાણે કેશીમુનિને બોલતા માલગી ગૌતમે પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું:—

[૫૩] કપાયો એજ અગ્નિ છે (કે જે શરીર, મન અને આત્માને સતત બાળી રહી છે.) અને (તીર્થકર ડૂબી મહામેઘથી વર-મેવી) જ્ઞાન, આચાર અને તપશ્ચર્યાંથી જળગતી ધાગઓ કે. સત્યજ્ઞાનની ધારાઓથી હણાયેલી તે કપાયોતપ અગ્નિ માન

હરી જાય છે. મને (મારા આત્માને) લેશમાત્ર ખાળી શકતી નથી.

[૫૪] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ મુંદર છે. તમે મારા સંશયને છેદી નાખ્યો છે. હજુપણ હું ખીન્ને સંશય પ્રકટ કરું છું તેનું સમાધાન કરો.

[૫૫] (કેશીમુનિએ કહ્યું:—) હે ગૌતમ ! આ મદા સાહસિક, ભયંકર અને દુષ્ટ (માલિકને ખાડામાં ધકેલી દે તેવા) ઘોડા ખૂબ દોડી રહ્યો છે. તે ઘોડા પર બેઠેલા તમે સીધે માર્ગે ચીરી તે જઈ શકો છો ? તેનાથી કેમ ઉન્માર્ગે આલ્યા જતા નથી ?

નોંધ—દુષ્ટ સ્વભાવવાળો ઘોડો માલિકને કાઢીને કાઢી વખતે દગો આપ્યા વિના રહેતો નથી પરંતુ તમે તો તેના પર બેસવા છતાં સીધા માર્ગેજ આલ્યા જાઓ છો તેનું કારણ શું ?

[૫૬] (કેશી મહારાજને ગૌતમે કહ્યું:—) તે વેગભર દોડતા ઘોડાને શાસ્ત્રરૂપ લગામથી બાંધી રાખું છું. જ્ઞાનલગામથી વશ થઈ તે ઉન્માર્ગે ન જતાં સન્માર્ગેજ મને દોરી જાય છે.

[૫૭] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું—તે ઘોડો કયો ? તે તમે જાણો છો ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૫૮] મન એજ સાહસિક, ભયંકર અને દુષ્ટ ઘોડો છે તે સંસારના વિવિધ વિધ્યો તરફ આમતેમ દોડી રહ્યો છે. ધર્મ-શિક્ષારૂપી લગામ વડે જાતિમાન ઘોડાની માફક તેનો બરાબર નિયંત્ર કરું છું.

[૫૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે. તમે મારો આ સંશય દૂર કર્યો. હવે ખીજા સંશયને પણ રજુ કરું છું. તેનો ઉત્તર મને કહો.

[૬૦] આ સંસારમાં ખોટા રસ્તાઓ ઘણા છે કે જે 'રસ્તાઓમાં' જર્ઠ દ્રષ્ટિવિપર્યોમને કારણે જીવો સાચા માર્ગને ઓળખી શકતા નથી. અને તેથી ઉન્માર્ગે જર્ઠ દુઃખી થાય છે. તો હે ગૌતમ ! આપ એ ઉન્માર્ગે ન દોરવાઈ જતાં મન્માર્ગમાં ગીરીને રહી શકો છો ?

[૬૧] જે કોઈ મન્માર્ગે ચાલ્યા જાય છે તે અને કુમાર્ગે જાય છે તે સૌને મેં બરાબર જાણ્યા છે. અને (સન્માર્ગ કુમાર્ગનું મને બરાબર ધ્યાન છે) તેથી હું મારા માર્ગમાં બરાબર ચાલી શકું છું. નષ્ટ બ્રષ્ટ થતો નથી.

[૬૨] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—તે માર્ગ કયો ? એ પ્રમાણે બોલતાં કેશીમુનિને ગૌતમે આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૬૩] સ્વકલ્પિત મતોમાં જે સ્વછંદથી વર્તે છે તે પાખંડીઓ બધા ખોટા માર્ગમાં બ્રમણ કરી ગયા ખાય છે. સંસારના બંધનથી સર્વથા મુક્ત થયેલા જનશ્રેણીએ મત્યનો જે માર્ગ બતાવ્યો તે ઉત્તમ છે.

[૬૪] હે ગૌતમ ! તમારી પુત્ર બહુ ઉત્તમ છે. મારો સશય તમે છેદી નાખ્યો. હવે એક બીજો પણ મંશય છે. તેનું મમાધાન કરો.

[૬૫] જળના મોટા પ્રવાહમાં તણાતાં પ્રાણીઓને તે દુઃખમાંથી બચાવનાર કયું શસ્ત્ર, કયું સ્થાન, કયી ગતિ અને કયો આધારસ્થ દ્વીપ તમે માનો છો ?

[૬૬] તે જળના વેગમાં પણ એક વિસ્તીર્ણ મોટો દ્વીપ છે કે જ્યાં એ પ્રાણીના મહાનવેગનું આવડું જવું થતું નથી.

[૬૭] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—તે દ્વીપ કયો ? આ પ્રમાણે બોલતાં કેશીમુનિને ગૌતમે કહ્યું:—

[૬૮] જરા અને મરણરૂપી વેગથી આ સંભારના પ્રાણીઓ તણાઈ ગયાં છે. તેનું શરણ, તેનું સ્થાન તેની ગતિ અને તેનો આધારરૂપ દોષ જે કહો તે એકજ ધર્મ છે

[૬૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ મુદ્દર છે. મારો તે મશય તમે છેતી નાખ્યો. હવે બીજો સગય પણ રજુ કરુ છુ તેનો પ્રત્યુત્તર મને કહો.

[૭૦] એક મહા પ્રવાહવાળા મમુદ્રમાં એક નાવ ચારેતરફ ઘૂમી રહી છે. હે ગૌતમ ! અને આપ તે ઉપર ચડેલા છો તો તમે પાર શી રીતે પામશો ?

[૭૧] જે ઊદ્રવાળી નાવ છે તે પાર ન પહોચાડતાં વચમાં ફૂળી જાય છે અને ફૂલાડે છે. ઊદ્રવિનાની હોય છે તેજ પાર ઉતારે છે.

[૭૨] હે ગૌતમ ! તે નાવ આપ કોને કહો છો ? એ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે જવાબ આપ્યો.

[૭૩] શરીર એજ નાવ છે. આ સંસાર પોતેજ મમુદ્ર છે. અને જીવ એજ નાવિક છે. તે મંસાર સમુદ્રને શરીર દ્વારા મહર્ષિ પુરુષોજ તરી જાય છે.

નોંધ:—શરીર એ નાવ છે. તે કોઈ બાજુથી ભેલય નહિ. તેની કાળજી રાખવી અને સંયમપૂર્વક નાવિકને પાર ઉતારવો—એ મહર્ષિ પુરુષોનું કર્તવ્ય છે.

[૭૪] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે. આ મારો સંશય છેદાઈ ગયો. હવે મને બીજો સંશય થયો છે તેનો મને ઉત્તર આપો.

[૭૫] આ સમગ્ર લોકમાં પ્રવર્તતા ઘોર અધકારમાં બહુ પ્રાણીઓ રુંધાઈ ગયા છે. તે બધા પ્રાણીઓને પ્રકાશ કાણુ આપશે ?

[૭૬] આ લોકમાં પ્રકાશ કરનાર જે જ્ઞાતુ ઉગેલો છે તે સકળ લોકમાં મક્કળ જીવોને પ્રકાશ આપશે.

[૭૭] વળા હે ગૌતમ ! તે સૂર્ય આપ કોને કહો છો ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશી મુનિને ગૌતમે કહ્યું.

[૭૮] સંસારના સમગ્ર અંધકારને વિખેરી પોતાની અનંત ન્યોતિ-થી પ્રકાશેલો સર્વશરણી તે સૂર્યજ આ આખા લોકના પ્રાણીઓને પ્રકાશ આપશે.

નોંધ:—જે પ્રબળ આત્માનો સર્વ અંધકાર દૂર થયો હોય, જે સંસારના બંધનથી સર્વથા મુક્ત થયા હોય તેજ પોતાના અનુભવનો માર્ગ જ્યતને બતાવી સર્વ દુઃખથી મુકાવી શકે.

[૭૯] હે ગૌતમ ! તમારી યુદ્ધિ ઉત્તમ છે. મારો સંશય નષ્ટ થયો. મને એક બીજો પણ સંશય થયો છે તેનો ઉત્તર મને કહો.

[૮૦] હે મુને ! સંસારના છવો શારીરિક અને માનસિક દુઃખથી પીડાઈ રહ્યા છે. તેને માટે કલ્યાણકારી નિર્ભય, ઉપદ્રવ અને પીડા રહિત કયું સ્થાન ? તે આપના જાણવામાં છે ?

[૮૧] હું તો માનું છું કે ન્યાં જવું બહુ દર્દી છે એવું લોકના અગ્રભાગ પર એક એવું સુંદર અને નિશ્ચલ સ્થાન છે કે ન્યાં આગળ જરા, મૃત્યુ, વ્યાધિ કે વેદના, તેમાંનું કશુંજ નથી.

[૮૨] પણ તે સ્થાન કયું છે તે તમે જાણો છો ? એ પ્રમાણે બોલતાં કેશીમુનિને ગૌતમે કહ્યું.

[૮૩] જરા—મરણની પીડાથી રહિત અને પરમ કલ્યાણકારી લોકના અગ્રભાગ પર આવેલું તે સ્થાન સિદ્ધિસ્થાન કે નિર્વાણસ્થાન કહેવાય છે. અને ત્યાં મહર્ષિઓજ જન્મ શકે છે.

[૮૪] હે મુને ! તે સ્થાન લોકના અગ્રભાગમાં દુઃખથી પહોંચી શકાય તેવું, નિશ્ચલ અને પરમસુખસ્થાન છે. સંસારશ્રી

સમુદ્રનો અંત કરનાર શક્તિશાળી પુરુષો ત્યાં પહોંચી શકે છે. ત્યાં પહોંચ્યા પછી કચેશ, શોક કે દુઃખ એવું કશું હોતું નથી. અને ત્યાં ગયા પછી પુનરાગતિ થતી નથી.

[૮૫] હે ગૌતમ ! તમારી જુદી મુંદર છે. તમે મારા બધા સંશયોનું બહુ મુંદર સમાધાન કર્યું. હે સંશયાતીત ! હે સર્વ સિદ્ધાંતના પારગામી ગૌતમ ! તમને નમસ્કાર હો !

[૮૬] પ્રબળ પુરુષાર્થી કેશીમુનીશ્વર આ પ્રમાણે (શિષ્યોના) સંશયનું સમાધાન થયા પછી મહા યશસ્વી ગૌતમ મુનિરાજને શિરસાવંદન કરીને—

[૮૭] તે સ્થાને (ભગવાન મહાવીરના) પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મને ભાવપૂર્વક સ્વીકારે છે. અને તે સુખ માર્ગમાં ગમન કરે છે. કે જે માર્ગની પ્રથમ અને અંતિમ તીર્થકરે પ્રરૂપણા કરી હતી.

[૮૮] પછી પણ ન્યાસુધી શ્રાવસ્તીમાં રહ્યા ત્યાંસુધી આ પ્રમાણે કેશી અને ગૌતમનો સમાગમ નિત્ય થતો રહ્યો અને શાસ્ત્ર દ્રષ્ટિએ કરેલો શિક્ષાવ્રતાદિનો નિર્ણય જ્ઞાન અને આરિત્ર બન્ને અંગમાં વૃદ્ધિ કરનાર નીવડ્યો.

નોંધ:—કેશી અને ગૌતમ બન્ને ખલુના શિષ્યોને તે શાસ્ત્રાર્થ અને તે સમાગમ બહુ લાભદાયક થયો. કારણ કે શાસ્ત્રાર્થ કરવામાં તે બન્નેની ઉદાર દ્રષ્ટિ હતી. એકેને કદાચડ ન હતો. અને તેથીજ શાસ્ત્રાર્થ પણ સત્યસાધક બન્યા. કદાચડ હોત તો શાસ્ત્રને ઝોઠે અનર્થ પણ થવાનો સંભવ હતો. પરંતુ સાચા જ્ઞાની પુરુષો કદાચડથી પર હોય છે. અને સત્ય વસ્તુને સર્વભોગે સ્વીકાર્યા વિના રહી શકતા નથી.

[૮૯] આખી પરિપદ આથી સંતુષ્ટ બની મધ્ય બધાને સત્ય-માર્ગની ઝાંખી થઇ. શ્રોતાઓ પણ સાચા માર્ગને પામ્યા અને તે બન્ને મહુશ્વરની મંગળસ્તુતિ કરી ભગવાન કેશી

અને લગવાન ગૌતમ સદા પ્રસન્ન રહો તેમ કહેતા સર્વ દેવો, દાનવો અને મનુષ્યો સ્વસ્થાને ગયા.

નોંધ:—સમયધર્મ એટલે આ કાળે આ સમયે આ સ્થિતિમાં સાસનની ઉન્નતિ શી રીતે થાય ? તેની હૃદયસ્પર્શી વિચારણાપૂર્વક ઉન્નતિ કરવી એ અબાધિત સત્ય છે. તે પવટી શકે નહિ. પણ સાચી કરવી તે સાધનિકા સમયધર્મના હાયમાં છે. તેનાં પરિવર્તન સંભવિત છે.

સમયધર્મની હાલત સૌ કોઈને માટે છે. સમાજ સમયધર્મથી સંકળાયેલો છે. અમલુવર્ગ અને શ્રાવકસમૂહ એ બધાં સમાજનાં અંગો છે, કોઈ પણ અંગ તે તરફ ઉપેક્ષા ન રાખતાં સાસનમાં કહેલાં અબાધિત સત્યને ઓળખી સંગીન પુરુષાર્થ કરે અને સુવ્યવસ્થિત રહી જૈનસાસનની ઉન્નતિ કરે તેજ અણીટ છે.

એમ કહું છું :

એ પ્રમાણે કેશિગૌતમીય નામનું ત્રેવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સમિતિઓ

૨૪

સંયમ, ત્યાગ અને તપ, આ ત્રણે સુક્તિનાં ક્રિયાત્મક સાધનો છે. ભવબંધનોથી મુક્ત કરવા માટે તેજ સમર્થ છે. સુક્તિએ પહોંચવાના આપણે સૌ કોઈ ઉમેદવાર છીએ. સૌ કોઈને મોક્ષમાર્ગમાં જવાનો સમાન હક છે. માત્ર ત્યાં જવાની તૈયારી હોવી જોઈએ.

આ અધ્યયનમાં સુનિવરેની સંયમજીવનને પોષનારી માતાઓનું વર્ણન છે. છતાં તેનું અવલંબન તો મૌ કોઈ મુમુક્ષુઓને એક સરખું જ ઉપકારી છે. પોતાનું સ્થાન, યોગ્યતા અને સમય જોઈ વિવેકપૂર્વક તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] જિનેશ્વર દેવોએ જે પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુપ્તિઓ વર્ણવેલી છે તે આડે પ્રવચન માતાઓ કહેવાય છે.

નોંધ:—જેમ માતા પુત્ર પર વાત્સલ્ય ધરાવે છે, તેની કલ્યાણકારિણી છે તેમ આ આડ વસ્તુ સાધુજીવનની કલ્યાણકારી હોવાથી જિનેશ્વરોએ તેમને શ્રમણની માતાઓ તરીકે કહેલી છે.

[૨] ઇર્ષ્યા, લાપા, એપણા, આદાનભંડનિદોષણ અને ઉચ્ચારાદિ પ્રતિપ્દક્ષન આ પ્રમાણે પાંચ સમિતિઓ, તેમજ મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિઓ કહેવાય.

નોંધ:—(૧) ઇર્ષ્યા:—માર્ગમાં બરાબર ઉપયોગપૂર્વક જોઈને ચાલવું

(૨) ભાષા:—વિચારથી ગળાને સત્ય, નિર્દોષ અને ઉપયોગી વચન બોલવું.
 (૩) એપણા :—નિર્દોષ તથા પરિમિત શિક્ષા તથા અલ્પ વસ્ત્રાદિ ઉપકરણ લેવાં. (૪) આદાનભંડનિષ્કેપણ :—વસ્ત્ર, પાત્રાદિ ઉપકરણ (સંયમી છવનને ઉપયોગી સાધનો) વ્યવસ્થિત લેવાં મૂકવાં. (૫) મળ, મૂત્ર શ્લેષ્મ કે એવી કોઈપણ ત્યાજ્ય વસ્તુ કોઈને દુઃખરૂપ ન થાય તેવું સ્થાન જોઈ ઉપયોગપૂર્વક નાખવી.

(૧) મનોગુપ્તિ:—દુષ્ટ ચિંતનમાં પ્રવર્તતા મનને રોકી લેવાના પ્રયોગ. (૨) વચનગુપ્તિ:—વચનનો અશુભ વ્યાપાર ન કરવો. (૩) કાય-ગુપ્તિ:—ખોટા રસ્તે જતાં શરીરને રોકી લેવાની ક્રિયા.

[૩] જે આ આઠ પ્રવચન માતાઓ સંક્ષેપથી ફરમાવી તેમાં, જિનેશ્વરદેવ કથિત બાર અંગોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. (બધાપ્ર પ્રવચનો આ માતાઓમાં અંતર્ભૂતજ થઈ જાય છે).

નોંધ:—બારે અંગો (અંગભૂત શાસ્ત્રો) નાં પ્રવચનો ઉચ્ચ વર્તનનાં સૂચક છે. અને આ આઠ વસ્તુઓ બરાબર ક્રિયામાં આવે તો તે ઉચ્ચ વર્તન સાધ્ય થયું ગણાય. સાધ્ય હોય લાગે એટલે સાધન તેમાં સમાઈ ગયું કે સરજ થયું ગણાય. જે જ્ઞાન ક્રિયામાં પરિણમે તે જ્ઞાન સંજ્ઞ.

ધર્મી સમિતિ વગેરેની સ્પષ્ટતા

[૪] (૧) આલંબન, (૨) કાળ, (૩) માર્ગ અને (૪) ઉપયોગ. એ ચાર કારણોથી પરિશુદ્ધ થયેલી ધર્મી સમિતિમાં સંયમીએ ગમન કરવું.

[૫] જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ સાધનો ધર્મી સમિતિનાં અવલંબન છે. દિવસ એ ધર્મીનો કાળ છે (રાત્રિએ ધર્મી શુદ્ધ ન હોવાથી સંયમીને પોતાના સ્થાનથી બહાર નીકળવાની મનાઈ છે) આઠા અવજે માર્ગે ન જતાં સીધા માર્ગે જવું

એ ધર્મા સમિતિનો માર્ગ છે. (ઉ-માર્ગે જવામાં સંયમની વિરાધના થવાનો મંભવ છે.)

[૬] ધર્મા સમિતિનું ચોથું કારણ (ચોથો ભેદ) ઉપયોગ છે. તે ઉપયોગના પણ ચાર ભેદ છે. તે હું આગળ વિસ્તારથી કહીશ. તમે મને સાંભળો.

[૭] દષ્ટિથી ઉદ્દોગપૂર્વક જોવું તે દ્રવ્ય ઉપયોગ, માર્ગે ચાલતાં ચાર હાથ પ્રમાણ સુધીજ દૂર જોવું એ ક્ષેત્ર ઉપયોગ, દિવસ હોય ત્યાં સુધીજ ચાલવું તે કાળ ઉપયોગ અને ચાલવામાં બરોબર ઉપયોગ (જ્ઞાન વ્યાપાર) રાખવો તે ભાવ ઉપયોગ કહેવાય છે.

નોંધ:—ચાલવામાં કોઈ સૂક્ષ્મ જીવ પણ પગથી ન કચરાઈ જાય કે બીજું કંઈ નુકસાન ન થાય તે માટે બહુ સંભાળપૂર્વક ચાલવાનું હોય છે. આ ધર્મા સમિતિ અહિંસાધર્મની ખૂબ ઝીણવટ શિદ્ધ કરે છે.

[૮] ચાલતી વખતે પાંચ ઇંદ્રિયોના વિપયને તથા પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયોને છોડી માત્ર ચાલવાની ક્રિયાનેજ મુખ્ય ગણી ચાલવામાંજ ઉપયોગ રાખી ગમન કરવું.

નોંધ—રાખ્દ, રૂપ, ગંધ કે કોઈપણ ઇંદ્રિયોના અર્થમાં મન ગયું એટલે ચાલવામાં તેટલો ઉપયોગ ચૂકી જવાય માટે તેમ ન કરવું. તેમ ચાલતાં ચાલતાં સ્વાધ્યાય (ચિંતન) પણ ન કરવો. યદ્યપિ તે ઉત્તમ ક્રિયા છે તથાપિ તેમ કરવામાં મનનો વ્યાપાર ક્રિયામાં રોકાય તો ચાલવાનો ઉપયોગ ચૂકાય. આ સૂચવી તે પ્રતિપાદન કર્યું છે કે તમે જે વખતે જે કાર્ય કરતા હો તે વખતે તેમાંજ લીન રહો. જૈનદર્શન કહે છે કે ઉપયોગ એજ ધર્મ અને પ્રમાદ એજ પાપ (ઉપયોગ એટલે સાંવધાનતા.)

[૯] ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, લપ, નિદ્રા તથા અનુપયોગી કયા—

[૧૦] એ આઠે દોષોને જુદિમાન માધકે છોડી દેવા અને તે સિવાયની નિર્દોષ, પરિમિત અને ઉપયેગીજ લાપા ખોલવી. (તે લાપા-મમિતિ કરેવાય છે.)

[૧૧] આહાર, અધિકરણ (વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે સાથે સમ્પ્રવાની વસ્તુઓ) અને શય્યા (સ્થાનક કે પાટ, પાટલા) એ ત્રણે વસ્તુઓને શોધવામાં, સીકારવામાં અને ભોગવવા (વાપરવા)માં સંયમધર્મને મંલાણી ઉપયોગ સમ્પ્રવે તે એપણા સમિતિ છે.

[૧૨] ઉપરની પ્રથમ ગ્રંથેપણા એટલે ઉદ્દગમન અને ઉત્પાદન (ભિક્ષા મેળવવા)માં તથા બીજી ગ્રંથેપણામાં તેમજ ત્રીજી ભોગવવાની એપણામાં લાગતા દોષોથી મંયમીએ ઉપયોગપૂર્વક વિરમી જવું.

નોંધ:—ઉદ્દગમનના સોળ દોષો દાતાર શુદ્ધસ્યને લગતા છે. તેણે તેવા દોષોથી રહિત દાન કરવું. ઉત્પાદનના સોળ દોષો માત્ર સાધુના છે. ભિક્ષુએ તેવા દોષથી રહિત ભિક્ષા મેળવવી અને દસ દોષો ગ્રંથેપણાના છે, તે શુદ્ધસ્ય અને ભિક્ષુ બન્નેને લાગે છે. માટે તે દોષોથી રહિત ચર્ધ ભિક્ષા લેવી. ઉપરાત ચાર દોષો ભિક્ષા ભોગવવાના છે તે દોષોને છોડી ભિક્ષુએ ભોજન કરવું.

[૧૩] ઔધિક અને ઔપત્રિક બન્ને પ્રકારના ઉપકરણો કે પાત્ર વગેરે સંયમી જીવનનાં ઉપયોગી સાધનો લેતા કે મુકતા ભિક્ષુએ આ વિધિનો ઉપયોગ કરવો.

નોંધ:—ઔધિક એટલે જે વસ્તુ ભોગવ્યા પછી કે સ્વીકા પછી પાછી આપવાની હોય તેવી વસ્તુ જેવી કે ઉપાસ્યવતું સ્થાન, પાટ, પાટલા ઇત્યાદિ તથા ઔપત્રિક એટલે શાસ્ત્રોક્ત લીધા પછી પાછી આપવાની ન હોય તેવી વસ્તુ જેમ કે વસ્ત્ર, પાત્ર ઇત્યાદિ સંયમીનાં ઉપકરણો.

[૧૪] આખેથી બરાબર તે વસ્તુઓને જુએ, પછી પુજે, ત્યારબાદજ તેને લે, મૂકે અને વાપરે.

નોંધ:—નાનો ગામ્છો કે જે સંયમીનું પુનવાતું ઉપકરણ ગણાય છે. જેનાથી સૂક્ષ્મ જીવો પણ ન હણાય તેવી રીતે પાત્રો વગેરે સાદ કરવાની ક્રિયાને પરિમાર્જન (પુનર્જન) કહેવાય છે.

[૧૫] મળ, મૂત્ર, બળખો, નામિકાનો મેલ કે શરીરના અવયવોનો મેલ તથા અપચ્ચ આહાર, ન પહેરી શકાય તેવું શુષ્ક થયેલું વસ્ત્ર અને કોઈ મિત્રનું મૃત શરીર કે તે નિવાયની ખીજ શ્વેપણીય (ફેંકી દેવા ગોઝ્ય નકામી) વસ્તુઓ હોય તેને (ત્યાં ત્યાં ન ફેંકત) ઉચિત જગ્યાએજ નાખવી.

નોંધ:—પરિહાસ' સીજ અસ્થાને ફેંકવાથી ગંદકી, રોગ અને ઉપદ્રવ થાય, શુવળંતુઓની દિ' ન થાય અને એવા ઘણા મહાદોષો બને તેથીજ લેનદર્શન વૈજ્ઞાનિક, વૈદિક અને ધાર્મિક દ્રષ્ટિનો અપૂર્વ સમન્વય કરી બતાવે છે.

[૧૬] તે સ્થાન દસ પ્રકારનાં વિશેષણોથી યુક્ત હોવું જોઈએ. તેમાં પ્રથમ વિશેષણના ચાર ભેદ કહે છે:—(૧) તે વખતે કોઈ પણ મનુષ્ય આવતું જતું ન હોય અને કોઈ દેખતું પણ ન હોય તેવું સ્થાન. (૨) કોઈ મનુષ્ય પાસે આવતું નથી પણ દૂરથી જુએ છે. (૩) કોઈ મનુષ્ય આવે છે પણ તે દેખતું નથી. (૪) કોઈ મનુષ્ય આવે પણ છે અને દ્રેગે પણ છે.

[૧૭] (૧) ઉપરના ચાર ભેદ પૈકી પહેલા ભેદવાળું સ્થાન જોઈ (અર્થાત્ કોઈ આવતું નથી ને દેખતુ પણ નથી) ત્યાજ તે ક્રિયા કરવી. વળી સ્થાન (૨) પોતાને કે પરને દુઃખ ઉપજાવે નહિ તેવું હોય. (૩) તે ભૂમિ પણ સમ હોય.

[૧૮] (૪) તે સ્થાન ધાસ, પાંદડાં કે વનસ્પતિ રહિત હોય (૫) તે ભૂમિ અચિત્ત (કીડી, કુંચવા વગેરે હોવા રહિત) હોય. (૬) તે સ્થાન સાવ સાંકડું નહિ પણ પહોળું હોય. (૭) તેની નીચે પણ અચિત્ત ભૂમિ હોય. (૮) પોતે જે સ્થાને હોય ત્યાંથી સાવ નજીક નહિ પણ દૂર હોય. (૯) ત્યાં ઉંદર વગેરેનાં દર

ન હોય. (૧૦) ત્રસપ્રાણીઓ કે પીજ ન વેગમાં હોય તેવા શુદ્ધ સ્થાનમાંજ મળમૂત્રાદિ ક્રિયાઓ કરવી જોઈએ.

[૧૯] એ પાંચે સમિતિઓ બહુ સંક્ષેપમાં કહી હવે ત્રણ ગુપ્તિઓને અનુક્રમે કહીશ (આ પ્રમાણે જન્મ પ્રત્યે સુધર્મસ્વામી બોલ્યા.)

નોંધ:—સમિતિઓનો અધિક વિસ્તાર આચારાંગ દિ સૂત્રોમાં જોઈ લેવા.

[૨૦] મનોગુપ્તિના ચાર ભેદ છે:—(૧) સત્ય મનોગુપ્તિ. (૨) અસત્ય મનોગુપ્તિ. (૩) સત્યામૃષા (મિથ્ર) મનોગુપ્તિ અને (૪) અસત્યા અને અમૃષા (વ્યવહાર) મનોગુપ્તિ.

નોંધ:—સત્ય તત્ત્વ તરફજ મનનો વેગ રહે તે સત્યમનોગુપ્તિ, અસત્ય વસ્તુ તરફ દબે તે અસત્યમનોગુપ્તિ, ધડીમાં સત્ય ધડીમાં અસત્ય એ બન્નેની રૂચિ જાગે અથવા સત્યમાં ઘોઠું અસત્ય હોય તે બધાંને સત્ય પ્રકારે માની ચિંતવવું તે મિથ્ર મનોગુપ્તિ કહેવાય. અને સાંસારિક શુભાશુભ વ્યવહારમાં મનનો વેગ દબે તે વ્યવહાર મનોગુપ્તિ કહેવાય.

[૨૧] સંરંભ, સમારંભ અને આરંભ એ ત્રણે ક્રિયામાં જતા મનને રોકી શુદ્ધ ક્રિયામાં પ્રવર્તાવવું તે મનોગુપ્તિ છે. માટે સંયમીએ તેવી દૃષ્ટિ ક્રિયાઓમાં જતાં મનને રોકી રાખી મનોગુપ્તિની સાધના કરવી.

નોંધ:—સંરંભ, સમારંભ અને આરંભ એ ત્રણે હિંસક ક્રિયા છે. પ્રમાદી જીવાત્માને હિંસાદિ કાર્યના પ્રયત્નનો આવેશ ઉત્પન્ન થાય છે તેને સંરંભ કહેવાય છે. પછી એ કાર્યો માટે સાધનોને એકઠાં કરાય છે તેને સમારંભ કહેવાય છે અને ઉપર તે કાર્ય પ્રયોગમાં મૂકાય છે તેને આરંભ કહેવાય છે. કાર્યના સંકલ્પથી માંડીને તે પૂર્ણ થયા સુધીમાં આ ત્રણ અવસ્થાઓ અનુક્રમે થાય છે.

[૨૨] વચનગુપ્તિ પણ તેજ ચાર પ્રકારની છે:—(૧) સત્ય વચનગુપ્તિ.

(૨) અમલ વચનગુપ્તિ (૩) સત્તમૃપા (મિશ્ર) વચનગુપ્તિ અને
(૪) અમલ અને અમૃપા (વ્યહવાર) વચનગુપ્તિ.

[૨૩] સંગલ, સમારલ કે આરલની ક્રિયા માટે બોલાતા વચનને
ઉપયોગપૂર્વક સયમીએ નિવૃત્ત કરી લેવું જોઈએ.

[૨૪] હવે કાયગુપ્તિના ભેદો બતાવે છે કે (૧) ઉચ્ચ રહેવામાં (૨)
એસવામાં, (૩) સૂવામાં, (૪) ખાડ વગેરે ઉચ્ચ ઘવામાં અને
(૫) પાચે ધ્રિયોના વ્યાપારમાં—

[૨૫] મગલ, મમારલ કે આરલની ક્રિયા થઈ જતી હોય
તો ત્યાં સયમીએ કાયને રોષ્ટ્રી લેવી, તેને કાયગુપ્તિ
કહેવાય છે.

નોંધ:—મન, વચન અને કાયાતુ કેવળ આત્મલક્ષી પ્રવર્તન થાય
અનેબાહ્ય વ્યવહારમાં પણ તેજ રમણ રહે તેમજ પાપ કાર્યોમાંથી
મન, વચન અને કાયા નિવર્તી નથી, આવી સ્થિતિ થઈ નથી તેને મનગુપ્તિ,
વચનગુપ્તિ અને કાયાગુપ્તિ કહેવાય છે

[૨૬] ઉપર કહેલી પાંચ મમિતિઓ ચારિત્ર (મયમી જીવન) ને
અંગે થતી પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગી છે. અને ત્રણ ગુપ્તિ, અનુભ
વ્યાપારોથી મર્વંધા નિવૃત્ત થવા માટે ઉપયોગી છે

[૨૭] આ પ્રમાણે આ આઠે પ્રવચનમાતાને માન્યા હૃદયથી સમજીને તેની
જે કોઈ ઉપાસના કરશે તે બુદ્ધિમાન માધકમુનિ શીઘ્ર આ
મસારના બધનથી મુક્ત થશે

નોંધ:—આવતા પાપોના પ્રવાહથી દૂર રહેવું અને એકઠા થયેલા
પાપોને પ્રલળવાનો પ્રયત્ન કરવો એ બંને ક્રિયા-તેનુંજ નામ સયમ.
આવા સયમને માટેજ ત્યાગીજીવન સરભયેલું છે અને તેજ દ્રષ્ટિએ ત્યાગની
ઉત્તમતા વર્ણવાયેલી છે.

આવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે બુદ્ધિની સ્થિતિ સૌથી પહેલાં

અપેક્ષિત છે. બુદ્ધિને સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય એ સર્વોત્તમ સાધન છે. જો કે તે બન્ને શક્તિઓ અંતઃકરણમાં છે. પરંતુ તેને નિયંત્ર કરવા માટે શાસ્ત્રો અને મહાપુરુષોના સંગની પણ આવશ્યકતા છે.

જો પાપોના પ્રવાહથી દૂર રહેવાય અને સંચિત પાપોને બાળવાની તાલાવેલી નામે તો પછી બીજું શું જોઈએ ? એટલુંજ બસ છે, પછી તો આગળનો માર્ગ સહેજે અમળ્ય રહે છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે સમિતિઓ મંબધીનું ચોવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

યજ્ઞીય

—

યજ્ઞ સંબંધી

૧૮

વેદોમાં ઠેરઠેર યજ્ઞોનાં નિરૂપણ છે. તેમ જૈન શાસ્ત્રોમાં પણ છે

પરંતુ યજ્ઞોનાં સાચા યજ્ઞને મનજનારા દોષ વિરહન હોય છે.

બદારનો યજ્ઞ એ દ્રવ્ય યજ્ઞ છે. આંતરનો યજ્ઞ એ માત્રો (ભાવ) યજ્ઞ છે. બદારનો યજ્ઞ દહાચ દિગ્ગત પણ હોય પરંતુ આંતરિક યજ્ઞમાં દિગ્માનાં વિષ નથી કેવળ એ દિગ્માનાં અમૃત છે.

બદારના યજ્ઞથી થતી વિશુદ્ધિ ક્ષત્રિય અને ખડિત છે. પણ આંતરિક યજ્ઞની પવિત્રતા અખડ અને નિત્ય છે પરંતુ માત્રો યજ્ઞ દરવામાં યાજ્ઞને યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી પડે છે.

વિનયધોષ અને જયધોષ બન્ને પ્રાણીકુળમાં જન્મ્યા હતા. (કેટલાક ઇતિહાસકારો બન્નેને મગાણાધ માને છે.) બન્ને પર પ્રાણી મંરુતિની અમર હતી. પરંતુ મંરુતિ એ પ્રકાશની હોય છે. એક કુળગત અને બીજી આત્મગત. કુળગત મંરુતિની છાપ ધણીવાર ભૂલાવે ખવડાવે છે. વાસ્તવિક રહસ્ય સમજવા દેતી નથી. જીવાત્માને સત્યથી વેગળો પહેલવામાં સદાયક નીવડે છે. પરંતુ જો જીવાત્માની આત્મગત મંરુતિનું બળ અધિક હોય છે તેજ આગળ વધે છે, તેજ સત્ય

પામે છે. ત્યાં સંપ્રદાય, મત, વાદો અને દર્શનના ઝઘડા રહી શકતા નથી.

જયધોષ વેદોના પારગામી હતા. વેદમાન્ય યજ્ઞોનો તેમને નાદ લાગ્યો હતો. પરંતુ તે યજ્ઞોથી મેળવેલી પવિત્રતા તેમને દાણિક લાગી. જે ફળ વેદ વર્ણવે છે તે સ્વર્ગકે મુક્તિની તેમને આવા યજ્ઞમાં અસ્વાભાવિકતા દેખાવા માંડી. આત્મગત સંસ્કૃતિના બળે કુળગત સંસ્કૃતિનાં પડળ ઉખેડી નાંખ્યાં. તરતજ તે વીર બ્રાહ્મણે સાચું બ્રાહ્મણત્વ અંગીકાર કર્યું અને સાચા યજ્ઞમાં ચી સાચી પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરી.

વિજયધોષ યજ્ઞવાલકામાં કુળપરંપરાગત યજ્ઞ કરી રહ્યા હતા. એકદા જયધોષ યાજક ત્યાં આગળ આવી લાગ્યા. પૂર્વના પ્રબળ ઋણાનુબંધોજ નજીકે તેને ખેંચી ન ગયાં હોય.

જયધોષનો ત્યાગ, જયધોષની તપશ્ચર્યા, જયધોષની સાધુતા, જયધોષનો પ્રભાવ અને જયધોષની પવિત્રતા ઇત્યાદિ સદ્ગુણોએ અનેક બ્રાહ્મણોને આકર્ષ્યા અને યજ્ઞનો શુદ્ધ માર્ગ સમજાવ્યો.

ભગવાન બોલ્યા:-

- [૧] પૂર્વે વણારસી નગરીમાં બ્રાહ્મણકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા છતાં પાંચ મહાવ્રતરૂપ ભાવયજ્ઞના કરનાર એક મહાયજ્ઞસ્વી જયધોષ નામના મુનિ થઈ ગયા હતા.
- [૨] પાંચે ઉદ્રિયોના મર્વ વિષયોમાં નિગ્રહ કરનાર અને મોક્ષ-માર્ગમાંજ ચાલનાર (મુમુક્ષુ) તે મહામુનિ ગામોગામ વિચરતા વિચરતા ફરી એકદા તેજ વણારમી (પોનાની જન્મભૂમિ) નગરીમાં આવી પહોંચ્યા.
- [૩] અને તે વણારસીની બહાર મનોરમ નામના ઉદ્યાનમાં નિર્દોષ સ્થાન, શર્યાદિ ચાચી નિવાસ કર્યો.
- [૪] તે કાળમાં તેજ વણારસી નગરીમાં ચાર વેદનો જાણકાર વિજયધોષ નામનો બ્રાહ્મણ યજ્ઞ કરી રહ્યો હતો.

[૫] ઉપસુક્રિત જ્યધોપમુનિ માસખગણુની મહાતપશ્ર્યાને પારણે તે વિજ્યધોપ બ્રાહ્મણના યજ્ઞવાકામા (તેજ રથજે) ભિક્ષાર્થે આવીને ઉભા રહ્યા.

[૬] મુનિશ્રીને ત્યાં આવતા જોઇ તે યાજ્ઞક દ્વરથીજ અટકાવે છે. અને કહે છે કે હે ભિક્ષુ ! તને હું ભિક્ષા નહિ આપી શકું. કોઈ ખીજે રથજેથી યાચના કરી લે.

[૭] હે મુનિ ! જે બ્રાહ્મણે ધર્મશાસ્ત્રના તથા ચારવેદના પારગામી, યજ્ઞાર્થી તથા જ્યોતિષશાસ્ત્ર મુદ્ધાં છ અંગને જાણનાર અને જે જિતેન્દ્રિય હોય તેને

[૮] તથા પોતાના આત્માનો તથા પરના આત્માનો (આ સંસાર સમુદ્રમાંથી) ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ હોય તેનેજ પૂરત સંસુક્રિત મનોવાંચિત આ ભોજન આપવાનું છે.

[૯] ઉત્તમ અર્થની ગવેષણા કરનાર તે મહામુનિ આ પ્રમાણે ત્યાં નિષેધ કરાયા છતાં ન રાજી થયા, કે ન નારાજ થયા.

[૧૦] અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર કે તેવા કોઇપણ સ્વાર્થને માટે નહિ પણ માત્ર વિજ્યધોપની અજ્ઞાન મુક્તિને માટે તે મુનિએ આ વચન કહ્યું:

[૧૧] હે વિપ્ર ! વેદના મુખને, યજ્ઞોના મુખને અને નક્ષત્રો તથા ધર્મોના મુખને તું જાણતો જ નથી.

નોંધ—અહીં મુખનો અર્થ રહસ્ય સમજવો.

[૧૨] જે પોતાના અને પરના આત્માનો (આ સંસારથી) ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ છે તેને પણ તું જાણી શક્યો નથી. જે જાણતો હો તો કહે.

મહાતપસ્વી અને ઝોજસ્વી મુનિના પ્રભાવશાળી પ્રશ્નોથી બ્રાહ્મણોની આખી સભા નિરૂત્તર થઈ ગઈ.

[૧૩] મુનિના પ્રશ્નનો જિહ્વાપોહ કે ઉત્તર આપવાને માટે અસમર્થ

થયેયો બ્રાહ્મણ તથા ત્યા રહેલી આખી મલા એ હાથ નેડીને તે મદામનિને પૂજા લાગ્યાં.

[૧૪] આપજ વેદોનું, યજ્ઞોનું, નક્ષત્રોનું અને ધર્મોનું મુખ કહે.

[૧૫] પોતાનો તથા પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવા ને મમર્થ છે તે કોણ ? આ બધા અમને મંશયો છે. માટે (અમારાથી) પૂછાયેલા આપજ તેનો સુદર રીતે જવાબ આપો.

[૧૬] મુનિએ કહ્યું—વેદોનું મુખ અગ્નિહોત્ર છે (અર્થાત્ અગ્નિહોત્ર યગ્ન ને વેદમાં મુખ્ય છે તેજ વેદ—મુખ છે.) યજ્ઞોનું મુખ યજ્ઞાર્થી (સંયમરૂપી યજ્ઞના કરનાર માધુ), નક્ષત્રોનું મુખ ચંદ્રમા છે. અને ધર્મના પ્રકરણોમાં ભગવાન ઋષભદેવ વીતરાગ હોવાથી તેમણે બતાવેલો સત્ય ધર્મ એજ મર્મ ધર્મમા શ્રેષ્ઠ છે.

નોંધ—અગ્નિહોત્ર યજ્ઞમાં જીવરૂપ કુંડ, તપરૂપ વેદિકા, દર્મરૂપ ઇવન, ધ્યાનરૂપ અગ્નિ, શુભ યોગરૂપી આટવા, શરીર રૂપી ગોર (યાજ્ઞક) અને શુદ્ધ ભાવનારૂપ આદુતિ નીલુવી. ને શાસ્ત્રોમા આવા ચણોનું વિધાન હોય છે તે વેદ કહેવાય છે અને આવા ચણો કરે છે તેજ યાજ્ઞકોમા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.

[૧૭] જેમ ચંદ્ર આગળ પ્રદ, નક્ષત્ર, તારાઓ વગેરે હાથ નેડી ઉમા રહે છે અને મનોહર રીતે સ્તુતિપૂર્વક વદન કરે છે તેમ તે ઉત્તમ કાસ્યપને (ભગવાન ઋષભને) ઈદ્રાદિ નમસ્કાર કરે છે.

[૧૮] માત્રુ જ્ઞાન અને બ્રાહ્મણની સાચી પ્રતિજ્ઞાને નહિ જાણનાર મૂઢ પુરુષો કેવળ યજ્ઞ યજ્ઞ કયાં કરે છે, પણ યજ્ઞનું રહસ્ય જાણી શકતા નથી. અને ને કેવળ વેદનું અધ્યયન અને શુષ્ક તપશ્ચર્યા કરતા હોય છે તે બધા બ્રાહ્મણ નથી પરંતુ રાખથી દહાયેલા અગ્નિ જેવા છે.

સાચા બ્રાહ્મણ કોણ ?

[૧૯] આ લોકમાં જે શુદ્ધ અગ્નિની માકક પાપથી રહિત થઈ પુણ્યેક્ષો છે તેનેજ કુશળ પુરષો બ્રાહ્મણ માને છે. અને તેથીજ અમે પણ તેને બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

[૨૦] જે સ્વજનાદિમાં આસક્ત થતો નથી અને સંયમી થઈ (કષ્ટથી) શોક કરતો નથી અને મહાપુરુષોનાં વચનામૃતોમાં આનંદ પામે છે તેનેજ અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

[૨૧] જેમ શુદ્ધ થયેલું સોનું મેલરહિત હોય છે તેમ જે મન અને પાપથી રહિત અને રાગ, દ્વેષ અને ભયથી પર હોય છે તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

[૨૨] જે સદાચારી, તપસ્વી, દમિતેન્દ્રિય અને તપશ્ચર્યાદ્વારા માંસ અને લોહી શોષવી નાંખ્યા હોય, કૃશ શરીરવાળો (દુર્બળ) અને કષાય જવાથી શાંતિને પામેયો હોય છે તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

[૨૩] જે હાલતા ચાલતા જીવેને અને સ્થાવર (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ) જીવેને પણ મનથી, વચનથી કે કાયાથી હણતો નથી તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

[૨૪] જે ક્રોધથી, હાસ્યથી, લોભથી કે ભયથી ખોટું બોલતો નથી, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

[૨૫] જે સચિત (ચેતનવાળા જીવો, પશુ ઇત્યાદિ) કે અચિત્ત (સુવર્ણ ઇત્યાદિ) થોડું કે બહુ અણુદીપેક્ષું કે અણુકકતું લેતો નથી તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

[૨૬] જે દેવતા, મનુષ્ય કે તર્કિય સંબંધી મન, વચન, અને કાયાએ કરી મૈથુન સેવતો નથી—

- [૨૭] જેમ કમળ પાણીમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં પાણીથી લેપાતું નથી, તેમ કામ ભોગોથી જે આલિપ્ત થાય તેને અમે આહ્મણુ કહીએ છીએ.
- [૨૮] જે રસભોગુપી ન હોય, માત્ર ધર્મ નિમિત્તેજ્ઞ ભિક્ષાશ્રવી હોય અને ગૃહસ્થોમાં આસક્ત ન હોય તેવા અકિંચન સ્વામીનેજ્ઞ અમે આહ્મણુ કહીએ છીએ.
- [૨૯] જે પૂર્વસંયોગ (માતા, પિતા, ભાઈ વગેરેના સંયોગ જ્ઞાતિવ્રતોના સંગ અને બંધુવર્ગને છોડીને પછીથી તેના રાગમાં કે ભોગોમાં જે આસક્ત થતો નથી તેનેજ્ઞ અમે આહ્મણુ કહીએ છીએ.
- [૩૦] હે વિજયઘોષ ! જે વેદો પશુવધને નિષ્પનારો છે તે અને પાપ કર્મો કરી હોમાયેલી આહુતિઓ તે યજ્ઞ કરનાર દુરાચારીનેજ્ઞ શરણુજૂત થતાં નથી. કાગળ કે કર્મોદ્ધાન આપવામાં બળવાન હોય છે.
- [૩૧] હે વિજયઘોષ ! મસ્તક મુકન કરવાથી સાધુ થવાતું નથી. ઝડકારના ઉચ્ચારણથી આહ્મણુ થવાતું નથી, તેમ અરણ્યવાસથી મુનિ કે ભગવાં વસ્ત્ર પહેરવાથી તાપમ થવાતું નથી.
- [૩૨] સમભાવથી સાધુ થવાય છે. અહમ્યર્થપાત્રનથી આહ્મણુ થવાય છે અને જ્ઞાન હોય તે મુનિ તથા તપસ્વી હોય તેજ્ઞ તાપમ કહેવાય છે.
- [૩૩] વાસ્તવિક રીતે વર્ણવ્યવસ્થા જન્મગત નથી, પણ કર્મગત છે. કર્મથીજ્ઞ આહ્મણુ થવાય છે. કર્મથીજ્ઞ દ્વિત્રિય થવાય છે, કર્મથીજ્ઞ વૈશ્ય અને કર્મથીજ્ઞ શૂદ્ર થવાય છે.
- [૩૪] આ વસ્તુઓને ભગવાને ખુદ્દી રીતે કહી બતાવી છે. સ્નાતક (ઉચ્ચ આહ્મણુ) પણ તેવાજ્ઞ મુણ્ડોથી યજ્ઞ રાગ

માટેજ જ્યાં કર્મોથી મુક્ત હોય, અથવા મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરે તેનેજ અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

[૩૫] ઉપરના ગુણોથી મુક્ત જે ઉત્તમ બ્રાહ્મણો હોય છે તેઓજ પોતાના અને પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે સમર્થ છે.

[૩૬] આ પ્રકારે સંશયનું સમાધાન થયા પછી તે વિજયધોષ બ્રાહ્મણ તે પવિત્ર વચનોને હૃદયમાં ઉતારીને પછી જયધોષ મુનિને સંબોધીને—

[૩૭] સંતુષ્ટ થયેલો તે વિજયધોષ હાય જોડીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો :—હે ભગવન્ ! આપે યથાર્થ બ્રાહ્મણપણું મને સમજાવ્યું.

[૩૮] ખરેખર આપજ યજ્ઞોના યાજક (કરનાર) છો. આપજ વેદોના જાણુ છો. આપજ ન્યોતિપશાસ્ત્રાદિ અંગોના જાણુકાર વિદ્વાન છો અને આપજ ધર્મોના પારગામી છો.

[૩૯] આપ આપના અને પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ છો. માટે હે ભિક્ષુતમ ! ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાની અમારા પર કૃપા કરો.

[૪૦] હે દ્વિજ ! મને તારી ભિક્ષાથી કર્યું પ્રયોજન નથી. જલદી સંયર્મભાર્ગવી આરાધના કર. જન્મ, જરા, મૃત્યુ, રોગ એવા એવા ભયોથી ઘેરાયેલા આ સંસાર સાગરમાં પરિવ્રમણ ન કર.

[૪૧] કામભોગોથી કર્મબંધન થઈ જ્યાત્મા મલિન થાય છે. ભોગરહિત જ્યાત્મા શુદ્ધ થઈ કર્મથી લેપાતો નથી. ભોગી-સંસારમાં ભમે છે ભોગમુક્ત સંસારથી મુક્ત થાય છે.

[૪૨] સૂકો અને લીલો એવા બે માટીના ગોળાઓ ભીંનમાં અથડાયા છતાં જે લીલો હોય છે તેજ ચોંટે છે, સૂકો ચોંટતો નથી.

- [૪૩] એજ પ્રમાણે કામભોગમાં આસક્ત, દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા પાપકર્મ કરી સંસારમાં ચોંટે છે. જે વિરક્ત પુરુષો હોય છે તે સૂકા ગોળાત્રી માફક સંસારમાં ચોંટતા નથી.
- [૪૪] આ પ્રમાણે જ્યઘોપ મુનિવર પાસે શ્રેષ્ઠ ધર્મ સાંભળીને સંસારની આસક્તિથી રહિત થઈ પ્રવ્રજિત થયો.
- [૪૪] એ પ્રમાણે સંયમ તથા તપશ્ચર્યા દ્વારા પોતાનાં સકળ પૂર્વ-કર્મોનો ક્ષય કરી જ્યઘોપ અને વિજ્યઘોપ એ બન્ને ત્યાગીઓ સર્વશ્રેષ્ઠ સિદ્ધિને પામ્યા.

નોંધ:—જન્મથી સૌએ જીવે સમાન છે. સમાન જીવી, સમાન લક્ષી અને સમાન પ્રયત્નશીલ છે. જન્મથી સૌએ શત્રુ છે, સંસ્કારથીજ દિન બને છે. સારાંશ; પતન કે વિકાસ એજ નીચ અને જીતનાં સૂચક છે. જન્મગત હમ્ય નીચના ભેદો માની લેવા એ તો કેવળ ભ્રમ છે.

નતિથી કોઈ ચાંડાલ, કોઈ બ્રાહ્મણ, કોઈ વૈશ્ય કે કોઈ ક્ષત્રિય નથી. ધણા નતિના ચાંડાલ બ્રાહ્મણો જેવા હોય છે. ધણા નતિના બ્રાહ્મણો ચાંડાલ જેવા હોય છે. ધણા નતિના ક્ષત્રિય વૈશ્યો સમાન હોય છે. ધણા નતિના વૈશ્ય ક્ષત્રિય સમાન હોય છે. માટે કર્મથીજ બ્રાહ્મણ, કર્મથીજ ક્ષત્રિય, કર્મથીજ વૈશ્ય અને કર્મથીજ શટ કહેવાય છે. શુણ્ણથીજ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય કે ચાંડાલ થવાય છે.

બ્રહ્મચર્ય, અહિંસા, ત્યાગ અને તપશ્ચર્યાદિ શુણ્ણના વિકાસમાં બ્રાહ્મણત્વનો વિકાસ છે. સાચું બ્રાહ્મણત્વ સાધી બ્રહ્મ (આત્મસ્વરૂપ) ને કે આત્મજ્ઞાતિને પામવી એજ સૌનું લક્ષ્ય છે. નતિપાતિના કલેશો છોડી બ્રાહ્મણત્વની આરાધના કરવી એ સૌને માટે આવશ્યક છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે યશ સંબંધીનું પચીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સમાચારી

૨૬

સમાચારી એટલે સમ્યક્ દિનચર્યા. દેહ, ઈન્દ્રિય અને મન; આ બધાં સાધનો જે ઉદ્દેશથી મળ્યાં છે, તે ઉદ્દેશને લક્ષ્યમાં રાખી તે સાધનોનો સદુપયોગ કરી લેવો એજ ચર્યા.

અહોરાત્ર મનને ઉચિત પ્રસંગમાં લોડી દેવું અને સતત એકને એક કાર્યમાં પરાયણ રહેવું. તે સાધકની દિનચર્યા ગણાય.

આમ કરવાથી પૂર્વ જીવનગત દુષ્ટ પ્રકૃતિઓને વેગ મળતો નથી. અને નવીન પવિત્રતા પ્રાપ્ત થતી જવાથી પૂર્વની દુષ્ટ વાસનાઓ નિર્જાળ થઈ આખરે ખરી પડે છે અને તેમ તેમ ચોક્ષાર્થી સાધક પોતાના આત્મરસના ધુંટડા વધુ ને વધુ પીતો પીતો અમર બની જાય છે.

અહીં ત્યાગજીવનની સમાચારી વર્ણવેલી છે. ત્યાગી જીવન સામાન્ય જીવન સાધક જીવન કરતાં વધારે ઉચ્ચ, સુંદર અને પવિત્ર હોય છે. તેથી તેની દિનચર્યા પણ તેટલીજ શુદ્ધ અને કડક હોય તે સ્વાભાવિક છે.

પોતાના આવશ્યક કાર્ય સિવાય પોતાનું સ્થાન ન છોડવાની વૃત્તિ (સ્થાનસ્થિરતા), પ્રજ્ઞચર્યા અને ચિંતનમાં લીનતા, દોષોનું નિવારણ, સેવા, નમ્રતા અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ, આ બધા અંગોનો સમાવેશ સમાચારીમાં થાય છે.

સમાચારી તો મયમી જીવનની વ્યાપક ક્રિયા છે. પ્રાણ અને જીવનનો જોડવો સહભાવ છે તેટલોજ સહભાવ સમાચારી અને મયમી જીવનનો છે

સગવાન બોલ્યા—

- [૧] હે શિષ્ય! સસારના ૨૪ દુષ્ટીઓમાંનારી મમાચારી (દસ પ્રકારની માધુ મમાચારી) ને કહીશ કે જે સમાચારીને આચારીને નિર્જય માધુઓ આ મસાર સમુદ્રને તરી ગયા છે
- [૨] પટેલી આવશ્યકતા, ખીજ નૌધિકતા, નીજ આપદ્વજના અને ચોથી પ્રતિષ્ઠાના છે
- [૩] આ પાચમી જડના, છટ્ટી ઈશ્વરના, સાતમી મિથ્યામાન અને આઠમી તથ્યેતિકાર છે
- [૪] વળી નવમી અજ્યુત્યાન અને દશમી ઉપસપ્ત આ પ્રમાણે દસ પ્રકારની સાધુ મમાચારી મહાપુરુષોએ કહી
- [૫] (તે દસ પ્રકારની મમાચારીને ચિત્તારૂપી કહે છે—) (૧) ગમન (ઉપાશ્રય, ગુરુકુલસ્થાનની બહાર જનારો) વળતે આશ્રયમાં મમાચારી આગની અર્થાત્ આશ્રયમાં માર્ગ માટે બહાર જવું (૨) નૌધિકતાક્રિયા ઉપાશ્રયમાં આગ પગી કરવી અર્થાત્ હવે હ બહાર જવાનો કાયથી નિર્વર્તી ઉપાશ્રયમાં દાખલ થયો છું હવે બહાર જવાનો આશ્રયક માર્ગ સિવાય નિર્મલ છે એમ માની વર્તવું (૩) આપદ્વજના ક્રિયા એટલે માર્ગપણ પોતાના માર્ગ પ્રવાસી ગુને કે વડોન સાધક મુનિ ગુને પૂજીનેજ કરવું (૪) પ્રતિષ્ઠાના એટલે ખીજના નામ માટે ફરીથી ગુરુને પૂજવું

નોંધ—પટેલી અને ખીજ ક્રિયામાં કોઈપણ આવશ્યક ક્રિયા સિવાય ગુરુકુલવાસ છોડી નહિ તેમ બતાવી સાધકની જવાબદારી સમજાવી છે

ત્રીજામાં વિનય એ સાધકનું પરમ કર્તવ્ય છે. તે અને ચોથીમા અન્ય મુનિઓની સેવા તથા વિચારોનો ભણાવો બતાવ્યા છે.

[૬] (૫) પદાર્થ નમસ્ક્રોશા ઇંદના-એટલે પોતાની માથે મહેલા દરેક ભિક્ષુઓને વસ્તુઓનું નિમંત્રણ કરવું. જેમકે ભિક્ષાદિ લાવ્યા બાદ ખીમત મુનિઓને આમત્રણ કરે કે કૃપાકરી આપ પણ આમાથી કંઈ પ્રદણ કરી મને લાભ આપો. આવા વર્તનને ઇંદના કહે છે. (૬) ઇન્દ્રાકાર-એટલે પોતાની કે પરની ઇન્દ્રા પરસ્પર જાણી જણાવી અતુકળ વર્તવું. (૭) મિથ્યાકાર-એટલે ગફલતથી થયેલી પોતાની ભૂલોનું ખૂજ ચિંતન કરી તેનું પ્રાપત્તિ કરી તેને મિથ્યા (નિષ્કળ) બનાવવું તે જાતની ક્રિયા. (૮) પ્રતિશ્રુતેતથ્યેતિકાર એટલે કે ગુરુ-જન કે વડીલ ભિક્ષુઓની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરી તેમનું કહેલું યથાર્થ છે, તેમ જાણી આદર કરવો તે જાતની ક્રિયા.

નોંધ:-પાંચમીમાં એકલપેટાપણ છાડી-હૃદયની ઉદારતા, છઠ્ઠીમાં સાથે વસના ભિક્ષુકોનો પારસ્પરિક પ્રેમ, સાતમીમાં સદમનુષ્ટિનું પણ નિવારણ અને આઠમી સમાચારીમા આજ્ઞાની આધીનતા બતાવ્યાં છે.

[૭] (૯) ગુરુ પૂજનમાં અવ્યુત્થાન-એટલે ઉઠવા જેમવામા કે ખીજ બધી ક્રિયાઓમાં ગુરુ ઇત્યાદિની અનન્યભાવે ભક્તિ બતાવવાની અને તેમના ગુણોની પૂજા કરવાની ક્રિયા. (૧૦) અવગ્થા-ને ઉપમંપદા એટલે પોતાની સાથે રહેલા આચાર્ય ઉપાધ્યાય કે અન્ય વિદ્યાગુરુઓ પાસે વિદ્યા મેળવવા માટે વિવેકપૂર્વક રહેવું અને વિનમ્ર ભાવથી વર્તવું તે ક્રિયા. આ પ્રમાણે દશ મમાચારીઓ કહેવાય છે.

[૮] (દશમી સમાચારીમા જે રથજે ભિક્ષુ ગ્હો હોય છે તે ગુરુકળ વાસમાં તેણે રાત્રિ અને દિવસની શી ચર્ચા કરવી તે વિગતાર-પૂર્વક બતાવે છે.) દિવસના ચાર પ્રહર પૈકી સૂર્ય ઉગ્યા બાદ

પહેના પ્રહરને ચોથે ભાગે (તેટલા કાળ સુધીમાં) વસ્ત્રપાનાદિ (સયમીના ઉપકરણો) નું પ્રતિલેખન કરવું અને તે ક્રિયા કર્યા બાદ ગુરુને વદન કરીને—

નોંધ.—દિવસના ચાર પ્રહર હોય છે તેથી જો ૩૨ ધર્મનો દિવસ હોય તો આઠ ધર્મનો પ્રહર ગણાય તેનો ચોથો ભાગ જે ધર્મ (૪૮ મિનિટ) ગણાય જૈન શિક્ષાઓનું હમેશા વસ્ત્રપાનાદિ જે સયમ નિર્વાહના ઉપયોગી સાધનો હોય તેનું દિવસમાં બેગર પ્રતિલેખન (ઝીણી નગર સપ્તર્ષિ નિરીક્ષણ) કરવું જોઈએ

[૯] જે હાથ જોડીને પૂછવું જોઈએ કે હું પૂત્ય 'હવે હું શું કરું ?' મૈયાજત્ય (સેના) કે સ્વાધ્યાય (અભ્યાસ) એ જે પૈકી આપ હવે વસ્તુમાં મારી યોગ્યતા કરના છો છો ? હું પૂત્ય 'મને આત્મા દરા.

[૧૦] જો ગુરુજી વૈયાટ્ય (મધ્યપણ જાતની મેરા) મા જોડાવાનું કહે તો અગ્નિ (ખેદ રહિત) પણે મેવા કરવી અને જો ગ્રાસ્થાના મ્નાધ્યાયમાં યોગે તો સર્વ દુષ્ટતા છોડાવવાનું અભ્યાસમાં શાંતિપૂર્વક લીન થવું

નોંધ.—(૧) વાચના (શિક્ષણ લેવું), (૨) પૃચ્છના (મશ્કો પૂછી સમાધાન કરવું), (૩) પરિવર્તના (શીખવાનું પુનરાવર્તન કરવું, (૪) અનુપ્રેક્ષા (ચિંતન) અને (૫) ધર્મકથા આ પાંચે સ્વાધ્યાયના જોડો છે

[૧૧] વિચક્ષણ મુનિચરે આખા દિવસના ચાર ભાગો પાડના અને એ ચાર ભાગોમાં ઉત્તર ગુણ (કર્તવ્ય ધર્મ)ની ખીવનટ (શક્તિ) કરવી

[૧૨] (ચાર પ્રહરના સામાન્ય કર્તવ્યો કહે છે—) પહેલે પ્રહરે સ્વાધ્યાય (અભ્યાસ), બીજે પ્રહરે ધ્યાન, ત્રીજે પ્રહરે લિલા ચરી અને વળી ચોથે પ્રહરે મ્નાધ્યાયાદિ કર

નોંધ:—પહેલા અને દેહતા પ્રદરમાં પ્રતિલેખન અને શારીરિક હાલત નિવારવાની ક્રિયા પણ આદિ રાષ્ટ્રથી સમજ લેવી.

[૧૩] આષાઢ માસમાં જે પગલે, પોષ માસમાં ચાર પગલે અને ચૈત્ર તથા આશ્વિ માસમાં ત્રણ પગલે પોરસી થાય.

નોંધ:—પોરસી એટલે પ્રદર, સુયંના છાયા પરથી કાળનું પ્રમાણ મળે તે માટે આ વિધાન કરેલું છે.

[૧૪] ઉપર કહ્યા તે સિવાય બીજા આઠ મહિનાને વિશે પ્રત્યેક સાત અહોરાત્રિએ (સાત દિવસે) એકેક અંગુલ અને પખવાડીએ બન્ને અંગુલ અને મહિને ચાર ચાર અંગુલ છાયા પોરસીમાં વધે ઘટે છે.

નોંધ:—આવણ વદી । ૧ । થી પોષ સુદી । ૧૫ । સુધી છાયા વધે અને મહા વદી । ૧ । થી તે આષાઢ સુદી । ૧૫ । સુધી છાયા ઘટે.

જે માસમાં તિથિ ઘટે છે તે કહે છે:—

[૧૫] આષાઢ, ભાદરવો, કાર્તિક, પોષ, ફાગણ અને વૈશાખ એ બધાના કૃષ્ણ પક્ષમાં એકેક તિથિ ઘટે છે.

નોંધ:—ઉપરના છએ માસ ૨૯ દિવસના હોય છે તે સિવાયના બધા માસ ૩૦ દિવસના હોય છે. એ હિસાબે ચંદ્ર વર્ષ ૩૫૪ દિવસનું ગણાય.

[૧૬] (પોણી • પોરસીના પગની છાયાનું માપ કહે છે:—) જેઠ, આષાઢ અને આવણ આ ત્રણ મહિનામાં જે પોરસી માટે પગના છાયાનું માપ કહ્યું છે તે પગલાં ઉપર ૭ આંગળ વધારી દેવાથી તે મહિનાની પોણી પોરસી થાય; અને ભાદરવો, આશ્વિ અને કાર્તિક એ ત્રણ મહિનામાં ઉપર જે માપ કહેલ છે તેમાં આઠ આંગળ વધારવાથી પોણી પોરસી

યાય. અને માગશર, પોષ અને મહા આ ત્રણ મહિનામાં કહેવ માપથી દશ આંગળ વધારવાથી પોણી પોરમીનું માપ થાય. કાગણ, ચૈત્ર અને વૈશાખ, આ ત્રણ મહિનામાં જે માપ કહે ૧ છે તેનાથી ૮ આંગળ ઊંચા વધારવાથી પોણી પોરમી થાય. આ વખતે વસ્ત્ર, પાત્રાદિકનું પ્રતિષ્ઠાન કરવું.

[૧૭] વિચક્ષણુ સાધુ રાત્રિના પણુ ચાર ભાગ કરે અને રાત્રિના ચાર ભાગને વિષે પ્રત્યેક પોરસીને યોગ્ય કર્તવ્ય પ્રમાણે શુષ્ણીની વૃદ્ધિ કરે.

[૧૮] રાત્રિમાં પહેલું પ્રહરે સ્વાધ્યાય, બીજે પ્રહરે ધ્યાન, ત્રીજા પ્રહરે નિદ્રા અને ચોથા પ્રહરે પાછો સ્વાધ્યાય કરવો.

[૧૯] (રાત્રિની પોરસીનું માપ શી રીતે કાઢવું તે કહે છે:—) જે કાળને વિષે જે જે નક્ષત્રો આખી રાત્રિ પૂર્ણ કરતાં હોય તે નક્ષત્ર આકાશના ચોથે ભાગે પહોંચે ત્યારે રાત્રિનો પહેલો પ્રહર પૂરો થયો જાણી સ્વાધ્યાયથી વિરમવું.

[૨૦] અને તેજ નક્ષત્ર, આકાશનો ચોથો ભાગ બાકી રહે તેટલે સુધી આવે અર્થાત કે ચોથી પોરસીમાં આવે ત્યારે સ્વાધ્યાય શરુ કરવો. અને તે પોરસીના ચોથે ભાગે (જે ઘડી રાત્રિ બાકી રહે ત્યારે) કાળ જોઈ મુનિએ પ્રતિક્રમણ કરવું.

[૨૧] (હવે દિવસનું વિસ્તાર પૂર્વક કર્તવ્ય કહે છે:—) પહેલા પ્રહરને ચોથે ભાગે (સૂર્યોદયથી બે ઘડી સુધી) વસ્ત્રપાત્રનું પ્રતિષ્ઠાન કરવું અને પછી ગુરુને વંદન કરીને સર્વ દુઃખથી મુકાવનાર એવો સ્વાધ્યાય કરવો.

[૨૨] પછી દિવસના છેલ્લા પ્રહરના ચોથે ભાગે ગુરુને વંદન કરીને સ્વાધ્યાય કાળનો અતિક્રમ (ઉલ્લંઘન) કર્યા સિવાય વસ્ત્રપાત્રાદિકનું પ્રતિષ્ઠાન કરવું.

[૨૩] પહેલા મુખપત્રિકાનું પ્રતિષેખન કરી પછી ગુચ્છકનું પ્રતિ-
ષેખન કરે પછી ગુચ્છાને હાથમાં વધને મુનિ વન્થોનું
પ્રતિષેખન કરે.

[૨૪] (વસ્ત્ર પ્રતિષેખનની વિધિ કહે છે—) (૧) વસ્ત્ર જમીનથી
ઊંચું ગખવું, (૨) મજાનું પકડવું (૩) ઉનાવણું પ્રતિષેખન
ન કરવું, (૪) આદિથી માડીને અત સુધી જગજગ વસ્ત્રને
જોવું. (આ માત્ર દ્રષ્ટિની પ્રતિષેખના યજ્ઞ.) (૫) વસ્ત્રને થોડું
ખખેરવું, (૬) ખખેરતાં જ્ય ન ઉતરે તો ગુચ્છાથી તેને
પુજવું.

[૨૫] (૭) પ્રતિષેખન કરતી વખતે વસ્ત્ર કે શરીરને નચાવવું નહિ
અને (૮) વાળવું પણ નહિ. (૯) થોડો ભાગ પણ પ્રતિષેખન
ક્યાં વગરનો ન રાખવો. (૧૦) વસ્ત્રને ઊંચું નીચું કે બીંત
પર અકળાવવું નહિ. (૧૧) આટકવું નહિ. (૧૨) વસ્ત્રાદિકને
વિશે જવ દેખાય તો તે જવ હથેળી પર હિતારી તેનું
રક્ષણ કરવું.

નોંધ:—કેટલાક નવ સ્વોટાનો અર્થ પડિવેડણુ કરતાં નવ વાર જોવું
એવો પણ કરે છે

[૨૬] (હવે જ પ્રકારની અપ્રશસ્ત પ્રતિષેખના કહે છે—) (૧) આગ-
ભટ્ટા (પ્રતિષેખના વિપરીત રીતે કરની), (૨) મંગર્ગ
(વસ્ત્રને ચોળવું કે મદવું), મૌશવી (જામી, નીચી કે
આડી ધરતીએ વસ્ત્રને લગાડવું), (૪) પ્રફેડના (પ્રતિષેખન
કરતા વારંવાર આટકવું), (૫) વિશિષ્ટા (પ્રતિષેખન ક્યાં
વિના આધાપાઠા સગ્રાની દેવા), (૬) વેદિકા (ધુંટણ કે
હાથમાં ગખના જવું)

[૨૭] (તે મિવાય બીજી સાત અપ્રશસ્ત પ્રતિષેખનાઓ કહે છે—)

(૧) પ્રશિયિલ (વસ્ત્રને મજબુત ન પકડવું), (૨) પ્રવંચ (વસ્ત્ર લાપ્તું ગખી પડિલેદણા કરવી), (૩) લોલ (ધગતી માથે વસ્ત્રને ગઢોળવું), (૪) એકામર્ષા (એકી વખતે આપું વસ્ત્ર એક દ્રષ્ટિમાં જોઈ લેવું) (૫) અનેક રૂપ ધૂના (પ્રતિવેષન કરતાં શરીર તથા વસ્ત્રને હવાવવું), (૬) પ્રમાદપૂર્વક પ્રતિવેષન કરવું, (૭) પ્રતિવેષન કરતા શકા ઉપજે તો આગળીઓથી ગણતાં ઉપયોગ ચૂકી જવો તે આમ તેર પ્રકારની અપ્રશસ્ત પ્રતિવેષના કહી છે.

[૨૮] વધારે ઓછી કે વિપરીત પ્રતિવેષના ન કરવી તેજ પદ (પ્રકાર) પ્રશસ્ત છે અને બીજા બધા પ્રકારો અપ્રશસ્ત મનજવા.

નોંધ:—પ્રતિવેષનના આઠ ભેદો છે તે પૈકી ઉપર કહેયો પહેલોજ ભેદ આચરવો. બાકીના છાંડી દેવા.

[૨૯] પ્રતિવેષના કગ્તા કરતાં જો (૧) પરસ્પર વાર્તાવાપ કરે (૨) કોઈ દેશની કથા કરે, (૩) કોઈને પ્રત્યાખ્યાન આપે, (૪) ગોઈને વાચના આપે કે (૫) પશ્ચ પૂછે તો—

[૩૦] પ્રતિવેષનામા પ્રમાદ કરીને તે લિધુ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ વાયુ, વનરપતિ કે હાલના ચાવતા જીવોનો વિરોધક અને છે.

[૩૧] અને જો પ્રતિવેષનમા બરાબર ઉપયોગ ગમે તો તે લિધુ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનરપતિ કે હાલતા ચાલતા જીવોનો રક્ષક બની શકે છે.

નોંધ:—જો કે વસ્ત્રપાત્રાદિના પ્રતિવેષનમાં પ્રમાદ કરવાથી માત્ર હાવતા ચાવતા જીવોનો કે વાયુકાયના જીવોનો ઘાત સંભવે છે પરંતુ પ્રમાદ એ વસ્તુજ એવી છે કે તે જીવનમા ન્યાપક થઈ લિધુકના હૃદયને બૂલાવી હામયની રક્ષામાં હાનિ લપ્પત કરે છે

[૩૨] ત્રીજી પોરસીમાં નીચેનાં છ પૈકી કોઈ પણ એક કારણ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે આહારપાણીની ગવેણણા કરવી.

નોંધ:—ખીજે પ્રકરે બિઝાચરી માટે જવાનું વિધાન ઠાળ અને ક્ષેત્ર ભેદને કહેવાયલું છે. તેનો આશય સમજી વિવેકપૂર્વક શોધન કરવું.

[૩૩] ક્ષુધાવેદનાની શાંતિ માટે, (૨) સેવા માટે (શક્ત શરીર હોય તો સેવા કરી શકે તે સારું), (૩) ધર્મચર્ચાને માટે (ખાધા વિના આંખે અધારા આવતા હોય તો તે મટાડી ગમન કરી શકાય તે માટે), (૪) સંયમ પાળવાને માટે, (૫) જીવન નિભાવવા માટે અને (૬) ધર્મધ્યાન અને ચિંતન માટે. આ પ્રમાણે છ કારણોથી નિર્ગ્રંથ આહાર પાણી બોગવે.

[૩૪] ધૈર્યવાન સાધુ કે સાધ્વી નીચેનાં છ કારણે આહાર ન કરે તો તે અમંયમી ન ગણાય. (એટલે કે સંયમના સાધક ગણાય.)

[૩૫] (૧) રોગી રિચિતિમાં, (૨) ઉપસર્ગ (પશુ, મનુષ્ય કે દેવનું કષ્ટ) આવે તે સહન કરવામાં, (૩) બ્રહ્મચર્ય પાળવાને માટે, (૪) નાના જીવોની ઉત્પત્તિ જાણીને તેની દયા પાળવાને માટે, (૫) તપ કરવાને અર્થે અને (૬) શરીરનો અંતકાળ જાણીને અંતિમ સંચારા માટે. (આ છ કારણોથી આહાર ન કરે તો સંયમપાલન થયું ગણાય.)

નોંધ:—સંયમીજીવન પાળવા માટેજ આહારનો ઉપયોગ કરવો અને સંયમીજીવન હજારું હોય તો તેની રક્ષા માટે આહાર ન કરવો તેમ જણાવી સંયમીજીવનની જ મુખ્યતા બતાવી છે. સંયમીજીવન માટે ખાણું, ખાવા માટે સંયમીજીવન નહિ.

[૩૬] આહાર પાણી લેવા જતી વખતે લિક્ષુએ સર્વ પાત્રો અને ઉપકરણો બરાબર પુંજી લઈ લિક્ષાર્થે જવું. લિક્ષા માટે વધુમાં વધુ અર્ધો યોજન સુધી જવું.

[૩૭] આદ્ય કથા પછી ચોથી પોરમીમાં ભાગ્યનોને અગમાં બાંધી મર્વભાવ (પદ્ય) નો પ્રકાશ કરનાર (એવો) સ્વાધ્યાય કરે.

[૩૮] ચોથી પોરમીના ચોથા ભાગે સ્વાધ્યાય દાગથી નિગ્ધ થઇ ગુરુને વંદન કરીને વચ્ચે, પાત્ર મૃત્યાદિની બિંદુ પડિસેડાયા કરે.

નોંધ:-ચોથી પોરમીનો ચોથો ભાગ એટલે સૂર્યાસ્ત થયા પહેલાં જ પડે.

[૩૯] મૃગા, મન ત્યાગ કરવાની ભૂમિકાને જોઇ આવી (પાછા આવ્યા બાદ દરિયા વલિયા ક્રિયા કરીને) મર્વ દુઃખથી મૂકાવનાર એવો ક્રમપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરે.

નોંધ:-જેન દર્શનમાં બિંદુ માટે અવશ્ય સવાર અને સાંજ એમ બે વાર પ્રતિક્રમણ કરવાનાં હોય છે. તે પ્રતિક્રમણમાં થયેલા દોષોની આલોચના અને ભવિષ્યમાં ન થાય તેવો મંકલ્ય કરવાનો હોય છે.

[૪૦] તે કાયોત્સર્ગમાં દિવમ મંજુધીનાં જ્ઞાન, દર્શન કે આગ્નિમાં થયેલા દોષોને ક્રમપૂર્વક બિંદુએ ચિંતવવા

[૪૧] કાયોત્સર્ગ પાળીને પછી ગુરુ પાસે આવી વંદન કરે. વંદન કથા પછી બિંદુ દિવમમાં થયેલા અતિચાર (દોષ)ને ક્રમપૂર્વક ગુરુ પાસે રહે

[૪૨] એ પ્રમાણે દોષના સત્યથી મલિત થઈ (જ્યાં હોવાની કમાવના છે) ત્યારબાદ ગુરુને નમસ્કાર કરીને મર્વદુઃખથી છોડાવનાર કાયોત્સર્ગને કરે.

[૪૩] કાયોત્સર્ગને પાળીને કરીવાર ગુરુને વંદન કરી (પ્રત્યાખ્યાન કરી) ત્યારબાદ પચ્ચપ્પમેહીના મુલિમંગલ કરીને ગ્રાધ્યાન-કાળની અગેષ્ટા રાખે.

નોંધ:-પ્રતિક્રમણના છ આવશ્યક (વિભાગ) હોય છે. તે બધી વિધિ ૩૫૨ કહેલ છે.

[૪૪] (હવે રાત્રિની વિધિ કહે છે) પહેલે સ્વાધ્યાય, બીજે ધ્યાન, ત્રીજે નિદ્રા અને ચોથે પ્રહરે મુનિ પુનઃ સ્વાધ્યાય કરે.

[૪૫] ચોથી પોરસીનો આવેલો કાળ જાણીને (ચોથી પોરસીનો કાળ સમજીને) પોતાના અવાજથી ઝૂંડસ્થીઓ ન જાગે તેવી રીતે સ્વાધ્યાય કરે.

[૪૬] ચોથી પોરસીનો ચોથો ભાગ બાકી રહે (સૂર્યોદયથી બે ઘડી પહેલાં સ્વાધ્યાય કાલથી નિવૃત્ત થઈને) ત્યારે આવશ્યક કાળનું પ્રતિજ્ઞન કરી (પ્રતિક્રમણનો કાળ જાણીને) પછી ગુરુને વંદન કરે.

[૪૭] (દેવગી પ્રતિક્રમણની વિધિ કહી છે તે પ્રમાણે બંધી વિધિ થયા પછી—) સર્વ દુઃખથી મુકાવનાર કાયોત્સર્ગ આવે ત્યારે પ્રથમ કાયોત્સર્ગ કરે.

[૪૮] તે કાયોત્સર્ગમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને તપ સંબંધી જે અતિચાર લાગ્યા તે અનુક્રમે ચિંતવે.

[૪૯] કાયોત્સર્ગ પાળ્યા પછી ગુરુને વંદન કરીને રાત્રિ સંબંધી થયેલા અતિચારને ક્રમપૂર્વક પ્રકટ કરી આલોચના લે.

[૫૦] દોષ રહિત થઈને અને ક્ષમા ચાચીને ગુરુને વંદન કર્યા બાદ કરીથી સર્વ દુઃખોથી મુકાવનાર કાયોત્સર્ગ કરે.

નોંધ:-કાયોત્સર્ગ એટલે દેહભાવથી મુક્ત થઈ ધ્યાનમાં રહેવાની ક્રિયા.

[૫૧] કાયોત્સર્ગમાં ચિંતન કરે કે હવે હું કંઈ જાતની તપશ્ચર્યા આદરું ? પછી નિશ્ચય કરીને કાયોત્સર્ગથી નિવૃત્ત થઈ ગુરુને વંદન કરે.

[૫૨] ઉપર પ્રમાણે કાયોત્તમર્ગથી નિજતુ થઇ ગુરુને વંદન કરી તેમની પામેથી તપશ્ચર્યાના પચ્ચક્રખાળ (પ્રત્યાખ્યાન) વધ ગિદ્દો (પગમેથી) નુ સન્મતવન કરે.

નોંધ:—એ પ્રમાણે શનિપ્રતિક્રમણના છ આવશ્યક (વિભાગો)ની ક્રિયા પૂર્ણ થઇ.

[૫૩] આ પ્રમાણે દમ પ્રકારની સમાચારી સક્ષેપથી કહી. જેને આચરીને આ મંસાગ્રસાગરને ઘણા જીવો તરી ગયા.

અસાવધાનતા વિકાસની રોધક છે ગમે તેવી સુંદર ક્રિયા હોય, પરંતુ અન્યવરિયત હોય તો તેના કરાન્ને મૂલ્ય નથી. વ્યવસ્થા અને સાવધાનતા એ બન્ને ગુણોથી માનસિક સંકલ્પના બળો વધે છે. સંકલ્પ બળ વધવાથી આવી પડેલા અંકટો કે વિરોધક બળો પરાસ્ત થાય છે અને ધારેલું ઈશ્વર પાર પડે છે.

એમ કહું છું

એમ સમાચારી મળીતું જીવીમમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ખલુંકીય

ગળિયા ખળદ સંખંધી

૨૭

સાધકને સદ્ગુરુ જેમ સહાયક છે, જેટલા અવલંબનરૂપ છે. તેટલાજ સદ્ગુરુને શિષ્યો પણ સહાયક અને છે.

પૂર્ણતા પાઞ્યા પહેલાં સૌ કોઈને સહાયક અને સાધનોની આવશ્યકતા છે. પરંતુ તેજ સહાયક કે સાધનો બાધક અને તે પોતાનું અને પરનું (બન્નેનું) હિત હણાય છે.

ગાઞ્યાઆચાર્ય મમથ હતા. ગણધર (ગુરુકુળપતિ) હતા. તેમની પાસે સેંકડો શિષ્યોનો પરિવાર હતો. પરંતુ જ્યારે તે સમુદાય દેવચંદ્રી બન્યા, સંયમમાગમાં હાનિ પહોંચાડવા લાગ્યા ત્યારે તેણે પોતાનો આત્મધર્મ જાળવી-પોતાનું કર્તવ્ય મમજી સુધારવાના ખૂબ પ્રયત્નો કરી લેયા. પણ આખરે તેમાં તે નિષ્ફળ ગયા.

શિષ્યોનો, મોહ શિષ્યોપરની આસક્તિ અને સંપ્રદાયનું મમત્વ તે મહાયુરુધને સહજ પલ્લુ ન હતું. તે પોતાનું જાળવી એકાંતમાં જઈ વસ્યા અને દેવાવલંબનની પ્રબળ શક્તિના સહઆરી થઈ આત્મહિત સાધ્યું

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] સર્વ શાસ્ત્રસપત્ર એક ગાર્ગ્ય નામના ગણધર અને ધ્યનિર મુનિ હતા તે ગણિભાવથી યુક્ત રહી હમેશા નમાધિભાવ સાર્થી રહ્યા હતા

નોંધ —અન્ય જીવોને ધર્મ વિષે સ્થિત કરે અર્થાત્ જ્ઞાનવૃદ્ધ, તપોવૃદ્ધ અને પ્રવ્રજ્યાવૃદ્ધ હોય તે સ્થવિર બિંદુ ગણાય છે અને બિંદુગણના વ્યવસ્થાપક હોય તે ગણધર કહેવાય છે

[૨] પ્રેત પાહનને યોગ્ય નહન (મગદ) જોડવાથી જેમ ગાડીવાન અગ્નીને ઓળગી જાય છે તેમ યોગ (મયમ) માર્ગમા નહન કરતા શિષ્યમાધક્રા અને તેને દોગનાગ ગુરુ મન્ને મમાર ૩૫ અગ્નીને ઓળગી જાય છે

[૩] પરંતુ જે ગગિયા બગદોને ગાડીમા જોડી દાંડે છે, (તે ન ચાનવાથી) તે તેને નારી મારીને યાકી જાય છે અને અતે ૫૮ પામે છે, જેમ ૮ અશ્વિનિ અનુભવે છે માર્ગતા મારતા ગાડીનાનો પગેણો પણ ભાગી જાય છે

[૪] તેવા મગદને પ્રવામ ગાડીનાનો પૂછડે ૧૮ કુ ભરે છે ૫૮ નામ નામ પગણાની આરાથી વીધી નામ છે પરંતુ તે ગગિયા બગદો ચાનતા નથી માનસ છતા પ્રનાક મોમરી ભાગી નામે છે, અને પ્રનાક કુભાગે વર્જિતય છે

[૫] પ્રનાક ચાનતા ચાવતા પામાજે પડી જાય ૬, પ્રનાક બેગી જાય ૭ આ પ્રનાક સર્જિતન છે ને માનવા છતા ૮ તાજ નથી ૧૬ મળા કુછગે છે, મર્મ દેખાની માદ્ર ૬૦૫ માનસ મડે છે તે મર્મ ૧૬૦ ધૂર્ત બગદ તમણુ માયને જોમ તેની પાછા દોડે છે

- [૬] કેટલાક માયાવી જગદ માયુ નીચું રાખી પડી જાય છે, તેનું નથી મારથી ટાપી જે બાલુ જલુ હોય ત્યાં ન જતાં ગંદે માર્ગે આવરા માટે છે કોઈ ગળિયો જગદ ઢોંગ કરી જાણે મરી ન ગયો હોય તેમ ખેસી ગ્હે છે તે વળી કોઈ જુન વેગભર નામવાજ માટે છે.
- [૭] કોઈ દુષ્ટ જગદ રાસડીને તોડી નાખે છે, કોઈ સ્વચ્છદી જગદ ધોમડે ભાગી નાખે છે. વળી કોઈ ગળિયો જગદ તો સુમનાટા ને કુકાડા મારી ખેડતના હાથમાંથી ચમડી ઝડ પનાયન થઈ જાય છે.
- [૮] જેમ ગાડીમાં જોડેલા ગળિયા જગદો ગાડીને ભાગી નાખી ધણીને હેરાન કરી ભાગી જાય છે તેજ પ્રકારે તેવા સ્વચ્છદી કુશિષ્યો પણ ખરેખર ધર્મ (નયમધર્મ) રૂપ ગાડીમાં જોડેલા હતા ધૈર્યથી ગ્રહિત થઈ તે મયનવર્ગને ભાગી નાખે છે. (સાચા મનપૂર્વક નયમ પાળતા નથી)
- [૯] (મારી પાસેના) કેટલાક કુશિષ્યો વિદ્યાની ઋદ્ધિના ગરથી મદમાતા અને આહકાની યદ્ય કરે છે, કેટલાક જ્ઞાના બોલુપી છે કેટલાક સાતાશીલીયા (ગની સુખનેજ દુઃખનાગ) છે. અને કેટલાક પ્રચડ કોપી છે.
- [૧૦] કેટલાક ભિક્ષા (સેવા જવા) ના આગાસુ છે, કેટલાક આહકા-ગીઓ ભિક્ષાએ જતા અપમાન યાવ માટે બીરુ યદ્ય એકરથાને ખેંચી રહે છે. કેટલાક મદોન્મત શિષ્યો એવા હ કે જ્યાં દુ પ્રયોજન પૂર્વક (સયમમાર્ગને ઉચિત) શિષ્યામણુ આપુ હુ-
- [૧૧] તો વચ્ચેજ મામુ ખોડીને દોષોજ પ્રગટ કરી જનાવે છે. અને કેટલાક તો આચાર્યોના વચન (શિક્ષા) થી વાગવા વિરુદ્ધ પડે છે

[૧૨] મ્હલામ્ને લિલ્હાર્થે મોકલ્યા છતા જતા નથી અથવા બહાના
ડગ છે કે) “તે બાઈ (શ્રાવિકા) મને ઓળખતીજ નથી તે
મને નહિ આપે તે ઘેરજ નહિ હાય, હું માનુ છું કે ત્યા
ખીમ્ન લિલ્હુને મોકલો તો ઠીક હું શુ એમ્નોજ છું ? ”
આ પ્રમાણે ગુરુને મામો જવાળ આપીને લિલ્હાર્થે જતા જ
નથી

[૧૩] અથવા કોઈ પ્રયોજને મોકલ્યા હોય તો તે કાય કરી આવના
નથી અને જૂહુ ખોલે છે કે તો ગુરુ કાર્ય જતાવે છે મારે
આશ્રમગ્ધાનની બહાર આમનેમ ભમવામા મમય ગાજે છે
અને કદાચ માર્ય કરે તો પણ રાજવેદની માફક તેને
માને છે અને ગેસથી કપાગની ભમરો બચી કરી મોકલ
ચડાવે છે

[૧૪] તે બવા કુગિખો, લણા-યા, ગણાવ્યા દીક્ષિત કર્યા તથા
ભાત પાણીથી ગોળ્યા પત્રી જેમ પાખ આ-યા પત્રી હમ-
લાઓ દિશાનિદિશામા એ-ગથી ગમન કરે છે તેમ, ગુરુને
ઝોડી એકના એ-છદતાથી ગમન કરે છે

[૧૫] જેમ ગળિયા બગદની માથ રહેલો સારથિ (ખેડત) ખેદ કરે-
છે તેમ ગાર્ગ્યાચાર્ય પોતાના આવા કુગિખો હાવાથી આમ ખેદ
કરે છે અને કહે છે - જે શિષ્યોથી મારે પોતાનો આત્મા
હણાય તેના કુષ્ટ શિષ્યોથી શુ ?

[૧૬] જેના ગળિયા ગધેના હોય તેવા માન શિષ્યો જ એમ વિચારી
ગાર્ગ્યાચાર્ય મુનીશ્વ- તે ગળિયા ગધેડાઓને તરુને તપ
આચરે છે

[૧૭] ત્યારબાદ સુકોમળ, નમતાસુમ્ત, ગબીર, મમાધિરત અને
મદાચાગમય વર્તનથી તે ગાર્ગ્ય મહાત્મા આ નમુધાગા વિદ
રતા હતા

નોંધ:—ગળિયો બળદ ગારાને બાગી નાખે છે, ગાડીવાનને રજાડે છે અને સ્વચ્છંદી દુઃખી થાય છે તેમ સ્વચ્છંદી માધક સંયમથી પતિન થાય છે આદબન (સહાયક સદ્ગુણ ઈત્યાદિ)નો સાચ લઈ નકતો નથી અને પોતાના આત્માને પણ કલુષિત કરે છે સ્વતંત્રતાના આદા નીચે ધો ભાગ બહુજનો સ્વચ્છંદતાનેજ પોષતા હોય છે સ્વચ્છંદતા પણ વાસ્તવિક રીતે તો પરતંત્રતાજ છે અને મહાપુરુષો પ્રત્યેની અર્થહતા ઉપરથી પરતંત્રતા જણાય છે પરંતુ વાસ્તવિક સ્વતંત્રતા છે આવી સ્વતંત્રતાનો ઉપાસકજ આગળ વધી રાકે છે.

એમ કહું છું :

એ પ્રમાણે ખલુકીય નામનું સત્તાવીસમું આધ્યયન મમાપ્ત થયું

મોક્ષમાર્ગગતિ

મોક્ષમાર્ગનું ગમન

૨૮

સર્વ જીવોનું લક્ષ્ય એક માત્ર મોક્ષ, નિર્વાણ કે મુક્તિજ છે. દુઃખથી કે કષાયોથી મૂકાવું તે મોક્ષ. કર્મબંધનથી મૂકાવું તે મુક્તિ. શાંતિસ્થાન પ્રાપ્ત કરવું તે નિર્વાણ. તે સ્થિતિમાંજ સર્વ સુખ સમાયાં છે. જૈનદર્શન આત્મા સંસારને એતન અને જડ-જીવ અને અજીવ-માં વિભક્ત કરે છે. અને તે બંને તત્ત્વોનાં સહાયક તેમજ આધારભૂત તત્ત્વો જેવાં કે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળને ઉમેરીને એ છ પદાર્થોમાં આ આત્મા લોકને સમાવી દે છે.

એટલે જીવની જોખખાણ-જીવનું યથાર્થ જ્ઞાન-એ સૌથી પ્રથમ આવશ્યક છે. આ સ્થિતિ એજ સમ્યગ્દર્શન, આવી સ્થિતિ થયા પછી આત્માના અનુપમ જ્ઞાનની જે ચિનગારી કૂટી નીકળે તેજ સાચું જ્ઞાન.

આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવામાં શાસ્ત્રશ્રવણ, આત્મચિંતન સત્સંગ અને સદ્વર્ત્તન એ બધાં ઉપકારક અંગો છે. આ નિમિત્તોદ્વારા સત્યને જાણી, વિચારી તથા અનુભવી આગળ વધવું એજ એક હેતુ હોવો જોઈએ.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] યથાર્થ મોક્ષનો માર્ગ જે જિનેશ્વરોએ કહેવો છે તેને સાંભળો. તે માર્ગ ચાર કરણોથી સંયુક્ત અને જ્ઞાનર્ગન (ચાન્નિ અને તપ) ના લક્ષણરૂપ છે.

નોંધ:—અહીં “જ્ઞાનદર્શન લક્ષણા”, વિશેષણ આપવાનું પ્રયોજન એ છે કે માત્ર માર્ગમાં તે બંનેનીજ પ્રથમ આવશ્યકતા છે.

[૨] (૧) જ્ઞાન (પદાર્થની યથાર્થ મનજ), (૨) દર્શન (યથાર્થ શ્રદ્ધા). (૩) ચારિત્ર (વ્રતાદિનું આચરણ) અને (૪) તપ. આ ચાર પ્રકારથી યુક્ત મોક્ષનો માર્ગ કેવળજ્ઞાની જિનેશ્વરાએ ફરમાવ્યો છે.

નોંધ:—ચારિત્રથી તથા કર્મોનું બંધન થતું નથી અને તપથી પૂર્વ-કર્મનો ફાયદો થાય છે.

[૩] જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપથી મંયુક્ત એવા આ માર્ગને પામેલા જીવો નહમતિમાં જાય છે.

[૪] તે પૈકી પહેલા પ્રકારમાં કહેલું જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે. (૧) મતિજ્ઞાન, (૨) શ્રુતજ્ઞાન, (૩) અવધિજ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યાય જ્ઞાન અને (૫) કેવલજ્ઞાન.

નોંધ:—આ બધાં જ્ઞાનનો વિશેષ અધિકાર નંદી વગેરે આગમો-માં છે.

[૫] જ્ઞાની પુરુષોએ દ્રવ્ય, ગુણ અને તેનાં સર્વ પર્યાયોને સમજવા માટે આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન બતાવ્યું છે.

નોંધ:—પર્યાય એટલે પસંદગી અવસ્થા. તે પદાર્થ અથવા ગુણ માત્રમાં હોય છે.

[૬] ગુણો જેને આશ્રયે રહેલા હોય છે તેને દ્રવ્ય કહેવાય છે. અને એક દ્રવ્યમાં વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ કે જ્ઞાનાદિ જે ધર્મો રહેલા છે તે ગુણો કહેવાય છે. અને દ્રવ્ય તથા ગુણ બંનેને આશ્રિત થઈ રહે છે તેને પર્યાયો કહેવાય છે.

નોંધ:—જેમકે આત્મા એ દ્રવ્ય છે જ્ઞાનાદિ એ તેના ગુણો છે. અને ઇર્ગવશાત્ બિન્ન બિન્ન રીતે રૂપાંતર થાય છે તે તેના પર્યાયો છે.

[૭] ધર્માગ્નિમાય, અધર્માસ્તિમાય, આકાશાગ્નિમાય, કાનાસ્તિમાય, પુદ્ગલાગ્નિમાય અને ઊનાગ્નિમાય એ છ દ્રવ્યરૂપ બોધ પ્રવૃત્તિમાય જિનેશ્વરાએ બતાવ્યો છે (આગ્નિમાય એ જૈન દર્શનનો અમુલ્યવાચી પાત્રિભાષિત શબ્દ છે)

[૮] ધર્માસ્તિમાય, અધર્માસ્તિમાય અને આનાશસ્તિમાય એ ત્રણે એકે દ્રવ્ય છે અને કાળ પુદ્ગલ તથા ઊર્વો સપ્તમાગા અનત છે

નોંધ — સમય ગણનાની અવકાશને માહી પાળની ગણતરી બતાવી છે

[૯] ગર્ભિમા સદાય કર્મની તે ધર્માસ્તિમાયનું લક્ષણ છે અને વિષ્ણુ તામા મહાય કર્મની તે અધર્માગ્નિમાયનું લક્ષણ છે આમાન એ બધાય દ્રવ્યોન બાજન ૬ અને મમાન અવકાશ આપવો તે તેનું લક્ષણ છે

[૧૦] પદ્મથની ક્રિયાઓના પરિવર્તન પરથી મન્યની જે ગણતરી થાય છે તેજ કાળનું લક્ષણ છે ઉપયોગ (જ્ઞાનાદિવ્યાપાર) ઊનનું લક્ષણ છે અને ત જ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને કૃત્રિયા વ્યક્ત થાય

[૧૧] જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયાગ એ ઊના વિશિષ્ટ લક્ષણો છે

[૧૨] ગન્ધ, અધકાશ, પ્રકાશ, કાલિ, હાવા, તાપ, વર્ણ (પીળા, ઘોળા વગેરે) અધ, અમ અને અપગ એ મધા પુદ્ગલોના લક્ષણ છે

નોંધ — પુદ્ગલ એ જૈનદર્શનમા ૪૮ પદ્ધર્થમાં વપરાતો પાત્રિ ભાષિત શબ્દ છે

[૧૩] એકઠું થવું, વિખરાવું, નાખ્યા, આકાર (વર્ણાદિના) મર્યામત
તથા વિભાગ એ બધી ક્રિયાઓ પર્યાયીની શોધક છે. માટે
તેજ નવું વસ્તુ ધારવું

[૧૪] શ્રવ, અશ્રવ, પુખ્ત, પાપ, આસ્રવ, મંવર, નિર્જંગ, બધ
અને મોહ એ નવ વસ્તુ છે.

[૧૫] ગ્યાત્માવિક ગીતે (જ્ઞાનિન્મરણ્યુ જ્ઞાન ઈત્યાદિથી) કે કોઈના
ઉપદેશથી ભાવપૂર્વક તે બધા પદાર્થોની યથાર્થ શ્રદ્ધા થવી
તે સ્થિતિને મહાપુરુષોએ સમકિત કહ્યું છે.

નોંધ:—સમકિત એટલે સમ્યક્ત્વ યથાર્થ આત્મજ્ઞાન. જેન દર્શનમા
વાર્તુવેર્ષા ૧૪ શુદ્ધસ્થાનકોમાં ચોથે શુદ્ધસ્થાનકથીજ આત્મવિકાસ શરૂ
થાય છે. તે શરૂઆતને સમકિત કહેવાય છે

[૧૬] (૧) નિમર્ગરુચિ, (૨) ઉપદેશરુચિ, (૩) આત્મારુચિ, (૪) સૂત્ર
રુચિ, (૫) બીજરુચિ, (૬) અભિગમરુચિ, (૭) વિસ્તારરુચિ,
(૮) ક્રિયારુચિ, (૯) સક્ષેપરુચિ અને (૧૦) ધર્મરુચિ. આ
દસ રુચિઓથી સમકિત તરતજ લાભે પમાય છે.

[૧૭] શ્રવ, અશ્રવ, પુખ્ત, પાપ, આસ્રવ, મંવર, નિર્જંગ, બધ
અને મોહ. એ નવ પદાર્થોને યથાર્થ ગીતે જ્ઞાનિન્મરણ્યાદિ
જ્ઞાને કરીને જાણ્યા પછી તે પર શ્રદ્ધા થાય તે નિમર્ગરુચિ
કહેવાય છે.

[૧૮] જે પુરુષ જિનેશ્વરોએ યથાર્થ અનુભવેલા લાભોનો દ્રવ્યથી
ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી પોતાની મેળેજ જ્ઞાનિન્મરણ્યાદિ
જ્ઞાન (નિમિત્ત)થી જાણીને તે એમજ છે, બીજી ગીતે નથી
એવી અદ્ભુત શ્રદ્ધા ગમી શકે છે તે નિમર્ગરુચિવાળો સમ-
કિતી જાણે.

[૧૯] ઉપયુક્ત લાભો કે જે કેરળી કે હારયશુઓ વડે કહેવાયેલા

છે તેના ઉપર શ્રદ્ધા ગંભીર ગદે છે તે ઉપદેશરૂપિ થાળો મમકિતી જાણવો.

[૨૦] જેના રાગ, દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાન નીકળી ગયાં છે તેના મહાપુરુષની આગામી તત્ત્વ પર રુચિપૂર્વક શ્રદ્ધા ધરાવે છે તે આગારચિવાળો મમકિતી કહેવાય છે.

[૨૧] જે અંગપ્રવિષ્ટ કે અંગબાહ્યથી સૂચને બાળીને તે સૂત્ર વડે મમકિત પામે છે તે શ્વેતરુચિવાળો મમકિતી જાણવો.

નોંધ:—આચારાંગાદિ અંગો અંગપ્રવિષ્ટ કહેવાય છે અને તે મિવાયતા બીજાં સૂત્રો અંગબાહ્ય કહેવાય છે

[૨૨] જેમ પાણીમા તેવનુ બિંદુ વિતાર પામે અને એક બીજા વાચ્યેથી અનેક બીજા ઉત્પન્ન થાય તેમ એક પદથી કે એક હેતુથી ઘણા પદ, ઘણાં દષ્ટાન્ત અને ઘણા હેતુને પદાર્થ પર શ્રદ્ધા વધે અને મમકિત પામે તેના પુરુષાંત બીજરુચિ સમકિતી જાણવો.

[૨૩] કંછો અગિયાર અંગ અને બારમો દ્રષ્ટિવાદ તથા બીજા ઈતર મિદ્ધાંતોના અર્થને બરાબર જાણીને મમકિત પ્રાપ્ત કર્યું છે તેને અભિગમરુચિ જાણવો.

[૨૪] છ દ્રવ્યના મર્વ બાવો, મર્વ પ્રમાણો અને મર્વ નયોથી જેણે જાણીને સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું છે તેને વિરતાગરુચિ મમકિતી જાણવો.

નોંધ:—નય એ પ્રમાણનો અંશ છે. નય એટલે વિચારોનું વર્ગીકરણ તેના સાત પ્રકાર છે. (૧) નૈમગ (૨) સંબંધ (૩) વ્યવહાર (૪) જલસૂત્ર (૫) શબ્દ (૬) સમભિદ્ધ (૭) એવંભૂત. પ્રમાણ ચાર છે. (૧) પ્રત્યક્ષ (૨) અનુમાન (૩) ઉપમાન (૪) આગમ. જ્યાં પદાર્થોના જ્ઞાનમાં નય અને પ્રમાણની આવશ્યકતા રહે છે.

[૨૫] અભ્યર્ચન અને જ્ઞાન પૂર્વક, ચારિત્ર, તપ, વિનય, પાત્ર્ય મમિતિ અને ત્રણ ગુણિ ક્રિયાદિ શબ્દ ક્રિયાઓ કરનાં મમકિત પામે તે ક્રિયાગુણિસાથો જાણવો.

[૨૬] જે અનત, મન, વાદ કે દર્શનોમા મપડાયો નથી કે મત્ય વિધાયના બીજા કોઇ પાત્ર્ય વાગેને માનતો નથી છતાં વીતગંગના પ્રવચનમા અતિ નિષુણ્ણ નથી (અર્થાત વીતરાગ માર્ગની શ્રદ્ધા શુદ્ધ છે પણ વિશેષ ભણેલો નથી) તે મંદોષગુણિ મમકિતની જાણવો.

[૨૭] જે અન્તિકામ (દ્રવ્યગ્વરૂપ), સુખ (શાસ્ત્ર) ધર્મ અને ચારિત્રધર્મને જિનેશ્વરોએ કહેલ છે તે જીતે શ્રદ્ધા મળે છે તેને ધર્મગુણિ મમકિતી જાણવો.

[૨૮] (૧) પરમાર્થ (તત્ત્વ) નું ગુણગીર્તાન કરવું. (૨) જે પુરુષો પરમઅર્થ-તત્ત્વને પામ્યા છે તેઓની મેલા કરવી. (૩) જે માર્ગથી પતિત થયા હોય કે અમત્ય દર્શન કે વાદમા માનતા હોય તેનાથી દૂર રહેવું એ ત્રણ ગુણોથી મમકિતની શ્રદ્ધા પ્રગટે છે. (એ ત્રણ ગુણો જાણવી ગમ્યવાથી મમકિત શ્રદ્ધાપૂર્વક જાળવાઇ રહે છે.)

[૨૯] મમકિત વિના ચાગ્રિ હોઈ શકેજ નહિ અને મમકિત હોય ત્યાં તો ચાગ્રિ હોય અને ન પણ હોય. જો એટી માથે અમ્યકૃત્વ અને ચારિત્ર ઉપદ્ર થાય તો ત્યાં પડેલા મમકિત જાણવું.

નોંધ--સનકિત એ ચાગ્રિની પૂર્વવર્તા સ્થિતિ છે. યથાર્થ જાણવા વિનાનું આવરેલું અર્થચિન્તાનું છે

[૩૦] દર્શન વિના (મમકિત ગદિન) જ્ઞાન ન હોય, જ ન વિના

ચાગ્નિના ગુણો ન હોય અને ચારિત્રના ગુણ વિના (કર્મથી) મુક્તિ ન મળે અને કર્મમુક્તિ વિના નિર્વાણગતિ (સિદ્ધપદ) થાય નહિ

[૩૧] નિ શકિત (જિનેશ્વરના વચન વિશે શંકા ગ્રહિત થવું), નિ કા-
ક્ષિત (અસત્ય મતોમાં વામ્જા ગ્રહિત થવું,) નિવિચિકિત્સ્ય
(ધર્મકૃણામાં મંશય રહિત થવું), અમદ્રદ્રષ્ટિ (ધણું મનમતાતરો
નેઠને મુઝાવું નહિ તે અર્થાત્ અડગ શ્રદ્ધાવાળું થવું), ઉપ
ગૃહા (મત્યધર્મ પામીને જે ગુણી પુરુષો હોય તેમની પ્રશસા
કરે અને ગુણગ્રહિ કરે તે) ગિયગીકગણુ (ધર્મથી શિયિય
થતા હોય તેને સ્થિર કરવા), વ્રાતસસ્ય (વ્યધર્મનું ક્ષિત સાધવું
અને વ્યધર્મીઓની હાકિત કરી), પ્રભાવના (મત્યધર્મની
ઉત્તતિ કરવી અને પ્રચાર કરવો.) આ આદિ અમ્યક્ત્ય દ્રષ્ટિના
આચારો છે

[૩૨] પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર, બીજી છેદોપસ્થાપનીય, ત્રીજી પગિદાર
વિગદ્ધ ચારિત્ર, ચોથું મુદ્ધમ ન પગાય ચારિત્ર

[૩૩] અને પાચમુ કપાય ગ્રહિત યથાખ્યાન ચારિત્ર (તે અગિયારમા
ક્ર આગમા ગુણુગ્યાનકે રહેલા) છદ્મગ્યને તથા દેશીને હોય
છે આ પ્રમાણે કર્મને ખપાવનારા ચારિત્ર પાચ પ્રકારનાં
કલા છે

નોંધ —સામાયિક ચારિત્ર પાચ મદ્દામતરૂપ પ્રથમ-ચારિત્રને કહેવામાં
આવે છે. બીજું સામાયિક ચારિત્રના કાળનો છેદ કરીને ફરી સ્થાપન
કરવું તેનું નામ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે પગિદાર
વિશુદ્ધ ચારિત્ર ઉચ્ચ પ્રકારના જ્ઞાન અને તપશ્ચર્યા પૂર્વક નવ સાધુઓ
સાથે રહી દોઢ વર્ષ સુધી પળે છે તે સદ્મ સંપરાય એવો અલ્પ કલા-
યવાળું ચારિત્ર.

[૮૧] તપ આત્મિક તેમજ બાહ્ય એમ બે પ્રકાર વર્ણવેલું છે.
બાહ્ય તપના અને આત્મિક તપના ૭ ૭ પ્રકાર છે.

નોંધ:—તપશ્ચર્યાના વિશેષ અવિકાત માટે ત્રીણમુ અધ્યયન નુસ્તા.

[૭૫] હિંસાત્મા જ્ઞાનથી પરાયેનિ જાણે છે. દ્રશ્યથી તે પર બ્રહ્મ
ગણે છે. ચાન્દ્રિયથી આવનાં કર્મોનો શેધ કરે છે, અને
તપથી પૂર્વ ॥ કર્મો ખયાતી શુદ્ધ થાય છે.

[૭૬] એ પ્રમાણે મયગ અને તપથી પૂર્વકરોને દૂર કરીને મર્ષ
દુઃખથી રહિત થઈ મરણિઓ શીઘ્ર મોક્ષગતિ પામે છે.

એમ કહ્યું છું.

એ પ્રમાણે મોક્ષમાર્ગગતિ મંજુષીનું અઠાવીસમું અધ્યયન નમામ થયું.

સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ

૨૯

પરાક્રમ, શક્તિ કે સામર્થ્ય તો જીવમાત્રમાં છે, પરંતુ વિશ્વમાં તેનો ઉપયોગ જુદી જુદી રીતે જુદા જુદા રૂપે થતો જાય છે તેજ જીવોની ભિન્ન ભિન્ન ભૂમિકાઓ સૂચવે છે. જે શક્તિ અન્ય પર ન વાપરતાં પોતા પરજ વાપરે છે તે શૂર ન ગણાતાં મૂર્ખામાં ખરે છે. તેજ પ્રકારે પ્રાર્થ થયેલાં તરવાનાં સાધનોથી પોતેજ હુએ છે તે ખાલજીવ કહેવાય છે.

ન્યારે ખાલભાવ મટે છે ત્યારે સાધે સાધે તેની દ્રષ્ટિ પણ પલટે છે આ દ્રષ્ટિને જૈનદર્શન સમકિત-દ્રષ્ટિ કહે છે. એ દ્રષ્ટિ પાખ્યા પછી જે પુરુષાર્થ થાય છે તે જ નાચો પુરુષાર્થ કે માયુ પરાક્રમ કહેવાય છે.

જીવ માત્ર માધક છે નસાર એ માધનાની ભૂમિકા છે. તેમાં પણ મનુષ્યભાવ એ સાધનાનું ઉચ્ચ ક્ષેત્ર છે ત્યાં મળેલાં માધનો સુમાર્ગે પ્રયુક્ત થાય તો સાધકની માધના સફળ થઈ તે શીઘ્ર પોતાનું કલ્યાણ સાધે છે.

જેમ જીવો ભિન્ન ભિન્ન તેમ તેનાં માધનોમાં અને પ્રકૃતિમાં પણ ભિન્નતા છે. તેથી સમકિત પરાક્રમનાં ભિન્ન ભિન્ન માધનો ભિન્ન ભિન્ન રૂપે અહીં ઊંચે લેટોમાં ખતાવ્યાં છે. જેમાંનાં કેટલાંક સામાન્ય, કેટલાંક વિશેષ અને કેટલાંક વિશેષતર કહિન છે તો તે રૂઝી પોતપોતાને ધણ માધનોનું શોધન કરી પ્રયેક માધકે પુરુષાર્થમાં પયતન કરવો અને વિચારવું અતિ અતિ આવશ્યક છે

બુધર્મસ્વામી મે જ'બુસ્વામીને કહ્યું:—હે આયુષ્યમન ! તે ભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે કહેલું તે મેં સાંભળ્યું છે. અહીં ખરેખર સમણુ ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામનું અધ્યયન વર્ણવ્યું છે.

જેને મુંદર રીતે સાંભળીને તેના પર વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા લાવીને, (અહઃય વિશ્વાસ લાવીને) તેની રુચિ જમાવીને, તેનો સ્પર્શ કરીને, તેનું પાલન કરીને, તેનું રોધન, કીર્તન અને આરાધન કરીને તેમજ (જિનેશ્વરોની) આજ્ઞાપૂર્વક અનુપાલન કરીને ઘણા જીવો સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત થાય છે, જરિનિર્વાણ પામે છે અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

તેનો આ અર્થ આ પ્રમાણે ક્રમથી કહેવાય છે. જેમકે (૧) સંવેગ (મોહાભિલાષ), (૨) નિર્વેદ (વૈરાગ્ય), (૩) ધર્મ-શ્રદ્ધા, (૪) ગુરુસાધર્મિક શુશ્રૂણુ (મનપુરુષો અને સપ્રધર્મીઓની સેવા), (૫) આલોચના (દોષોની વિચારણા), (૬) નિન્દા, (દોષોની નિન્દા-આત્મનિન્દા), (૭) ગર્હા (દોષ પ્રત્યે તિરસ્કાર), (૮) સામાયિક (આત્મભાવમાં દ્વીન થવાની ક્રિયા), (૯) ચતુર્વિંશતિસ્તવ (ચોવીસ તીર્થકરોની સ્તુતિ, (૧૦) વંદન, (૧૧) પ્રતિક્રમણ (પાપનું આયશ્ચિત કરવાની ક્રિયા), (૧૨) કાચોત્સર્ગ, (૧૩) પ્રત્યાજ્ઞાન (પ્રતિજ્ઞા લેવી), (૧૪) રતવ સ્તુતિમંગળ (ગુણીજનની સ્તુતિ), (૧૫) કાલ પ્રતિલેખના (સમય નિરીક્ષણ), (૧૬) આયશ્ચિતકરણ (આયશ્ચિત્તની ક્રિયા), (૧૭) ક્ષમાપના, (૧૮) સ્વાધ્યાય, (૧૯) વાચન, (૨૦) પ્રતિપ્રવચન (પ્રશ્નોત્તર), (૨૧) પરિવર્તના (અભ્યાસનું પુનરાવર્તન), (૨૨) અનુમેક્ષા (હિંડુ જિન જિન ચિંતન), (૨૩) ધર્મકથા, (૨૪) શાસ્ત્ર આરાધના (જ્ઞાનપ્રાપ્તિ), (૨૫) ચિત્તની એકાગ્રતા, (૨૬) સંયમ, (૨૭) તપ, (૨૮) વ્યવહાર (કર્મનું વિખરાવું), (૨૯) મુખશાસ્ત્ર (સંતોષ), (૩૦) અપ્રતિબદ્ધતા (અનાસક્તિ), (૩૧) એકાંત અસંતન, શયન અને સ્થાનનું સેવન, (૩૨) વિનિવર્તના (પાપક્રિયાથી નિવૃત્ત થવું), (૩૩) સંભોગ પ્રત્યાજ્ઞાન (સ્વાવલંબન), (૩૪) ઉપધિ

અત્યાખ્યાન (અનાવશ્યક વસ્તુઓનો ત્યાગ અથવા વસ્ત્ર, ખાત્રીત્યાદિનો ત્યાગ), (૩૫) આહાર અત્યાખ્યાન, (૩૬) કપાય અત્યાખ્યાન, (૩૭) યોગ અત્યાખ્યાન (પાપઅમંગલનો ત્યાગ), (૩૮) શરીરનો ત્યાગ, (૩૯) મહાયકનો ત્યાગ, (૪૦) ભક્ત અત્યાખ્યાન (અણુસણુ-શરીરનો અંતકાલ લાણી મર્વથા આહારનો ત્યાગ), (૪૧) સ્વભાવ અત્યાખ્યાન (કૃષ્ટ પ્રકૃતિઓથી નિવૃત્તિ, (૪૨) પ્રતિરૂપતા (મન, વચન તે કાયાની એકતા-કર્તવ્યપાલન), (૪૩) વૈયાવૃત્ય (ગુણીજનની સેવા), (૪૪) સર્વગુણમંપન્નતા (આત્માના સર્વ ગુણોની પ્રાપ્તિ) (૪૫) વીતરાગતા (રાગદ્વેષથી વિરહિત), (૪૬) ક્ષમા, (૪૭) મુક્તિ (નિર્લોભતા), (૪૮) મરણતા (કપટનો ત્યાગ), (૪૯) મૃદુતા નિરક્ષિમાનતા, (૫૦) ભાવસત્ય (શુદ્ધ અંતઃકરણ), (૫૧) કરણ મત્ય (સાચી પ્રવૃત્તિ, (૫૨) યોગ સત્ય (મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર મત્થરૂપ હોય તે કશા), (૫૩) મનોગુપ્તિ (મનનો મંચમ), (૫૪) વચનગુપ્તિ (વચનનો મંચમ) (૫૫) કાયગુપ્તિ (કાયાનો મંચમ) (૫૬) મન સમાધારણા (મત્યમાં ચિત્તની એકાગ્રતા) (૫૭) વાકસમાધારણા (વચનનું યોગ્ય માર્ગમાં નિરૂપણ), (૫૮) કાય સમાધારણા સત્યપ્રવૃત્તિમાં શરીરનું સ્થાપન), (૫૯) જ્ઞાન સંપન્નતા (જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ), (૬૦) દર્શન સંપન્નતા (સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ) (૬૧) ચારિત્ર સંપન્નતા (શુદ્ધ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ), (૬૨) ઔત્તેન્દ્રિય નિયંત્ર (કાનનો અંચમ), (૬૩) આંખનો સંચમ, (૬૪) મુખેન્દ્રિય (નાકનો સંચમ), (૬૫) જીભનો સંચમ, (૬૬) સ્પર્શેન્દ્રિયનો મંચમ, (૬૭) કોષધિવિજય (૬૮) માનનો વિજય, (૬૯) માયાનો વિજય (૭૦) લોભનો વિજય, (૭૧) રાગદ્વેષ અને મિશ્રદાદર્શન (અજ્ઞાન) નો વિજય, (૭૨) શૈલેશી (મન, વચન અને કાયાના યોગનું ડધર્વુ-પર્વતની પેઠે આત્મઅડોલતાની રિધતિ), અને (૭૩) અકર્મતા (કર્મરહિત અવસ્થા).

ભગવાન જોડ્યા:—

- [૧] (શિષ્ય પૂછે છે.—) હે પૂજ્ય ! સર્વેગ (મુમુક્ષુતા) થી જીવાત્મા શું પ્રાપ્ત કરી શકે છે (ક્યા ગુણને પામે છે ?) ગુરુ જોડ્યા:—સર્વેગથી અનુત્તર ધર્મશ્રદ્ધા જાગે છે અને એવી અપૂર્વ ધર્મશ્રદ્ધાથી શીઘ્ર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને તે દ્વારા તે અનંતાનુગ્રાહી (જીવાત્મા માથે દૃઢ બંધાયેલા) ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભને ખપાવે છે. (આ રથને કપાયોને ઉપશમ, ક્ષય કે ક્ષયોપશમ એ ત્રણેમાંથી ચોક્કસતા, પ્રમાણે એક સ્થિતિ હોય છે.) તે જીવાત્મા નવું કર્મ બાંધતો તથા અને કર્મબંધનના નિમિત્તરૂપ મિથ્યાત્વની શુદ્ધિ કરીને દર્શન (સમકિત) નો આરાધક થાય છે. ઉચ્ચ પ્રકારની સમકિતની વિશુદ્ધિથી (ક્ષામિક સમકિતની ઉચ્ચ સ્થિતિથી) કોઈ કોઈ જીવ તો તેજ લવે મોક્ષ પામે છે અને જેઓ તેજ લવે મોક્ષ ન પામે તેઓ પણ આત્મવિશુદ્ધિ વડે ત્રીજો લવે અવશ્ય મોક્ષ પામે છે.

નોંધ—ત્રણ ભવથી-અધિક ભવ તેને કરવા પડતા નથી.

- [૨] હે પૂજ્ય ! જીવાત્મા નિર્વેદ (નિરાસક્તિ) થી શું પામે છે ? નિર્વેદથી દેવ, મનુષ્ય અને પશુ સંબંધીના પ્રત્યેક કામભોગોમાં શીઘ્ર વૈરાગ્ય પામે છે અને તેથી બધા વિષયોથી વિરક્ત થાય છે. અને સર્વ વિષયોથી વિરક્ત થયેલો તે આરંભનો (પાપક્રિયાનો) પરિત્યાગ કરે છે. આરંભનો પરિત્યાગ કરીને 'સંસારના માર્ગને' ક્રમપૂર્વક છેદી નામે છે. અને સિદ્ધિ (મોક્ષ) માર્ગે ગમન કરે છે.

- [૩] હે પૂજ્ય ! ધર્મશ્રદ્ધાથી જીવ શું ક્ષણ પામે છે ? ધર્મશ્રદ્ધાથી સાતાવેદનીય (કર્મથી પ્રાપ્ત થયેલાં) સુખો મળવાં છતાં તેમ

રાખતો નથી. પણ વૈરાગ્ય ધર્મને પામે છે અગર (ગૃહસ્થાશ્રમ) ધર્મને છોડી દે છે. અને અણુગારી (ત્યાગી) યર્ષ શારીરિક અને માનસિક છેદન, ભેદન. સંયોગ અને વિયોગોના દુઃખનો નાશ કરે છે. (નવા કર્મબંધનથી નિવૃત્ત યર્ષ પૂર્વ કર્મને કાય કરે છે.) અને અબ્યાગ્રાધ (બાધારહિત) મોક્ષસુખને મેળવે છે.

[૪] હે પૂજ્ય ! ગુરુજન અને સ્વધર્મીઓની સેવાથી જીવ શું પામે છે ? ગુરુજન અને સ્વધર્મીઓની સેવાથી સાચા વિનય (મોક્ષનું મૂળ કારણ) ને પ્રાપ્ત કરે છે. અને વિનય મેળવીને સમ્યક્ત્વનાં રોધક કારણોનો નાશ કરે છે અને તેથી નરક, પશુ, મનુષ્ય અને દેવ સંબંધીની દુર્ગતિને અટકાવે છે, અને જગતમાં બહુમાન કીર્તિ પામતો તે અનેક ગુણને દીપાવી સેવા-ભક્તિના અપૂર્વ સાધન વડે મનુષ્ય અને દેવગતિને પામે છે. મોક્ષ અને સદ્ગતિના માર્ગ (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર) ને વિરુદ્ધ કરે છે અર્થાત્ કે વિનયથી પ્રાપ્ત થતાં સર્વ પ્રસન્ન કાર્યોને તે સાધે છે અને સાથે સાથે બીજા જીવોને પણ તે માર્ગે દોરે છે.

[૫] હે પૂજ્ય ! આલોચનાથી જીવાત્મા શું પામે છે ? આલોચનાથી માયા (કપટ), નિદાન અને મિથ્યાદર્શન (અસદ્દ્રષ્ટિ), આ ત્રણ સત્યો કે જે મોક્ષમાર્ગના વિધાતરૂપ અને સંસારનાં બંધન કરનાર છે તેને દૂર કરે છે. અને તેથી અગ્રાધ્ય સરળતાને પ્રાપ્ત થાય છે, સરળ જીવ કપટરહિત બને છે તેથી સ્ત્રીવેદ કે નપુંસકવેદને બાંધતો નથી અને પૂર્વે બાંધેલ હોય તો તેનો નાશ કરે છે.

નોંધ:--સ્ત્રીવેદ એટલે સ્ત્રી જાતિને ચાગ્ય પ્રદીપ્તિ અને સારીશું પામવું.

[૬] હે પૂજ્ય ! આત્મનિંદાથી શુભ શું પામે છે ? આત્મદોષોની નિંદાથી પશ્ચાતાપની ભટ્ટીને જગાવે છે અને પશ્ચાતાપની ભટ્ટીમા દોષોને બાળી વૈરાગ્ય પામે છે. અને એ વિરક્ત પુરુષ અપૂર્વ કરણની શ્રેણિ (ક્ષપક શ્રેણિ) પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે પ્રાપ્ત કરનાર ને ત્યાગીજન ગૌહનીય કર્મને અપાવે છે.

નોંધ:—કર્મનું સવિસ્તર વર્ણન તેત્રીસમા અધ્યયનમાં જુઓ.

[૭] હે પૂજ્ય ! ગર્હા (અન્ય સર્માપે આત્મનિંદા કરવા)થી શુભ શું મેળવે છે ? ગર્હાથી આત્મનમ્રતા (લઘુતાદૃષ્ટિને) મેળવે છે અને તેવો શુભ અપ્રસન્ન કર્મબંધનના હેતુથી યોગોને નિવૃત્ત કરી પ્રસન્ન યોગો પામે છે. અને પ્રસન્ન યોગો પામીને તે અણગાર અનંત આત્મઘાતક કર્મોના પર્યાયોને નષ્ટ કરી નાખે છે.

[૮] હે પૂજ્ય ! સામાયિકથી શુભાત્મા શું પામે છે ? સામાયિક કરવાથી (આત્મરૂતોપ) વિરામ મળે છે.

[૯] હે પૂજ્ય ! ચોવીસ તીર્થકરોની સ્તુતિથી શુભ શું પામે છે ? ચોવીસ તીર્થકરોની સ્તુતિથી આત્મદર્શનની વિશુદ્ધિ થતી જાય છે.

નોંધ:—મનુષ્ય જેવું ધ્યાન ધરે છે તેવું જ તેનું આંતરિક વાતાવરણ બની જાય છે અને આખરે તેવો જ તે થઈ જાય છે.

[૧૦] હે પૂજ્ય ! વંદનથી શુભ શું મેળવે છે ? વંદનથી નીચ જોત્રાનું કર્મ બાંધ્યું હોય તે અપાવી ઊંચ જોત્રાનું કર્મ બાંધે છે. (નીચ વાતાવરણમાં ન જન્મતાં ઉચ્ચ વાતાવરણમાં જન્મે છે.) અને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. તથા આત્માનું સફળ સામર્થ્ય પામે છે. (ધણા જીવો-સમાજ-નો નેતા બને છે.) અને દાક્ષિણ્યલાભ (વિશ્વવશ્વતા) ને પામે છે.

[૧૧] હે પૂજ્ય ! જીવ પ્રતિક્રમણથી શું મેળવે છે ? પ્રતિક્રમણથી (આદરેલા) વ્રતનાં છિદ્રો ઢાંકી શકે છે. અને શુદ્ધ વ્રતધારી તે હિંસાદિ આસ્રવથી નિવૃત્ત થઈ આઃ પ્રવચનમાતામાં સાવધ થાય છે અને વિશુદ્ધ આગ્નિ મેળવી સંયમ યોગથી અલગ ન થતાં જીવન પર્યંત સંયમમાં સમાધિપૂર્વક વિચરે છે.

[૧૨] હે પૂજ્ય ! કાયોત્સર્ગથી જીવ શું પામે છે ? કાયોત્સર્ગથી ભૂત તથા વર્તમાન કાળના દોષોનું પ્રાયશ્ચિત કરી વિશુદ્ધ બને છે. અને ભારવાહક જેમ ભારથી રહિત થઈ શાંતિપૂર્વક વિચરે છે તેમ તેવો જીવ ચિંતા ગદિઃ થઈ પ્રશસ્ત ધ્યાનમાં સુખપૂર્વક વિચરે છે.

[૧૩] હે ભગવન ! પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ શું મેળવે છે ? પ્રત્યાખ્યાનથી નવા પાપો રાહી છઞ્છાનો નિરોધ કરે છે. અને છઞ્છાનો નિરોધ કરવાથી સર્વ પદાર્થોમાં તે વૃષ્ટ્યારહિત બની પરમ-શાંતિમાં ત્રીક્ષી શકે છે.

[૧૪] હે પૂજ્ય ! સ્તવસ્તુતિમંગળથી જીવ શું પામે છે ? સ્તવસ્તુતિ-મંગળથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ બોધિલાભને મેળવે છે અને તે બોધિલાભને મેળવી દેહાતે મોક્ષ પામે છે અથવા (બાર દેવશેઠ, નવ ઐવેયક ને પાંચ અનુત્તર વિમાનવાણી) ઉચ્ચ દેવમંત્રિની આરાધના કરે છે.

[૧૫] હે પૂજ્ય ! સ્વાધ્યાયાદિકાળના પ્રતિજ્ઞેખનથી જીવ શું પામે છે ? તેવા પ્રતિજ્ઞેખનથી જીવાત્મા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને દૂર કરે છે.

[૧૬] હે પૂજ્ય ! જીવ પ્રાયશ્ચિત કરવાથી શું પામે છે ? પ્રાયશ્ચિત કરવાથી પાપની વિશુદ્ધિ કરે છે અને વ્રતના અતિચારો (દોષો) રહિત થાય છે. અને શુદ્ધ મનથી પ્રાયશ્ચિત મદ્દણ

કરીને કલ્યાણના માર્ગ અને તેના દળની વિગુહિ કરે છે અને તે ક્રમથી ચારિત્ર અને તેના દળ (મોહ) ને આગધી શકે છે.

[૧૭] હે પૂજ્ય ! લભાથી હવ શુ પામે છે ? લભાથી ચિત્તનો આહ્વાદ થાય છે. અને તેથી પ્રશાંત ચિત્તવાળો હવ જગતના સર્વ પ્રાણી, જન, હવ અને સત્ય એ ચારે પ્રકારના હવોમાં મિત્રભાવ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. અને તે વિશ્વમૈત્રી પામી પોતાના ભાવની વિશુદ્ધિ કરી આખરે નિર્ભય બને છે.

નોંધ:—અન્યના દોષો અને ભૂલો મળી જવાથી ચિત્ત પ્રસન્ન રહે છે અને એ સતત ચિત્ત પ્રસન્નતાથી વિશુદ્ધપ્રેમ વિશ્વ પર પ્રગટે છે. તે મોહને ભય આપતો નથી તેથીજ નિર્ભય બને છે.

[૧૮] હે પૂજ્ય ! સ્વાધ્યાયથી હવ શું પ્રાપ્ત કરે છે ? સ્વાધ્યાયથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મને ખપાવે છે.

[૧૯] હે પૂજ્ય ! વાચનથી હવ શું પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? વાચનથી કર્મની નિર્જરા થાય છે. અને સુત્ર પ્રેમ થવાથી જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થાય છે. અને તેથી સૂત્રપ્રેમથી તીર્થ કરોના ધર્મનું અવલંબન મળે છે અને તે સાધધર્મના અવલંબન વડે કર્મની મહા નિર્જરા કરી નિષ્કર્મી બને છે.

નોંધ:—વાચનમાં સ્વવાચન અને અધ્યયન એ બન્નેનો સમાવેશ થાય છે.

[૨૦] હે પૂજ્ય ! શાસ્ત્રચર્યાથી હવ શું મેળવે છે ? શાસ્ત્રચર્યાથી મહાપુરોનાં સૂત્રા અને તેનું સ્મરણ તે બંનેને શોધી શકે છે. અને તેથી કાંક્ષામોહનીયકર્મ (મનિવિધર્યાસ) ને છેદી નાળે છે.

[૨૧] હે પૂજ્ય ! સૂત્રપરિવર્તનથી હવ શું મેળવે છે ? વારંવાર

અભ્યાસને ફેરવવાથી વિસરેલા અક્ષરોને સંભારે છે અને તે હવાત્મા અક્ષરલબ્ધિ પામે છે.

[૨૨] હે પૂત્ય ! અનુપ્રેક્ષાથી હવ શું પામે છે ? આયુષ્ય કર્મને છોડી બાકીના માત કર્મોના આઠ બંધનથી બંધાયેલી પ્રકૃતિઓને શિથિલ બંધનવાળી બનાવે છે. તે કર્મપ્રકૃતિ લાંબા કાળની સ્થિતિવાળી હોય તો 'ટુંકાકાળની સ્થિતિવાળી બનાવે છે. તીવ્ર રસવાળી હોય તો તે મંદ રસવાળી બનાવે છે. બહુ પ્રદેશવાળી હોય તો અસ્પ્રદેશવાળી બનાવે છે. કદાચ આયુષ્યકર્મ બંધાય અગર ન પણ બંધાય (જો પહેલાં આયુષ્ય ન બંધાયું હોય તો બંધાય). અસાતાવેદનીય કર્મ ન બંધાય અને તે હવાત્મા અનાદિ, અનંત અને દીર્ઘકાલિક એવા આ સંસાર અરણ્યને જાદી ઓળંગી જાય છે.

[૨૩] હે પૂત્ય ! ધર્મકથાથી હવ શું પામે છે ? ધર્મકથાથી નિર્જરા થાય છે અને જિનેશ્વરોનાં પ્રવચનોની પ્રભાવના થાય છે. એવા પ્રવચનોના પ્રભાવથી ભવિષ્યકાળમા તે હવ ગુણકર્મ પામે છે.

[૨૪] હે પૂત્ય ! મુત્રામદ્ધાંતની આરાધનાથી હવ શું પામે છે ? મુત્રની આરાધનાથી અજ્ઞાન દૂર થાય છે અને તેથી તે હવ કાર્મ રથાને કસેરા પામતા નથી.

[૨૫] હે પૂત્ય ! મનની એકાગ્રતાથી હવ શું પામે છે ? મનની એકાગ્રતાથી તે હવ ચિત્તનો નિરોધ કરે છે.

[૨૬] હે પૂત્ય ! સંયમથી હવ શું પામે છે ? સંયમથી અનાસવપાણું (આવનાં પાપને રોકવાં તે) પામે છે.

[૨૭] હે પૂત્ય ! તપથી હવ શું પામે છે ? શુદ્ધ તપશ્ચર્યાથી પૂર્વ કર્મોના ક્ષય થાય છે.

[૨૮] હે પૂજ્ય ! મર્વ કર્મના વિમરાનાથી (સર્વકર્મની નિવૃત્તિથી) જીવ શુ પામે છે ? કર્મ વિખરાયાથી જીવાત્મા મર્વ પ્રમગ્ની ક્રિયાથી રહિત થાય છે, અને ત્યાગ્યાદ સિદ્ધ, પુદ્ધ અને મુક્ત થઈ શાન્ત થાય છે અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે

[૨૯] હે પૂજ્ય ! ભોગજન્ય સુખથી દૂર રહી મતોપથી (જીવન ગાળનાર) જીવ શુ પામે છે ? મતોપથી અત્યાકુળ શાન્ત બને છે અને તેવો નિયતપુદ્ધિ જીવ, હર્ષ, વિપાદ કે મોહરહિત ચારિત્રમોહનીય કર્મોનો બપાવે છે

નોંધ —જો આચરણથી સયમની સ્ફુરણ ન થાય તે ચારિત્ર-મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

[૩૦] હે પૂજ્ય ! (વિન્યાદિના) અપ્રતિમધથી જીવ શુ પામે છે ? અપ્રતિમધથી અમગતાનુ કુળ ઉત્પન્ન થાય છે અને અસગતવથી ચિત્તની એકાગ્રતા પામી તે જીવ રાત્રિ અને દિવસ (કદી) કોઈપણ વસ્તુમાં ન મધાના એકાતશાન્તિ પામે છે અને અપ્રતિમધ પણે વિચરે છે

[૩૧] હે પૂજ્ય ! એકાત (સ્ત્રી ઇત્યાદિ સગ રહિત) ધ્યાન, આસન અને શયનને ભોગવતા જીવ શુ પામે છે ? તેવા એકાત ધ્યાનથી ચારિત્રનુ રક્ષણ થાય છે અને શુદ્ધ ચારિત્રશાળી જીવ રસામક્તિ છોડી ચારિત્રમા નિશ્ચય થાય છે આવી રીતે એકાતમા રક્ત મોક્ષભાવને પામેવો જીવાત્મા આકે પ્રકારના કર્મોના બંધનથી મુક્ત થાય છે.

[૩૨] હે પૂજ્ય ! વિન્યવિરક્તિથી જીવ શુ પામે છે ? વિન્ય વિરક્તિથી નવા પાપ કર્મો થતા નથી અને પૂર્વે બપાવેના હોય છે તે દૂરે છે ને ત્યારમા તે જીવ ચાર ગતિરૂપ સસાર અટવીને ઓળંગી જાય છે.

[૩૩] હે પૂત્ય ! સંભોગના પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ શુ પામે છે ? સંભોગના પ્રત્યાખ્યાનથી પરાવચનનનો ક્ષય કરે છે અને તે આચરણી જીવાત્માના યોગો ઉત્તમ અર્થવાળા થાય છે તે પોનાનાજ લાભથી મનોપ પામે છે. ખીમના લાભની આશા કરતો નથી તેમ ક'પના, ગૃહા, પ્રાર્થના કે અભિલાષા પણ કરતો નથી તે આવી રીતે અગૃહી-અનભિલાષી બની ઉત્તમ પ્રકારની સુખશાંતિ, (શાંતિ) પામીને વિચરે છે

નોંધ:—સંયમીઓનાં પારસ્પરિક વર્તનને સંભોગ કહેવાય છે. આવા સંભોગથી વિરમણ અર્થાત સૌથી નિર્લેપ રહેવું.

[૩૪] હે પૂત્ય ! ઉપધિ (મંયમીના ઉપકરણો) ના પર્યક્ષપ્રાણથી જીવ શુ પામે છે ? ઉપધિના પ્રત્યાખ્યાન (તે પદાર્થના લેવા મકલા કે આચરવાની ચિતાથી મુક્ત થાય છે અને ઉપધિ ગતિ જીવ નિગૃહી (નાધ્યાય, ધ્યાન અને ચિતનમા નિશ્ચિંત રહેનાર) થી, ઉપધિ ન મગે તો કલેશ પામતો નથી.

[૩૫] હે પૂત્ય ! નર્વધા આદારના ત્યાગથી જીવ શુ પામે છે ? આદાર ત્યાગ કરવાની યોગ્યતાનાજો જીવ આદાર ત્યાગથી જીવનની વાનમાથી મુક્ત બને છે અને જીવનનો મોહ છેલ્લાથી તે જીવાત્મા આદાર વિના પણ ખેદ પામતો નથી

[૩૬] હે પૂત્ય ! કપાયના ત્યાગથી જીવ શુ પામે છે ? કપાયના ત્યાગથી વીતરાગભાવ હિત્વજ થાય છે. અને વીતરાગભાવને પામેલા જીવને દુઃખ અને સુખ મમા । બને છે

[૩૭] હે પૂત્ય ! યોગ (વ્યાપાર) ના ત્યાગથી જીવ શુ પામે છે ? યોગના ત્યાગથી જીવ અયોગી (મન, વચન અને કાયાના વ્યાપાર રહિત) થાય છે અને તેવો અયોગી જીવ ખરેખર કર્મ બાધતો નથી અને પૂર્વે બાધેલુ હોય તેને સર્વથા દુઃખ છે

નોંધ—યોગ એટલે મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર.

[૩૮] હે પૂજ્ય ! શરીરના ત્યાગથી 'જીવ શું પામે છે ? શરીરના ત્યાગથી સિદ્ધિના અતિશય (ઉચ્ચ) ગુણુભાવને પામે છે. અને સિદ્ધિના અતિશય ગુણુથી સંપન્ન થઈ ને જીવાત્મા ભોક્તા અગ્રભાગમા જઈ પરમ મુખ પામે છે. અર્થાત્ સિદ્ધ (સર્વ કર્મથી મુક્ત) થાય છે.

[૩૯] હે પૂજ્ય ! સદાયક્રિયા ત્યાગથી જીવ શું પામે છે ? સદાયક્રિયા પ્રત્યાખ્યાનથી એકત્વ ભાવને પામે છે અને એકત્વ ભાવને પામેલો જીવ અસ્પૃશ્યથી, અસ્પૃશ્યથી અને અસ્પૃશ્યથી થઈ નયમ, સંવર અને સમાધિમા વધુ દૃઢ થાય છે.

[૪૦] હે પૂજ્ય ! આહારત્યાગની તપશ્ચર્યા કરનાર જીવ શું પામે છે ? તેના અણુસણુથી સેંકડો ભવોને કાપી નાખે છે. (અસ્પૃશ્ય સંસારી બને છે.)

[૪૧] હે પૂજ્ય ! (સર્વયોગ રૂઢિનરૂપ ક્રિયા માત્રના) ત્યાગથી જીવ શું પામે છે ? વ્રતિ માત્રના ત્યાગથી અનિવૃત્તિદરણ પામે છે. ને અનિવૃત્તિને પામેલા અણુગાર કેવળી થઈ બાકી રહેલા ચારે (વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર) કર્મોશોને ખપાવે છે. અને પછી સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ શાંત થાય છે. (સર્વ દુઃખોનો અંત લાવે છે.)

[૪૨] હે પૂજ્ય ! પ્રતિરૂપતા' (આદર્શતા-રચવિરુદ્ધતા)ની આંતર ને બાહ્ય ઉપાધિ રહિત દશા) વડે જીવ શું પામે છે ? પ્રતિરૂપતા (મન વચન ને કાયાની એકતા) થી લઘુપણા (નમ્રતા)ને પામે છે. અને તેવો જીવ અગ્રમત્તપણે પ્રશસ્ત અને પ્રદ્દત્ત ચિદ્દેવને ધારણ કરે છે ને તેવો નિર્મળ, સમ્યક્ત્વી અને સંગિતિ સહિત બને છે તથા સર્વ જીવોને વિશ્વાસરૂપ, જિતેન્દ્રિય, અને વિયુક્ત તપશ્ચર્યાથી મુક્ત પણ થાય છે.

[૮૩] હે પૂજ્ય ! સેનાથી હવ શ પામે છે ? મેનાથી હવાત્મા તીર્થકુ નામગોત્ર પામે છે

[૮૪] હે પૂજ્ય ! મરશુભ પ્રાપ્તિ કન્વાથી હવ શ પામે છે ? જ્ઞાતાદિ મરશુભોની પ્રાપ્તિ થયા પછી મનાન્મા આપડુ પડતુ નથી અને મમારમા ન આપડાથી ને હવાત્મા શાગી નિક અને માનનિક દુ પોથી મુક્ત થાય .

[૮૫] હે પૂજ્ય ! પીતરાગપગ્નાથી હવ શ પામે છે ? તેની વિનમ્રિ થી મોદના મધનોને તે હવ છેદી નામે છે નથા મોતન અને અમનોત્ર ગન્દ, ઉપ, ગધ, રમ, રપન ધત્યા વિસોમા વેગવ્ય પામ છે

નોંધ — પીતરાગતા અહી કેવળ વેગવ્યચુચક છે

[૮૬] હે પૂજ્ય ! તમાથી હવ શ પામે છે ? કામાથી તે વિમ્ પરિરહો પન પળ વિન્ય મેળવે છે

[૮૭] હે પૂજ્ય ! નિતોભનાથી હવ શ પામે છે ? નિતંભનાથી હવ અપાગ્નિક્ષી બને કે, અને માનોજપી પુરુષોના (મગ પગથી લાગ્યા) થી મગી જાય છે અર્થાત નિગકુગ મને .

[૮૮] હે પૂજ્ય ! નિમ્બનાથી હવ શ પામે છે ? નિમ્બનાથી મન, વચન આ મયાથી મગના અને મુદન્તા પાપ કરે કે અને મેછની નાથે તે પ્રવચના (દગાર્હ) કર્મો નથી તેવો હવાત્મા ધર્મનો આનમ્ બો છે

[૮૯] હે પૂજ્ય ! મૃદુતાથી હવ શ પામે છે ? મૃદુતાથી હવ અભિગાન ગદિન થાય છે અને મેમગ મૃદુતાને પ્રમ કરી આપ પ્રમાદા મદૃપ શત્રુનો મદાન કરી રાકે કે

નોંધ—ભતિ કુપ, જલ, રૂપ, તપ, જ્ઞાન, લાભ અને એકવં, અ અક મદનાં રમાને છે

[૫૦] હે પૂજ્ય ! ભાવમત્યથી (શુદ્ધ અતન્કગુણથી) જીવ શું પામે છે ? ભાવમત્યથી હૃદયવિશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને વિશુદ્ધ અંતઃકરણનાથી જીવજ્ઞ અર્હંત જીવે. જાણવેલા ધર્મની આગધના કરી શકે છે અને તે ધર્મની આગધના મા ઉદ્ધમી ધર્મ પરવાકમા પણ ધર્મનો આગધક બને છે.

[૫૧] હે પૂજ્ય ! કૃણ્ણમત્યથી જીવ શું પામે છે ? કૃણ્ણમત્ય (મત્ય પ્રવૃત્તિ કરવા) થી સત્યક્રિયા કરવાની શક્તિ જન્મે છે અને મત્ય પ્રવૃત્તિમાં ગ્રહેયો જીવ જેવું બોલે છે તેવું કરે છે.

[૫૨] હે પૂજ્ય ! યોગસત્યથી જીવ શું પામે છે ? સત્યયોગથી યોગીની વિશુદ્ધિ થાય છે.

નોંધ:—યોગ એટલે મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર.

[૫૩] હે પૂજ્ય ! મનગુપ્તિથી જીવ શું પામે છે ? મનના સયમથી એકાગ્રતા (માનસિકબળિધિ) ઉત્પન્ન થાય છે અને એકાગ્ર ચિત્તવાળો જીવ મયમનો આગધક બને છે.

[૫૪] હે પૂજ્ય ! વચનમયમથી જીવ શું પામે છે ? વચનમયમથી તે વિકાર રહિત થાય છે અને નિવિકાર જીવ આધ્યાત્મિક યોગનાં સાધનોથી (વચનસિદ્ધિ) યુક્ત થઈ વિચરે છે.

[૫૫] હે પૂજ્ય ! કાયાના સયમથી જીવ શું પામે છે ? કાયામયમથી મવર (પાપોનુ રોકવું) અને તેમાંથી કાયબળિધિ ઉત્પન્ન થાય છે અને મવરથી તે જીવ પાપના પ્રવાહનો નિરોધ કરી શકે છે.

[૫૬] હે પૂજ્ય ! મનને સત્ત્વ માર્ગમા (મમાધિમા) રચાવવાથી જીવ શું પામે છે ? મનને સત્ત્વ માર્ગમાં રચાવવાથી એકાગ્રતા ઉત્પન્ન થાય છે અને એકાગ્રતા ઉત્પન્ન કરીને તે જીવ જ્ઞાનના પર્વાયો (અનેક શક્તિઓ) ઉત્પન્ન કરે છે, અને જ્ઞાનના પર્વા-

ચોને ઉત્પન્ન કરીને સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ કરે છે અને મિથ્યાત્વને દૂર કરે છે.

[૫૭] હે પૂજ્ય! વચનને સત્યમાર્ગમાં સ્થાપવાથી જીવ શું પામે છે? વચનને સત્યમાર્ગમાં સ્થાપવાથી સમ્યક્ત્વના પર્યાયો નિર્મળ કરે છે. અને સુક્ષ્મ બોધિત્વ પામે છે. તેમજ દુર્લભ બોધિત્વથી નિવૃત્ત થાય છે.

[૫૮] હે પૂજ્ય! કાયાને સંયમમાં સ્થાપવાથી જીવ શું પામે છે? કાયાને સત્યભાવે સંયમમાં સ્થાપવાથી ચારિત્રના પર્યાયો નિર્મળ થાય છે અને ચારિત્રના પર્યાયોને નિર્મળ કરીને અનુક્રમે યથાખ્યાત ચારિત્રની સાધના કરે છે. યથાખ્યાત ચારિત્રની વિશુદ્ધિ કરીને ચાર દેવળા ક્રમાંશોને ખપાવે છે. અને ત્યારબાદ તે જીવ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત અને શાંત થઈ સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

[૫૯] હે પૂજ્ય! જ્ઞાનસંપન્નતાથી જીવ શું પામે છે? જ્ઞાન સંપન્ન જીવ સર્વ પદાર્થોના યથાર્થ ભાવને જાણી શકે છે અને તે ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર અટકીમાં દુઃખી થતો નથી. જેમ દોગ-વાળી સોય બોવાતી નથી તેમ જ્ઞાની જીવ સંસારમાં જૂથો પડતો નથી અને જ્ઞાન, ચારિત્ર તપ અને વિનયના યોગોને પ્રાપ્ત કરે છે તેમજ પોતાના દર્શન અને પરના દર્શનને ખરાખર જાણીને અસત્યમાર્ગમાં ફસાતો નથી.

[૬૦] હે પૂજ્ય! દર્શન સંપન્નતાથી જીવ શું પામે છે? તેવો સમકિતી જીવ સંસારના મૂળરૂપ અજ્ઞાનનું છેદન કરે છે. તેના જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઓઝવાતો નથી. અને તે પ્રકાશતાં શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન તથા દર્શનથી પોતાના આત્માને નયોજીને સુંદર ભાવનાપૂર્વક વિચરે છે.

- [૬૧] હે પૂજ્ય ! ચારિત્ર સંપન્નતાથી છવ શું પામે છે ? ચારિત્ર સંપન્નતાથી શૈલંગી (મેઝ જેવા નિશ્ચળ) ભાવને ઉત્પન્ન કરે છે. અને તેવા નિશ્ચળ ભાવને પામેલો અણગાર બાકી રહેલા ચાગ કમોને ખપાવે છે. અને ત્યારબાદ મિધ્ધ, શુધ્ધ, મુક્ત અને શાન્ત યદ્ય સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.
- [૬૨] હે પૂજ્ય ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના નિગ્રહથી છવ શું પામે છે ? શ્રોત્રેન્દ્રિયના નિગ્રહથી મુંદર કે અમુંદર શબ્દોમાં રાગદ્વેષ-રહિતયણે વર્તે છે. અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કમો બાંધતો નથી અને પૂર્વે જે કમો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૩] હે પૂજ્ય ! આંખના સંયમથી છવ શું પામે છે ? આંખના સંયમથી મુંદર કે અમુંદર રૂપોમાં (દ્રશ્યોમાં) રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કમો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે કમો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૪] હે પૂજ્ય ! ઘ્રાણેન્દ્રિયના નિગ્રહથી છવ શું મેળવે છે ? નાકના સંયમથી સુવાસિત કે દુર્ગંધિત પદાર્થોમાં રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કમોને બાંધતો નથી અને જે કમો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૫] હે પૂજ્ય ! જિહ્વેન્દ્રિયના નિગ્રહથી છવ શું મેળવે છે ? જીભના સંયમથી મુંદર કે અમુંદર રસોમાં (રસવાણાં કે મસાલાવાણામાં) રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કમો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે કમો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૬] હે પૂજ્ય ! સ્પર્શેન્દ્રિયના સંયમથી છવ શું પામે છે ? સ્પર્શેન્દ્રિયના સંયમથી મુંદર કે અમુંદર સ્પર્શોમાં રાગદ્વેષ રહિત

ચાય છે. અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.

[૬૭] હે પૂજ્ય ! ક્રોધના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? ક્રોધવિજયથી જીવ ક્ષમાના ગુણને પ્રગટાવે છે. ક્રોધથી ઉત્પન્ન થતાં કર્મોને બાંધતો નથી અને પહેલાં બાંધ્યાં હોય તેને ખપાવે છે.

[૬૮] હે પૂજ્ય ! માનના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? માનના વિજયથી મૃદુતાના અપૂર્વ ગુણને પ્રગટાવે છે અને માનજન્ય કર્મોને બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે બંધાયું છે તેને ખપાવે છે.

[૬૯] હે પૂજ્ય ! માયાના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? માયાના વિજયથી સરળભાવપણું પામે છે. અને માયાથી વેદ્યાં પડતાં કર્મો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે બંધાયેલાં હોય તો તેને દૂર કરે છે.

[૭૦] હે પૂજ્ય ! લોભના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? લોભના વિજયથી સંતોષરૂપ અમૃતને મેળવે છે. લોભજન્ય કર્મોને બાંધતો નથી અને પૂર્વે બંધાયેલાં છે તેને વિખેરે છે.

[૭૧] હે પૂજ્ય ? રાગદ્વેષ અને મિથ્યાદર્શનના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? રાગદ્વેષ અને મિથ્યા દર્શનના વિજયમાં પ્રથમ તો જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની આરાધનામાં તે જીવાત્મા ઉદ્ધમી બને છે અને પછી આઠ પ્રકારનાં કર્મોની ગાંઠથી મૂકાવા માટે ક્રમપૂર્વક અઠાવીસ પ્રકારનાં મોહનીય કર્મોનો ક્ષય કરે છે. અને ત્યારબાદ પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, નવ પ્રકારનું દર્શનાવરણીય કર્મ અને પાંચ પ્રકારનું અંતરાય કર્મ. એ ત્રણે કર્મો એકી સાથે ખપાવે છે. અને ત્યારબાદ શ્રેષ્ઠ, સંપૂર્ણ, આવરણરહિત, અંધકારરહિત, વિશુદ્ધ અને લોકલોકમાં પ્રકાશિત એવાં કેવળજ્ઞાન તથા કેવળ દર્શનને પામે છે. કેવળ યથા પછી ન્યાંમુધી સયોગી હોય છે

ત્યાંસુધી ધર્માપચિક્ષકર્મ બાંધે છે. તે કર્મનો સ્પર્શ માત્ર એ સમયની સ્થિતિવાળો અને સુખકર હોય છે. તે કર્મ પહેલે સમયે બંધાય છે. બીજે સમયે વેદાય છે અને ત્રીજે સમયે નષ્ટ થાય છે. પહેલે સમયે (ક્ષણે) તે કર્મ બંધાયું બીજે સમયે વેદાયું, અને ત્રીજે સમયે છેવટ નષ્ટ થયું, એટલે ચોથે સમયે તો તે જીવાત્મા કર્મરહિત થાય છે.

નોંધ:—કર્મોનાં વર્ણન માટે ૩૩ મું અધ્યયન જુઓ.

[૭૨] ત્યારબાદ તે કેવળી જેટલું આયુષ્ય હોય તેટલું પૂર્ણ કરીને આયુષ્યના અંતથી અંતર્મુદ્ધર્ત (ખેધડી) જેટલો કાળ બાકી રહે ત્યારે મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારનો રોધકરી તે જીવ સૂક્ષ્મ ક્રિયાપ્રતિપાતિ (આ શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે) ચિંતવીને સૌથી પહેલાં મન, વચન અને કાયાનો યોગ રૂધે છે અને તે વ્યાપાર રૂધીને શ્વાસોચ્છવાસનો પણ નિરોધ કરે છે અને તે નિરોધ કર્યા પછી પાંચ હ્રસ્વ અક્ષરોનું ઉચ્ચારણ કરતાં જેટલો કાળ થાય તેટલો કાળ (શૈલેશી અવસ્થામાં) રહીને તે અણુગાર સમુચ્છિનક્રિય (ક્રિયારહિત) અને અનિવૃત્તિ (અક્રિયાવૃત્તિ) નામના શુક્લધ્યાનને ચિંતવતો તે વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર એ ચારે કર્મોને એકી સાથે ખપાવે છે.

નોંધ:—આર્ત, રોદ્ર, ધર્મ અને શુક્લ એમ ધ્યાનના ચાર ભેદો છે. શુક્લ ધ્યાનના પણ ચાર ભેદો છે. તેમાંના છેલ્લા એ કેવળી જીવાત્મા ચિંતવે છે.

[૭૩] ત્યારબાદ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણુ એ સર્વ શરીરોને છોડીને સમગ્રજિવે પ્રાપ્ત કરીને કાર્ષ્ઠ સ્થળે રોકાયા વગર અવક્રાંતિએ સિદ્ધસ્થાનમાં પામીને પોતાની-મૂળ શરીરની અવગાહનાના રૂ જેટલા આકાશ પ્રદેશ થાય તેથી મુક્ત થઈ સર્વ કર્મોનો અંત કરે છે.

[૭૪] આ પ્રમાણે ખરેખર સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામના અધ્યયનનો અર્થ શ્રમણ જગવાન મહાવીરે કહ્યો છે, 'જાતાઓ' છે, દેખાડ્યો છે અને ઉપદેશ્યો છે.

નોંધ:—સમક્ષિત સ્થિતિ એ ચોપા ગુણસ્થાનકની સ્થિતિ છે. જીવાત્મા કર્મ, માયા કે પ્રકૃતિને આધીન રહે છે ત્યારે પ્રથમથી માંડીને સાવ મુક્ત થતાં સુધીમાં તે ઘણી ઘણી ભૂમિકાઓમાંથી પસાર થતો રહે છે. સંસારના આદ્યધનથી માંડીને સાવ મુક્ત થતાં સુધી કે અશુદ્ધ (આઠ કચકપ્રદેશોન માત્ર શુદ્ધ રહે છે નહિતો જડ જેવો બને છે.) ચૈતન્યથી માંડીને સાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય થાય ત્યાં સુધીની ભૂમિકાઓને જૈન દર્શન સંક્ષિપ્તથી ચૌદ પ્રકારમાં વિભક્ત કરે છે. તેનેજ ગુણ સ્થાનક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

આ ભૂમિકાઓ સ્થાન વિરોધ નહિ પણ આત્માની સ્થિતિવિરોધ છે. પહેલું સ્થાનક મિથ્યાદષ્ટિનું છે, તે દષ્ટિ એક ઉચ્ચ મનુષ્યથી માંડીને અવિકસિત સૂક્ષ્મ જીવો સુધી રહેલી હોય છે. પરંતુ તેમાં તરતમતા (ઓછાવત્તા) ના અસંખ્ય ભેદો છે, ખીજ અને ત્રીજ ભૂમિકા પણ અરિયર છે, તેથી ચોથીથીજ મોક્ષમાર્ગ શરૂ થાય છે એમ સમજવું. અન્ય દર્શનોમાં આ સ્થિતિને આત્મ સાક્ષાત્કાર તરીકે વર્ણવી છે. આ ભૂમિકામાં સંસાર પરિશ્રમણ કરાવવાના નિમિત્તરૂપ તીવ્ર કષાયો મંદ પડી જાય છે. એ આત્મ પરિણામો નેટલાં વિશુદ્ધ કૃત્રિમ શુદ્ધ કે મિશ્ર હોય તે પ્રમાણમાં તે ક્ષાયિક, ઉપરામ અને ક્ષયોપરામ સ્થિતિ તરીકે કહેવાય છે. આઠમે ગુણસ્થાનક પહોંચ્યા પછી આ ત્રણ પૈકી માત્ર એ શ્રેણિઓ રહે છે જેને ઉપરામ અને ક્ષયિક શ્રેણિ કહેવાય છે. ઉપરામ (કર્મેને ઉપશમાવનાર) શ્રેણિવાળા, જીવનું આગળ વધ્યા પછી પણ પતનજ થાય છે. કારણ કે તે વિશુદ્ધિ સાચી નહિ. પણ કૃત્રિમ હોય છે. જેમ રાખથી ઢંકાયેલો અગ્નિ ન દેખાવા છતાં વાયુનાં સંપાદાયી સ્પર્શ દેખાઈ રહે છે, તેજ પ્રકારે ઉપરામ શ્રેણિ વાળો જીવાત્મા અવિચાર ગુણસ્થાન જેવી ઉચ્ચ ભૂમિકા પર પહોંચ્યા છતાં સૂક્ષ્મ લોભનો દરમિયાન થતાં પતિત થાય છે.

ક્ષપક (કર્મોનો ક્ષય કરનાર) શ્રેણિવાળો જીવાત્મા હસમી ભૂમિકાપરથી અગિયારમીએ ન જતાં સીધો બારમી ભૂમિકા પર પહોંચે છે. આ સ્થિતિમાં તેના કષાયો ક્ષીણ થયા હોય છે અને તેથી તે તેરમા ગુણસ્થાનને જઈ કેવળી થાય છે. આ વખતે આઠ કર્મો પૈકી ચાર કર્મોનાં (નિસત્ત્વ જેવાં) આવશ્યક રહે છે એ કેવળી ન્યાં સુધી દેહ હોય છે ત્યાં સુધી દેહની દાનતોને લઇને કર્મ કરતા રહે છે પરંતુ તે કર્મ આસક્તિ રહિત હોઇને બંધન કરતા ન હોઈ તુરંતજ ખરી પડે છે. આ ક્રિયાને ઇર્વાપચિક્રી ક્રિયા કહે છે.

આયુષ્યકાળ પૂર્ણ થવાના સમયે શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ કે જેને સૂક્ષ્મક્રિયાપ્રતિષ્ઠાતી કહે છે તેને ચિંતવીને સૌથી પ્રથમ મનોયોગ, વચન-યોગ અને કાયયોગ એમ ક્રમપૂર્વક રૂંધનકરી આખરે ત્રાસોચ્ચવાસને રૂંધી તે જીવાત્મા સાવ નિષ્કંપ બને છે આ સ્થિતિને ચૈત્રેશી અવસ્થા કહેવાય છે ત્યાં જ, હ, ર, જ, જ અને જ એવા પાંચ દેરવ અક્ષરના ઉચ્ચારણ કાળ નેટલો સમય રહી આખરે શુક્લ ધ્યાનના ચોથા ભેદને સ્પર્શી બાકી રહેલાં ચારે કર્મોનો ક્ષય કરી પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપી શુદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે.

શુદ્ધ ચેતનની સ્વાભાવિક ઉર્વાચિતિ હોવાને લીધે તે જાંચે અને જાંચે ન્યાં સુધી તેનું અતિસહાયક તત્ત્વ-ધર્માસ્થિતકાય હોય છે, ત્યાં સુધી જાંચે જઈ આખરે સ્થિર થાય છે. જે સ્થાને આત્મ સ્થિરતા થાય છે. તે સ્થાન લોકના અગ્રભાગ પર આવેલું છે અને તેને સિદ્ધિમતિ તરીકે કહે છે. અંતિમ શરીર છાડવી વખત તેનું પરિમાણ (જાંચાઈ પહોળાઈ) હોય તેમાનો ૧/૩ ભાગ (મુખ, કાન, પેટ વગેરે ખાલી સ્થળે) પોલો હોય છે. તેટલો ભાગ બીકળી જઈ ૨/૩ ભાગમાં તે જીવાત્માના તેટલા પ્રદેશો તે સિદ્ધસ્થાનમાં

વ્યાપ્ત થાય છે તે તેની અવગાહના કહેવાય છે. બિન્ન બિન્ન સિદ્ધાન્તમા-
ઓના પ્રદેશો પરસ્પર અવ્યાધાત રહી પરસ્પરનું પૃથક્ત્વ બતાવતા રહે છે.
એવા પરમ પુરુષો વીતરાગ, વીતમોહ અને વીતલોષ હોવાથી તેમનું સસારમા
પુનરાગમન થઈ શકતું નથી.

એમ કહું છું —

આમ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ સંગ્રહી
ઓગન્ત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

તપોમાર્ગ

૩૦

આખો સંસાર આધિભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક દુઃખોથી ઘેરાયેલો છે. સંસારના સર્વ જીવો આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી હણાઈ રહ્યા છે. કેાઈ વખતે શારીરિક તો કેાઈ વખતે માનસિક એમ દરોની તકામાર લાગી રહી છે, અને એ વ્યાધિથી બેભન થયેલા જીવો તેનું નિવારણ સતત ઈચ્છી રહ્યાં છે.

દરેક કાળમાં દરેક ઉદ્ધારક પુરુષો ભિન્નભિન્ન પ્રકારનાં ઔષધ આપે છે. ભગવાન મહાવીરે સર્વ સંકટોના નિવારણ માટે એક માત્ર ઉત્તમ કોટિની જડીબુટ્ટી આપી છે કે જે તપશ્ચર્યાને નામે ઓળખાય છે.

તપશ્ચર્યા મુખ્યત્વે બે પ્રકારમાં વિભક્ત કરી છે. કે જે આંતરિક અને બાહ્યના નામે પ્રસિદ્ધ છે.

બાહ્ય તપશ્ચર્યા ખાસ કરીને અપ્રમત્ત રાખવા અર્થે છે. જો શરીર પ્રમાદી હોય તો તેની પ્રવૃત્તિ પાપ તરફ ઢળતી હોય છે. અને તેવી પરિસ્થિતિમાં શરીર તથા ઈન્દ્રિયો સાધકને બદલે બાધક થઈ પડે છે. જ્યારે શરીર અપ્રમત્ત અને સચમી બને છે ત્યારેજ આત્માનિજ્ઞાસા જાગે છે, અને ચિંતન, મનન, યોગાભ્યાસ, ધ્યાન વગેરે આત્મસાધનાનાં અંગોમાં પ્રવૃત્ત થઈ શકે છે.

તેથીજ બાહ્યતપશ્ચર્યામાં અજુસણ (ઉપવાસ), ઉણોદરી (અધ્યાહાર), ભિક્ષાચરી (મળેલાં સાધનોને પણ પરિમિતજ

ઉપયોગ કરવો), રસ પરિત્યાગ (સ્વાદેન્દ્રિય નિગ્રહ), કાય-કલેશ (દેહ દમનની ક્રિયા) અને વૃત્તિસંક્ષેપ (જીવનની જરૂરિયાતો ઘટાડતા જવું). આ છએ તપશ્ચર્યાઓ એકતાં અમૃત.છે. તેનો જે જે દષ્ટિએ જેટલા પ્રમાણમાં ઉપયોગ થાય તેટલું પાપ ઘટે. અને પાપ ઘટે એટલે ધાર્મિક ભાવ અવશ્ય વધે જાય. પરંતુ તેનો ઉપયોગ પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે કરતા રહેવું જોઈએ.

આંતરિક તપશ્ચર્યાઓમાં પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, સેવા, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાર્યોત્સર્ગ (દેહાધ્યાસનો ત્યાગ) એ છ વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે. આ છએ સાધનો આત્મોન્નતિનાં ભિન્નભિન્ન પગથિયાં છે. આત્મોન્નતિના ઈચ્છુકસાધકો તેમાંથી ઘણું પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] રાગ અને દ્વેષથી એકદુ યથેલું પાપકર્મ લિધુ જે તપ વડે ખપાવે છે તેને (તે તપને) એકાગ્ર ચિત્તથી સાંભળો.
- [૨] પ્રાણીવધ, મૃધાવાદ (અસત્ય) અદત્ત, મૈથુન (અપ્પભ્રમ્યર્થ) અને પરિગ્રહ એ પાંચ મહાપ્રતોષી તથા રાત્રિભોજનથી વિરક્ત થયેલો જીવાત્મા અનાસ્રવ (નવાં પાપ રોકનાર-આસ્રવ રહિત) થાય છે.
- [૩] વળી પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિથી સહિત, કપાયથી રહિત, જીતેન્દ્રિય, નિરભિમાની અને શસ્ય રહિત જીવ અનાસ્રવી થાય છે.
- [૪] ઉપર કહેલા ગુણોથી વિપરીત એવા દોષો દ્વારા રાગ અને દ્વેષથી એકદુ કરેલું કર્મ જે ઝકારે નષ્ટ થાય છે તે (ક્રિયા)ને એકાગ્ર મનથી સાંભળો.

[૫] જેમ મોટા તળાવનો જળ આવવાનો માર્ગ ઈંધીને તેમજ અંદરનું પ્રથમનું પાણી ઉલેચીને તથા સૂર્યના તાપે કરીને કમપૂર્વક તે (જળ)નું શોષણ થાય છે તેમ—

[૬] મંયમી પુરુષનું નવું થતું પાપકર્મ (પણ વ્રતદ્વારા) ઈધવાથી આવતું નથી અને પૂર્વે કરોડો બવથી સંચિત કરેલું જે પાપકર્મ હોય છે તે પણ તપ વડે જીર્ણ થઈ જાય છે.

[૭] તે તપ બાહ્ય અને આંતરિક એમ બે પ્રકારનું છે. અને તે બાહ્ય તથા આંતરિક તપના પણ પૃથક્ પૃથક્ છ છ ભેદો છે.

[૮] (બાહ્ય તપના ભેદો કહે છે) (૧) અણુસણ, (૨) ઉગ્રોદરી, (૩) બિક્ષાચરી, (૪) રસ પરિત્યાગ, (૫) કાય કલેશ અને (૬) સંલીનતા. એમ છ પ્રકારનું બાહ્ય તપ હોય છે.

[૯] એક કાળ મર્યાદિત (એટલે કે) એક ઉપવાસ કે અધિકદિન પર્યંત અને બીજું મરણ પર્યંત એમ અણુસણ બે પ્રકારના હોય છે. તેમાં પહેલું (ભોજનની) આકાંક્ષા સહિત અને બીજું કાંક્ષા રહિત હોય છે.

નોંધ:—પહેલામાં મર્યાદા હોવાથી ભોજનની અપેક્ષા રહે છે. બીજામાં રહેતી નથી.

[૧૦] જે કાળમર્યાદિત તપ છે તે પણ સંક્ષેપથી છ પ્રકારનું છે.

(૧) શ્રેણિ તપ, (૨) પ્રતર તપ, (૩) ધન તપ, (૪) વર્ગ તપ,

[૧૧] (૫) વર્ગવર્ગ તપ અને (૬) પ્રતીર્ણ તપ. આ પ્રમાણે

બિભ્રિન્ન અને મનોવાંચિત ફળ આપનારું, કાળમર્યાદિત અણુસણ જાણવું.

નોંધ:—શ્રેણિતપ વગેરે તપશ્વર્યાઓ જુદી જુદી રીતે ઉપવાસો કરવાથી થાય છે તે તપોનું વિસ્તૃત વર્ણન અન્ય સૂત્રોમાં જોઈ લેવું.

[૧૨] જે મરણપર્યંતનું અણુસણુ હોય છે તે પણ કાયચેષ્ટાને ઉદ્દેશી બે પ્રકારનું કહ્યું છે (૧) સવિચાર (કાયાની ક્રિયા સહિત) અને (૨) અવિચાર (નિષ્ક્રિય).

[૧૩] અથવા સપરિકર્મ (ખીજની સેવા લેવી તે) અને અપરિકર્મ એમ બે પ્રકારે કહ્યું છે. તેના પણ બે ભેદ છે. (૧) નિહારી અને (૨) અનિહારી. એ બન્ને પ્રકારના મરણોમાં આહારનો ત્યાગ તો હોય છેજ.

નોંધ:—નિહારી એટલે જે મુનિનું ગામમા મરણ થતાં મૃત કલેવરને બહાર લઇ જતું તે અને શુક્રામાં મરણ થાય તે અનિહારી કહેવાય છે.

[૧૪] ઉણોદરી તપ પણ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી અને પર્યાયથી સંક્ષેપમાં પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે.

[૧૫] જેટલો જેનો આહાર હોય તે પૈકી અલ્પમાં અલ્પ એક કવલ પણ ઓછો લેવો એ દ્રવ્યથી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

[૧૬] (૧) ગામ, (૨) નગર, (૩) રાજધાની, (૪) નિગમ, (૫) આકર (ખાણવાળો પ્રદેશ), (૬) પલ્લી (અટવીની વચ્ચેનો પ્રદેશ), (૭) ખેટ (જ્યાં ધૂળનો કાટ હોય તે પ્રદેશ), (૮) કરખટ (નાના નાના ગામોવાળો પ્રદેશ), (૯) દ્રોણમુખ (જળ અને સ્થળવાળો પ્રદેશ), (૧૦) પાટણ (સવ. દિશાથી માણસ આવી શકે તેવું સ્થળ), (૧૧) મંડપ (ચારે દિશામાં અઢી અઢી ગાઉ સુધી ગામ હોય તે), (૧૨) સંવાહન (પર્વતના મધ્યમાં ગામ હોય તે).

[૧૭-૧૮] (૧૩) આશ્રમપદ (તાપસનાં સ્થાનકો હોય તે), (૧૪) વિહાર (જ્યાં ભિક્ષુઓ વસતા હોય તેવું સ્થળ), (૧૫) સન્નિવેશ (જાનાં જાનાં મેલડાંઓ), (૧૬) સમાજ (સર્વ સાળા), (૧૭) ઘોષ (ગાયોનું ગોકુળ), (૧૮) સ્થળ (રેતીના જાંચા

ઢગલાવાળું સ્થળ), (૧૯) સેના (સેનાનું સ્થળ), (૨૦) ખંધાર (કટક ઉતરવાનાં સ્થળ), (૨૧) સાર્યવાહોને ઉતરવાનું સ્થળ), (૨૨) સંવર્ત (ભયોથી ત્રાસેલાં કુટુંબ આવીને રહે તે સ્થળ), (૨૩) કાટ (કાટવાળું ગામ), (૨૪) વાડા (વાડા-ઓમાં વાડાવાળાં સ્થળ), (૨૫) શેરીઓ, અને (૨૬) ધરો. આટલા ક્ષેત્રોમાં અભિગ્રહ કરે કે આટલા પ્રદેશોનો જ ને આહાર મળે તો લેવો. એ પ્રકારનું ક્ષેત્રથી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—ખાસ કરીને આ ક્ષેત્રો નૈન ભિક્ષુઓને માટે કલાં છે. પરંતુ શુદ્ધસ્થસાધક પણ પોતાનાં ક્ષેત્રમાં આવા પ્રકારની ક્ષેત્ર મર્યાદા કરી શકે છે.

[૧૯] (૧) પેટીને આકારે, (૨) અર્ધ પેટીને આકારે, (૩) ગોમૂત્રને આકારે, (૪) પતંગને આકારે, (૫) શંખાવૃત્તને આકારે તેના બે બેદ (૧) પાડામાં અને ૨) પાડા બહાર, અને (૬) પહેલાં સળંગ છેડા સુધી જઈને પછી પાછો વળતાં ભિક્ષા-ચરી કરે. એમ છ પ્રકારે ક્ષેત્ર થકી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—ઉપરના છ એ આકારો પ્રમાણે ભિક્ષાચરી કરવાનો નિયમ માત્ર ભિક્ષુ માટે કહેવાયો છે.

[૨૦] દિવસના ચાર પ્રહરમાંથી અમુક પ્રહરે ભિક્ષા મળે તો લેવી એ પ્રકારે અભિગ્રહ (સંકલ્પ) ધારી વિચરે તે કાળ થકી ઉણોદરી તપ જાણવું.

[૨૧] અથવા થોડી ન્યૂન ત્રીજી પોરસીમાં કે ત્રીજી પોરસીનો ચોથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે ભિક્ષાચરી મળે તો ગ્રહણ કરીશ. એ પ્રકારનો સંકલ્પ કરે તો તે કાળથી ઉણોદરી તપ કહેવાય.

[૨૨] સ્ત્રી અથવા પુરુષ અલંકાર સહિત કે રહિત અથવા બાલ, યુવાન કે વૃદ્ધ તેમજ અમુક પ્રકારનાં વસ્ત્રસહિત હોય—

[૨૩] વળી અમુક વર્ણવાન હોય, રોષ રહિત કે હર્ષસહિત હોય એવાં એવાં ચિહ્નોથી યુક્ત હોય તેવાને હાથેજ ભિક્ષા લેવી તેવો સંકલ્પ કરે. તે ભાવથી ઉણોદરી તપ કહેવાય.

નોંધ:—આવા કડક સંકલ્પ વારંવાર કરે નહિ તેથી ભિક્ષા ન મળતાં વારંવાર (ખૂખા રહેવાથી) તપશ્ચર્યા થાય તે સંભવિત છે.

[૨૪] દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી જે જે વર્ણન કર્યું એ ચારે નિયમો સહિત થઈ જે ભિક્ષુ વિચરે તે પર્યવચર તપશ્ચર્યા કરનાર કહેવાય છે.

નોંધ:—પર્યાવ એટલે જેમાં ઉપર કહેલા ચારે અંશ હોય તે તપને પર્યાય ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

[૨૫] આઠ પ્રકારની ગોચરીમાં અને સાત પ્રકારની એપણામાં જે જે ખીજા અભિગ્રહો ભિક્ષુ રાખે છે તે ભિક્ષાચરી તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—ત્રીજી તપશ્ચર્યાને અન્ય ગ્રંથોમાં વૃત્તિ સંક્ષેપ પણ કહેલ છે. વૃત્તિ સંક્ષેપ એટલે જીવનની જરૂરિયાતો ઓછામાં ઓછી કરી નાખવી તે ઊંચું બાલ તપ કહેલ છે.

[૨૬] દૂધ, દહીં, ઘી વગેરે રસો તથા સંસ્કારી રસિક ભોજન તથા ખીજા પણ રસોનો ત્યાગ કરવો તે રસપરિત્યાગ નામની તપશ્ચર્યા કહેવાય છે.

[૨૭] વીરાસન (ખુરસી જેવું આસન) વગેરે વિવિધ આસનો કાયાને અપ્રમત્ત રાખી સુખ કરનાર નીવડે છે. તેવાં કડક આસનો કરી કાયાને કસવી તે કાય કલેશ નામનું તપ કહેવાય છે.

[૨૮] એકાંત કે જ્યાં સ્વાધ્યાય ધ્યાનની અનુકૂળતા મળે, કોઈ ન આવે જાય એવા સ્ત્રી, પશુથી રહિત સ્થાનમાં રાત્રન તથા આસનનું સેવન કરવું તે સંલીનતા નામનું તપ કહેવાય છે.

[૨૯] એ પ્રકારે સંક્ષેપથી બાહ્યતપ કર્યું. તેમજ સંક્ષેપથી ક્રમપૂર્વક આંતરિક તપ કરીશ.

[૩૦] પ્રાયશ્ચિત, વિનય, સેવા, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાર્યોત્સર્ગ એ ૭ આભ્યંતર તપ છે.

[૩૧] બિશ્નુ આલોચનાદિ દસ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત વહન કરે છે તે પ્રાયશ્ચિત તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—પ્રાયશ્ચિત એટલે પાપનું ઉદન કરવું. તેના દસ પ્રકાર છે: (૧) આલોચના, (૨) પ્રતિક્રમણ, (૩) તદ્દભય, (૪) વિવેક, (૫) વ્યુત્સર્ગ, (૬) તપ, (૭) નેદ, (૮) મૂલ, (૯) ઉપરધાન અને (૧૦) પારંચિક. વિશેષ વિવરણ છે સૂત્રોમા જુઓ.

[૩૨] (૧) ગુર્વાદિકની સામે જવું, (૨) તેમને બે હાથ જોડવા, (૩) આસન આપવું, (૪) ગુરુની અનન્ય લક્ષિત કરવી અને (૫) હૃદયપૂર્વક સેવા કરવી તે વિનય કહેવાય છે.

નોંધ:—અભિમાન યોગજ્યા વિના સાચી સેવા-શુભવા-યતી નથી.

[૩૩] આચાર્યોદની દસ સ્થાનોમાં શક્તિ અનુસાર સેવા બળવરી તે વૈયાવૃત્ય તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—આચાર્યોદિમાં આ દશનો સમાવેશ થાય છે. (૧) આચાર્ય, (૨) ઉપાધ્યાય, (૩) સ્થવિર, (૪) તપસ્વી, (૫) રોગીક, (૬) સદ્વાધ્યાયી, (૭) સ્વધર્મી, (૮) કુળ, (૯) ગણ અને (૧૦) સંઘ.

[૩૪] વાચના લેવી, પ્રશ્ન પૂછવા, વારંવાર શાસ્ત્ર ફેરવવું, સૂત્રાદિના અર્થ તથા રહસ્ય ચિંતવવું અને ધર્મકથા કરવી એ પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાય તપ કહેવાય છે.

[૩૫] સમાધિવંત સાધક આર્ત અને રોદ્ર એ બન્ને ધ્યાનને છોડીને ધર્મધ્યાન તથા શુક્લ ધ્યાનને ચિંતવે છે તેને મહાપુરુષોએ ધ્યાન કહ્યું છે.

[૩૬] સતી વખતે, બેસતી વખતે કે ઉભા રહેતી વખતે જે બિંદુ કાયાનો સર્વ વ્યાપાર છોડી દે (હલાવે ચલાવે નહિ) તેને છટું કાયોત્સર્ગ તપ કહ્યું છે.

[૩૭] એ પ્રમાણે બે પ્રકારનાં તપ જે મુનિ યથાર્થ સમજીને આચરે છે તે પંડિત સાધક સર્વ સંસારના બંધનથી જલદી છૂટી જાય છે.

નોંધ:—આ એક અનુભવીએ અનુભવેલી ઉત્તમ રસાયણ છે. આત્મ-દર્શને નિવારવાનું આજ એક અજોડ ઔષધ છે. દુઃખી અને દર્દીઓએ આજ ઉપાયો જીવનમાં અજમાવવા અને જીવનનો સમુદ્ધાર કરી લેવો તે બીજા બધાં સાધનો કરતાં ઉત્તમ છે.

વિદ્યામાં અહંકારનો સંભવ છે. ક્રિયામાં અજ્ઞાનતા, અક્રૂડતા કે જડતાનો સંભવ છે, તપશ્ચર્યામાં જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેનો સમાવેશ છે. તેથી અહંકાર, અજ્ઞાન, અક્રૂડતા અને જડતા બધાં વિલય થઈ આત્મસંતોષ, આત્મશાંતિ ને આત્મતેજ પ્રગટે છે. અને તેવા જીવાત્માઓ પોતે પ્રકાશી લોકને પ્રકાશ અર્પી પોતાનાં આયુષ્ય, શરીર, ઈન્દ્રિયાદિ દુસાધનોને છોડી સામ્યસિદ્ધ થાય છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે તપોમાર્ગ સંબંધી ત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ચરણવિધિ

ચારિત્રના પ્રકારો

૩૧

પાપનો પ્રવાહ ચાલ્યો આવે છે. તેને રોકવાની ક્રિયાને સંવર કહેવાય છે. 'પાપમાંથી નિવૃત્ત થવું' કે 'ધર્મમાં સ્તીન થવું' તે બન્ને સમાન છે. 'પાપનો આધાર માત્ર ક્રિયાપર નથી પરંતુ ક્રિયાની પાછળના અધ્યવસાયો પર છે.' કલુષિત વાસનાથી થયેલું કાર્ય બાહ્યદ્રષ્ટિએ ઉત્તમ પણ દેખાતું હોય છતાં મલિન અને નકામું છે. શુભ ભાવનાથી થયેલું સામાન્ય કાર્ય દ્રષ્ટિએ કનિષ્ઠ દેખાતું હોવા છતાં ઉત્તમ અને આત્મતૃપ્તિ માટે પર્યાપ્ત છે.

દેહને અંગે, ખાતું પીતું, ખોસવું, બેસવું, ઊઠવું ઇત્યાદિ બધું કર્યા વિના આપણે રહી શકીએ નહિ. માટે તેનાથી નિવૃત્ત થવું. કદાચ થોડા સમય માટે સક્ય હોય છતાં જીવનભર તેમ રહેવું અશક્ય છે. અને માનો કે બહારની ક્રિયા થોડો વખત બંધ પણ કરવાને સમર્થ હોઈએ તોપણ આપણું આંતરિક ક્રિયાત્મક કાર્ય તો ચલાવ કરવાનું છે. તેને આપણે જીવરાધથી રોકી શકવાના નથી. માટેજ ભગવાન મહાવીર ક્રિયાને બંધ કરવાનું ન કહેતાં ક્રિયા કરવા છતાં તમારો ઉપયોગ શુદ્ધ અને સ્થિર રાખો તેમ કહ્યું છે. શુદ્ધ ઉપયોગ એટલે આત્મસફ્ય. જો આત્મસફ્ય હોય તો ક્રિયા પાછળની બધી કલુષિતતા સહેજે વિરમી જાય.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] જીવાત્માને એકાંત સુખ આપનાર અને જેને આચરીને અનેક જીવો આ સંસાર સાગરને તરી ગયા તે ચારિત્રની વિધિ હું કહું છું:—

[૨] એક તરફથી નિવૃત્ત થવું અને બીજા માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી અર્થાત્ કે અસંયમથી નિવૃત્ત થવું અને સંયમમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ.

[૩] પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર એવા બે પાપ રાગ અને દ્વેષ છે. જે બિંદુ તે બન્નેને રોકે છે તે આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી.

[૪] ત્રણ દંડ, ત્રણ ગર્વ અને ત્રણ શય્યોને જે બિંદુ તળે છે તે સંસારમાં નિત્ય પરિભ્રમણ કરતો નથી.

નોંધ:—(૧) મનદંડ (૨) વચન દંડ અને (૩) કાયદંડ. (૧) ક્ષદ્ધિગર્વ, (૨) રસગર્વ અને (૩) સાતાગર્વ. (૧) માયાશય (૨) નિદાન શય્ય અને (૩) મિથ્યાત્વ દર્શન શય્ય.

[૫] જે બિંદુ દેવ, મનુષ્ય અને પશુઓના આકર્ષિક ઉપસર્ગ (સંકટો)ને સમજાવથી સહન કરે છે તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.

[૬] ચાર વિક્રયા, ચાર કપાય, ચાર, સંજ્ઞા અને બે પ્રકારનાં ધ્યાનોને હંમેશાંને માટે જે બિંદુ છોડી દે છે તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.

નોંધ:—બે ધ્યાન:—આર્તધ્યાન અને રૌદ્ર ધ્યાન.

[૭] પાંચ મહાવ્રતો, પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોનો ત્યાગ, પાંચ સમિતિ અને પાંચ પાપ ક્રિયાઓનો ત્યાગ તે ચારે વસ્તુઓમાં હંમેશાં, ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.

! નોંધ:—ઉપયોગ શબ્દ આચરવામાં, શ્રદ્ધા કરવામાં અને તત્ત્વવામાં એમ ત્રણે રથને લાગુ પડે

- [૮] છ લેશ્યાઓ, છકાયો અને આહારના છ કારણોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી.
- [૯] સાતપિંડ ગ્રહણની પ્રતિમાઓ અને સાત પ્રકારના બધા સ્થાનોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી.
- [૧૦] આઠ પ્રકારના મંદો, નવ પ્રકારનું ધ્વજાયર્થ^૧ રક્ષણ અને દસ પ્રકારના બિંદુધર્મમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી.
- [૧૧] અગિયાર પ્રકારની શ્રાવક પ્રતિમાઓમાં અને બાર પ્રકારની બિંદુ પ્રતિમાઓમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી.
- નોંધ:—પ્રતિમાઓ એટલે ચોક્કસવત નિયમવાળી ક્રિયા.
- [૧૨] તેર પ્રકારનાં ક્રિયા સ્થાનોમાં, ચૌદ પ્રકારના પ્રાણીસમૂહોમાં અને પંદર પ્રકારના પરમાધાર્મિક દેવોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી.
- [૧૩] જે બિંદુ (સુયગડાંગ સૂત્રના પ્રથમ સ્કંધનાં) સોળ અધ્યયનોમાં તથા સત્તર પ્રકારના અસંયમોમાં સતત ઉપયોગ રાખે છે. તે સંસારમાં ભમતો નથી.
- [૧૪] અઢાર પ્રકારનાં અધ્વજાયર્થ સ્થાનોમાં, ઝોગણીસ પ્રકારનાં જ્ઞાતા-અધ્યયનોમાં અને વીસ પ્રકારનાં સમાધિસ્થ સ્થાનોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી.
- [૧૫] એકવીસ પ્રકારના સમ્પળ દોષોનો અને બાવીસ પ્રકારના પરિપક્વોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભમતો નથી.
- [૧૬] સુયગડાંગસૂત્રના કુલ ત્રેવીસ અધ્યયનોમાં અને ચોવીસપ્રકારના અધિકરૂપવાળા દેવોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી.

- [૧૭] જે બિહુ પચીસ પ્રકારની બાવનાઓમાં અને દશાશ્રુત સ્કંધ-
બૃહત્કલ્પ અને વ્યવહાર સુત્રના મળી છત્રીસ ઉંશાઓમાં
ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.
- [૧૮] સત્તાવીસ પ્રકારના અણુગાન્ધુણોમાં તેમજ અઠાવીસ પ્રકારના
આચારપ્રકલ્પો (પ્રાયશ્ચિતો) માં જે બિહુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે
છે. તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.
- [૧૯] ઓગણત્રીસ પ્રકારના પાપસૂત્રોના પ્રસંગમાં અને ત્રીસ પ્રકારનાં
મહામોહનીનાં સ્થાનોમાં જે બિહુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે
તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.
- [૨૦] એકત્રીસ પ્રકારના સિદ્ધભગવાનના ગુણોમાં, બત્રીસ પ્રકારના
યોગ સંગ્રહોમાં અને તેત્રીસ પ્રકારની અસાતનાઓમાં જે બિહુ
હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.
- [૨૧] ઉપરના બધા સ્થાનોમાં જે બિહુ સતત ઉપયોગ રાખે છે તે
પંડિત સાધુ આ સર્વ સંસારથી શીઘ્ર મુક્ત થાય છે.

નોંધ:—સંસાર એ સદ્બોધની શાળા છે. તેમાં રહેલા પ્રત્યેક
પદાર્થો સતત કંઈ ને કંઈ નવીન બોધ આપતાજ હોય છે માત્ર તેની
સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ. દૃષ્ટિમા અમૃત લસણું એટલે જગતમાંથી
અમૃતજ મળ્યા કરશે. અહીં એકથી માંડીને તેત્રીસ સંખ્યા સુધીની બિન્ન
બિન્ન વસ્તુઓ બતાવી છે. તેમાં કેટલીક ગ્રાહ્ય અને કેટલીક ત્યાગ્ય
કરવાની પણ છે. પરંતુ જણ્યા પછીજ તે બંને ક્રિયા બની શકે માટે
અર્થાત્ દૃષ્ટિએ એ સૌને જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો એ અતિ અતિ
આવશ્યક છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે ચરણવિધિ નામનું એકત્રીસમું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

પ્રમાદસ્થાન

૩૨

જો સંસાર અનાદિ છે તો દુઃખ પણ અનાદિ કાળથી સમજ લેવું. પરંતુ અનાદિ હોવા છતાં જો દુઃખનું મૂળ શોધી તે મૂળનેજ દૂર કરી શકાય તો સંસારમાં રહેવા છતાં દુઃખથી છૂટી શકાય છે. સર્વ દુઃખથી મૂકાવું તેનું જ નામ મોક્ષ. તે સમ્યક્ જ્ઞાનના અવલંબનથી આવે. મોક્ષ ઘણા પુરુષોએ સાધ્યો છે, સાધી શકે છે અને સાધી શકશેજ. સર્વજનું આ અનુભવ વાક્ય છે.

જન્મમૃત્યુના દુઃખનું મૂળ કર્મબંધન છે. તે કર્મબંધનનું મૂળ મોહ છે. અને મોહ, તૃષ્ણા, રાગ કે દ્વેષ ઇત્યાદિમાં પ્રમાદ મુખ્ય પાઠ ભજવનાર પાત્ર છે. કામ ભોગોની આસક્તિ એજ પ્રમાદનાં સ્થાન છે. પ્રમાદથી અજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે. અજ્ઞાન કે મિથ્યાત્વથી શુદ્ધ દ્રષ્ટિનો વિપર્યાસ થાય છે, અને ચિત્તમાં મલિનતાનો કચરો જામે છે. આથી તેવું મલિન ચિત્ત સુખ-માર્ગની અભિમુખ થઈ શકતું નથી.

શુદ્ધજન અને મહાપુરુષોની સેવા, સત્સંગ અને સદ્વાચનથી નિરાસા જાગે છે. સાચી નિરાસા જાગ્યા પછી સત્ય, બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, સંયમ, એવાં ઉત્તમ અંગો પરત્વે કશું પ્રગટે છે અને તેવાં આચરણથી પૂર્વની મલિનતા ધોવાઈ જઈ શુદ્ધ ભાવનાઓ જાગે છે. આવી ભાવનાઓ ચિંતન, મનન અને નિદિધ્યાસનમાં ઉપયોગી અને આત્મવિકાસમાં ખૂબ સહાયક નીવડી શકે છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] અનાદિ કાળથી મૂળ સહિત સર્વ દુઃખની મુક્તિનો એકાંત હિતકારી, કલ્યાણકર ઉપાયને કહીશ. કહેતા તેવા મને પ્રતિપૂર્ણ (એકાગ્ર) ચિત્તથી તમે સાંભળો.
- [૨] સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશથી, અજ્ઞાન અને મોહના સંપૂર્ણ ત્યાગથી તેમજ રાગ અને દ્વેષના ક્ષયથી એકાંત સુખકારી મોક્ષપદ પામી શકાય છે.

તે મોક્ષપદ પામવાના ઉપાય કયા ? તે બતાવે છે.

- [૩] બાલશ્રવેના સંગથી દૂર રહેવું, ગુરુજન અને વૃદ્ધ-અનુભવી મહાપુરુષોની સેવા કરવી તથા એકાંતમાં રહી ધૈર્યપૂર્વક સ્વાધ્યાય-સૂત્ર તથા તેનાં ગંભીર અર્થનું ચિંતન કરવું એજ મોક્ષનો માર્ગ (ઉપાય) છે.
- [૪] વળી સમાધિની ઇચ્છાવાળા તપસ્વી સાધુએ પરિમિત અને શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવો, નિપુણાર્થ બુદ્ધિવાળા (મુમુક્ષુ) સાથીદારને શોધવો અને સ્થાન પણ એકાંત (ધ્યાન ધરવા લાયક) ઇચ્છવું જોઈએ.
- [૫] જો શુણ્ધી અધિક કે શુણ્ધી સમાન નિપુણ સાથીદાર ન મળે તો કામભોગોમાં નિરાસક્ત થઈને અને પાપોને દૂર કરીને એકલા (રાગદ્વેષ રહિત) પણ શાંતિપૂર્વક વિચરવું.

નોંધ:—સાધકને સદાયકની અપેક્ષા રહે છે. પરંતુ તેવો સદચારી જો ન મળે તો એકલું રહેવું પણ દુર્ગુણીનો સંગ ન કરવો. અહીં એક ચર્યાનું વિધાન નથી પણ શુણ્ધીનાજ સદ્વાસમાં રહેવું તે ભાર આપવા માટે એક સપ્તનું વિધાન છે.

[૬] જેમ ઇંડામાંથી પક્ષી અને પક્ષીમાંથી ઇંડુ એમ પરસ્પર

કાર્યકારણ ભાવ છે તેજ પ્રમાણે મોહમાંથી તૃષ્ણા, અને તૃષ્ણામાંથી મોહ એમ પરસ્પર જન્યજનક ભાવ મહાપુરુષોએ કહ્યો છે.

- [૭] તેમજ રાગ અને દ્વેષ એ બન્નેજ કર્મના બીજરૂપ છે. કર્મ એ મોહથી ઉત્પન્ન થાય છે અને કર્મ એ જન્મમરણનું મૂળ પણ છે. જન્મમરણ એ દુઃખ ઉત્પન્ન થવાનો હેતુ છે. એ પ્રમાણે યાત્રી પુરુષો કહે છે.

નોંધ:—દુઃખનું કારણ જન્મમરણ. જન્મમરણનું કારણ કર્મ. કર્મનું કારણ મોહ અને મોહનું કારણ રાગદ્વેષ. આ રીતે રાગદ્વેષ એજ આખા સંસારનું મૂળ છે.

- [૮] દુઃખ તેનું હણાયું હોય છે કે જેને મોહ થતો નથી. તેમ મોહ પણ તેનો હણાયો હોય છે કે જેના હૃદયમાંથી તૃષ્ણાનો દાવાનળા છુટાયો છે અને તૃષ્ણા પણ તેની હણાઇ છે કે જેને પ્રલોભનો પજવતાં નથી. અને જેનો લોભ હણાયો છે તેને કર્મ (આસક્તિ જેવું) હોતું નથી.

- [૯] માટે રાગ, દ્વેષ અને મોહ, એ ત્રણેને મૂળ સહિત ઉખેડવાની ઇચ્છાવાળા સાધકે જે જે ઉપાયો સ્વીકારવા જોઈએ તેનું ક્રમપૂર્વક ઠૂં વર્ણન કરું છું.

- [૧૦] વિવિધ જાતના રસો (રસવાળા પદાર્થ)ને કલ્યાણાર્થીઓએ ભોગવવા નહિ. કારણ કે રસો ઇન્દ્રિયોને ઉત્તેજિત કરનારા નીવડે છે અને સ્વાદુ ફળવાળા વૃક્ષની ઉપર પક્ષીઓ જેમ (ધસી આવી) પીડા ઉપજાવે છે તેમ ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં ઉન્મત્ત બનેલા મનુષ્યની ઉપર કામભોગો (પણુ ધસી આવી) પીડા કરે છે.

- [૧૧] જેમ ધણાં કાષ્ઠોથી ભરેલા વનમાં પવનના ઝપાટા સાથે

ઉત્પન્ન થયેલો દાવાગ્નિ ખુઝાતો નથી તેમ વિવિધ જાતના રસવાળા આહાર ભોગવનાર બ્રહ્મચારીનો ઇદ્રિયરૂપ અગ્નિ શાત થતો નથી અર્થાત્ કે રસ સેવન કાઈ પણ મનુષ્યને હિતકારી નથી

[૧૨] જેમ ઉત્તમ ઔષધોથી રોગ પરાજય પામે છે તેમ દમિતેન્દ્રિય, એકાત, રાયન, આસન, ઇત્યાન્તે ભોગવનાર તેમજ અસ્પાહારી મુનિના ચિત્તને રાગરૂપ શત્રુઓ પરાભવ કરી શકતા નથી (અર્થાત્ કે આસક્તિ તેના ચિત્તને ખળભળાવી શકતી નથી)

[૧૩] જેમ જિવાડાના સ્થાનની પાસે જી દરૌનુ રહેવું પ્રશસ્ત (ઉચિત) નથી તેમ સ્ત્રીઓના સ્થાન પાસે બ્રહ્મચારી પુરુષનો નિવાસ પણ યોગ્ય નથી અર્થાત્ જેખમભરેલો છે

નોંધ — બ્રહ્મચારીને જેમ સ્વાદેન્દ્રિયનો સયમ અને સ્ત્રીસંગ ત્યાગ આવશ્યક છે તેજ પ્રકારે બ્રહ્મચારિણીનું પણ સમજવું. —

[૧૪] અમણુ અને તપગ્વી સાધકે સ્ત્રીઓના કપ, લાવણ્ય, વિલાસ, હાસ્ય, મજુલ વચન, અગોપાગનો મરોડ, કટાક્ષ વગેરે જોઈને પોતાના ચિત્તને વિષે તેનું સ્થાપન કરવું નહિ કે ઈરાદા પૂર્વક તે બધું જોવાનો વ્યવભાવ કરવો નહિ

[૧૫] ઉત્તમ પ્રકારના બ્રહ્મચર્ય વ્રતમા રક્ત રહેવા અને ધ્યાનના અનુરાગી સાધકોને માટે સ્ત્રીઓના દર્શન, તેની વાચ્છા, તેનું ચિતન, કે તેના શુભકીર્તન કરવા નહિ તેમાજ તેનું હિત રહેલ છે

[૧૬] મન, વચન અને કાયા એ ત્રણેનો સયમ રાખનાર સમર્થ યોગીશ્વરે કે જોને ડગાવવા દિવ્ય ક્રાંતિવાળા દેવાગનાઓ પણ સમર્થ થઈ શકતી નથી તેવા મુનિઓનો પણ સ્ત્રી વગેરેથી

રહિત એકાંતવાસ, એકાંત હિતકારી છે એમ જાણીને મુમુક્ષુએ એકાંતવાસ સેવવો.

[૧૭] મોક્ષની આકાંક્ષાવાળા સસારના બીરુ અને ધર્મમાં સ્થિર થયેલા સમર્થ પુરુષને પણ અજ્ઞાની પુરુષોનું મનહરણ કરનાર સ્ત્રીઓનો ત્યાગ જોઈલો કંઈ છે તેવું આખા લોકને વિષે કાંઈ પણ કંઈ નથી.

[૧૮] જેમ મોટા સાગરને તર્યા પછી ગંગા જેવી મોટી નદી પણ તરવામાં સુલભ છે તેમ સ્ત્રીઓની આસક્તિ છોડ્યા પછી બીજી બધી (ધનાદિ) આસક્તિઓ છોડવી સુલભ થાય છે.

[૧૯] દેવલોક સુધીના સમગ્ર લોકમાં જે કાંઈ શારીરિક અને માનસિક દુઃખ છે તે બધું ખરેખર કામભોગોની આસક્તિથીજ ઉત્પન્ન થયેલું છે. તેથી નિરાસકત પુરુષજ તે દુઃખનો અંત પામી શકે છે.

[૨૦] જેમ સ્વાદથી અને વર્ણથી કિંપાક વૃક્ષનાં ફળો ભોગવતાં બહુ સુંદર લાગે છે. પરંતુ (ખાધા પછી થોડાજ વખતમાં) જીંદગીનો અંત આણે છે. તેજ ઉપમા કામભોગોના પરિણામની સમજવી.

[૨૧] સમાધિનો ઇચ્છુક અને તપસ્વી સાધુ ઇન્દ્રિયોના મનોહ વિષયોમાં મનને પ્રવર્તાવે નહિ કે તેના પર રાગ ન કરે અને અમનોહ વિષયો પર દ્વેષ પણ ન કરે.

[૨૨] ચક્ષુષંદ્રિયથી ગ્રાહ્ય રૂપ છે. જે મનોહ રૂપ છે તે રાગનું નિમિત્ત અને અમનોહરૂપ દ્વેષનું નિમિત્ત બને છે. તે બન્નેમાં જે સમલાવી રહે છે તેને મહાપુરુષો વીતરાગ (રાગદ્વેષ રહિત) કહે છે.

[૨૩] ચક્ષુ એ રૂપતું ગ્રહણ કરનાર છે. અને રૂપ એ ચક્ષુનો આજીવિય છે. તેથી મનગમતું રૂપ એ રાગનો હેતુ છે. તેમજ અમનોદ રૂપ તે દેવનો હેતુ છે તેમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૨૪] જેમ દ્રષ્ટિનો લોહુપી પતંગિયો રૂપના રાગમાં આવુર થઈને આકસ્મિક મૃત્યુ પામે છે તેજ પ્રકારે રૂપોમાં જે તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે અકાલિક મૃત્યુને પામે છે.

[૨૫] જે જીવ અમનોદ રૂપ જોઈને તીવ્ર દેવ કરે છે તે જીવ તેજ વખતે દુઃખને અનુભવે છે. અર્થાત્ કે જીવ પોતે પોતાના જ દુર્દાન્ત દોષથી દુઃખ પામે છે. તેમાં રૂપનો કશોય દોષ નથી.

[૨૬] જે મનોહર રૂપમાં એકાંત રકત છે તે જીવ અમનોહર રૂપ ઉપર દેવ કરે છે અને તેથી તે અસાની પછી ખૂબ દુઃખથી પીડાય છે. આવું જાણીને વિરાગી મુનિ તેવા દોષથી ન લેપાય.

[૨૭] રૂપની આસક્તિને પામેલો જીવ ત્રસ અને સ્થાવર એવા અનેક જીવોની હિંસા કરે છે, તે અસાની લિન લિન ઉપાયોથી પરિતાપ આપે છે અને પોતાનાજ સ્વાર્થમાં રકત રહી તે કુટિલ અનેક જીવોને પીડા પણ ઉપજાવે છે.

[૨૮] રૂપની આસક્તિથી કે તેને ગ્રહણ કરવાની મૂર્ખાથી, તે રૂપવાળા પદાર્થને ઉત્પન્ન કરવાના પ્રયત્નમાં, તેની પ્રાપ્તિમાં તેના રક્ષણમાં, વ્યયમાં કે વિયોગમાં જીવ સુખી ક્યાંથી થાય ? ભોગ ભોગવતી વખતે પણ તેને તૃપ્તિ હોતી નથી.

[૨૯] મનોદ રૂપના પરિગ્રહમાં આસક્ત થયેલો જીવ ત્યારે તેમ અતૃપ્ત થાય છે ત્યારે આસક્તિ વધે છે ને સંતોષ મેળવી શકતો નથી. ત્યારે અસંતોષના દોષ વડે દુઃખી થયેલો ને

અત્યંત લોભવડે મમ્મિન ચમ્રને અન્યનું નહિ ટીપેલું પણ
ઝહણ કરવા માડે છે.

[૩૦] તૃપ્ત્યાથી પરાભવ પામેલો પ્રાણી અદત્તને લેવા છતાં તે
પરિગ્રહમાં તથા રૂપમાં અતૃપ્તજ રહે છે. અદત્તને હરણ કરનારો
તે લોભમાં આકર્ષાઈ માયા અને અસત્ય ઈત્યાદિ દોષોને
વધારી મૂકે છે છતાં તે દુઃખથી છુટી શકતો નથી.

[૩૧] જૂઠું ખોલવા પહેલાં પછી અને પ્રયોગકાળમાં પણ દુષ્ટ
હૃદયવાળો તે જીવ દુઃખી થાય છે. તેમજ રૂપમાં અતૃપ્ત
રહેલો અને અણુટીપેલું ઝહણ કરનાર હમેશાં અસહાયી અને
દુઃખપીડિત રહે છે.

[૩૨] એવી રીતે રૂપમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને કિંચિત્ પણ મુખ્ય
ક્યાંથી સંભવે ? જે વસ્તુ મેળવવા માટે તેણે અપાર કષ્ટ
મેઠેલું તે રૂપના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત કલેશ અને દુઃખ
પામે છે.

[૩૩] એજ પ્રકારે અમનોઝ રૂપમાં દ્રેષ કરનારા જીવ દુઃખોની પર-
પરાઓ ઉત્પન્ન કરે છે. અને દુષ્ટ ચિત્તથી જે કર્મ એકદું
કરે છે તેનું પરિણામ આલોક અને પરલોકમાં દુઃખનાજ
કારણરૂપ થાય છે.

[૩૪] પરંતુ રૂપમાં વિરક્ત થયેલો મનુષ્ય શોકરહિત બને છે, અને
જેમ જળમાં ઉગેલું કમળપત્ર જળથી લેપાતું નથી તેમ આ
સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં ઉપરના દુઃખસમૂહની પરપરાથી
તે લેપાતો નથી.

[૩૫] શબ્દ એ શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય છે. મનોઝ શબ્દ રાગનો હેતુ
અને અમનોઝ શબ્દ દ્રેષનો હેતુ છે. જે જીવાત્મા તે બન્નેમાં
સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે એમ મહાપુરુષો
કહે છે.

- [૩૬] કાન શબ્દનો ગ્રાહક અને કાનનો વિષય શબ્દ એમ મહા-પુરુષો કહે છે. અમનોઝ શબ્દ દેવનો હેતુ અને મનોઝ રાગનો હેતુ છે.
- [૩૭] જે શબ્દોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે સંગીતના રાગમાં આસક્ત થએલા મૃગલાની માફક મુગ્ધ થઇને શબ્દમાં અ-તૃપ્ત રહી અકાળ મૃત્યુ પામે છે.
- [૩૮] વળી જે અમનોઝ શબ્દમાં તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તેજ ક્ષણે તે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે જીવ પોતાનાજ દુર્દેવ્ય દોષથી દુઃખી થાય છે તેમાં શબ્દનો જરા પણ દોષ નથી.
- [૩૯] મુંદર શબ્દમાં એકાંત રક્ત રહેલો તે અમનોઝ શબ્દપર દ્વેષ રાખે છે. અને આખરે તે અજ્ઞાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. આવા દોષથી વિરાગી મુનિ લેપાતો નથી.
- [૪૦] અસંત સ્વાર્થી, મલિન અને અજ્ઞાની જીવ શબ્દની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે, લિલ્લિલ્લ ઊપાયોથી પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.
- [૪૧] મધુર શબ્દની આસક્તિથી મૂર્છિત થયેલો જીવ મનોઝ શબ્દને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાં મળે છે ? તેને ભોગવતી વખતે પણ તે તૃપ્ત થતો નથી.
- [૪૨] ત્યારે તે શબ્દ ભોગવવામાં અમંતુષ્ટ જીવને મૂર્છાને લીધે તે ઉપર આસક્તિ વધી જાય છે ત્યારે આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી મંતોષ પામતો નથી અને અસંતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ ચમ્પીજનનું નહિ દીધેલું પણ ચોરી લે છે. (બીજાના ભોગોમાં ભાગ પડાવે છે.)

[૪૩] તૃપ્ત્યાથી પરાભવ પામેલો જીવ છતાં અદત્તનું ગ્રહણ કરે છે, શબ્દને ભોગવવા તંથા મેળવવામાં હમેશાં અસંતુષ્ટ રહે છે અને લોભના દોષથી કપટ અને અસત્યાદિ દોષો વધે છે, અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકાતો નથી.

[૪૪] જૂઠું ખોલવા પહેલાં, ખોલવા પછી કે જૂઠું ખોલતી વખતે પણ તે અસત્ય વદનાર દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રકારે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો અને શબ્દમાં અતૃપ્ત રહેતો તે અતિ દુઃખી અને અસહાયી બને છે.

[૪૫] એવા શબ્દમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને થોડું પણ સુખ ક્યાંથી મળે ? શબ્દના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત કલેશ અને દુઃખ પામે છે, તો મેળવવા માટે તો દુઃખની વાતજ શી ?

[૪૬] એજ પ્રકારે અમનોગ્ન શબ્દમાં દ્વેષ કરનારો તે જીવ દુઃખોની પરંપરાઓને ઉત્પન્ન કરે છે, અને દુષ્ટ ચિત્તથી તે કર્મોને એકઠાં કરે છે, અને તે કર્મો પરિણામે દુઃખકર નીવડે છે.

[૪૭] પરંતુ શબ્દમાં વિરક્ત મનુષ્ય તે શોકથી રહિત હોય છે, જેમ (જળમાં ઉગેલું) કમળપત્ર જળથી લેપાતું નથી તેમ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં તે જીવ ઉપરના દુઃખ-સમૂહની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૪૮] ગંધ એ ધ્યાણેન્દ્રિયનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોગ્ન ગંધ રાગના હેતુભૂત છે. અને અમનોગ્ન ગંધ દ્વેષના હેતુભૂત છે. જે (જીવ) તે બન્નેમાં સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે.

[૪૯] નાસિકા ગંધની ગ્રાહક છે અને ગંધ એ નાસિકાનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. તેથી મનોગ્ન ગંધ રાગના હેતુરૂપ છે અને અમનોગ્ન ગંધ એ દ્વેષના હેતુરૂપ છે. એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૫૦] જે મનુષ્ય ગંધોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે (ચંદનાદિ)

ઔષધિની સુગંધમાં આસક્ત થઈ પોતાના રાડડામાંથી બહાર નીકળેલા સર્પની માફક અકાલિક મૃત્યુને પામે છે.

[૫૧] વળી જે જીવ અમનોદ્ધ ગંધ પર તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તે જીવ તેજ ક્ષણે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે જીવ પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી દુઃખી થાય છે. તેમાં ગંધનો જરાપણ દોષ નથી.

[૫૨] જે કોઈ સુગંધ પર અતિશય રાગ કરે છે; એકાંત રક્ત રહેલા તેને અમનોદ્ધ ગંધ પર દ્વેષ ઉપજે છે. અને આખરે તો તે અગ્નિની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. પણ આવા દોષથી વીતરાગી મુનિ લેપાતો નથી.

[૫૩] અત્યંત સ્વાર્થમાં ડૂબેલો બાલ અને મલિન જીવ સુગંધમાં લુબ્ધ બનીને અનેક પ્રકારનાં ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે અને લિન્ન લિન્ન પ્રકારે તેઓને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.

[૫૪] છતાં ગંધની આસક્તિથી અને મૂર્છાથી મનોદ્ધ ગંધને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાંથી મળે ? તેનો ઉપયોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તિજ હોય છે.

[૫૫] જ્યારે ગંધને ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદીએ મંતોષ પામતો નથી, અને અમંતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ તેમજ દુઃખી તે જીવાત્મા ખીજના સુગંધવાળા પદાર્થોને પણ ચોરી લે છે.

[૫૬] એ પ્રમાણે અદત્તનું ગ્રહણ કરનાર, તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને સુગંધ ભોગવવા તથા મેળવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કપટ તથા વ્યસત્યાદિ દોષોને વધારી મૂકે છે.

અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુક્તો નથી.

[૫૭] અસત્ય જોલવા પહેલાં કે સાર પછી, કે (મૃયા વાક્યનો) પ્રયોગ કરતી વખતે પણ તે અતિશય દુઃખી હોય છે. અને તે દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રકારે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરવા છતાં ગંધમાં અતૃપ્ત રહેતો તે અતિદુઃખી અને અસહ્યાથી બને છે.

[૫૮] એ પ્રકારે ગંધમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને થોડું પણ મુખ ક્યાંથી મેળવે ? જે વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા કષ્ટ વેઠેલું તે ગંધના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત ક્લેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૫૯] એ પ્રમાણે અમનોદ્ધ ગંધમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખોની પરપરાને ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષથી ભરેલ ચિત્ત (દુષ્ટચિત્તથી) કર્મેનિજ એકલાં કરે છે અને તે કર્મો પરિણામે તેને દુઃખકર નીવડે છે.

[૬૦] પરંતુ જે ગંધમાં વિરક્ત રહી શકે છે તે શોકથી રહિત હોય છે અને (જળમાં ઉગેલું) કમળપત્ર જેમ જળથી લેપાતું નથી તેમ આ મંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં (તે જીવ) ઉપર જણાવેલા દુઃખોની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૬૧] રસ એ જીલનો ગ્રાહ્ય વિષય છે મનોદ્વરસ રાગના હેતુભૂત અને અમનોદ્વરસ દ્વેષના હેતુભૂત છે. જે તે બન્નેમાં મમ-ભાવ રાખી શકે છે તે વીતરાગી છે.

[૬૨] જીલ એ રસની ગ્રાહક છે અને રસ એ જીલનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોદ્વરસ રાગના હેતુરૂપ અને અમનોદ્વરસ દ્વેષના હેતુરૂપ છે એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૬૩] જેમ રસનો ભોગી મચ્છ આમિષના લોભમાં લોખંડના કાંટાથી બેદાર્ઢ બન્યો છે તેમ રસોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખનાર અકાળ મૃત્યુને પામે છે.

- [૬૪] વળી જે અમનોદરસમાં તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તે તેજ ક્ષણે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી જીવ દુઃખી થાય છે તેમાં રસનો કશો પણ દોષ નથી.
- [૬૫] રુચિકારક રસમાં એકાંત રક્ત રહેતો જીવ અમનોદરસ પર દ્વેષ રાખે છે અને આખરે તે અસાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. આવા દોષથી વિરાગી મુનિ લેપાતો નથી.
- [૬૬] અત્યંત સ્વર્ચી બનેલો બાલ અને મલિન જીવ રસની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે. અને બિલ્લબિલ્લ ઉપાયોથી તેને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.
- [૬૭] છતાં રસની આમંકિતથી અને મૂર્છાથી મનોદર રસને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાં મળે ? તેનો ઉપયોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તજ હોય છે.
- [૬૮] જ્યારે રસ ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી. અને અસંતોષના દોષથી તે દુઃખી જીવાત્મા ખીજાનું નહિ દીધેલું પણ ચોરી લે છે.
- [૬૯] આ પ્રમાણે નહિ દીધેલું ગ્રહણ કરનાર, તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને રસને મેળવવા તથા ભોગવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી, લોભના દોષથી કપટ અને અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે. અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકાતો નથી.
- [૭૦] અસત્ય વચન બોલવા પહેલાં, ત્યારપછી કે મૃધા વાક્યનો પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અંતઃકરણવાળો તે દુઃખી જીવાત્મા

એ પ્રકારે અદ્યત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો અને રસમાં અતૃપ્ત રહેતો રહેતો દુઃખી અને અસહાયી બને છે.

[૭૧] એ પ્રકારે રસમાં અતુરકત રહેલા જીવને થોડું પણ સુખ ક્યાથી મળે ! જે રસોને પ્રાપ્ત કરવામાં કષ્ટ વેઠેલું તે રસના ઉપયોગમાં પણ અત્યંત ક્લેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૭૨] એ પ્રમાણે અમનોત્ત રસમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખના સમૂહની પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ બરેલા ચિત્તથી કર્મોનેજ એકઠાં કરે છે. તે ક્રમ પરિણામે દુઃખકર નીવડે છે.

[૭૩] પરંતુ જે મનુષ્ય રસમાં વિરક્ત રહી શકે છે તે શોકથી રહિત હોય છે અને જેમ કમળપત્ર-જળથી લેપાતું નથી તેમ તે જીવ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં આ દુઃખ સમૂહની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૭૪] સ્પર્શ એ સ્પર્શન્દ્રિય (કાય)નો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોત્તસ્પર્શ રાગના હેતુભૂત અને અમનોત્ત સ્પર્શ દ્વેષના હેતુભૂત છે. જે તે બંનેમાં સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે.

[૭૫] કાયા એ સ્પર્શની ગ્રાહક છે. અને સ્પર્શ એ તેનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોત્ત સ્પર્શ રાગના હેતુભૂત છે અને અમનોત્ત સ્પર્શ દ્વેષના હેતુભૂત છે, એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૭૬] જે જીવ સ્પર્શમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે જીવો જંગલમાં આવેલા ઠંડા જળમાં પડેલા અને ગ્રાહ્ય પકડાયેલા રાગાતુર પાડાની માફક અકાળ મૃત્યુ પામે છે.

[૭૭] વળી જે અમનોત્ત સ્પર્શમાં તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તે તેજ ક્ષણે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દૃશ્ય દોષથી જીવ દુઃખી થાય છે. તેમાં સ્પર્શ જરા પણ અપરાધી નથી.

[૭૮] મુદર સ્પર્શમાં એકાંત રક્ત રહેલો જીવ અમનોદ્ધ સ્પર્શ પર દ્વેષ કરે છે. અને આખરે તે અજ્ઞાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. પણ આવા દોષથી વિરાગીમુનિ લેપાતો નથી.

[૭૯] અત્યંત સ્વાર્થી બનેલો બાલ અને મલિન જીવાત્મા સ્પર્શની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે અને ભિન્નભિન્ન ઉપાયોથી તેને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.

[૮૦] છતાં સ્પર્શની આસક્તિથી તથા મુર્છાથી મનોદ્ધ સ્પર્શને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાં મળે છે? તેનો ઉપભોગ કરતી વખતે પણ તે અતૃપ્તજ હોય છે.

[૮૧] જ્યારે સ્પર્શને ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી, અને અમંતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ તેમજ દુઃખી તે જીવાત્મા બીજાનું નહિ દીધેલું પણ ચોરી લે છે.

[૮૨] આ પ્રમાણે અદત્તનું ગ્રહણ કરનાર (ચોર), તૃપ્તિથી પરાભવ પામેલો અને સ્પર્શ ભોગવવા તથા મેળવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કપટ તથા અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકાતો નથી.

[૮૩] મૃધા વાક્ય બોલવા પહેલાં અને ત્યાર પછી કે પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અંતઃકરણવાળો તે દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રમાણે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો અને સ્પર્શમાં અતૃપ્ત રહેતો તે અતિ દુઃખી અને અસહાયી બને છે.

[૮૪] એ પ્રકારે સ્પર્શમાં અતુરરક્ત રહેલા જીવને થોડું પણ સુખ

ક્યાંથી મળે ? જે સ્પર્શના પદાર્થો પ્રાપ્ત કરતાં કષ્ટ વેઠેલ છે તે સ્પર્શના ભોગમાં અત્યંત કલેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૮૫] એ પ્રમાણે અમનોદ સ્પર્શમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખના સમૂહની પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ ભરેલા ચિત્તથી કર્મોનેજ એકઠાં કરે છે. તે કર્મો પરિણામે તેને દુઃખકર નીવડે છે.

[૮૬] પરંતુ જે મનુષ્ય સ્પર્શમાં વિરક્ત રહી શકે છે તે શોકથી રહિત થાય છે અને કમળપત્ર જળથી જેમ લેપાતું નથી તેમ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં ઉપરના દુઃખસમૂહની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૮૭] ભાવ એ મનનો વિષય છે. મનોદ ભાવ રાગના હેતુભૂત અને અમનોદ ભાવ દ્વેષના હેતુભૂત છે. જે તે બન્નેમાં સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે.

[૮૮] મન એ ભાવનું ગ્રાહક છે અને ભાવ એ મનનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોદભાવ રાગના હેતુભૂત છે અને અમનોદભાવ દ્વેષના હેતુભૂત છે. એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૮૯] જે જીવ ભાવોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે જીવ કામ શુભોમાં આસક્તિ હાથી જેમ જનાવટી હાથણીને માટે ખાડમાં પડે છે તેમ રાગાતુર હાથીની માફક અકાળ મૃત્યુને પામે છે.

[૯૦] વળી જે અમનોદભાવ પર તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે ત્યાં તેજ ક્ષણે તે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી જીવ દુઃખી થાય છે. તેમાં ભાવનો જરાપણુ દોષ નથી.

[૯૧] મનોહર ભાવમાં એકાંત રક્ત રહેલો જીવ અમનોદભાવ પર દ્વેષ રાખે છે. અને આખરે તે અમાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. પણ આવા દોષથી વિરાગીમુનિ લેપાતો નથી.

[૬૨] અત્યંત સ્વાર્થી બનેલો મલિન અને બાલ જીવ લિજલિજ ભાવની આસક્તિને અનુસરીને ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે. અને બિન્નબિન્ન ઉપાયોથી તેઓને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.

[૬૩] છતાં ભાવની આસક્તિથી અને મૂર્છાથી મનોદ્વ ભાવને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ, ક્યાં મળે છે? તેનો ઉપભોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તિ રહે છે.

[૬૪] જ્યારે ભાવને ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી અને અસંતોષનાં દોષથી લોભ વડે ખેંચાયેલો તેમજ દુઃખી તે જીવાત્મા બીજાનું નહિ દોષેલું પણ ચોરી લે છે.

[૬૫] આ પ્રમાણે અદ્વત્તનું ગ્રહણ કરનાર, તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને ભાવને ભોગવવા તથા મેળવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કપટ અને અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકતો નથી.

[૬૬] મૃધા વાક્યને બોલવા પહેલાં અને ત્યાર પછી કે મૃધા પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અંતઃકરણવાળો તે દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રમાણે અદ્વત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો તથા ભાવમાં અતૃપ્ત રહેતો અતિ દુઃખી અને અસહાયી બને છે.

[૬૭] એ પ્રકારે ભાવમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને ચોક્કસ પણ સુખ, ક્યાંથી મળે? જે ભાવના પદાર્થો પ્રાપ્ત કરતાં કષ્ટ વેઠેલ તે ભાવના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત ક્લેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૬૮] એ પ્રમાણે અમનોદ્વ ભાવમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખના

સમૂહની પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ ભરેલા ચિત્તથી જે કર્મો એકઠાં કરે છે તે કર્મો પરિણામે તેને દુઃખકર નીવડે છે.

[૯૯] પરંતુ જે મનુષ્ય ભાવમાં વિરક્ત રહી શકે છે. તે શોકથી રહિત થાય છે અને કમળપત્ર જેમ જળથી લેપાતું નથી તેમ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં તે જીવ ઉપરના દુઃખ સમૂહથી લેપાતો નથી.

[૧૦૦] એ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયો અને મનના વિષયો આસક્તિવાળા જીવને એકાંત દુઃખના નિમિત્તરૂપ બને છે. તેજ વિષયો વીતરાંગી પુરુષને કદાપિ થોડું પણ દુઃખ આપી શકતા નથી.

[૧૦૧] કામભોગના પદાર્થો પોતે તો સમતા કે વિકાર કશું ઉપજાવતા નથી પણ રાગ અને દ્વેષથી ભરેલો જીવાત્માજ તેમાં આસક્ત બની મોહથી તે વિષયોમાં વિકારને પામે છે.

[૧૦૨] (મોહનીય કર્મથી જે ચૈદ્ર ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે તે કહે છે.) (૧) ક્રોધ, (૨) માન, (૩) માયા, (૪) લોભ, (૫) ભુગ્રહ્સા, (૬) અરતિ (અસ્નેહ), (૭) રતિ, (૮) હાસ્ય, (૯) ભય, (૧૦) શોક, (૧૧) પુરુષવેદનો ઉદય, (૧૨) સ્ત્રીવેદનો ઉદય (૧૩) નપુંસક વેદનો ઉદય અને (૧૪) ભિન્નભિન્ન પ્રકારના ખેદ વગેરે ભાવો. (તેવાં આસક્ત જીવોને ઉત્પન્ન થાય છે.)

[૧૦૩] એ પ્રમાણે કામભોગમાં આસક્ત રહેલો જીવ એવાં અનેક પ્રકારના દુર્ગતિદાયક દોષો એકઠાં કરી લલિત બનેલો અને સર્વ સ્થાનમાં અપ્રીતિકર એવો કશ્ચુતાથી દીન બનેલો તે જીવાત્મા ખીજા ખંણા, વિશેષ દોષોને પણ પ્રાપ્ત કરે છે.

[૧૦૪] આવી રીતે ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપ ચારેને વશ થયેલો બિંદુ

પણ પોતાની સેવા કરાવવા માટે સાથીદાર (શિષ્યાદિ)ને ઈચ્છે પણ ભિક્ષુના આચારને પાળવા ઈચ્છતો નથી. અને સંયમી થવા છતાં તપના પ્રભાવને ન ઓળખતાં પશ્ચાતાપ (અરે આ શા માટે મેં ત્યાગ કર્યો ? એમ) કરે છે. એ પ્રકારે અસંખ્ય વિકારો (દોષો)ને ઉત્પન્ન કરે છે. ।

[૧૦૫] ત્યારબાદ આવા વિકારોથી મોહરૂપી મહાસંસારમાં ફળવાને માટે ભિન્નભિન્ન પ્રકારનાં તેવાં નિમિત્ત મળે છે. અને અકાર્ય કરે છે તેથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ નિવારવા માટે સુખની ઈચ્છા રાખનાર તે આસક્ત જીવાત્મા હિંસાદિ કાર્યમાં પણ ઉદ્ધમી થાય છે.

[૧૦૬] પરંતુ જે વિષયોથી વિરક્ત છે તેને ઈન્દ્રિયોના તે પ્રકારના શબ્દાદિ વિષયો મનોગતતા કે અમનોગતતા ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી (રાગદ્વેષ ઉપજાવી શકતા નથી.)

[૧૦૭] એવી રીતે સંયમના અનુષ્ઠાનો વડે સંકલ્પ વિકલ્પોમાં સમતાને પામેલા તે વિરાગીની શબ્દાદિ વિષયોના અમંકલ્પથી (દુષ્ટ ચિંતન ન કરવાથી) કામભોગ સંબંધી તૃષ્ણા સાવ ક્ષીણ થાય છે.

[૧૦૮] કૃતકૃત્ય તે વીતરાગી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ એક ક્ષણમાં ખપાવે છે. અને તેજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય અને અંતરાય કર્મનો પણ નાશ કરે છે.

[૧૦૯] અમોહી અને નિરંતરાયી (અંતરાય કર્મ રહિત) તે યોગી-શ્વર જગતના સર્વ પદાર્થોને સંપૂર્ણ જાણે અને અનુભવે છે અને પાપનો પ્રવાહ રોકી શુક્લધ્યાનની સમાધિ યુક્ત થઈ સાવ શુદ્ધ થયેલા તે જીવાત્મા આયુષ્યના ક્ષયે મોક્ષ પામે છે.

[૧૧૦] જે દુઃખ સંસારી જીવ માત્રને સતત પીડી રહ્યું છે તે સર્વ દુઃખથી અને મંસાર રૂપ દીર્ઘ રોગથી સાવ મુક્ત થાય છે. એવી રીતે તે પ્રચરત જીવ પોતાના લક્ષ્યને પામી અનેત મુખ મેળવે છે.

[૧૧૧] અનાદિ કાળથી જીવાત્માની સાથે જડાયેલા દુઃખનો સર્વથા વિમુક્તિ માર્ગ બગવાને આ પ્રમાણે કહ્યો છે. ધણા જીવો ક્રમપૂર્વક આ માર્ગને પામીને અત્યંત મુખી થાય છે.

નોંધ:—શબ્દ, રૂપ, ગંધ રસ અને સ્પર્શ આ પાંચ વિષયો કહેવાય છે. તે બધા પોતપોતાને અનુકૂળ ઉદ્રિયોને ઉત્તેજિત કરવાનું આબાદ કામ કરે છે. માત્ર નિમિત્ત મળવું જોઈએ. વળી બધા વિષયોનો પારસ્પરિક સંબંધ પણ રહ્યો હોય છે. જેમકે જીવનો કાચુ ગુમાવે તે બીજા ઉદ્રિયોને વશ ન રાખી શકે. માટે એકપણ ઉદ્રિયને તે માર્ગે છૂટી મૂકવી એ કેબીલી સામાન્ય ભૂલ હોવા છતાં મદ્દાનમાં મદ્દાન અનર્થનું કારણ છે, અને તેનું પરિણામ એક નહિ પણ અનેક બલો મુખી ભોગવવું પડે છે. માટે સાચા સાધકે દાન્ત, શાન્ત અને અડગ રહેવું.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે પ્રમાદસ્થાન સંબંધી બત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. ॥૩૨॥

કર્મપ્રકૃતિ

૩૩

કર્મ એ આખા જગતનો અચળ કાયદો છે. આ કાયદાને વશ આપું જગત પ્રવર્તી રહ્યું છે. આ કાયદો જુગજુગ જુનો છે. તેનાં પરિવર્તન થતાંજ નથી. ગમે તેવું સમર્થ બળ ભેગેને હો ! પરંતુ તેના પર તેવું કશું ચાસી શકતું નથી.

અનેક સમર્થ શૂરવીરો, યોગીપુરુષો અને ચક્રવર્તીઓ થઈ ગયા પણ તે કાયદાને વશ તો તેમને રહેવુંજ પડ્યું. અનેક દેવો, દાનવો, રાક્ષસો વગેરે પાશ્વર્યો પણ અહીંથી તેને મસ્તક નમાવવુંજ પડ્યું.

આ કર્મની રચના ગંભીર છે. કર્મને આધીન થયેલું ચૈતન્ય પોતાનું સ્વરૂપ સાથે હોવા છતાં તેને ભૂલી જાય છે. જડના ધર્મજુથી વિવિધ સુખદુઃખના અનુભવ કરે છે. અને તન્મય બની જઈ અનેક ગતિઓમાં જડની સાથેને સાથે પરિભ્રમણ કરે છે.

કર્મ એક છતાં ભિન્ન ભિન્ન પરિણામોની અપેક્ષાએ તેના આઠ વર્ગ છે. સૌથી પ્રબળ સત્તા, પ્રબળ સામર્થ્ય, પ્રબળ કાળસ્થિતિ અને પ્રબળ રસસંવેદન કેવળ મોહનીય કર્મનાં અનાય છે. મોહનીય એટલે ચૈતન્યની ભ્રાન્તિથી ઉત્પન્ન થયેલું કર્મ. આઠ કર્મોનો આ સર્વોપરિ નરપતિ છે. આ નૃપતિને છૂટ્યા પછી બીજા સામંતો વશ થઈ શકે છે.

આ બધાં કર્મોનાં પુદ્ગલ પરિમાણ, તેની કાળસ્થિતિ, તેને અંગે ચૈતન્યનાં થતાં પરિવર્તન, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે શત્રુઓનાત્મપ્રચ્છેદ પ્રકાપ વગેરે અધિકારો આ અધ્યયનમાં સંક્ષેપથી છતાં બહુરૂપરૂપી વર્ણવ્યા છે. આવા ચિંતનથી જીવન પર થતી કર્મની અસરથી થણે અંશે છૂટી જવાનું બની શકે છે.

સગવાન યોદ્યા:—

[૧] જેનાથી બંધાયેલો આ જીવ મંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે તે આઠ કર્મોને હું કર્મપૂર્વક કહું છું.

[૨] (૧) જ્ઞાનાવરણીય, (૨) દર્શનાવરણીય, (૩) વેદનીય, (૪) મોહનીય, તેમજ (૫) આયુષ્ય કર્મ—

[૩] અને (૬) નામકર્મ (૭) જોતકર્મ તથા (૮) અંતરાય કર્મ. એ પ્રમાણે આ આઠ કર્મો સંક્ષેપથી કહ્યાં છે.

[૪] (૧) મતિજ્ઞાનાવરણીય, (૨) શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, (૩) અવધિ-જ્ઞાનાવરણીય, (૪) મનઃપર્યાય જ્ઞાનાવરણીય અને (૫) કેવળ-જ્ઞાનાવરણીય, એમ જ્ઞાનાવરણીયના પાંચ પ્રકારો છે.

[૫] (૧) નિદ્રા, (૨) નિદ્રા નિદ્રા, (ગાઢ નિદ્રા), (૩) પ્રયત્ના ઉઠતા બેસતા ઉંધવું તે), (૪) પ્રયત્ના પ્રયત્ના (ચાલતા નિદ્રા લેવી તે) અને (૫) યિજ્ઞહિ નિદ્રા (જે નિદ્રામાં પુષ્કળ બળ પ્રગટે છે જન્યત અવસ્થામાં ચિંતવેલું કે બીજું કંઈપણ અસાધારણ કામ કરી સર્પ જવાના આમાં દ્રષ્ટાંત મળે છે.)

[૬] (૬) ચક્ષુ દર્શનાવરણીય, (૭) અચક્ષુદર્શનાવરણીય, (૮) અવધિ, દર્શનાવરણીય અને (૯) કેવળ દર્શનાવરણીય. એ પ્રમાણે નવ પ્રકારનું દર્શનાવરણીય કર્મ જાણવું.

[૭] (૧) સાતા વેદનીય (જે ભોગવતાં સુખ ઉત્પન્ન થાય) અને
(૨) અસાતા વેદનીય, એ પ્રમાણે વેદનીય કર્મના મૂળ બે
પ્રકાર છે અને તે બન્નેના પૃથક્ પૃથક્ ઘણા બેદો છે.

નોંધ:—કર્મપ્રકૃતિનો વિસ્તાર ખૂબજ વિશાળ છે. વધારે સમજવા
માટે કર્મપ્રકૃતિ, કર્મત્રય ઇત્યાદિ અંશોમાં જોઈ લેવું.

[૮] દર્શનાવરણીય અને ચારિત્રાવરણીય એમ મોહનીયકર્મ પશુ
બે પ્રકારનું છે અને દર્શનાવરણીયના ત્રણ અને ચારિત્રા-
વરણીયના બે બેદો છે.

[૯] સમ્યક્ મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને સમ્યક્ મિથ્યાત્વ
મોહનીય (મિશ્રમોહનીય). આ ત્રણે દર્શનમોહનીયની પ્રકૃતિઓ છે.

[૧૦] ચારિત્ર મોહનીય કર્મ બે પ્રકારનું કહ્યું છે. (૧) કપાય
મોહનીય અને (૨) નોકપાય મોહનીય.

નોંધ:—કોષાદિ કપાયજન્ય કર્મ કપાય મોહનીય કર્મ કહેવાય
છે અને નોકપાયજન્ય કર્મ નોકપાય મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

[૧૧] કપાયથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મોના સોળ બેદો છે. અને નોકપાય-
ના સાત અથવા નવ બેદો છે.

નોંધ:—(૧) ક્રોધ, (૨) માન, (૩) માયા અને (૪) લોભ. એ
પ્રત્યેકના અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સંત્વલન એવા
ચાર ચાર પેટા બેદો છે. તેથી કુલ મળી સોળ થયા. હાસ્ય, રતિ, અરતિ,
ભય, શોક, જુગુપ્સા અને વેદ. એમ મળી સાત અથવા તો વેદના, સ્ત્રીવેદ,
પુરુષવેદ અને નપુંસક વેદ એમ મળી નવ થયા.

[૧૨] નરક, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવનું આયુષ્ય એમ આયુષ્ય-
કર્મના ચાર બેદો છે.

[૧૩] શુભ નામ, અને અશુભ નામ એમ નામ કર્મ બે પ્રકારનું
કહ્યું છે. અને શુભ તથા અશુભના પશુ પેટા બેદો ઘણા છે.

[૧૪] ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર એમ ગોત્ર કર્મ પણ બે પ્રકારનું કહ્યું છે. આઠ પ્રકારના મદ કરવાથી નીચ ગોત્ર અને મદ નહિ કરવાથી ઉચ્ચ ગોત્ર મળે છે માટે તે બન્નેને આઠ આઠ પ્રકારનું વર્ણવ્યું છે.

[૧૫] દાનાન્તરાય, લાભાન્તરાય, ભોગ્યાન્તરાય, ઉપભોગ્યાન્તરાય અને વીર્યાન્તરાય એમ અન્તરાય કર્મ પણ સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે.

નોંધ:—વસ્તુ મળવા છતાં ઉપયોગ કરી ન શકાય અથવા વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય તેને અંતરાય કહે છે.

[૧૬] આ પ્રમાણે તે આઠ કર્મોની મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓ (પેટા બેટા) વર્ણવી. હવે તેમના પ્રદેશો, તેમનું ક્ષેત્ર, તેમનો કાળ અને ભાવ કહીશ તે સાંભળો:—

નોંધ—પ્રદેશાત્ર એટલે તે તે કર્મનાં પુદ્ગલો. કારણકે કર્મ એ જડ પદાર્થ છે.

[૧૭] આઠ કર્મોનાં અનંત પ્રદેશાત્ર (પુદ્ગલો) છે. તે બધા મળી સંસારના અલબ્ધ જીવોથી અનંત ગણા હોય છે અને અનંત સિદ્ધોથી અનંતમા ભાગનાં હોય છે.

નોંધ:—અલબ્ધ એટલે મુક્તિ મેળવવા માટે અયામ્ય.

[૧૮] બધા જીવોનાં કર્મો સંપૂર્ણ લોકની અપેક્ષાએ છએ દિશામાં સર્વ આત્મ પ્રદેશોથી બધી રીતે બંધાતાં રહે છે.

નોંધ:—આઠ કર્મો જેમ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનંતસંખ્યામાં છે તેમ ક્ષેત્રથી છએ દિશામાં વહેંચાયેલાં છે.

[૧૯-૨૦] તે આઠ કર્મો પૈકી જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અંતરાય કર્મોની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ

અંતર્મુહર્ત અને વધારેમાં વધારે તેત્રીસ કોડા કોડી સાગરોપમ હોય છે.

નોંધા:—વેદનીય કર્મના જે ભેદોમાં સાતાવેદનીય કર્મની સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમ હોય છે. સાગરોપમ એટલે સાગરની માફક લપમાવાળા, અર્થાત્ મોટી સંખ્યાવાળી સ્થિતિનું કાળપ્રમાણ છે.

[૨૧] મોદનીય કર્મની કાળસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહર્ત કાળની અને વધારેમાં વધારે સીતેર કોડા કોડી સાગરોપમની કદી છે.

[૨૨] આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિ જઘન્ય (ઓછામાં ઓછી) અંતર્મુહર્ત કાળની અને વધુમાં વધુ તેત્રીસ સાગરોપમની કદી છે.

[૨૩] નામ કર્મ અને ગોત્રકર્મ એ બન્ને કર્મોની ઓછામાં ઓછી કાળસ્થિતિ આઠ અંતર્મુહર્તની છે અને વધુમાં વધુ વીસ કોડા કોડી સાગરોપમની છે.

[૨૪] સર્વ કર્મસ્કંધોના અનુભાગો (પરિણામો કિંવા રસો) નું પ્રમાણ સિદ્ધગતિના અનંત જીવોને અનંતમે ભાગે આપું હોય છે. પરંતુ જે તે સર્વ કર્મનાં પરમાણુઓની અપેક્ષા લઘુએ તો બધા (મંસારી અને સિદ્ધ) જીવો કરતાં પણ અધિક હોય છે.

નોંધા:—સ્કંધ તો સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત પરમાણુઓના બને છે. અને તેથી તેની સંખ્યા ઘણી ન્યૂન હોય છે, અને પરમાણુઓ તો હોય જ્યાં અને પ્રમાણમાં અનંતાનંત હોય છે. તેથી તેની સંખ્યા સૌથી અધિક થાય છે. જે પદાર્થની સંખ્યાજ્ઞ અનંત હોય તો તેના અનુભાગોની સંખ્યા અધિક હોય તે તો સ્વાભાવિકજ છે.

૨૫] માટે એ બધાં કર્મોના રસોને જાણીને એ કર્મોને બાંધે નહિ

અને બધાયલા કર્મોનાં ત્યાગમાં ઝાલ્યો સાધક સતત ઉપયોગ રાખે.

નોંધ:—કર્મના પરિણામ તીવ્ર બચકર છે. કર્મવેદનાતું સંવેદન તીવ્ર શસ્ત્ર જેવું અસહ્ય છે. કર્મનો કાયદો કપાવી મૂકે તેવો કઠણ છે. કર્મના બંધન ચેતનના સામર્થ્ય છુટવી લે છે. ચેતનની વ્યાક્રાંતતા એજ કષ્ટ, એજ સસાર અને એજ દુઃખ છે. એમ જાણી અશુભ કર્મથી વિરમવું અને શુભ કર્મનો સંચય કરવો. ચૈતન્યતું પ્રબળ સામર્થ્ય વિકસિત થયા પછી તે શુભકર્મરૂપ સુવર્ણની બેડીથી પણ ધટી જવાનો પુરુષાર્થ કરવો તેજ એક માત્ર જીવનતું સાદૃશ્ય છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે કર્મપ્રકૃતિ સબંધી તત્ત્વોસમું અધ્યાયન સમાપ્ત થયું.

॥૩૩॥

લેશ્યા

૩૪

લેશ્યાના અર્થો અનેક છે. લેશ્યા એટલે કાંતિ, લેશ્યા એટલે સૌંદર્ય, લેશ્યા એટલે મનોવૃત્તિ વગેરે વગેરે. પરંતુ આ સ્થળે લેશ્યાનો રહસ્યાર્થ જીવાત્માનો અધ્યવસાય કે પરિણામ વિશેષ છે.

સંચિત (એકકુલું થયેલું), પ્રારબ્ધ (ઉદયમાં આવતું) અને ક્રિયમાણ (કરાતું); આ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ જીવાત્મા (કર્મસંયોગી જીવ)માં વિદ્યમાન હોય છે. કર્મ પોતે જડ વસ્તુ છે. વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ ઇત્યાદિ તેના અસાધારણ ધર્મો છે. ચેતન તે જ્ઞાન, આનંદ અને સત્યમય છે. તેના આ ધર્મો જડ દ્રવ્યથી સાવ વિભિન્ન છે. આમ હોવા છતાં પણ ચેતન અને જડનો સંસર્ગ હોવાથી જડજન્ય પરિણામોની અસર તે જીવાત્મા પર થવા વિના રહેતી નથી.

સારાં માઠાં કર્મોની અસરથી જીવાત્માનું માપ ઘટાઈ ગયું હોય છે તેથી તે કર્મયોગ-શરીર, ઇન્દ્રિય, આકૃતિ, વર્ણ ઇત્યાદિ પામે છે. અને તેના પૂર્વ કર્મને નિર્જરવાતું તથા નવીન કર્મને ગ્રહણ કરવાતું કાર્ય સતત ચાલુ રહે છે. જ્યાંસુધી કર્મોની સુખિનો સાથો માર્ગ ન મળે કે આત્મભાન ન થાય ત્યાંસુધી તેનાં પરિણામો વિભિન્ન ગતિ (સ્થાન)માં વિભિન્ન રીતે જીવાત્મા વેદતોજ રહે છે.

કર્મ બહુ સૂક્ષ્મ હોવાથી તે મૂળ સ્વરૂપમાં દેખી શકાય નહિ. પરંતુ નિમિત્ત મળતાં તેને અંગે જીવાત્મા પર થતી

સારી માઠી અસર આપણે જરૂર જોઈ શકીએ છીએ. જેમકે ક્રોધાદિ કષાયોનું માપ બદલાતી શરીરની આકૃતિ, હાવભાવ અને કાર્ય પરથી નીકળી આવે છે તેજ પ્રકારે લેશ્યા એ પણ જીવાત્માનો કર્મસંસર્ગથી ઉત્પન્ન થતો વિકાર વિશેષ છે.

તે પોતે કર્મરૂપ હોવાથી તેને વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, પરિણામન, સ્થિતિ ઇત્યાદિ બધું હોઈ શકે છે. પરંતુ તે એટલું બધું સૂક્ષ્મ છે કે તેનું આપણે સ્વૂળ ચક્ષુ દ્વારા નિરીક્ષણ કે સ્પર્શન પ્રત્યક્ષ કરી શકીએ નહિ. તેને યથાર્થ સમજવા માટે દિવ્યજ્ઞાન અને દિવ્યદર્શનના અપેક્ષા છે.

છતાં કાર્ય વિશેષથી તે વસ્તુનું અનુમાન જરૂર કાઢી શકાય. ક્રોધી મનુષ્યના ચહેરાપર દેખાતી ભયંકરતા, તેની સાહસિકતા, ગાત્રનું કંપન તથા ઉજ્જ્વળતા વગેરે બધાં એકાંત ઝેરનાં સૂચક છે વૈજ્ઞાનિક શોધથી અત્યંત ક્રોધ વખતનું શીણિતબિંદુ ઝેરમય હોય છે, અને તે દ્વારા મનુષ્યનાં મરણ થયાનાં પણ અનેક દૃષ્ટાંતો પ્રત્યક્ષ દેખાયાં છે. એટલે તે વસ્તુને વિશેષ સમજાવવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી લેશ્યાઓભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની હોય છે. તેમાં પહેલી ત્રણ અપ્રશસ્ત અને છેલ્લી ત્રણ પ્રશસ્ત છે. તે અપ્રશસ્તને ત્યાગી પ્રશસ્તની આરાધના કરવી એ સુમુક્ષુજનને બહુ બહુ આવશ્યક છે.

ભગવાન બોલ્યા:

[૧] હવે અનુક્રમથી હું લેશ્યા અધ્યયનને કહીશ. એ છએ કર્મ લેશ્યાના અનુભાવોને કહેતા એવા મને સાંભળો:—

નોંધ:—કર્મ લેશ્યા એટલા માટે કહી છે કે તે કર્મની સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે. અનુભાવ એટલે તીવ્ર કે મંદ રૂપે રસનું સંવેદન.

[૨] (લેશ્યાના અગિયાર બોલો કહે છે:—) લેશ્યાઓના (૧) નામ (૨) વર્ણ, (૩) રસ, (૪) ગંધ, (૫) સ્પર્શ, (૬) પરિણામ,

(૭) લક્ષણ, (૮) સ્થાન, (૯) સ્થિતિ, (૧૦) ગતિ અને (૧૧) અવન. (જ્યારે અંતર્મુદ્ધર્ત આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે આગામી ભવની જે લેશ્યા ઉત્પન્ન થાય તે) વગેરેને સાંભળો.

[૩] (૧) કૃષ્ણ લેશ્યા, (૨) નીલ લેશ્યા, (૩) કાપોતી લેશ્યા, (૪) તેજો લેશ્યા (૫) પદ્મ લેશ્યા અને (૬) શુક્લ લેશ્યા. એ તેઓનાં ક્રમપૂર્વક નામો છે.

[૪] કૃષ્ણલેશ્યાનો વર્ણ જળવાળાં વાદળ, પાડાનાં શિંગડાં, અરીઠા, ગાડાની મળી, કાજળ અને આંખની કીકી જેવો સ્થામ હોય છે.

[૫] નીલ લેશ્યાનો વર્ણ લીલાં અશોકવૃક્ષ, નીલ ચાસ પક્ષીની પાંખ અને સિન્ધુ વૈડૂર્ય નીલમણિ જેવો હોય છે.

[૬] કાપોતી લેશ્યાનો વર્ણ અળશીનાં ફૂલ, કોયલની પાંખ અને પારેવાની ડોક જેવો હોય છે.

નોંધ:—કાપોતી લેશ્યાનો વર્ણ કંઈક કાળો અને કંઈક લાલ હોય છે.

[૭] તેજો લેશ્યાનો વર્ણ હિંગળાના જેવો, ઉગતા સૂર્ય જેવો, સૂડાની ચાંચ જેવો અને દીપકની પ્રભા જેવો હોય છે.

[૮] પદ્મ લેશ્યાનો વર્ણ દુળદરના કટકા જેવો અને શણ (ધાન્ય વિશેષ) ના તથા અશણના ફળના રંગ જેવો પીળો જાણવો.

[૯] શુક્લ લેશ્યાનો વર્ણ શંખ, અંકરત્ન, મયકુંદનાં ફૂલ, દૂધની ધાર અને રૂપાના દાર જેવો ઉજ્જવલ હોય છે.

[૧૦] કૃષ્ણ લેશ્યાનો રસ કડવા તુંબાનો, કડવા લીંબાનો, તથા કડવી રાદિણીનો રસ જેટલો કડવો હોય તેના કરતાં સ્વાદમાં અનંત ગળો કડવો જાણવો.

[૧૧] નીલ લેશ્યાનો રસ સૂંઠ, મરી અને પીપરના રસનો

સ્વાદ કે હસ્તિ પિપ્પિલી (ગજપીપર)ના રસનો સ્વાદ તીક્ષ્ણ હોય તે કરતાં પણ અનંતગણો તીવ્રો જાણ્યો.

[૧૨] કાપોતી લેસ્થાનો રસ કાચા આંખાના ફળનો સ્વાદ, કાચા કોકાના રસનો સ્વાદ અને તુંબરના ફળના સ્વાદ જેવો હોય તેના કરતાં અનંતગણો તુરો જાણ્યો.

[૧૩] તેન્નેલેસ્થાનો રસ પાકા આમ્રફળના રસનો સ્વાદ અને પાકા કોકાના રસનો સ્વાદ હોય તે કરતાં અનંતગણો ખટ-મીઠો જાણ્યો.

[૧૪] પદ્મ લેસ્થાનો રસ ઉત્તર વારુણી તથા લિન્નલિન્ન પ્રકારના મધુ અને મેરક આમ્રવ, વગેરે દારૂઓના રસથી પણ અનંત-ગણો ખટમીઠો જાણ્યો.

[૧૫] શુકલ લેસ્થાનો રસ ખજૂર, દ્રાક્ષ, દૂધ, ખાંડ અને સાકરના રસનો સ્વાદ હોય તે કરતાં અનંતગણો મીઠો જાણ્યો.

[૧૬] કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતી એ ત્રણે અશુભ લેસ્થાઓની ગંધ મરેલી ગાય, મરેલું કૂતરું કે મરેલા સર્પની ગંધ કરતાં અનંતગણી ખરાબ હોય છે.

[૧૭] તેન્નેલેસ્થા પદ્મલેસ્થા અને શુકલલેસ્થા એ ત્રણે પ્રથસ્ત લેસ્થાઓની ગંધ, કેવડા વગેરેનાં સુગંધી પુષ્પો તથા પીસાતા વસાણાની જેવી સુમધુર ગંધ હોય તે કરતાં અનંતગણી પ્રથસ્ત હોય છે.

[૧૮] કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતી એ ત્રણે લેસ્થાઓના સ્પર્શ કરવત, ગાય અને બળદની જીભ અને સાગવૃક્ષના પત્ર કરતાં અનંતગણો કંકંશ હોય છે.

[૧૯] તેન્ને, પદ્મ અને શુકલ એ ત્રણે લેસ્થાનો સ્પર્શ માખણ,

સરસવતું કુલ અને ખૂર નામની વનસ્પતિના સમાન સ્પર્શ કરતાં અનંતગણો કામળ હોય છે.

[૨૦] તે છએ લેશ્યાઓના પરિણામ અનુક્રમે ત્રણ, નવ, સત્તાવીસ એકાસી અને બસો તેતાળીશ પ્રકારના જાણવાં.

નોંધ:—ત્રણ એટલે જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ, પાંચ જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટના ક્રમથી ત્રણ ત્રણ ભેદો વધારતા જવા.

લેશ્યાનાં લક્ષણો:—

[૨૧] પાંચે આત્મવો (મિથ્યાત્વ, અવત, પ્રમાદ, કપાય અને અશુભ યોગ) ને નિરંતર સેવન કરનાર મન, વચન અને કાયાથી અસંયમી છ કાયાની હિંસાથી નહિ વિરમેલો, આરંભમાં આસક્ત, પાપનાં કાર્યોમાં સાહસિક અને ક્ષુદ્ર—

[૨૨] કૂર, અજીતેન્દ્રિય અને સર્વનું અહિત કરનાર કુટિલ ભાવના વાળો. આવા બધા યોગથી જોડાયેલો જીવ કૃષ્ણ લેશ્યાનાં પરિણામવાળો જાણવો.

[૨૩-૨૪] ધર્ષાળુ, કદામ્રહી (અસહિષ્ણુ), તપ નહિ આદરનાર, અગ્નાતી, માયાવી, નિર્લજ્જ, લંપટ, દ્વેષી, રસલોહુપી, સઠ, પ્રમાદી, સ્વાર્થી, આરંભી, ક્ષુદ્ર અને સાહસિક ઇત્યાદિ ક્રિયાઓથી જોડાયેલો જીવાત્મા નીલ લેશ્યાવાળો ગણાય.

[૨૫-૨૬] વાણીમાં અને વર્તનમાં વક્ર (અપ્રમાણિક,) માયાવી, અભિમાની, પોતાના દોષને છુપાવનાર, પરિમ્રહી, અનર્થ મિથ્યાદ્રષ્ટિ, ચોર, અભિમાની અને ખીજના કાળજાને ભેદી નાખે તેવો કઠોરભાષી, આ બધા યોગોથી જોડાયેલો જીવાત્મા કાપોતી લેશ્યાવાન હોય છે.

[૨૭-૨૮] નમ્ર, અચપળ, સરળ, અકુતૂહલી, વિનીત, દાનત, તપસ્વી

યોગી, ધર્મમાં દૃઢ, ધર્મપ્રેમી, પાપબીરુ અને કલ્યાણનો ધમ્યશુદ્ધ વગેરે વિશેષજ્ઞાથી જોડાયેલો જીવાત્મા તેને લેસ્થાવાન જાણવો.

[૨૯] જે મનુષ્યને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ અલ્પ હોય, ચિત્તશાંત હોય, દમિતેન્દ્રિય, યોગી, તપસ્વી,

[૩૦] અલ્પભાષી, ઉપશમ રસમં જીવનાર અને જીતેન્દ્રિય એ બધા વિશેષજ્ઞાથી જોડાયેલો પદ્મલેસ્થાનો ધણી જાણવો.

[૩૧] આર્ત અને રૌદ્ર એ બન્ને દુધ્યાનિને છોડીને જે ધર્મ અને શુદ્ધધ્યાન ધરે છે. તથા રાગદ્વેષરહિત, શાંતચિત્તવાળો, દમિતેન્દ્રિય અને પાંચ સમિતિઓ તથા ત્રણ ગુણિઓથી ગુણ-

[૩૨] અલ્પરાગી અથવા વીતરાગી, ઉપશાંત અને જીતેન્દ્રિય વગેરે બ્યાપારોથી જોડાયેલો હોય છે તે જીવ શુદ્ધ લેસ્થાવાન જાણવો.

[૩૩] અસંખ્યેય અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીનાં જેટલા સમય અને સંખ્યાતીત લોકના જેટલા આકાશ પ્રદેશો હોય તેટલાં શુભ-અશુભ લેસ્થાઓના સ્થાનો જાણવા.

નોંધ:—દસ કોડાકોડી સાગરોપમની એક અવસર્પિણી (ઉતરતો) કાળ અને દસ કોડાકોડી સાગરોપમની એક ઉત્સર્પિણી (ચડતો) કાળ જાણાય છે.

[૩૪] કૃષ્ણ લેસ્થાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉપર એક મુહર્ત જાણવી.

નોંધ:—પરલોકમાં જે લેસ્થા મળવાની હોય તે લેસ્થા મરણ પહેલાં એક અંતર્મુહર્ત વહેલી આવે છે. એટલે એક અંતર્મુહર્ત જોઈ શકાય છે.

[૩૫] નીલલેસ્થાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમ ઉપર પદ્મોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ વધારે જાણવી.

- [૩૬] કાપોતી લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમ ઉપર પદ્યોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ વધારે જાણવી.
- [૩૭] તેજોલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની ઉપર પદ્યોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ વધારે જાણવી.
- [૩૮] પદ્મ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની ઉપર એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક જાણવી.
- [૩૯] શુકલલેશ્યાનો સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉપર એક અંતર્મુહૂર્ત અધિક જાણવી.
- [૪૦] આ સો ખરેખર લેશ્યાઓની મનુષ્ય (મંગલ) સ્થિતિ દલીલ હવે ચારે ગતિઓમાં લેશ્યાઓની સ્થિતિ ભિન્નભિન્ન પ્રકારે દલીલ.
- [૪૧] (નરક ગતિની લેશ્યાસ્થિતિ કહે છે:-) કાપોતી લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ અને વધુમાં વધુ ત્રણ સાગરોપમની ઉપર પદ્યોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ અધિક જાણવી.
- [૪૨] નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની ઉપર પદ્યોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની ઉપર પદ્યોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ અધિક જાણવી.
- [૪૩] કૃષ્ણલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દસ સાગરોપમની ઉપર પદ્યોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની જાણવી.
- [૪૪] નરકના જીવોની આ લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવી. હવે પશુ, મનુષ્ય અને દેવોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવીશ.

[૪૫] શુક્લ લેશ્યા સિવાય બાકીની લેશ્યાની તિર્યચ અને મનુષ્યની સ્થિતિ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, એ ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિય, અગ્રંતી પંચેન્દ્રિય, મંત્રી પંચેન્દ્રિય, તિર્યચ તથા મંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ મનુષ્યો પૈકી) જેને ન્યાં ન્યાં જે જે કૃષ્ણાદિક પાંચ લેશ્યાઓ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રત્યેકની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કેવળ અંતર્મુહૂર્ત કાળની જાણવી, (તેથી કેવળજ્ઞાની આમાંથી બાદ થાય છે.)

[૪૬] (કેવળી ભગવાનની શુક્લ લેશ્યા કહે છે :—) શુક્લ લેશ્યાદિની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કોડપૂર્વમાં માત્ર નવ વર્ષ ઓછા કાળની જાણવી.

[૪૭] આ પશુ અને મનુષ્યોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવી. હવે દેવોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવીશ.

[૪૮] કૃષ્ણલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ પત્યોપમના અમંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

[૪૯] નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય કૃષ્ણલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ પત્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

[૫૦] કાપોતી લેશ્યાની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ નીલ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ પત્યોપમના અમંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

[૫૧] હવે ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ ચાર જાતિના દેવોમાં રહેલી તેજે લેશ્યાની સ્થિતિ કહીશ.

[૫૨] તેજેલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય એક પત્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ એ સાગરોપમની ઉપર પત્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી અધિક જાણવી.

[૫૩] તેજે લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની (ભવનપતિ અને વ્યતંર દેવોની અપેક્ષાએ) જાણવી અને ઉત્કૃષ્ટ એ સાગરોપમની ઉપર પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક (વૈમાનિક દેવોની અપેક્ષાએ) જાણવી.

[૫૪] પદ્મલેશ્યાની ઝોઝામાં ઝોઝી સ્થિતિ તેજેલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને વધુમાં વધુ દસ સાગરોપમની ઉપર એક મુહૂર્ત અધિક જાણવી.

[૫૫] શુક્લ લેશ્યાની ઝોઝામાં ઝોઝી સ્થિતિ પદ્મલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉપર એક મુહૂર્ત અધિક જાણવી.

[૫૬] કૃષ્ણ, નીલ, અને કાપોતી એ ત્રણે અધર્મ લેશ્યાઓ છે. અને એ ત્રણ લેશ્યાઓથી જીવાત્મા દુર્ગતિ પામે છે.

[૫૭] તેજે, પદ્મ અને શુક્લ એ ત્રણે ધર્મ લેશ્યાઓ છે. અને એ ત્રણ લેશ્યાઓથી જીવાત્મા મુગતિ પામે છે.

[૫૮-૫૯] મરણ વખતે આગલા ભવને માટે જીવાત્મામાં ન્યારે લેશ્યાઓ પરિણામ પામતી હોય તે વખતે પહેલે સમયે કે અંતિમ સમયે કાઈ પણ જીવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી.

[૬૦] સારાંશ કે મરણુતિ આગામી ભવની લેશ્યાઓ પરિણમ્યા પછી અંતર્મુહૂર્ત બાદ અને અંતર્મુહૂર્ત બાકી રહે તે વખતે જીવો પરલોકને વિષે જાય છે.

નોંધ:—લેશ્યાઓની રચના એવી હોય છે કે તે જે ગતિમાં જવાનું હોય તેવા આકારમાં મૃત્યુની એક સમય પહેલાંજ પરિણત થાય છે.

[૬૧] માટે આ બધી લેશ્યાઓના પરિણામોને જાણીને લિપ્ત અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓને છોડી પ્રશસ્ત લેશ્યાઓમાં અધિષ્ઠાન કરે.

નોંધ:—શુભને સૌ ઈચ્છે છે. અશુભને કોઈ નથી ઈચ્છવું. શુભ કેવળ વિચારથી ન પામી શકાય. શુભને માટે સતત શુભ પ્રયત્ન થવો ધટે.

અપ્રસન્ન લેશ્યાઓનું ઉત્પન્ન થવું સ્વાભાવિક છે. તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી, ઇર્ષ્યા, ક્રોધ, દ્રોહ, કૂરતા, અર્થચમ, પ્રમત્તતા, વાસના અને માયા વગેરે બધું નિમિત્ત મળતાં જીવાત્મા ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ સહસા કરી નાખે છે. પરંતુ કામળતા, વિશ્વપ્રેમ, સંયમ, ત્યાગ, અર્પણતા અને અભયતા વગેરે હૃદય સદૃશ્યો આરાધવા ત્યાંજ કઠિનતા છે, ત્યાંજ કસોટી છે અને ત્યાંજ ઉપયોગની આવશ્યકતા છે.

આવી સરાણે ચઢનાર સાધકજ શુભ, મુંદર અને પ્રસન્ન લેશ્યાઓને પામી શકે છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે લેશ્યા સંબંધી ચોત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

॥ ૩૪ ॥

આણગારાધ્યયન /

૩૫

સંસારના બાહ્ય બંધનોથી છૂટવું પણ કંઈ સહેલું નથી. સંસારના કાણુભંગુર પદાર્થોમાં ફેંક બિચારા ભોગવિશાસ્ત્રી જીવો રાચી રહ્યા છે, રખડી રહ્યા છે અને સ્વચ્છંદી જીવન ગુળરીને આલોક અને પરલોકમાં પરમ વેદનાને દેનારાં કર્મોનો સંચય કરી રહ્યા છે.

ત્યાં કોઈ હજીકર્મી જીવનેજ સફળાવ કે વૈરાગ્ય ભગે છે. અને ત્યાગની તાક્ષાવેક્ષી ભાગે છે.

આત્મ ત્યાગી જીવન દુર્લભ હોવા છતાં કદાચ પામી શકાય. પરંતુ ધરમાર, સગાંવહાતાં એ બધું છોડ્યા પછી તેટલામાંજ જીવનવિકાસની સમાપ્તિ થઈ જતી નથી.

તેટલું સ્થાન જિંચું તેટલીજ જવાબદારી આધક થતી જવાની.

ત્યાગીતું જીવન, ત્યાગીની સાવધાની, ત્યાગીની મનોદશા વગેરે કેટલાં કડક, ઉદાર અને પવિત્ર હોવાં જોઈએ તેનાં અહીં વિધાન છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] જે માર્ગને આચરવાથી ભિક્ષુ દુઃખનો અંત કરી શકે તેવા તીર્થંકરના બતાવેલા માર્ગને હું તમને કહી સંભળાવું છું. તેને એકાગ્ર ચિત્તથી તમે સાંભળો.

[૨] જે લિહુસાધક ગૃહસ્થવાસને છોડીને પ્રવ્રજ્યા માર્ગમાં ગયેલો છે. તેણે આ આસક્તિઓને બરાબર સમજી લેવી જોઈએ, કે જે આસક્તિઓથી મનુષ્યો બંધાય છે.

નોંધા—સમજે લેવી એટલે બરાબર જાણીને ત્યાગ કરવો જોઈએ.

[૩] તેજ પ્રમાણે દિંસા, અસત્ય, ચૌરી, અસહાયર્થ, અપ્રાપ્ત વસ્તુઓની ઈચ્છા અને મેળવેલાનો પરિગ્રહ એ પ્રમાણે આ પાંચ સ્થાનોને સયમીએ છોડી દેવાં.

[૪] ચિત્રવાણું પુષ્પ અને અગરચંદનના ધૂપથી સુગંધિત, સુંદર શ્વેત વસ્ત્રના ચંદરવાથી શણગારેલું અને સુંદર કમાડવાળું એવું મનોહર ઘર લિહુ મનથી પણ ઈચ્છે નહિ.

નોંધા—આવા સ્થાને ન રહેવા માટે જે કશું છે તેનું ખાસ કારણ એ છે કે બહારનું સૌંદર્ય પણ દૈટલીક વખત જોવાથી બીજાકરૂપે રહેલા વિકારાદિ દોષોને હસ્તેનિત કરવામાં નિમિત્તરૂપ થાય છે.

[૫] તેવા ઉપાશ્રયમાં લિહુને ઇંદ્રિયોનો સંયમ કઠિન થઈ પડે છે કારણકે તે સ્થાન કામ અને રાગનું વૃદ્ધિકારક છે.

[૬] માટે સ્મશાન, સૂનું ઘર કે વૃક્ષના મૂળમાં અથવા ગૃહસ્થીઓએ પોતાને માટે બનાવેલા સાદા એકાંત મકાનમાં લિહુએ રાગ-દ્વેષથી રહિત ચર્ષ વાસ કરવો.

નોંધા—તે કાળમાં દરેક બાવિક ગૃહસ્થો પોતપોતાની ધર્મક્રિયા કરવાનું એકાંત સ્થાન પોતાના ઘરથી અલગ રાખતા હતા.

[૭] જે સ્થાનમાં બહુ જીવોની ઉત્પત્તિ ન હોય, પોતાને કે પરને પીડાકારક ન હોય અને સ્ત્રીઓથી વ્યાપ્ત ન હોય તે સ્થાનને વિષેજ પરમ સંયમી લિહુને રહેવું કલ્પે (તેના સ્થાને રહેવું જોઈએ).

[૮] લિપ્તુ ધરો કરે નહિ કે ખીજ દ્વારા કરાવે નહિ, કારણકે ધર કરાવવાની ક્રિયામાં અનેક જીવોની હિંસા થાય છે.

[૯] જેમાં સૂક્ષ્મ અને સ્પૂળ એવા સ્થિર અને હાલતા ચાલતા જીવોની ગૃહકાર્યમાં હિંસા થાય છે, તેથી સંયમીએ ધર બધાવવાની ક્રિયા છોડી દેવી.

[૧૦] તેજ પ્રમાણે આહાર, પાણીને રાંધવામાં કે રંધાવવામાં પણ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ ઇત્યાદિ) અનેક જીવોનો વધ થાય છે. તેથી તે પ્રાણીઓની દયા ખાતર પોતે રાંધે નહિ તેમ રંધાવે પણ નહિ.

[૧૧] જળ, ધાન્ય, પૃથ્વી અને કાળને આશ્રયે રહેલા અનેક જીવો આહારપાણી પકાવવામાં હણાય છે માટે લિપ્તુએ તે પકાવવું નહિ.

[૧૨] સર્વ દિશામાં શસ્ત્રની ધારાની પેઠે ફેલાયેલું ધણું જીવોનો નાશ કરનાર જ્યોતિ (અગ્નિ) સમાન એક પણ શસ્ત્ર નથી માટે સાધુએ અગ્નિને ઉદ્દીપન કરવી નહિ.

નોંધ—લિપ્તુ પોતે તેવી કોઈપણ જાતની હિંસક ક્રિયા કરે નહિ તેમ કરાવે કે મનથી અનુમોદન પણ આપે નહિ,

[૧૩] ખરીદવા અને વેચવાની ક્રિયાથી વિરમેલો અને ટેકું તથા સુવર્ણ જેને સમાન છે તેવો લિપ્તુ સુવર્ણ તથા ચાંદીને મનથી પણ ઈચ્છે નહિ.

નોંધ:—જેમ ઢેફને નિર્મૂલ્ય જાણી કોઈ અડકવું નથી તેમ લિપ્તુ સુવર્ણને જોવા છતાં અડકે નહિ. કારણકે ત્યાગ કર્યા પછી સુવર્ણની કિંમત તેને મન ઢેફ સમાન સ્વાભાવિક થઈ જાય છે.

[૧૪] ખરીદનાર ગ્રાહક કહેવાય છે અને વેચનાર વાણિયો (વેપારી)

કહેવાય છે. માટે જો કયવિક્ષણાં ભિક્ષુ પડે તો તે સાધુ કહેવાતો નથી.

[૧૫] ભિક્ષા માગવાના વ્રતવાળા ભિક્ષુએ યાચીનેજ લેવું. ખરીદીને લેવું નહિ. કારણકે ખરીદવાની અને વેચવાની ક્રિયામાં તેની પાછળ દોષ સમાયેલો છે. માટે ભિક્ષાવૃત્તિએજ સુખકારી છે.

નોંધ:—કંચન અને કામિની એ જો વસ્તુ સંસારનું બંધન છે. તેની પાછળ અનેકાનેક દોષો સમાયેલા છે. તેને ત્યાગ્યા પછી ત્યાગીને પરિગ્રહ તો શું ? પણ તેવું ચિંતન સુદ્ધા ન કરવું ધટે. માટેજ ત્યાગીને માટે ભિક્ષાચરી એજ ધર્મ્ય બતાવ્યું છે.

[૧૬] સૂત્રમાં કહેલા નિયમો પ્રમાણે આનંદિત ધરોમાં સામુદાનિક ગોચરી કરતાં આહારની પ્રાપ્તિ થાયો કે ન થાયો પણ મુનિએ સતુષ્ટ રહેવું જાઇએ.

નોંધ:—જો કુળો કુર્ગુણોથી નિંદાયેલાં હોય કે અસહ્ય પદાર્થો ખાતાં હોય તેવાં રથજો છાદીને ભિક્ષુએ ભિન્ન ભિન્ન કુળોમાં નિર્દોષ ભિક્ષાવૃત્તિ કરવી.

[૧૭] અનાસક્ત અને સ્વાદેન્દ્રિય ઉપર કાણુ રાખનાર સાધુ રસનો લોલુપી ન બને. કદાચ ન મળે તો તેની વાંછા પણ ન કરે. મહામુનિ બોજનને રસમાટે નહિ પણ સંયમયાત્રાના નિર્વાહ માટે બોજનને બોગવે.

[૧૮] ચંદનાદિતું અર્ચન, બેકકોની રચના, ઝઙ્ઙ, સત્કાર, સન્માન, પૂજન કે પરાણે કરાવેલું વંદન, ભિક્ષુ મનથી પણ ન ધમ્મ.

[૧૯] મરણપર્યંત સાધુ અપરિગ્રહપણે શરીરના મમત્વને તજીને નિયાણા રહિત યજ્ઞને શુક્લધ્યાનને ચિંતવે અને અપ્રતિબંધ-પણે વિચરે.

[૨૦] કાળધર્મ (મૃત્યુ અવસર) પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ચારે આહારનો

સાગ કરીને તે સમર્થ લિક્ષુ આ છેલા મનુષ્ય દેહને છોડીને
સર્વ દુ ખથી છૂતી જાય

[૨૧] મમત્વ અને અહ કાર ગદિત, અનાસવી અને વીતરાગી થઈ
કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને પત્રી કાયમની નિવૃત્તિ પામે
(મુક્તિ પામે)

નોંધ—સયમ એ ખાડાની ધાર છે સયમનો માર્ગ દેખાવમા સરળ
છતા આચરવામા ખૂબ કઠણ છે સયમજીવન સૌ કોઈ માટે સુલભ નથી.
છતા તે એકજ માત્ર કલ્યાણનો માર્ગ છે

એમ કહું છું —

એ પ્રમાણે અણગાર મનધીનું પાત્રીસમું અધ્યયન મમાપ્ત થયું
॥ ૩૫ ॥

જીવાજીવવિભક્તિ

જીવાજીવ પદાર્થોના વિભાગ

૩૬

ચેતન; જડ (કર્મ)ના સંસર્ગથી જન્મમરણના ચક્રમાં ફરે છે એનું નામ સંસાર. આવા સંસારની આદિ કેમ કહાય ? જ્યારથી ચેતન ત્યારથી જડ એમ આ બન્ને તત્ત્વો જગતના અણુ અણુમાં ભર્યા છે આપણને તેની આદિની ચિંતા નથી. કારણકે તેની આદિ ક્યા કાળથી થઈ ? તે જાણવામાંજ માત્ર આપણું કશુંએ કલ્યાણ નથી તેમ ન જાણવામાં હાનિ પણ નથી.

કારણકે જૈનદર્શન માને છે કે સંસારની આદિ નથી અને આખા પ્રવાહની અપેક્ષાએ હજુ પણ સંસાર ચાલવાનો છે. તેમ છતાં મુક્ત જીવાત્માઓની અપેક્ષાએ સુખિ હતી, છે અને રહેશે.

ચેતન અને જડનો સંયોગ ગમે તેટલો નિ જડ (ધટ) હોવા છતાં તે સંબંધ સંયોગિક સંબંધ છે. સમવાય સંબંધનો અંત હોતો નથી. પરંતુ સંયોગ સંબંધનો અંત આજે, કાલે કે વધુ કાળે પણ થવો સંભવિત છે

આજે ચેતન અને જડ પોતપોતાનો ધર્મ શુભાવી બેઠાં છે. ચેતનમય જડ અને જડમય ચેતન એમ પરસ્પર એવાં તે એકકાર થઈ ગયાં જણાય છે કે સહસા તેમનો ઉકેલ પણ ન લાવી શકાય.

જડના અનાદિ સંસર્ગથી મક્તિન થયેલું ચૈતન્ય જીવાત્મા

કે બહિરાત્મા કહેવાય છે. અને ત્યારે તે જવાત્મા પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ કરે છે ત્યારે તે સ્થિતિને અંતરાત્મા કહેવાય છે. અને જે ચૈતન્યો કર્મરહિત થયાં છે તે પરમાત્માઓ કહેવાય છે.

જવાત્માને પ્રથમ જગતના પદાર્થોને યથાર્થ સ્વરૂપે જાણવાની ઇચ્છા થાય તેને જિજ્ઞાસા કહેવાય છે. આવી જિજ્ઞાસા પછી તે જગતનાં બધાં તત્ત્વોમાંથી મૂળભૂત બે તત્ત્વોને તારવી લે છે. એ તારંગ્યા પછી જીવની ચૈતન્ય તત્ત્વપર રુચિ ઢળે છે, અને તુરતજ એ શુદ્ધ બનવા માટે શુદ્ધ ચૈતન્યની પ્રતીતિ કરી આગળ વધે છે. જીવનત્ત્વનાં ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપોને જાણ્યા પછી સ્વયં અજીવતત્ત્વ અને એ બન્ને તત્ત્વનાં સંયોગિક બળોનો વિચાર કરી લે છે.

આખા સંસારતું સ્વરૂપ તેના સદૃશમાં આવી ગયા પછી આત્માભિમુખ થઈ એ અનુભવ પોતામાં કરતો રહે છે, અને આત્મસદૃશની દોરી પર ધ્યાન આપી વર્તમાન કર્મોનો શોધ કરે છે. પછી પૂર્વ કર્મોના સંયોગથી છૂટે છે, અને એમ થતાં થતાં શુદ્ધ ચૈતન્ય બને છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] જેને જાણીને લિપ્ત સંયમમાં ઉપયોગપૂર્વક ઉદયમંત થાય છે તે જીવ અને અજીવના જુદા જુદા બેદોને કહ્યું છું:—તમે એકાગ્ર ચિત્તથી મને સાંભળો.
- [૨] જેમાં જીવ અને અજીવ એ બન્ને તત્ત્વો હોય તેને તીર્થકરોએ લોક કહ્યો છે. અજીવનો એક દેશ એટલે કે ન્યાં માત્ર આકાશજ છે—બીજા કોઈ પદાર્થ નથી—તેને અલોક કહ્યો છે.
- [૩] જીવ અને અજીવોનું નિરૂપણુ દ્રવ્ય, દેત્ર, કાળ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારથી થાય છે.

[૪] મુખ્યત્વે રૂપી અને અરૂપી એમ અઞ્ચ તત્ત્વના બે ભેદો થાય. તેમાં રૂપી ચાર પ્રકારનાં અને અરૂપી દસ પ્રકારનાં છે.

[૫] ધર્માસ્તિકાયના (૧) સ્કંધ, (૨) દેશ અને (૩) પ્રદેશ અને અધર્માસ્તિકાયના (૪) સ્કંધ, (૫) દેશ તથા (૬) પ્રદેશ.

[૬] અને આકાશાસ્તિકાયના (૭) સ્કંધ, (૮) દેશ અને (૯) પ્રદેશ તથા (૧૦) અધ્ધાસમય (કાળતત્ત્વ), એમ બધા મળી અરૂપીના દસ ભેદો થાય છે.

નોંધ—કોઈ પણ સંપૂર્ણ દ્રવ્યના આખા વિભાગને સ્કંધ કહેવાય છે. સ્કંધના અમુક કલ્પેલા વિભાગને દેશ કહેવાય છે અને સૌથી નાનો વિભાગ કે જેના બે ખડ ન થઈ શકે પણ સ્કંધ સાથે જોડાયેલો હોય તો તેને પ્રદેશ કહેવાય છે. અને તેવો સૂક્ષ્મ ભાગ સ્કંધથી અલગ થઈ જાય તો તેને પરમાણુ કહેવાય છે.

[૭] (ક્ષેત્રનું વર્ણન:—) ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ બન્ને દ્રવ્યોનું ક્ષેત્ર લોક પ્રમાણે છે. અને આકાશાસ્તિકાયનું ક્ષેત્ર સંપૂર્ણ લોક અને અલોકમાં પણ છે. સમય (કાળ)નું ક્ષેત્ર મનુષ્યક્ષેત્રના પ્રમાણુ જેટલું છે (એટલે કે ૪૫ લાખ ચોજન સુધી છે).

[૮] (કાળનું વર્ણન:—) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણે દ્રવ્યો કાળની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અનંત એટલે કે દરેક કાળમાં શાશ્વત છે એમ કહ્યું છે.

[૯] સમય કાળ પણ નિરંતર પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અનંત છે. પણ કોઈ કાર્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંત સહિત છે.

[૧૦] સ્કંધો. સ્કંધના દેશો, તેના પ્રદેશો અને પરમાણુઓ એ રૂપી (૧૩) પદાર્થો ચાર પ્રકારનાં જાણવા.

[૧૧] દ્રવ્યથી જ્યારે પરમાણુ પુદ્ગલો એકઠાં મળે તે સ્કંધ ગણાય છે અને અલગ અલગ હોય ત્યારે પરમાણુઓ કહેવાય છે. અને ક્ષેત્રથી સ્કંધો લોકના એક દેશ વ્યાપી અને પરમાણુ આખા લોકવ્યાપી જાણવાં. હવે સ્કંધાદિક પુદ્ગલોની કાળસ્થિતિ ચાર પ્રકારે કહું છું.

નોંધ:—લોકના એક દેશમાં એટલે કે એક આકાશપ્રદેશમાં સ્કંધ હોય અને ન પણ હોય. પણ પરમાણુઓ તેા અવશ્ય હોય.

[૧૨] સંસાર પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અનંત છે. પણ રૂપાંતર અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિસહિત અને અંતસહિત છે.

[૧૩] એક ઠેકાણે રહેવાની અપેક્ષાએ તે રૂપી અજીવ પુદ્ગલોની સ્થિતિ ઝોઝામાં ઝોઝી એક સમય અને વધુમાં વધુ અસંખ્યાત કાળ સુધીની સ્થિતિ તીર્થંકરોએ વર્ણવી છે.

[૧૪] તે રૂપી અજીવ પુદ્ગલો પરસ્પર વિષ્ણુટા પડી ફરીથી મળે તેનું અંતર ઝોઝામાં ઝોઝું એક સમયનું અને વધુમાં વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૫] (હવે ભાવથી અજીવરૂપી પુદ્ગલના બેદો કહે છે:—) વર્ણથી, ગંધથી, રસથી, સ્પર્શથી અને સંસ્થાન (આકૃતિ)થી એમ તેઓના પાંચ પ્રકારો જાણવા.

[૪૬] વર્ણથી પરિણામ પામેલા તે પુદ્ગલના પાંચ પ્રકારો હોય છે. (૧) કાળા, (૨) લીલા, (૩) રાતા, (૪) પીળા અને (૫) ઘોળા.

[૧૭] ગંધથી તે બે પ્રકારે પરિણામ પામે છે. (૧) સુરભિ (સુગંધી) ગંધવાળા અને (૨) દુરભિ ગંધવાળા.

[૧૮] રસથી તે પાંચ પ્રકારે પરિણત હોય છે. (૧) તીખા, (૨) કડવા, (૩) કસાયલા, (૪) ખાટા અને (૫) મીઠા.

[૧૯] સ્પર્શથી તે આઠ પ્રકારે પરિણત કહેવાય છે. (૧) કર્કશ, (૨) કામળ, (૩) ભારે, (૪) હળવા,

[૨૦] (૫) ઠંડા, (૬) હિના, (૭) રિનગ્ધ. અને (૮) લુખા. આ પ્રમાણે સ્પર્શથી આઠ પ્રકારનાં કલાં છે.

[૨૧] સંસ્થાન (આકૃતિ)થી પાંચ પ્રકારમાં પરિણત થાય છે. (૧) પરિમડળ (ચૂડી જેવો ગોળ આકાર), (૨) વૃત્ત (દડા જેવો ગોળ આકાર), (૩) ત્રાંસો આકાર, (૪) ચોરસ આકાર અને (૫) આયાત (લાંબો આકાર).

[૨૨] વર્ણથી જે કાળો હોય તેમાં (ખે) ગંધ, (પાંચ) રસ, (આઠ) સ્પર્શ અને (પાંચ) સંસ્થાન (આકૃતિ) એમ (વીસ બોલની) ભજના (હોય કે ન હોય) જાણવી.

નોંધ:—ભજના લખવાનું કારણ એ છે કે જે સ્થૂળ અનંત પ્રદેશી સ્કંધ પુદ્ગલ વર્ણથી કાળાં હોય, તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન એમ વીસ ભેદો જાણવા. અને પરમાણુની અપેક્ષાએ તો એક ગંધ, એક રસ અને બે સ્પર્શ એમ ચાર ભેદો જ જાણવા. આ પ્રમાણે દરેક સ્થળે સમજી લેવું.

[૨૩] જે પુદ્ગલ વર્ણે લીલાં હોય, તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

[૨૪] જે પુદ્ગલ વર્ણથી રાતો હોય તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

[૨૫] જે પુદ્ગલ વર્ણથી પીળાં હોય તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

- [૨૬] જે પુદ્ગલ વર્ણથી સંદેહ હાય તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૨૭] જે પુદ્ગલ ગંધથી મુરલિ હોય તેમાં વર્ણ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૨૮] જે પુદ્ગલ ગંધથી દુરલિ હોય તેમાં વર્ણ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી,
- [૨૯] જે પુદ્ગલ રસથી તીખાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૦] જે પુદ્ગલ રસથી કડવાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૧] જે પુદ્ગલ રસથી કસાયલાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૨] જે પુદ્ગલ રસથી ખાટાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૩] જે પુદ્ગલ રસથી મીઠાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૪] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી કર્કશ (ખરખચડો) હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૫] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી કોમળ હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૬] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી ભારે લાગતાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૭] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી હળવાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

- [૩૮] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી ઠંડા હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૯] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી ઊના હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી
- [૪૦] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી સ્નિગ્ધ હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી
- [૪૧] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી લુપ્પા હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી
- [૪૨] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી પરિમંડળ હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૩] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી વૃત્ત હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૪] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી ત્રાસા હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૫] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી ચોરસ હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૬] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી આયાત હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૭] આ પ્રમાણે અજીવ તત્ત્વનો વિભાગ સંક્ષેપથી કહ્યો. હવે જીવતત્ત્વના વિભાગને ક્રમપૂર્વક કહીશ
- [૪૮] સંસારી (કર્મસંહિત) અને સિદ્ધ (કર્મરહિત) એમ બે પ્રકારના જીવો સર્વથા પુરુષે કહ્યા છે તે પૈકી સિદ્ધજીવો અનેક પ્રકારના કહ્યા છે તેને હું પ્રથમ કહીશ એવા મને તમે સાબળો —

[૪૯] તે મિદ્ધ જીવોમાં સ્ત્રીલિંગે તથા નપુસકલિંગે અને જ્ઞેન સાધુના વેશે, અન્ય દર્શનના (મંન્યાસી ઇત્યાદિ) વેશે કે ગૃહસ્થ વેશે થયેલા મિદ્ધ જીવોનો મમાવેશ થાય છે.

નોંધ:—સ્ત્રી, પુરુષ અને જન્મથી નહિ પણ કૃત નપુસક એવા જીવો ગૃહસ્થાશ્રમ કે ત્યાગાશ્રમમાં રહી મોક્ષ પામી શકે છે. અર્હાં તો છ પ્રકાર વર્ણવ્યા છે. પરંતુ તેના વિશેષ લેહો કરી બધા મળી પંદર પ્રકારના સિદ્ધ પણ વર્ણવ્યા છે.

[૫૦] સિદ્ધ થતી વખતે તે જીવોની શરીર અવગાહના (જિંચાર્ધ કેટલી હોય તે બતાવે છે) જથ્થાને બે હાથ અને ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુષ્યોની અને તે બન્ને કરતા મધ્યમ અવગાહના (તેની વચ્ચેની શરીરની જિંચાર્ધ) થી જિંચે (પર્વતપર) નીચે (ખાડ વગેરેમાં) તથા તિરછા લોકમાં, સમુદ્રમાં અને અન્ય જલાશયમાં તે જીવો સિદ્ધ દશા પામી શકે.

[૫૧] એક સમયમાં દમ નપુસક (કૃત નપુંસક), વીમ સ્ત્રીઓ અને એકસો આઠ પુરુષો વધુમાં વધુ સિદ્ધ થઈ શકે છે.

[૫૨] એક સમયમાં વધુમાં વધુ ચાર જીવો ગૃહલિંગમાં, દસ અન્ય લિંગમાં તથા એકમે આઠ જ્ઞેનલિંગમાં સિદ્ધ થઈ શકે છે.

નોંધ:—પોતાના શાસનમાં હો કે અન્ય શાસનમાં હો, ગૃહસ્થાશ્રમમાં હો કે ત્યાગાશ્રમમાં હો. જે જે સ્થાનમાં જેટલેટલી યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય તે તે જીવો મોક્ષ પામે છે. ત્યાં કોઈ દર્શન, મત, વાદ કે આશ્રમનો ઇન્દો નથી.

[૫૩] એક સમયમાં એકીસાથે જથ્થાને બે હાથની જિંચાર્ધવાળા વધુમાં વધુ ચાર જીવો, અને ઉત્કૃષ્ટ (પાંચસો ધનુષ્યની જિંચાર્ધવાળા બે જીવો તેમજ મધ્યમ(તે બન્નેની વચ્ચેની) જિંચાર્ધવાળા) એકમે આઠ મિદ્ધ થઈ શકે છે.

[૫૪] એક સમયમાં એકી સાથે ઊંચા(મેરુ પર્વતની ચૂલિકા ઉપર) લોકને વિષે ચાર સમુદ્રમાં બે, નદી ઇલાદિમાં ત્રણ, નીચા લોકને વિષે વીસ અને મધ્ય લોકમાં એકસો ને આઠ જીવો નિશ્ચય સિદ્ધ થઈ શકે છે.

[૫૫] સિદ્ધ થયેલા જીવો ક્યાં રોકાયા છે? ક્યાં સ્થિર રહ્યા છે? અને ક્યાં શરીર છોડીને સિદ્ધ થયા છે?

[૫૬] સિદ્ધના જીવો અલોક જતાં અટક્યા છે. લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે. અહીં મધ્ય લોકમાં શરીર છોડીને ત્યાં લોકના અગ્ર ભાગ પર રહેલી સિદ્ધ ગતિમાં સ્થિર થયા છે.

નોંધ:—શુદ્ધ ચૈતન્યની અસ્ખલિત ગતિ ઉર્ધ્વગમનની છે પણ ગતિ સહાયક ધર્માસ્તિકાય તત્ત્વ અલોકમાં ન હોવાથી લોકના અગ્ર ભાગ પરજ તેની સ્વાભાવિક સ્થિતિ થઈ રહે છે.

[૫૭] (સિદ્ધિસ્થાન કેવું છે તે કહે છે:—) સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનથી બાર યોજન ઉપર જતને આકારે ઇસીપભારા (ઇષતપ્રાગભાર) નામની એક મુક્તિશિલા પૃથ્વી છે.

[૫૮] તે સિદ્ધશિલા ૪૫ લાખ યોજનની લાંબી અને પહોળી છે. તેનો આખો ઘેરાવો તેનાથી-ત્રણ ગણા કરતાં વધારે જાણીવો.

[૫૯] તે સિદ્ધશિલા મધ્ય ભાગે આઠ યોજનની જાડી અને પછી થોડું થોડું ઘટતાં એકદમ છેડે માખીની પાંખ કરતાં પણ પાતળી છે.

[૬૦] તે પૃથ્વી સમભાવે અભુજન નામના ઘોળા સુવર્ણ જેવી ખૂબ નિમળ છે અને સમા જતને આકારે રહેલી છે. એ પ્રમાણે અનંત સ્થાની તીર્થકરોએ કહ્યું છે.

[૬૧] તે સિદ્ધશિલા શંખ, અને અંક નામનાં રત્નો અને મુયન

કુંદના ફૂલ જેવી ખૂબ નિર્મળ અને સુંદર છે. અને તે સિદ્ધશિલાથી એક યોજન જાએ લોકનો છેડો આવી રહે છે.

[૬૨] તે યોજનનો છેલ્લો જે એક કોશ છે તેનો જુદો ભાગ એટલે ૩૩૩ ધનુષ્ય અને ૩૨ આંગળની જિંચાઈમાં સિદ્ધપ્રભુઓ રહ્યા છે.

[૬૩] તે મોક્ષમાં મહા ભાગ્યવંત એવા સિદ્ધપુરુષો ભવપ્રપંચથી મુક્ત થઈ ઉત્તમ પ્રકારની તે સિદ્ધગતિને પામીને ત્યાં લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે.

[૬૪] (સિદ્ધ યતા પહેલાં) છેલ્લા મનુષ્યભવમાં જેટલી શરીરની જિંચાઈ હોય તેના ત્રણ ભાગ પૈકી એક ભાગ છોડીને બે ભાગ જેટલી સિદ્ધ જીવોની જિંચાઈ સિદ્ધ થયા પછી રહે છે.

નોંધ:—સિદ્ધ થયા પછી શરીર રહેવું નથી પરંતુ તે શરીરને બાંધી રહેલા આત્મપ્રદેશો તે રહે છે. અને શરીરનો ૧/૩ જે ખાલી પ્રદેશ છે તે નીકળી જતાં ૨/૩ આકારમાં સર્વ આત્મપ્રદેશો રહે છે. અને આત્મપ્રદેશો અરૂપી હોવાથી અનંત જીવો હોવા છતાં તેને પરસ્પર ધર્ષણ થતું નથી.

[૬૫] એક જીવની અપેક્ષાએ આદિસહિત અને અંતસહિત છે. પણ આખા સમુદાયની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતરહિત છે.

[૬૬] તે સિદ્ધના જીવો અરૂપી, કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનથીજ તેમની ઝોળખાણ થઈ શકે તેવા છે. તેઓ જેની ઉપમા ન આપી શકાય તેવા અતુલ મુખને પામ્યા છે.

[૬૭] સંસારની પાર ગયેલા અને ઉત્તમ સિદ્ધગતિને પામેલા કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના ધણી તે સર્વ સિદ્ધો લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે.

[૬૮] સંસારી જીવો તીર્થકરોએ બે પ્રકારના કલા છે. (૧) ત્રસ અને (૨) સ્થાવર. અને સ્થાવર જીવોના પણ ત્રણ ભેદો છે.

[૬૯] (૧) પૃથ્વીકાય, (૨) જળકાય અને (૩) વનસ્પતિકાય. વળી એ ત્રણના પણ પેટાભેદો કહ્યું છે:—તે સાંભળો.

[૭૦] પૃથ્વીકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ બે પ્રકારના છે. અને વળી તેના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બન્ને ભેદો છે.

[૭૧] સ્થૂળ પર્યાપ્ત હોય છે. તેના મુખ્ય બે પ્રકારો છે. (૧) ક્રોમળ અને (૨) કર્કશ. અને તેમાં પણ ક્રોમળના સાત પ્રકારો છે.

[૭૨] (૧) કાળી, (૨) લીલી, (૩) રાતી, (૪) પીળી, (૫) ઘોળી, (૬) ખાંડુર (ગોરા ચંદન જેવી) અને (૭) અતિ ઝીણી રેતી. એમ સાત પ્રકારની સુવાળી પૃથ્વી કહેવાય છે. કર્કશ પૃથ્વીના ૩૬ ભેદો છે તે નીચે પ્રમાણે:—

[૭૩] (૧) પૃથ્વી (ખાણુની માટી), (૨) મરડીયા કાંકરા, (૩) રેતી (૪) પથ્થરના ઢુકડા, (૫) શિલા, (૬) સમુદ્રાદિનું મીઠું, (૭) ખારી ધૂળ, (૮) લોઢું, (૯) ત્રાંજું, (૧૦) કલર્ષ, (૧૧) સીસું, (૧૨) રૂપું, (૧૩) સુવર્ણ, (૧૪) વજ્ર હીરા—

[૭૪] (૧૫) હડતાલ, (૧૬) હાંગળો, (૧૭) મણુસીલ (એક પ્રકારની ધાતુ), (૧૮) સીસક (જસત), (૧૯) સુરમો, (૨૦) પરવાળા, (૨૧) અબ્રક, (૨૨) અબ્રકથી મિશ્ર થયેલી ધૂળ—

[૭૫] (હવે મણીના ભેદો કહે છે:—) (૨૩) ગોમેદક, (૨૪) રુચક, (૨૫) અંકરત્ન, (૨૬) રક્ષિત્કરત્ન, (૨૭) લોહિતાક્ષ-મણિ, (૨૮) મરકતમણિ, (૨૯) મસારગલમણિ, (૩૦) ભુજ-મોચકરત્ન, (૩૧) ઈંદ્રનીલ—

[૭૬] (૩૨) ચંદનરત્ન, (૩૩) ગૈરકરત્ન, (૩૪) હંસગર્ભરત્ન, (૩૫) પુલકરત્ન અને (૩૬) સાગંધિકરત્ન, (૩૭) ચંદ્રપ્રભારત્ન, (૩૮) વૈદુર્યરત્ન, (૩૯) જલકાન્તમણિ અને (૪૦) સૂર્યકાન્તમણિ.

નોંધ—અહીં મણિના ભેદો અઢાર બતાવ્યા છે પરંતુ ચૌદ ગણીનેજ ઉપરના ૩૬ પ્રકારો નાણવા.

[૭૭] એ પ્રમાણે કર્કશ પૃથ્વીના જત્રીમ ભેદો કહ્યા. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીના જીવો તો એકજ પ્રકારના છે, લિન્ન લિન્ન નથી અને તે દ્રષ્ટિગોચર પણ થતા નથી.

[૭૮] ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયના જીવો તો આખા લોકમાં વ્યાપ્ત છે. અને સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવો આ લોકના અમુક ભાગમાં છે. હવે તેઓના ચાર પ્રકારના કાળવિભાગને કહું છું—

[૭૯] સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવ પ્રવાહની અપેક્ષાએ તો તે જીવો અનાદિ અને અનંત છે, પણ એક એક જીવના આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિમહિત અને અંતસહિત છે.

[૮૦] સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસહજાર વર્ષની છે.

[૮૧] (પૃથ્વીકાયમાંથી મરીને વળી પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થાય તેને કાયસ્થિતિ કહેવાય છે.) સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ ઝોછામાં ઝોછી અંતર્મુહર્ત કાળની અને વધુમાં વધુ અમંખ્યાત કાળની હોય છે.

[૮૨] પૃથ્વીકાયના જીવો પોતાની પૃથ્વીકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.

- [૮૩] (ભાવની અપેક્ષાએ તેને વર્ણવે છે) એ પૃથ્વીકાય જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે.
- [૮૪] જળકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે. અને તે બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદો છે.
- [૮૫] જે સ્થૂળપર્યાપ્ત જીવો છે તે પાંચ પ્રકારના છે. (૧) મેઘનું પાણી, (૨) સમુદ્રનું પાણી, (૩) તરણા ઉપર રહેલું બિન્દુ (ઝાસબિન્દુ વગેરે), (૪) ધ્રુવનું પાણી અને (૫) હિમનું પાણી.
- [૮૬] સૂક્ષ્મ જળકાયનો એકજ ભેદ છે, ભિન્નભિન્ન નથી. સૂક્ષ્મ જળકાય જીવો સર્વલોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે અને સ્થૂળ તો લોકના અમુક ભાગમાંજ છે.
- [૮૭] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે. અને એક એક જીવના આયુષ્યની આપેક્ષાએ આદિ અને અંતરહિત છે.
- [૮૮] જળકાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઝોજામાં ઝોછી અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને વધુમાં વધુ સાતહજાર વર્ષ સુધીની છે.
- [૮૯] જળકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની (ફરીફરી ત્યાંજ જન્મે) તો ઝોજામાં ઝોછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અસંખ્ય કાળની કહી છે.
- [૯૦] જળકાયના જીવો પોતાની જળકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જલન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.
- [૯૧] એ જળકાય જીવોના વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે.
- [૯૨] વનસ્પતિકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે અને તે બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદો છે.

- [૯૩] સ્થૂળ પર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયના જીવોના બે પ્રકાર છે. (૧) સાધારણ (એક શરીરમાં અનંત જીવો રહે તે) શરીરવાળા, (૨) પ્રત્યેક શરીરવાળા.
- [૯૪] જુદા જુદા શરીરમાં જુદા જુદા રહેલા પ્રત્યેક શરીરી જીવો અનેક પ્રકારના કલા છે. (૧) વૃક્ષ (તેના બે ભેદ છે એક-ખીજવાળા અને ખડખીજવાળા,) (૨) શુષ્કાઓ, (૩) વનમાલતી વગેરે, (૪) લતાઓ (અંપકલતાઓ વ.) (૫) વેલા (તુંબડી વ.) (૬) ઘાસ
- [૯૫] (૭) નાળિયેરી, (૮) શેરડી, વાંસ વગેરે, (૯) ખિલાડીના ટોપ (૧૦) કમળ, સાલી વગેરે, (૧૧) હરિત્રાય ઔષધિ, એ બધાને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના જીવો કહે છે.
- [૯૬] સાધારણ શરીરવાળા જીવો પણ અનેક પ્રકારના કલા છે. (૧) ખટાટા, (૨) મૂળા, (૩) આદુ,
- [૯૭] (૪) હરિલી કંદ, (૫) વિરિલી કંદ, (૬) સિસ્સિરિલી કંદ, (૭) ભવંત્રી કંદ, (૮) કંદલી કંદ, (૯) કુંગળી, (૧૦) લસણ, (૧૧) પલાંકુ કંદ, (૧૨) કુકુવ કંદ.
- [૯૮] (૧૩) લોહિની કંદ, (૧૪) હુતાક્ષી કંદ, (૧૫) હૂતકંદ, (૧૬) કુલક કંદ, (૧૭) કૃષ્ણ કંદ, (૧૮) વજ્રકંદ, (૧૯) સૂરણ કંદ,
- [૯૯] (૨૦) અશ્વકર્ણી કંદ, (૨૧) સિંહકર્ણી કંદ, (૨૨) મુસંદી કંદ (૨૩) લીલી હળદર, એ પ્રકારે અનેક જાતના સાધારણ શરીરવાળા જીવો કલા છે.
- [૧૦૦] સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયનો એકજ ભેદ છે. ભિન્ન ભિન્ન જાતથી સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય જીવો સર્વલોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે. અને સ્થૂળ તે લોકના અમુક ભાગમાંજ છે.

[૧૦૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે અને એક એક જીવની આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતરહિત છે.

[૧૦૨] વનસ્પતિકાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્તની અને વધુમાં વધુ દસહજાર વર્ષની છે.

[૧૦૩] વનસ્પતિકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની (ફરીફરી ત્યાંજ જન્મે) તેા ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અનંત કાળની હોય છે.

નોંધ:—લીલ, ફૂલ, નિગોદ ઇત્યાદિ અનંતકાયના જીવની અપેક્ષાએ અનંતકાળ ગણાવ્યો છે.

[૧૦૩] વનસ્પતિકાયના જીવો પોતાની વનસ્પતિકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જયન્મ અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૦૫] એ વનસ્પતિકાય જીવોના વર્ણ, રસ, ગંધ સ્પર્શ અને મંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે.

[૧૦૬] એ પ્રમાણે સંક્ષેપથી ત્રણ પ્રકારના જીવો કહ્યા. હવે ત્રણ પ્રકારના ત્રસજીવોને કહીશ.

[૧૦૭] અગ્નિકાયના જીવો, વાયુકાયના જીવો અને (મોટા બે ઇન્દ્રિયાદિ) જીવો એ પ્રમાણે ત્રસના ત્રણ પ્રકારો છે. હવે તે પ્રત્યેકના પેટા ભેદોને કહીશ, તમે સાંભળો.

નોંધ:—આ સ્થળે અગ્નિ અને વાયુરોને સ્થાવર છતાં એક અપેક્ષાએ ત્રસ કહ્યા છે.

[૧૦૮] અગ્નિકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના છે. અને તેના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદો છે.

નોંધ —પર્યાપ્ત એટલે જે જે યોનિમા જેઠજેઠલી પર્યાઓ મેળવવી એકએ તેટલી પૂરી પામે તે પર્યાપ્ત અને પૂરી પામ્યા વિના મરણ પામે તે અપર્યાપ્ત કહેવાય છે પર્યા છ પ્રકારની છે —આહાર, શતીર, ઉદ્રિય, શ્વાસોચ્વાસ, ભાષા અને મન

[૧૦૯] રથૂળ પર્યાપ્ત અગ્નિકાયના અનેક પ્રકારો કહ્યા છે (૧) અંગારા, (૨) રાખમિશ્ર અગ્નિ, (૩) તપેલા લોઢા વગેરેમાં અગ્નિ હોય તે, (૪) અગ્નિજ્વાલા અને (૫) તૂટી જતાવા (ભડકા)

[૧૧૦] (૬) ઉત્કાપાતની અગ્નિ અને (૭) વિદ્યુતની અગ્નિ એમ અનેક ભેદો જાણવા જે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત અગ્નિકાયના જીવો છે તે એકજ પ્રકારના હોય છે

[૧૧૧] સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયના જીવો મરં લોકમા વ્યાપી રહ્યા છે અને રથૂળ તો લોકના અમુક ભાગમાં જ છે હવે તેઓનો કાળ-વિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ

[૧૧૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે મધા અનાદિ અને અતરહિત છે અને આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસહિત છે

[૧૧૩] અગ્નિકાયના જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ અસખ્ય કાળની વ્હી છે

[૧૧૪] અગ્નિકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યા સુધીની ઓછામાં ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ અસખ્ય કાળથી કહી છે

[૧૧૫] અગ્નિકાયના જીવો પોતાની અગ્નિકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામાં ઓછું અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ અસખ્ય કાળ સુધીનું છે

- [૧૧૬] એ અગ્નિકાય જીવોના વર્ણ ગધ, ગમ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હગ્નરો બેદો થાય છે
- [૧૧૭] વાયુકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે અને તે બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે બેદો છે
- [૧૧૮] સ્થૂળપર્યાપ્ત વાયુકાયના જીવો પાંચ પ્રકારના છે (૧) ઉત્કલિક (રહી રહીને વાય તે) વાયુ, (૨) વટોળિયો, (૩) ધન વાયુ (ધનોદધિની નીચે વાય છે તે), (૪) ગુળ વાયુ (ગુળરવ કરે છે) અને (૫) શુદ્ધ વાયુ
- [૧૧૯] તથા (૬) મવર્તક વાયુ ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના વાયુ છે અને સૂક્ષ્મ વાયુ તો એ-જ પ્રકારનો હોય છે
- [૧૨૦] સૂક્ષ્મ વાયુકાયના જીવો મર્લોકમા બ્યાપી ગ્રહા છે અને સ્થૂળ તો અમુક ભાગમાજ છે હવે તેઓના કાળ વિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ
- [૧૨૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતગદ્ધિત છે અને આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસદ્ધિત છે
- [૧૨૨] વાયુ કાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ ત્રણ હજાર વર્ષ સુધીની છે
- [૧૨૩] વાયુકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યા સુધીની ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અસખ્ય કાળની કહી છે
- [૧૨૪] વાયુકાયના જીવો પોતાની વાયુકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામા ઓછું અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે

[૧૨૫] એ વાયુકાય જીવોના વર્ણુ ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સરથાનથી હજારો ભેદો થાય છે.

[૧૨૬] મોટા ત્રમય વાળા (જે ઇન્દ્રિયાદિ) જીવો ચાર પ્રકારના કલા છે (૧) જે ઇન્દ્રિયવાળા, (૨) તથા ઇન્દ્રિયા વાળા, (૩) ચાર ઇન્દ્રિયવાળા, અને (૪) પાંચ ઇન્દ્રિય વાળા

[૧૨૭] જે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ જે પ્રકારના કલા છે હવે તેઓના ભેદોને કહું છું — તે સાબળો

[૧૨૮] (૧) કરમિયા (વિષ્ટામા ઉત્પન્ન થાય તે), (૨) અણુસિયા, (૩) સૌમગન (એક પ્રકારના જીવ), (૪) માતૃવાહક, (૫) વાસી મુખા, (૬) શખ, (૭) નાના શુખના—

[૧૨૯] (૮) કાળ ખાનાર પશુક, (૯) કાડા, (૧૦) જળો, (૧૧) દુષ્ટ ગતકર્પણુ અને (૧૨) ચાદણીઆ

[૧૩૦] એ પ્રમાણે જે ઇન્દ્રિય જીવો ઘણા પ્રકારના કલા છે, અને તે બધા લોકના એક ભાગમા રલા છે

[૧૩૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ એ બધા અનાદિ અને અતગદિત છે પણ આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અત મદિત છે

[૧૩૨] જે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અત-મુર્હર્ત અને વધુમા બાર વધુ વર્ષની કહી છે

[૧૩૩] જે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યામુધીની ઓછામા ઓછી અતમુર્હર્ત અને વધુમા વધુ અસખ્યાત

કાળ મુધીની કહી છે

[૧૩૪] જે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી જે ઇન્દ્રિય

કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઝોછામા ઝોછુ
અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૩૫] એ બે ઇદ્રિય જીવોના વર્ણ ગંધ, રમ સ્પર્શ અને સસ્થાનથી
હઝરો ભેદો થાય છે

[૧૩૬] તથુ ઇદ્રિયવાળા જીવો પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે પ્રકારે
કલ્પા છે હવે તેઓના પેટા ભેદોને કહું છું —તે સાબળો

[૧૩૭] (૧) કુચવા, (૨) કીડી (૩) (ચાચડ) ઉદશા, (૪) ઉકલીઆ,
(૫) વૃણાહારી, (૬) કાષ્ઠાહારી, (૭) માયુગા અને (૮)
પતાહારી—

[૧૩૮] (૯) કપાસના બીજમા ચનારા જીવો, (૧૦) તિન્દુક, (૧૧)
મિજકા, (૧૨) મદાવરી, (૧૩) ગુ'મી, (૧૪) ઇંદ્રગા અને
(૧૫) મામણુમુડા, એમ અનેક પ્રકારના કલ્પા છે

[૧૩૯] તે બધા આખા લોકમા નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમા
રહ્યા છે.

[૧૪૦] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતરહિત છે
અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ અતસહિત છે.

[૧૪૧] તથુ ઇદ્રિયવાળા જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઝોછામા ઝોછી
અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ ૪૯ દિવસની હોય છે

[૧૪૨] તથુ ઇદ્રિયવાળાની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાસુધી
ઝોછામા ઝોછી અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ મખ્યાત કાળ
સુધીની કહી છે

[૧૪૩] તથુ ઇદ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી તથુ
ઇદ્રિય કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઝોછામા ઝોછુ અત
ર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું છે

[૧૪૪] એ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદ થાય છે

[૧૪૫] ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે પ્રકારના છે હવે તેઓના પેટા ભેદોને કહું છું — તે માલજો

[૧૪૬] (૧) અધિયા, (૨) પોતિયા (૩) માખી, (૪) મચ્છર, (૫) ભમરા, (૬) કીડ (૭) પતંગિયા, (૮) ટિકણા, (૯) કકણા—

[૧૪૭] (૧૦) કુડટ, (૧૧) સિગરીની, (૧૨) નદાવૃત્ત, (૧૩) વીછી, (૧૪) ડોલા (૧૫) ભીંગારી, (૧૬) ચીરલી, (૧૭) અક્ષિવેષક,

[૧૪૮] (૧૮) અચ્છીવ, (૧૯) માગધ, (૨૦) રોડ, (૨૧) વિચિત્ર પાખવાળા (૨૨) જલકારી, (૨૩) ઉપધિ જલમ, (૨૪) નીચકા અને (૨૫) તામ્રકા

નોંધ — આ બધા દેશી ભાષા પરત્વે ભિન્ન ભિન્ન નામો છે

[૧૪૯] એ પ્રમાણે ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો અનેક પ્રકારના કલા છે તે બધા લોકના અમુક વિભાગમાજ રહે છે

[૧૫૦] પ્રવાહની અપેક્ષાએ એ બધા અનાદિ અને અતરહિત છે અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસંહિત છે

[૧૫૧] ચાર ઇન્દ્રિયવાળાની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ ૭ માસની કહી છે

[૧૫૨] ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ મખ્યાત કાળ સુધીની કહી છે

[૧૫૩] ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી તે

કાયાને પામે તે વચ્ચેનું અ તગ ઓઝામા ઓધુ અ તર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અન તકાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૫૪] એ ચાર ઇન્દ્રિય જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને મંસ્થાન થી હજારો ભેદો થાય છે

[૧૫૫] પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા પુરુષો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે — (૧) નાગ્ની (નરકના જીવો), (૨) તિર્યચ, (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ

[૧૫૬] રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીમા ગહેવાથી નારકો માત્ર પ્રકારના કહેવાય છે — (તે પૃથ્વીના નામ આ પ્રમાણે છે —) (૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કંગપ્રભા, (૩) વાણુપ્રભા

[૧૫૭] (૪) પદ્મપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમ પ્રભા અને (૭) તમ તમસપ્રભા એ પ્રમાણે ત્યા રહેનારા નગ્નના જીવો સાત પ્રકારના કહેવાય છે.

[૧૫૮] તે બધા લોકના એક વિભાગમા રહેના છે હવે તેઓના કાળવિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ —

[૧૫૯] પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અંતરહિત અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસહિત છે

[૧૬૦] પહેલી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય દમ હજાર વર્ષની અને વધુમા વધુ એક સાગરોપમની છે

[૧૬૧] બીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની છે

[૧૬૨] ત્રીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની છે

- [૧૬૩] ચોથી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય માત સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૪] પાંચમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય દમ માગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ મત્તર સાગરોપમની છે
- [૧૬૫] છઠી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય સત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૬] માતમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય બાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૭] નરકના જીવોને જોટવી ઓછામા ઓછી કે વધુમા વધુ આયુષ્ય-સ્થિતિ હોય છે તેટલીજ કાયસ્થિતિ હોય છે

નોંધ — નરક અને દેવગતિનું આયુષ્ય ભોગવ્યા બાદ અતર વગર બીજાજ ભવે તે ગતિમા જવાતું નથી. તેથીજ આયુષ્યસ્થિતિ અને કાય સ્થિતિ સમાન કરી છે

- [૧૬૮] નારકીના જીવો પોતાની કાયને છોડીને ફરીથી તેજ કાય પામે તેની વચ્ચેનું અંતર ઓછામા ઓછું અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે
- [૧૬૯] એ નરકના જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનંથી હજારો ભેદો થાય છે
- [૧૭૦] તિર્યચ પચૈન્દ્રિય જીવો એ પ્રકારના કહ્યા છે — (૧) સંમૂર્ચ્છિમ પચૈન્દ્રિય અને (૨) ગર્ભજપચૈન્દ્રિય.
- [૧૭૧] તે બેઉના ત્રણ ત્રણ ભેદો છે (૧) જલચર, (૨) સ્થલચર અને (૩) ખેચર (આકાશમા ચરનારા) હવે ક્રમથી તેના પેટા ભેદોને કહ્યું છું — મને સાંભળો

કાયાને પામે તે વચ્ચેનું અ તર ઓછામાં ઓછું અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ અનતકાળ સુધીનું હોય છે

- [૧૫૪] એ ચાર ઇન્દ્રિય જીવોના વર્ણ ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન થી હજારો ભેદો થાય છે
- [૧૫૫] પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા પુરુષો ચાર પ્રકારના કલા છે — (૧) નારકી (નરકના જીવો), (૨) તિર્યચ, (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ
- [૧૫૬] રત્નપ્રભા આદિ માત પૃથ્વીમાં રહેવાથી નારકો માત પ્રખરના કહેવાય છે — (તે પૃથ્વીના નામ આ પ્રમાણે છે —) (૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કરાપ્રભા, (૩) વાણુપ્રભા
- [૧૫૭] (૪) પદ્મપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમ પ્રભા અને (૭) તમ તમસપ્રભા એ પ્રમાણે ત્યાં રહેનારા નરકના જીવો સાત પ્રકારના કહેવાય છે
- [૧૫૮] તે બધા લોકના એક વિભાગમાં રહેના છે હવે તેઓના કાળવિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ —
- [૧૫૯] પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અંતગદ્ધિત અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસદ્ધિત છે
- [૧૬૦] પહેલી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય દસ હજાર વર્ષની અને વધુમાં વધુ એક સાગરોપમની છે
- [૧૬૧] બીજી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની છે
- [૧૬૨] ત્રીજી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની છે

- [૧૬૩] ચોથી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જવન્ય માત સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૪] પાંચમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ છવન્ય દસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાગરોપમની છે
- [૧૬૫] છઠી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જવન્ય સત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૬] સાતમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જવન્ય બાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૭] નરકના જીવોને જેટલી ઓછામા ઓછી કે વધુમા વધુ આયુષ્ય-સ્થિતિ હોય છે તેટલીજ કાયસ્થિતિ હોય છે

નોંધ —નરક અને દેવગતિનું આયુષ્ય ભોગવ્યા બાદ અતર વગર બીજેજ ભવે તે ગતિમા જવાડું નથી. તેથીજ આયુષ્યસ્થિતિ અને કાય સ્થિતિ સમાન કહી છે

- [૧૬૮] નારકીના જીવો પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી તેજ ગયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામા ઓછું અતર્મુદ્દર્ત અને વધુમા વધુ અર્નત કાળ સુધીનું હોય છે
- [૧૬૯] એ નરકના જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે
- [૧૭૦] તિર્યચ પચૈન્દ્રિય જીવો બે પ્રકારના કલા છે —(૧) સંમૂર્ઝિજમ પચૈન્દ્રિય અને (૨) ગર્ભજપચૈન્દ્રિય
- [૧૭૧] તે બેઉના ત્રણ ત્રણ ભેદો છે (૧) જલચર, (૨) સ્થલચર અને (૩) ખેચર (આકાશમા ચરનારા) હવે કમથી તેના પેટા ભેદોને કહું છું —મને સાભળો

કાયાને પામે તે વચ્ચેનું અતઃ ઝોઝામા ઝોધુ અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનતઃકાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૫૪] એ ચાગ ઇદ્રિય જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને મસ્થાન-થી હજારો ભેદો થાય છે

[૧૫૫] પાંચ ઇદ્રિયવાળા પુરુષો ચાર પ્રકારના કહેવા છે — (૧) નારકી (નરકના જીવો), (૨) તિર્યચ, (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ

[૧૫૬] રત્નપ્રભા આદિ માત પૃથ્વીમાં ગહેવાથી નારકા માત પ્રકારના કહેવાય છે — (તે પૃથ્વીના નામ આ પ્રમાણે છે -) (૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કરાપ્રભા, (૩) વાણુપ્રભા

[૧૫૭] (૪) પદ્મપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમ પ્રભા અને (૭) તમ તમસપ્રભા એ પ્રમાણે ત્યાં ગહેનારા નરકના જીવો સાત પ્રકારના કહેવાય છે

[૧૫૮] તે બધા લોકના એક વિભાગમા રહેવા છે હવે તેઓના કાળવિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ -

[૧૫૯] પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અંતઃકલિત અને આયુષ્યની
• અપેક્ષાએ આદિ અને અંતઃસહિત છે.

[૧૬૦] પહેલી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય દમ હજાર વર્ષની અને વધુમા વધુ એક સાગરોપમની છે

[૧૬૧] બીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની છે

[૧૬૨] ત્રીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ માત સાગરોપમની છે

[૧૮૦] પરિસર્પના એ પ્રકારે છે —ઉરપરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પ—
હાથેથી ચાલનારા ઘો વગેરે અને ઉરપરિસર્પ—છાતીથી ચાલનારા
સર્પ વગેરે અને તે એકેક જાતિમા અનેક પ્રકારના હોય છે

[૧૮૧] તે બધા સર્વત્ર નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમા હોય છે
હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ —

[૧૮૨] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતરહિત છે
પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અતસહિત છે

[૧૮૩] તે સ્થલચર જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય અતમુહર્તની
અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્ધતિપમની હોય છે

નોંધ —પદ્ધતિપમ એ કાળપ્રમાણ છે

[૧૮૪] સ્થળચર જીવોની કાલસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની
ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ ત્રણ પદ્ધતિપમ
તથા જેથી માડીને નવ સુધી પૂર્વ કાટી અધિકની છે

[૧૮૫] તે સ્થલચર જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી તે કાયા
પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામા ઓછુ અતર્મુહર્ત અને
વધુમા વધુ અનંતકાળ સુધીનું છે

[૧૮૬] જેચ (પક્ષીઓ) ચાર પ્રકારના છે —(૧) ચામડાની
પાખોવાળા (વડવાગોળ), (૨) રોમપક્ષી (સુડા, હમ વગેરે),
(૩) સમુદ્રગ પક્ષી (જેની પાખ ઢોકેના ડબરાના જેવી હોય
તે આ પક્ષીઓ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર છે), અને (૪) વિતત
પક્ષી (સુપડાના જેવી પાખ પહોળા રહે તે)

[૧૮૭] તે બધા આખા લોખમા નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમા
રહ્યા છે હવે તેઓના કાળવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ

[૧૭૨] જલચરના બેદો આ પ્રમાણે છે;—(૧) માછલાં, (૨) કાચબા, (૩) આહો, (૪) મગરો અને (૫) મુસુમાર. એમ જલચરના પાંચ બેદો ગણવા.

[૧૭૩] તે બધા જીવા આખા લોકમાં નહિ, પણ લોકના અમુક ભાગમાં રહેલા છે. હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ:—

[૧૭૪] પ્રવાહની અપેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે. પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૭૫] જલચર પંચેન્દ્રિય જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને વધુમાં વધુ એક પૂર્વ કોટીની કહી છે.

નોંધ:—એક પૂર્વનાં સીતેર લાખ કરોડ અને ૫૬ લાખ કરોડ વર્ષ થાય. એવા એક કરોડ પૂર્વની સ્થિતિને એક પૂર્વ કોટી કહે છે.

[૧૭૬] તે જલચર પંચેન્દ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ પૂર્વ કોટીની છે.

નોંધ:—પૃથક્ એટલે બેથી માંડીને નવ સુધીની સંખ્યા.

[૧૭૭] જલચર પંચેન્દ્રિય જીવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અર્નતકાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૭૮] સ્થલચર પંચેન્દ્રિય જીવો (૧) ચાર પગવાળા તે ચોપદ અને (૨) પરિસર્પ. એમ બે પ્રકારના છે. અને ચોપદના ચાર પેટાબેદો છે. તેને હું કહું છું તે તમે સાંભળો.

[૧૭૯] (૧) એકપુરા (ધોડા, ગધેડા વગેરે), (૨) બે પુરા (ગાય બળદ વગેરે), (૩) ગંડીપદા (સુવાળા પગવાળા હાથી, ગેંડા વગેરે) અને (૪) સનળપદા (સિંહ, બિલાડા, કુતરા, વગેરે).

[૧૮૦] પરિસર્પના એ પ્રકારો છે:—ઉરપરિસર્પ અને જીર્ણપરિસર્પ—
હાથેથી ચાલનારા ધો વગેરે. અને ઉરપરિસર્પ—જાતીથી ચાલનારા
સર્પ વગેરે. અને તે એકેક જાતિમાં અનેક પ્રકારનાં હોય છે.

[૧૮૧] તે બધા સર્વત્ર નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમાં હોય છે.
હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ:—

[૧૮૨] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે.
પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૮૩] તે સ્થલચર જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહર્તની
અને ઉત્કૃષ્ટ તથા પદ્યોપમની હોય છે.

નોંધ:—પદ્યોપમ એ કાળપ્રમાણ છે.

[૧૮૪] સ્થળચર જીવોની કાલસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની
ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ તથા પદ્યોપમ
તથા બેથી માંડીને નવ સુધી પૂર્વ કોટી અધિકની છે.

[૧૮૫] તે સ્થલચર જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી તે કાયા
પામે તેની વચ્ચેનું અંતર ઓછામાં ઓછું અંતર્મુહર્ત અને
વધુમાં વધુ અનંતકાળ સુધીનું છે.

[૧૮૬] ખેચર (પક્ષીઓ) ચાર પ્રકારનાં છે:—(૧) ચામડાની
પાંખોવાળાં (વડવાગોળ), (૨) રોમપક્ષી (સુડા, હંસ વગેરે),
(૩) સમુદ્રગ પક્ષી (જેની પાંખ ઢોકલા ડખરાના જેવી હોય
તે. આ પક્ષીઓ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર છે), અને (૪) વિતત
પક્ષી (સુપડાના જેવી પાંખ પહોળી રહે તે).

[૧૮૭] તે બધા આખા લોકમાં નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમાં
રહ્યા છે. હવે તેઓના કાળવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ.

[૧૮૮] પ્રવાહની અવેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અતગદ્ધિત છે પણ આયુષ્યની અવેક્ષાએ તો આદિ અને અતમદ્ધિત છે

[૧૮૯] જેયર જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જલ્પન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પર્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગની છે

[૧૯૦] જેયર જીવોની ઝાયસ્થિતિ જલ્પન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પર્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ તથા તેથી અધિક મેથી માડીને નવ સુધી પૂર્વ કાટીની હોય છે

[૧૯૧] જેયર જીવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અતગ જલ્પન્ય અતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનત-કાળ સુધીનું હોય છે

[૧૯૨] તેઓના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને મર્યાદાથી હજારો ભેદો થાય છે

[૧૯૩] મનુષ્યો બે પ્રકારના હોય છે — (૧) સમૂર્જિમ પર્યેદ્રિય અને (૨) ગર્ભજ પર્યેદ્રિય હવે તેના પેટા ભેદો જુદા હોય છે — તે સાલજો

[૧૯૪] ગર્ભજ (માતાપના સયોગથી થયેલા) મનુષ્યો ત્રણ પ્રકારના કલા છે — (૧) કર્મભૂમિના, (૨) અકર્મભૂમિના અને (૩) અતરદ્વીપોના

નોંધ — કર્મભૂમિ એટલે અસિ, મસિ (વ્યાપાર) અને કૃષિ ત્યાં થતી હોય તે અતરદ્વીપ એટલે સુવર્ણમવત અને શિખરી એ બે પર્વત પર ચાર ચાર દાઢાઓ છે અને પ્રત્યેક દાઢાઓમાં માત્ર સાત અતરદ્વીપ છે ત્યાં અકર્મભૂમિ જેવા જીવમિયા મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે

[૧૯૫] કર્મભૂમિના પદર ભેદો (પાચ ભગત, પાચ ધરવૃત્ત અને પાચ મહાવિદેહ), અકર્મભૂમિના ત્રીમ ભેદો (પાચ હેમવય,

પાંચ ઐરણ્યવચ, પાંચ હરિવાસ, પાંચ રમ્યકવાસ, પાંચ દેવકુરુ (અને પાંચ ઉત્તરકુરુ), અને છપ્પત અંતરદ્વીપના બેઠો મળી તે બધા એકસો એક ઝાતિના ગર્ભજ મનુષ્યો કહ્યા છે.

[૧૯૬] સંમૂર્ઝિમ મનુષ્યો પણ ગર્ભજ મનુષ્યના જોટલાજ એટલે કે એકસો એક પ્રકારના કહ્યા છે. આ બધા જીવો લોકના અમુક ભાગમાંજ છે. સર્વત્ર નથી.

નોંધ:—માતાપિતાના સંયોગ વિના મનુષ્યના મળજન્ય જીવો ઉત્પન્ન થાય તેને સંમૂર્ઝિમ મનુષ્યો કહે છે. ગર્ભજની જેમ તેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે બેઠો નથી.

[૧૯૭] પ્રવાહની અપેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અંત રહિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૯૮] ગર્ભજ મનુષ્યોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્યોપમની કહી છે.

નોંધ:—સંમૂર્ઝિમ મનુષ્યની તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ માત્ર અંતર્મુહૂર્તની હોય છે અને કર્મભૂમિ મનુષ્યની જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વની હોય છે. અહીં તો સર્વ મનુષ્યની અપેક્ષાએ ઉપરની સ્થિતિ લીધી છે.

[૧૯૯] ગર્ભજ મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્યોપમ અને અધિક પૃથક્ પૂર્વ કોટીની ગણવી.

નોંધ:—કોઈ જીવ સાત ભવ તો એક એક પૂર્વ કોટીના અને આઠમો ત્રણ પદ્યોપમના આયુષ્યનો ભવ કરે, તે અપેક્ષાએ તેટલું વધુ કહ્યું છે, મનુષ્યની કાયા ભાગભાગર સાત કે આઠ ભવ સુધી વધુમાં વધુ મળે તો મળી શકે છે.

[૨૦૦] ગર્ભજ મનુષ્યો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે,

તેની વચ્ચેનું અંતર જથ્થાનું અંતર્મુદ્ધર્ત્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે.

[૨૦૧] તેઓના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે.

[૨૦૨] સર્વજ્ઞ ભગવાનોએ દેવો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. તેનું વર્ણન કરું છું. તમે સાલજો:- (૧) ભવનવાસી (ભવનપતિ), (૨) વ્યંતર, (૩) જ્યોતિષ અને (૪) વૈમાનિક.

[૨૦૩] ભવનવાસી દેવો દશ પ્રકારના, વ્યંતર આઠ પ્રકારના, જ્યોતિષકાર પાંચ પ્રકારના અને વૈમાનિક દેવો બે પ્રકારના હોય છે.

[૨૦૪] અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિસિકુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર. એમ દશ પ્રકારના ભવનવાસી દેવો હોય છે.

[૨૦૫] (૧) પિશાચ, (૨) ભૂત, (૩) યક્ષ, (૪) રાક્ષસ, (૫) કિન્નર, (૬) કિંપુરુષ, (૭) મહોરગ અને (૮) ગાંધર્વ. એમ આઠ પ્રકારના વ્યંતર દેવો છે.

[૨૦૬] (૧) ચંદ્ર, (૨) સૂર્ય, (૩) નક્ષત્ર, (૪) ગ્રહ અને (૫) તારાઓ એમ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષિ દેવતાઓ હોય છે. આમાંના જીવ જે મનુષ્યક્ષેત્રમાં છે તે બધા ગતિ કરનારા અને મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર રહેનારા સ્થિર હોય છે.

[૨૦૭] વૈમાનિક દેવો પણ બે પ્રકારના કહ્યા છે. (૧) કલ્પવાસી અને (૨) અકલ્પવાસી (કલ્પાતીત).

[૨૦૮] કલ્પવાસી દેવો બાર પ્રકારના હોય છે:—(૧) સૌધર્મ, (૨) ઈશાન, (૩) સનતકુમાર, (૪) મહેન્દ્ર, (૫) બ્રહ્મલોક, (૬) લાંતક.

[૨૦૯] (૭) મહાશુક, (૮) સહસ્રાર, (૯) આનત, (૧૦) પ્રાણુ, (૧૧) આરણુ અને (૧૨) અચ્યુત. તે બધા દેવલોકમાં વસતા દેવો બાર પ્રકારના કલ્પવાસી દેવો કહેવાય છે.

[૨૧૦] (૧) ઐવેયક અને (૨) અનુત્તર એમ બે પ્રકારના કલ્પાતીત દેવો કહ્યા છે. ત્યાં ઐવેયક નવ પ્રકારના છે.

[૨૧૧] ઐવેયક દેવોત્રી ત્રણ ત્રિકો છે:—(૧) હેડેની, (૨) મધ્યમ અને (૩) ઉપરની. અને તેના પણુ એક એક ત્રિકના (૧) નીચેનું, (૨) મધ્યમ અને (૩) ઉપર. (એમ પેટા ભેદો મળી કુલે નવ થાય છે.) (૧) હેડેલી ત્રિકની નીચેના સ્થાનના દેવો, (૨) હેડેલી ત્રિકના મધ્યમ સ્થાનના દેવો, (૩) હેડેલી ત્રિકની ઉપરના સ્થાનના દેવો.

[૨૧૨] (૪) મધ્યમત્રિકના હેડેના સ્થાનના દેવો, (૫) મધ્યમત્રિકના મધ્યમસ્થાનના દેવો અને (૬) મધ્યમત્રિકના ઉપરના સ્થાનના દેવો.

[૨૧૩] (૭) ઉપલીત્રિકના હેડેના સ્થાનના દેવો, (૮) ઉપલીત્રિકના મધ્યમસ્થાનના દેવો અને (૯) ઉપલીત્રિકના ઉપરના સ્થાનના દેવો. એમ નવ પ્રકારના ઐવેયક દેવો કહ્યા છે. અને (૧) વિજય, (૨) વૈજયંત, (૩) જયંત, (૪) અપરાજિત—

[૨૧૪] અને (૫) સર્વાર્થસિદ્ધ. એમ પાંચે અનુત્તર વિમાનમાં રહેનારા વૈમાનિક દેવો આવી રીતે અનેક પ્રકારના છે.

- [૨૧૫] આ બધા દેવો લોકના અમુક ભાગમાજ ગયા છે હવે તેઓના કાળ નિભાગને આગ્ર પ્રમારે કહીશ
- [૨૧૬] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતગદિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતમદિત છે
- [૨૧૭] જાનનપતિ દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય દમહન્ય વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ એક માગરોપમથી થોડી અધિ- કહી છે
- [૨૧૮] વ્યતઃ દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય દમહન્ય વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ એક પશ્યોપમની કહી છે
- [૨૧૯] જ્યોતિષ્ક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમના આક્રમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક પશ્યોપમ અને એક લાખ વર્ષ ઉપગની છે
- [૨૨૦] સુધર્મદેવલોના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની છે
- [૨૨૧] ઈશાન દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમથી અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમથી અધિક કાળની છે
- [૨૨૨] સનતકુમાર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય બે સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની છે
- [૨૨૩] મહેન્દ્રદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય બે માગરોપમથી કેઈટ અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમથી અધિક કાળની છે
- [૨૨૪] બ્રહ્મલોકના દેવોનો આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય સાત સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમનો છે

- [૨૨૫] લાતક દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય દમ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ સાગરોપમની છે
- [૨૨૬] મહાશુક્ર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ચૌદ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર માગરોપમની છે
- [૨૨૭] સહસ્રાગ્ર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય મત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ અઢાર માગરોપમની છે.
- [૨૨૮] આનત દેવલોકના દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જ્ઞાન્ય અઢાર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીસ સાગરોપમની છે
- [૨૨૯] પ્રાણુદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ઓગણીસ માગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૦] આરણુદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય વીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ માગરોપમની છે
- [૨૩૧] અમ્યુત દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય એકવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રાવીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૨] પ્રથમ ઐવેયન્તા દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય બાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રેવીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૩] બીજા ઐવેયકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ત્રેવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ માગરોપમની છે
- [૨૩૪] ત્રીજા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ચોવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ પચીસ માગરોપમની છે
- [૨૩૫] ચોથા ઐવેયક દેવોના આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય પચીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઠીસ માગરોપમની છે
- [૨૩૬] પાંચમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય છવીસ સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તાવીસ માગરોપમનો છે

- [૩૩૭] છઠ્ઠા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય સત્તાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ અઠ્ઠાવીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૩૮] સાતમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય અઠ્ઠાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગન્ત્રીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૩૯] આઠમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ઓગન્ત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૪૦] નવમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૪૧] (૧) વિજ્ય, (૨) વૈજ્યંત, (૩) જ્યંત અને (૪) અપરાજ્ય એ ચારે વિમાનોના દેવની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એકત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે.
- [૨૪૨] પાંચમા સર્વાર્થ નામના મહા વિમાનના દેવોના આયુષ્યસ્થિતિ જરાજર તેત્રીસ સાગરોપમની છે. તેથી ઓછી કે વધુ નથી.
- [૨૪૩] જેટલી દેવોની ઓછી કે વધુ આયુષ્યસ્થિતિ છે તેટલીજ સર્વજ દેવોએ કાયસ્થિતિ કહી છે.

નોંધ.—દેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયા પછી લાગલુંજ દેવગતિમાં જવાનું થતું નથી.

- [૨૪૪] દેવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.
- [૨૪૫] તેઓના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારે ભેદો થાય છે.

[૨૪૬] એ પ્રમાણે રૂપી અને અરૂપી એમ બે પ્રકારના અજીવ અને સંસારી તથા સિદ્ધ, એમ બે પ્રકારના જીવોનું વર્ણન કર્યું

[૨૪૭] આ જીવ અને અજીવોના વિભાગને જ્ઞાની પુરુષ પાસે સાક્ષી તરીકે પ્રતીતિ લાવીને તથા સર્વપ્રકારનયો નયો (વિચારોના વર્ગીકરણો) દ્વારા બરાબર ઘટાવીને જ્ઞાનદર્શન પામી આદર્શ ચારિત્રમા મુનિ રમણ કરે

[૨૪૮] ત્યારબાદ ધણી વર્ષ સુધી શુદ્ધ ચારિત્ર પાળીને નીચેના ક્રમથી પોતાના આત્માનું દમન કરે

[૨૪૯] (જે તપશ્ચર્યા દ્વારા પૂર્વકર્મેના તથા કષાયોના ક્ષય થાય તેવી દીર્ઘ તપશ્ચર્યાનું વિધાન કહે છે) તે મંલેખના (આત્મ-દમન કરનારી) તપશ્ચર્યા ઓછામાં ઓછા છ માસની, મધ્યમ રીતે એક વર્ષની અને વધુમાં વધુ બાર વર્ષની હોય છે

[૨૫૦] પહેલા ચાગ વર્ષમાં પાત્ર વિગ્રહ (ધી, ગોળ, તેન વગેરે) નો ત્યાગ કરે અને બીજા ચાગ વર્ષ સુધી ભિન્નભિન્ન પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરે.

[૨૫૧] નવમું તથા દસમું એમ એ બન્ને વર્ષોપર્યંત ઉપવાસ અને એકાતર ઉપવાસને પાગલું આપખિય કરે અને અગિયારમા વર્ષ પહેલા છ માસ સુધી અધિક તપશ્ચર્યા ન કરે

[૨૫૨] અગિયારમા વર્ષના પાછલા છ માસમાં તે છઠ્ઠા આઠમ એની આકરી તપશ્ચર્યા કરે અને વચ્ચે વચ્ચે તેન મલત્સરમાં આપખિય તપ પણ કરે

નોંધ — આપખિય એટલે રસવિહીન ભોજન માત્ર એકલ વખત કરે

[૨૫૩] તે મુનિ બારમે વર્ષે પ્રથમ અને છેડે સરખું તપ કરે

[૨૫૮] જે જિનપુરુષોના વચનમા અનુરક્ત રહી, ભાવપૂર્વક તે વચન પ્રમાણે આચરણુ કરે છે તે પવિત્ર (મિથ્યાત્વના મેલરહિત) અને અમકિનષ્ટ (રાગદ્વેષના કલેશ રહિત) યર્ષ થોડાજ મમયમા આ દુ ખદ સસારનો પાગ પામે છે

નોંધ — જિન એટલે રાગદ્વેષથી સર્વથા રહિત પરમાત્મા

[૨૫૯] જે જીવો જિનવચનને યથાર્થ જાણી શકતા નથી તે મિયારા અઝાનીઓ ઘણીવાર બાળમરણુ અને અકામમરણુ પામે છે

[૨૬૦] (પોતાના દોષની આલોચના કેવા ઝાની સત્પુરુષો પાસે કહેવી જોઈએ તેમના ગુણુ કહે છે —) જે ઘણા શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણનાર હોય જેમના વચન સમાધિ (શાંતિ) ને ઉત્પન્ન કરનાર હોય, અને જે કેવળ ગુણુનાજ ગ્રહણુ કરનાર હોય તે પુરુષોજ ખીજના દોષની આલોચના કરવાને માટે થોડા છે

[૨૬૧] (૧) કદર્પ (કાયકયાનો સલાપ), (૨) કૌતુક્ય (મુખના વિકારવાળી એષ્ટા), (૩) કામના સ્વભાવની હાસી અને કુકથા કે કુએષ્ટાથી ખીજને વિરમય કરનાર જીવ કદર્પી-ભાવના કરતો હોય છે

[૨૬૨] રસ, સુખ કે સમૃદ્ધિને માટે જે સાધક વશીકરણુ વગેરેના મંત્રો કે દોરાધાગા કરે છે તે આભિયોગી ભાવનાને કરતો હોય છે.

નોંધ — કદર્પી અને આભિયોગી વગેરે દુષ્ટ ભાવનાને કરનાર કદાપિ દેવ યાચ તો પણ હલકી કાટિનો દેવ બને છે

[૨૬૩] ટ્રનજી પુરુષો, જ્ઞાન, ધર્માચાર્ય તથા સાધુ સાધ્વી, આવક કે આવિઝાઓની જે નિદા કરે છે તથા કપની હોય છે તે કિલ્મિયી ભાવનાને કરતો હોય છે

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશનમંદિરનું કચેરો

ધાર્મિક, રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક એ ત્રણે દિશાઓનો
સમન્વય કરનારાં સાહિત્ય પ્રકાશનોનો પ્રચાર

જે કાળમાં પ્રજાજીવન સાવ કચરાઈ રહ્યું હતું.
બીજી બાજુ સંસ્કૃતિના લોપ થવા માંડ્યા હતા. પિશાચોને
શરમાવે તેવા ભયંકર અત્યાચારો થઈ રહ્યા હતા જાતિ-
વાદનાં જોર વ્યાપ્યાં હતાં. ઉચ્ચનીચના લેલોની માનવ
માનવ વચ્ચે દીવાલો ખડી થઈ ગઈ હતી. અહંકારથી
ઉચ્છ્રંખલ બનેલી દ્વિજજાતિ પવિત્રતાને પરવારી બેઠી
હતી. વેદવિહિત કર્મકાંડોની બાહ્ય ક્રિયાઓમાં ખૂબ
સંકરતા વ્યાપી ગઈ હતી.

તે વખતે સાધનાપૂર્ણ જે મહાવિભૂતિએ વિશ્વમાં

પ્રકાશ ફેંકી વિશ્વવંદનું બિરુદ મેળવ્યું

તે ત્રણ મહાવીરનાં

મૌલિક વચનામૃતોનો જૈન અને જૈનેતર જનતામાં પ્રચાર

કરવાસારુ સસ્તું, સુંદર અને સર્વોત્તમ સાહિત્ય

બહાર પાડવું એ એકજ માત્ર

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર

નો

ઉદ્દેશ છે.

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

[૨૬૪] કાયમ રોપનો કરનાર હોય તથા સમય મળતાં શત્રુ બની જતો હોય, એવા એવા દુષ્ટ કાર્યોથી પ્રવર્તતો જીવ આસુરી ભાવનાને કરતો હોય છે.

નોંધ:—નિમિત્તનો અર્થ નિમિત્તશાસ્ત્ર પણ યાચ છે. તે એક ન્યાયિયનું અંગ છે. તે ખોટી રીતે જોઈ ખીજને કગતો હોય તે માણસ પણ આસુરી ભાવનાને પોષે છે.

[૨૬૫] (૧) શસ્ત્રગ્રહણ (તલવાર વગેરેથી મરવું) (૨) વિષભક્ષણ (ઝેર ખાઈને મરવું), (૩) જ્વલન (આગમાં બળી મરવું), (૪) જલપ્રવેશ (પાણીમાં ડૂબી મરવું) કે (૫) અનાયારી ઉપકરણો (કુટિલ કાર્યો)નું સેવન કરવાથી જીવાત્મા અનેક પ્રકારના નવાં જન્મ-મરણો ઉત્પન્ન કરે છે.

નોંધ:—અકાળ મરણથી જીવાત્મા ઇટવાને બદલે બમણો બંધાય છે.

[૨૬૬] આ પ્રમાણે ભવસંસારમાં સિદ્ધિને આપનાર એવાં ઉત્તમ પ્રકારનાં છત્રીસ અધ્યયનોને સુંદર રીતે પ્રગટ કરીને કેવળ-જ્ઞાની ભગવાન જ્ઞાતપુત્ર આત્મશાંતિમાં લીન થયા.

નોંધ—જીવ અને અજીવ એ બન્નેના વિભાગો જાણવા જરૂરી છે. જાણ્યા પછી નરક અને પશુજીવનમાં દુઃખ, સ્વર્ગ અને મનુષ્ય જીવનમાં સુખદુઃખ આદિ અનેક અવસ્થાવાળા આ વિચિત્ર સંસારમાંથી કેમ છૂટી શકાય તે ઉપાય અજમાવવાની તાલાવેલી હાથે છે. આવી તાલાવેલી પછી દુઃખમાં પણ સુખ, વેદનામાં પણ શાંતિ અને સંતોષ વિકસતાં જાય છે.

એમ કહું છું:—

એમ જીવાજીવ વિભક્તિ સંબંધી છત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. ॥૩૬॥

ૐ શાન્તિ:

શાન્તિસદન, કોચરબરોડ

અમદાવાદ

તા. ૨૧ : ૧૦ : ૩૪

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિરનું કથેય

ધાર્મિક, રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક એ ત્રણે દષ્ટિઓનો
સમન્વય કરનારાં સાહિત્ય પ્રકાશનોનો પ્રચાર

જે કાળમાં પ્રજાજીવન સાવ કથરાઈ રહ્યું હતું.
બીજી બાજુ સંસ્કૃતિના લોપ થવા માંડ્યા હતા. પિશાચોને
શરમાવે તેવા ભયંકર અત્યાચારો થઈ રહ્યા હતા. જાતિ-
વાદનાં જોર વ્યાપ્યાં હતાં. ઉચ્ચનીચતા ભેદોની માનવ
માનવ વચ્ચે દીવાલો ખડી થઈ ગઈ હતી. અહંકારથી
ઉચ્છ્રંખલ બનેલી દ્વિજજાતિ પવિત્રતાને પરવારી બેઠી
હતી. વેદવિહિત કર્મકાંડોની બાદ્ય ક્રિયાઓમાં પૂજા
સંકરતા વ્યાપી ગઈ હતી.

તે વખતે સાધનાપૂર્ણ જે મહાવિભૂતિએ વિશ્વમાં
પ્રકાશ ફેંકી વિશ્વવંદનું બિરુદ મેળવ્યું
તે પ્રભુ મહાવીરનાં

મૌલિક વચનામૃતોનો જૈન અને જૈનેતર જનતામાં પ્રચાર
કરવાસારુ સસ્તું, સુંદર અને સર્વોત્તમ સાહિત્ય
બહાર પાડવું એ એકજ માત્ર

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર
નો

ઉદ્દેશ છે.

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

સંસ્થાનું કાર્યવાહક મંડળ

ઉત્પાદક:—

કવિવર્ય શ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજ

[જેમની દેખરેખ નીચે બધા પ્રકાશનો બહાર પડે છે.]

લેખક

શતાવધાની-શ્રી સૌભાગ્યચંદ્રજી મહારાજ

કાર્યવાહકો:—

મંત્રી

શ્રી. લક્ષ્મીચંદ ઝવેરચંદ સંઘવી

સલાહકાર

શ્રી. યુધાભાઈ મહારાજુખભાઈ શાહ

શ્રી. જુહાભાઈ અમરશી શાહ

ખજાનચી

વ્યવથાપક

શ્રી. મણિલાલ ઉજમશી શાહ - શ્રી. જમુ રવાણી

શ્રી. તારક રવાણી

લેખકના મદદનીશ તરીકે રહેશે.

આર્થિક સહાયદાતા

શ્રી. ડુંગરશી ગુલાબચંદ સંઘવી

જેમની આર્થિક મદદથી સંસ્થા ચાલી રહી છે.

સહાયકોને

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂ. ૧૫૦) આપી સંસ્થાના પોષક બની શકાશે.

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂ. ૨૫) આપી સંસ્થાના શુભેચ્છક બની શકાશે.

આ સંસ્થાના આર્થિક સહાયદાતા શ્રી ડુંગરશી ગુલાબચંદ સંઘવી તરફથી મળેલી રકમ વગર બ્યાજેજ શેકાઈ છે. એટલે બ્યાજનો કે તેવો કશો બોજો પ્રકાશન પર પડવાનો નથી.

આહુકોને

અંગાઉથી આહુક ચનાર પસિંથી કાગળ, છપાઈ, પુસ્તક, બંધામણી તથા બ્યવસ્થાનુંજ માત્ર અર્થ લેવામાં આવશે.

હાલિ તેઓની પાસેથી રૂ. ૨) પ્રથમ લેવામાં આવશે. અને જેમ જેમ પુસ્તકો બહાર પડશે તેમ તેમ તેઓને મૂળ કિંમતે ટપાલ તથા રવાનગી અર્થ ઉમેરી ઘેર ખેડાં પહોંચાડવામાં આવશે. તે ફૂલ અર્થ તેમની આવેલી રકમમાંથી બાદ થતું રહેશે. આહુક ચવાથી વી. પી. નું અર્થ બચી જશે તથા પુસ્તકો પહેલી તકે મેળવી શકાશે.

બીજું ઉપયોગી

જે પહેલેથી આહુકો ન થયાં હોય તેઓને પુસ્તકો સિલકમાં હશે તોજ આપવામાં આવશે.

આ સંસ્થાના પ્રકાશનોમાં સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો યથાશક્ય પ્રયત્ન થશે.

થયેલા અર્થની વિગત હમેશાં પુસ્તકની પાછળ આપવામાં આવશે.

બુકસેલરોને સૂચના

'કોઈ પુસ્તકનો રૂપ થી ઓછી નકલનો ઓર્ડર સ્વીકારાશે નહિ. રેલભાડું અને રવાના અર્થ સહિત પૂરાં નાણાં કાર્યાલયને મળ્યા પછીજ મંગાવેલ પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે. વી.પી.થી પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે નહિ.

બધાં પુસ્તકોમાં ફા ટકા કમિશન મળશે.

રસ્તામાં દાગીનો ગેરવહે પડે, બગડે, મોડો પહોંચે કે બીજા કોઈ હાનિ પહોંચે તેને સારું કાર્યાલય જવાબદાર નથી. રેલ્વેને દાગીનો સાંપતા સુધી કાર્યાલયની જવાબદારી રહેશે.

પુસ્તકની છાપેલી કિંમતથી વધારે કિંમતે અમદાવાદમાં કોઈથી વેચી શકાશે નહિ.

બુકસેલરોએ બધો વહેવાર નીચેને સરનામે કરવો.

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

લેખનપદ્ધતિ

બધાં પ્રકાશનો ગરવી અને ગંભીર ગુજરાતી ગિરામાં
અનુવાદિત થઈ સરળ અને સમૃદ્ધ નોંધ સાથે બહાર પડશે.

અસાંપ્રદાયિકતા, તુલનાત્મક શૈલી, સરળ
અનુવાદનશૈલી, સમાજદષ્ટિ અને મૌલિકતાનું
સંરક્ષણ આ બધાં દષ્ટિબિંદુઓને બાળવવાનો
યથાશક્ય પ્રયાસ થશે.

અમારા પ્રકાશનો

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

બીજી આવૃત્તિ ૦-૬-૦

દશવૈકાલિક સૂત્ર ૦-૪-૦

ટૂંક સમયમાં બહાર પડતા બીજાં પ્રકાશનો

સાધક સહયરી અને આચારાંગ

ઇત્યાદિ પુસ્તકો ક્રમશઃ

બહાર પડશે

૩. ૨) આપી તુરત આહંકે તરીકે તમારું
નામ નોંધાવો.

મ
હા
વી
ર
સા
હિ
ત્ય
પ્ર
કા
શ
ન
મં
દિ
ર

સાબરમતી
ગુજરાત

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

પ્રત ૩૩૦૦ ના ખર્ચની વિગત

ઠાઠિન સોળપેજ સાષ્ટક ફોર્મ ૨૫ : પૃષ્ઠ ૪૦૦

જાગી રીમ ૮૨૥ સત્તાવીશ રતલી દર રૂ. ૫-૫-૬	૪૪૦-૧૪-૮
છપામણી	૨૭૫-૦-૦
વળામણી મેળવામણી	૪૧-૪-૦
બંધામણી	૧૬૫-૦-૦
પૂંડુ તથા છપામણી.	૨૫-૦-૦
મજૂરી	૨-૧૪-૨
સરંજામ ખર્ચ	૩૬-૦-૦
પ્રચાર તથા બવરથા ખર્ચ	૨૦૦-૦-૦
	<hr/>
	૧૧૮૬-૦-૦

નોંધ.—પ્રચાર ખર્ચમાં મુસાફરી ખર્ચ, ટપાલ ખર્ચ, અભિપ્રાયાર્થ, અવલોકનાર્થ અને બેઠ અપાતા પુસ્તકો તથા બહેર બજાર ખર્ચનો સમાવેશ થાય છે.

BHAVAN'S LIBRARY, BOMBAY-7

N.B.—This book is issued only for one week till _____

This book should be returned within a fortnight from
the date last marked below :

Date	Date	Date
7661 83131		
13 FEB 1974		
10 APR 1997		
28 JUN 1999		

व. १२६१ १३६१

Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar

BOOK CARD

Call No. ५४३१/१३५५५ Title

श्री उग्ररथयान मंत्र

Author श्री नाथ.

Date of issue	Borrower's No	Date of issue	Borrower's No
5 MAR 1973	१३६१	28 JUN 1990	
27 JUN 1973	१३६१		
28/2/25			

BHAVAN'S LIBRARY

Kulapati K. M. Munshi Marg
BOMBAY 7